

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies

Series Historia et Sociologia, 24, 2014, 2

KOPER 2014

ISSN 1408-5348

UDK 009

Letnik 24, leto 2014, številka 2

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Urednica/Redattrice/Editor:

Prevajalci/Traduttori/Translators:

**Oblikovanje/Progetto grafico/
Graphic design:**

Tisk/Stampa/Print:

Izdajatelj/Editore/Published by:

**Za izdajatelja/Per Editore/
Publisher represented by:**

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

Darko Darovec, Goran Filipi (HR), Aleksej Kalc, Avgust Lešnik, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Vesna Mikolič, Edward Muir (USA), Claudio Povolo (IT), Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Tomislav Vignjević, Salvator Žitko

Darko Darovec

Salvator Žitko

Mateja Sedmak, Gorazd Bajc

Irena Lampe (it.)

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Grafis trade d.o.o.

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria©

Salvator Žitko

SI-6000 Koper/Capodistria, Kreljeva 3 /Via Krelj 3,

tel.: +386 5 62 73 296, fax 62 73 296;

e-mail: annaleszdjp@gmail.com, **internet:** <http://www.zdjp.si/>

Redakcija te številke je bila zaključena 27. 07. 2014.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS)

Annales - Series historia et sociologia izhaja štirikrat letno.

Naklada/Tiratura/Circulation:

300 izvodov/copie/copies

Revija *Annales, Series historia et sociologia* je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series historia et sociologia è inserita nei seguenti data base* / *Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Thomson Reuters (USA): Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities (ERIH); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL).

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Pavel Jamnik, Matija Turk & Bruno Blažina:

Jama Luknja v skali pri Razdrtem.

Revizija dosedanjih objav o najdišču in časovna
umestitev arheoloških najdb 197

*Caverna Luknja v skali di Razdrto. Revisione
dei dati finora pubblicati in relazione al sito
archeologico e la collocazione temporale
dei reperti archeologici*

The Luknja v skali cave near Razdrto.

*A revision of the existing publications
about the site and a chronological classification
of the archaeological find*

Ines Beguš: Portulanske karte in atlasi

majorške šole: upodobitve Sredozemlja
in Jadrana v 16. stoletju 213

*Carte e atlanti maiorchini in forma di portolano:
rappresentazioni del Mediterraneo e dell'Atlantico
nel XVI secolo*

*Portolan Charts and Atlases of the Majorcan
School: The Representation of the Mediterranean
and Adriatic Sea in the 16th Century*

Ante Blaće: Eastern Adriatic Forts

in Vincenzo Maria Coronelli's *Isolario Mari,
Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Citta* 239

*Le fortezze dell' Adriatico orientale nell' isolario
Mari, Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Citta...*

di Vincenzo Maria Coronelli

Vzhodno jadranske utrdbe v izolariju

*Vincenza Marie Coronellija Mari, Golfi,
Isole, Spiagge, Porti, Citta...*

Renata Novak Klemenčič: Rekonstrukcija fasade

Kneževega dvora v Dubrovniku v času prenove
Onofria di Giordano della Cava 253

*Ricostruzione della facciata occidentale
del Palazzo dei Rettori ai tempi di Onofrio
di Giordano della Cava*

*Reconstruction of the Façade of the Rector's
Palace in Dubrovnik during the Works
of Onofrio di Giordano della Cava*

Monika Govekar-Okoliš: Secondary School

Legislation in Austria (1849-1914) and its Effects

on Efforts to Establish the Slovene Language

in Grammar Schools in the Primorska Region 261

L'influsso della legislazione austriaca nel campo

delle scuole secondarie (1849-1914)

sull'impegno per l'affermazione della

lingua slovena nei ginnasi del Litorale

Avstrijska srednješolska zakonodaja (1849-1914)

in njen vpliv na prizadevanja za slovenski jezik

v gimnazijah na Primorskem

Moira Irina Cavaion: Testing Feasibility

of Cross Border Contacts within Primary

Neighbouring Languages Classroom 277

Realizzabilità dei contatti transfrontalieri

nell'insegnamento delle lingue di confine

nelle scuole d'istruzione primaria

Izvedljivost čezmejnega povezovanja pri

poučevanju sosedskega jezika v osnovnih šolah

Jožica Škofic: Zasnova vseslovenskega slovarja

narečnih hišnih in ledinskih imen 293

Impostazione del dizionario sloveno dei

nomi familiari dialettali e dei toponimi dialettali

Project of Slovene Dictionary of Dialect

Micro-Toponyms and House Names

Maja Bitenc: Stališča gimnazijcev

do slovenskih jezikovnih zvrst: Raziskava

s tehniko prikritih dvojic 307

Grammar school students' attitudes to Slovene

language varieties: Research with the

matched-guise technique

Attitudini degli studenti di liceo classico

ai vari linguaggi Sloveni: Ricerca con

la tecnica del matched-guise

Maja Bitenc: Tehnika prikritih dvojic: Primerjava

in kritično ovrednotenje dveh poskusov 319

The matched-guise technique: Comparison

and critical evaluation of two experiments

La tecnica di matched-guise: Comparazione

e valutazione critica dei due esperimenti

Danila Zuljan Kumar: Podredne stavčne strukture v nadiškem in briškem narečju	331	Kazalo k slikam na ovitku	356
<i>Le proposizioni subordinate nei dialetti del Natisone e del Collio</i>		<i>Indice delle foto di copertina</i>	
<i>Subordinate Clauses in the Nadiško/Natisone and the Brda/Collio dialects</i>		<i>Index to pictures on the cover</i>	
Januška Gostenčnik: Govor kraja Banja Loka (SLA T283) (po gradivu za SLA)	343	Navodila avtorjem	357
<i>La parlata del luogo di Banja Loka (SLA T283) (secondo il materiale per lo SLA)</i>		<i>Istruzioni per gli autori</i>	
<i>The speech of the town of Banja Loka (SLA T283) (based on material for the SLA)</i>		<i>Instructions to authors</i>	

review article
received: 2013-10-17

UDC 903.2:551.44(497.4Razdrto)

JAMA LUKNJA V SKALI PRI RAZDRTEM REVIZIJA DOSEDANJIH OBJAV O NAJDIŠČU IN ČASOVNA UMESTITEV ARHEOLOŠKIH NAJDB

Pavel JAMNIK
Kočna 5, 4273 Blejska Dobrava, Slovenija
e-mail: Pavel.jamnik@telemach.net

Matija TURK
Lunačkova 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: matijaturkow@gmail.com

Bruno BLAŽINA
Jenkova 16, 6230 Postojna, Slovenija
e-mail: Bruno.blazina@gmail.com

IZVLEČEK

Leta 1886 je Ludwig Karl Moser izkopaval v dveh jamah pri Razdrtem. V eni je našel pleistocensko favno in kremenov artefakt, v drugi pa živalske kosti in fragment lončenine. Avtorji, ki so po Moserju povzemali podatke o izkopavanju, so najdbe iz obeh jam nevede združili in jih posledično tudi enako kulturno umeščali.

Z analizo objavljenih podatkov o najdišču in poskusom rekonstrukcije sosledja jamskih plasti v jami s pleistocensko favno in artefaktom poskušamo ponovno ločiti najdbe iz obeh jam. Artefakt iz jame Luknja v skali tipološko prepoznamo kot praskalo na retuširani klini in ga na podlagi podobnosti z najdbami v Furlaniji umestimo v neolitski čas.

Ključne besede: *Ludwig Karl Moser, Luknja v skali, Grotta di Preval, Caverna di Prevallo, Die Höhle am Škol bei Präwald, pleistocenska favna, praskalo na retuširani klini, lessinski roženec, neolitik.*

CAVERNA LUKNJA V SKALI DI RAZDRTO REVISIONE DEI DATI FINORA PUBBLICATI IN RELAZIONE AL SITO ARCHEOLOGICO E LA COLLOCAZIONE TEMPORALE DEI REPERTI ARCHEOLOGICI

SINTESI

Nel 1886 Ludwig Karl Moser ha compiuto gli scavi in due caverne vicino Prevallo. Nella prima caverna lui ha scoperto la fauna pleistocene e un artefatto di selce e nell'altra le ossa di animali e un frammento di stoviglie. Gli autori, che riprendevano i dati di scavi secondo Moser, hanno unito, senza saperlo, le scoperte di entrambe le caverne e di conseguenza le hanno collocate nello stesso contesto culturale.

Noi cerchiamo di dividere di nuovo le scoperte di entrambe le caverne analizzando i dati pubblicati in relazione al sito archeologico e cercando di ricostruire la sequenza degli strati nella caverna con la fauna pleistocene e l'artefatto. L'artefatto scoperto nella Caverna di Prevallo è ravvisabile come raschiatoio sul filo ritoccato e viene tipologicamente collocato nell'epoca neolitica sulla base delle scoperte simile in Friuli.

Parole chiave: *L.K. Moser, Luknja v skali, Grotta di Preval, Caverna di Prevallo, Die Höhle am Škol bei Präwald, fauna pleistocene, raschiatoio sul filo ritoccato, selce della Lessinia, neolitico.*

UVOD

Ludwig Karl Moser je v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja na tržaškem krasu raziskal ali opisal 37 jam, na širšem območju današnje Slovenije pa še 18 jam (Flego, Župančič, 2008, 127–190).¹ Ena od raziskanih je bila tudi *Die Höhle am Škol bei Präwald* pri Razdrem, kakor jo je poimenoval Moser. Ta je bila v kataster Jamarske zveze Slovenije (JZS) vpisana leta 1956 in evidentirana pod št. 1311 z imenom Luknja v skali.²

Moser je izkopavanje, ki ga je opravil avgusta 1886, nekajkrat omenil v svojih objavah. Prvič že leta 1887, ko je o njem tudi najobsežneje poročal v *Annalen des k. k. Naturhistorischen Hof-Museum* 2 (Moser, 1887, 125–127).³

»Na levi strani vhoda v jamo štrli skalni rob, na katerem so še opazne luknje za miniranje; izvrtali so jih pred cca 100 leti pri gradnji ceste. S tem miniranjem se je verjetno spremenil vhod v jamo. Stene jamskega oboka dajejo videz umetnega širjenja. Višina vhoda je tako visoka, da omogoča dober dostop.

Na tleh sem našel zanimiv rdečerumeni kamen, ki je bil videti kot dobro ohranljeno strgalo iz kremera za obdelavo kosti. Ker sem bil pozoren na to najdbo, sem pregledal tla v jami in opazil globlji horizont v jami. Druga in tretja jama sta bili napolnjeni z ilovico. Čez skalni skok, nekaj metrov višje, leži še četrtja jama z močno razdejanim dnem. Ko sem se vračal, sem na jamskih tleh našel lobanje jazbeca, pri manjšem izkopu sedimenta pa še sprednji del stegnenice goveda z očitnimi sledovi neke obdelave ter odlomek ročno narejene lončenine. /.../

V treh dneh, 27., 29. in 30. avgusta, smo z dvema delavcema začeli z izkopavanjem v jami, v kateri je bil najden kremenov artefakt. Najprej smo odkopali

1 m² površine na jamskem vhodu. Ko smo odstranili temno humusno plast, smo naleteli na krhke apnenčaste kamne s črno skorjo, ki so bili naloženi na meji humusa in ilovice. Približno 1 m globoko so se pokazali posamezni deli kosti in temno obarvani kočniki jamskega medveda. Naprej od njih smo našli tudi podočnike in še naprej posamezne dobro ohranjene premolarje zraven odlomljenega sekalca. Z nadaljnjjim prodiranjem v jamo, do 5 m od jamskega vhoda, je bilo najdb vedno manj. Zob končno ni bilo več najti, čeprav je bilo tu in tam v ilovici najti majhne krhke okruške kosti. Sledi oglja in kurišča so bile v plast s kostmi. Dragocene so bile nekatere krhke koščice, ki pripadajo verjetno jamskemu netopirju. Približno 4 m od jamskega vhoda je bila pod humusno plastjo debela in globoka črna plast zemlje, tako da sta kamenje in ilovica počrnela. Skalni bloki so bili tako krhki in prepereli, da so se drobili med prsti. Plast kosti je bila ločena z več kot 1 m debelo plastjo ilovice. Ta plast je bila nenavadno trda in težka za kopanje. Pod ilovnato plastjo leži peščena ilovica z majhnimi kamenčki različnih oblik. Ti so bili tako mehki, da se jih je dalo drobiti med prsti. Ta zadnja plast je naložena na jamski skalni podlagi. Skale na jamskem dnu so močno razjedene.

Poskusno izkopavanje v drugi jami je bilo negativno. Tretja, najmanjša jama, se mi ni zdela vredna za poskus. Možnost, da bi v četrti jami kaj našli, ni izključena, saj obdelane kosti in fragment posode nakazujejo pomembno najdbo.

Čudno je, da razen omenjenega strgala iz kremera, ni bil najden noben drug kameni artefakt. Odbitek iz kremera in majhni odbitki iz roženca je bilo vse, kar smo našli. S poskusnim kopanjem je bilo kljub vsemu potrjeno najbrž le občasno zadrževanje jamskega človeka v tej jami.«⁴

1 Obiskanih jam izven tržaškega kraša je verjetno še precej več kot 18, saj Moser v enem od svojih besedil samo za okolico Senožeč našteje 8 jam, ki jih zgornji pregled ne upošteva. Glej v: C. Moser, 1987, *Höhlen nächst Senosetsch in Innerkrain. Mittheilungen der Section für Höhlenkunde des Österreichischen Touristen – Club*, Nr. 4, 49–51. S. Brodar je zapisal: »Sam se je pohvalil, da je raziskal 62 jam in v 37 tudi kopal.« Glej v: S. Brodar, 1955, Paleolitik na Krasu. Prvi jugoslovanski speleološki kongres. Postojna 21–24. 1. 1954. Str. 79–84.

2 Zapisnik terenskih ogledov z dne 9. marca 1956 sta 16. marca 1956 na JZS oddala France Hribar in France Leben in v rubriko o arheoloških podatkih zapisala (Kataster JZS, zapisnik 1311): »Po mnenju akademika dr. Rakovca so bili v tej jami najdeni pleistocensi ostanki. V jami se vidi, da je bilo pri točki B kopano ...« Za dostop do podatkov iz katastra se zahvaljujem dr. Andreju Mihevcu iz Inštituta za raziskovanje kraša v Postojni.

3 Za pomoč pri iskanju izvirnih Moserjevih objav se najlepše zahvaljujemo arheologu Mateju Župančiču iz Kopra, Stanku Flegu iz Trsta, direktorju muzeja *Naturhistorische Museum* na Dunaju, dr. Rudolfu Pavuziju, direktorju Muzeja speleologije iz Granade v Španiji, Manuelu J. Gonzalesu Riosu, in Marii Grazia Depetris, knjižničarki iz *Biblioteca Pia Laviosa Zambotti* v Trentu v Italiji.

4 Za prevod iz nemščine se zahvaljujemo Janezu Bizjaku in Petru Geču. Navedbe iz izvirnih objav v besedilu večkrat primerjamo in citiramo, zato zaradi preglednosti uporabljamo slovenski prevod. Izvirno nemško besedilo sledi v tej opombi.

»Zur Linken vom Höhleneingange steht ein vorspringender Felsgrat, an dem noch deutlich die Sprenglöcher wahrzunehmen sind, die vor circa 100 Jahren beim Baue der Fahrstrasse gemacht wurden. Durch diese Felsensprengung wurde offenbar die Situation des Höhleneinganges wesentlich verändert. Die Wände des Höhlenthores machen den Eindruck künstlicher Erweiterung. Die Höhe des Höhleneinganges ist so gross, dass man aufrecht hineingehen kann. Am Boden fand ich einen lebhaft röthlichgelben Stein, der sich als ein Knochenschaber aus Feuerstein erwies und ziemlich gut erhalten ist. Durch diesen Fund aufmerksam gemacht, durchsuchte ich den Boden der Höhle und hielt auch in der weiteren Umgebung Umschau, wobei ich in einem etwas tieferen Horizont desselben Felsens eine zweite und eine dritte Höhlenluft, ebenfalls mit Lehm gefüllt, auffand. Ueber der dritten Höhlenluft, einige Meter höher, befindet sich noch eine vierte Höhle mit stark abschüssigem Boden und nach innen zu ziehendem Spalt, in dem man ungefähr 1 o Meter vordringen kann. Am Boden dieser Höhle fand sich rückwärts der Schädel eines Dachses, beim Aufwerfen des Erdreichs im vorderen Theile ein Schenkelknochen vom Rind mit deutlichen Spuren einer einstigen Bearbeitung und ein Bruchstück eines mit der Hand gefertigten Topfes. Auf der

Čeprav se je pri kasnejših avtorjih pojavil podatek le o eni jami, pa Moser v resnici, sicer resda nekoliko nejasno, govorí o štirih jama. V eni je našel strgalo, drugi dve sta zapolnjeni z ilovico, v četrti pa je našel lobanje jazbeca, fragment ročno izdelane lončenine in fragment stegnenice goveda s sledovi obdelave. V Moserjevi objavi (1887/a, 51–52) decembra istega leta je podatek o štirih jama dokaj natančno izražen.

»V steni, ki se nahaja v razstreljeni skali Škol, zagledajo mimo doči več vhodov v jame. Vsega skupaj so štirje vhodi. Prvi, približno 15 m nad vozno potjo, ki je bil po videzu sodeč umečno razširjen, visok človekove višine, vodi v zahodno smer približno 15 m v hrib Škol, nekateri deli so dostopni le s plazjenjem po tleh. Desno od vhoda poteka proti severu jamska razpoka, ki po 3 m postane neprehodna. Tla jame so napolnjena z velikimi količinami rodovitnega humusa, listja in živalskih iztrebkov, pomešanih z gmotami apnenca. Na stropu so vidni sledovi prejšnjega razstreljevanja skal. V razpokah se zadržuje znana jamska kobilica. Pri daljšem zadrževanju v jami se iz spanja predramijo tudi netopirji. Pri mojem prvem obisku te majhne jame sem na tleh v bližini vhoda našel lep artefakt iz roženca, dobro ohranjen strgalo za kosti, ki se je zaradi razstreljevanja skal in premikov terena pokazalo na površju in je

bilo povod za to, da sem opravil svoje tridnevno poskusno izkopavanje. Pred jamo je bilo najdeno skoraj kompletno zobovje jamskega medveda z zrahljanimi zobmi, med katerimi so imeli kočniki zogleneli videz. Podočniki so bili odtrgani na korenini in beli. Naprej proti notranjosti je bilo možno najti številne odkruške kosti, ki so bili počrnjeni ali porjaveli ali so bili nespremenjene kakovosti. Razen enega razklanega sekalca merjasca in konice iz roženca ni bil najden noben drug omembe vreden artefakt. Čeprav je bil izplen prazgodovinskega materiala boren, je teh nekaj najdenih predmetov vendarle dokaz za to, da so v zgodnjem času v jami morebiti le začasno bivali ljudje. Najdeni predmeti so bili v ilovici, na globini 1–2 m. Poskusno izkopavanje v jama 2 in 3, kot ju želim zaradi kratkosti označiti, ni imelo pozitivnega rezultata. Nasprotno so bili v četrti jami s špranjo, ki se prav tako razteza proti notranjosti, ob površinskem poskusnem izkopavanju najdeni sledovi bivanja ljudi. Najdene so bile neštete kosti ovac in govedi, stegnenica govedi s sledovi vreznin, neokrašen kos posode in v zadnjem delu lobanje jazbeca z dvema kočnikoma v zgornji čeljusti. Če bi sklepali po smeri vhodov v jame, se zdijo, kot da bi se vse štiri jame združile v notranjosti skale Škol, toda na žalost količina ilovice, ki je v njih, ne omogoča potrditve te ugotovitve.«⁵

eneralkarte ist der Felsen »Skol« wohl nicht benannt, aber eingezeichnet. Er ist dem Ausläufer des Holi vrh (709 Meter) vorgelagert und nur durch die Strasse von dem gegenüberliegenden Berge Jelenö vrh (661 Meter) getrennt. Die alte Strasse nach Wippach, deren Spuren noch gut erhalten sind, führt westlich am »Skol« hart vorbei. Die so gewonnenen Beobachtungen ermuthigten mich zu einem kurzen Berichte an Herrn Hofrath F. Ritter von Hauer, auf Grund dessen ich durch eine kleine Unterstützung in den Stand gesetzt wurde, in der erstgenannten Höhle einen Grabungsversuch anzustellen, der erfreulicher Weise nicht ohne Erfolg blieb. Während eines Zeitraumes von drei Tagen, am 27., 29. und 30. August, wurde mit zwei Arbeitern in der Höhle, in welcher das Feuerstein-Artefact gefunden wurde, die Grabung vorgenommen. Zuerst wurde die kaum einen Quadratmeter fassende Fläche vor dem Höhleneingange in Angriff genommen. Nachdem eine dünne Humusschicht hinweggeräumt war, stiessen wir auf einzelne mürbe Kalksteine mit schwarzer Kruste, die sich an der Grenze des Humus und Lehm ingebettet fanden. Ungefähr in 1 Meter Tiefe zeigten sich einzelne Knochensplitter und dunkel gefärbte Backenzähne vom Höhlenbären; weiter nach innen fanden sich auch die Eckzähne mit abgebrochener Wurzel und dann einzelne gut erhaltene Prämolare nebstd einem abgebrochenen Schneidezahn. Mit dem weiteren Vordringen in die Höhle, bis zu 5 Meter Entfernung vom Höhleneingange nahmen die Funde immer mehr und mehr ab. Zähne fanden sich schliesslich gar keine mehr, obschon der kochenführende Lehm hie und da kleine zarte Splitterchen von Knochen erkennen Hess. Spuren von Kohle oder brandige Stellen fanden sich in der Knochenschicht, erstere nur selten, letztere gar nicht vor. Erwähnenswerth sind einige zarte, gebogene Knöchelchen, die vielleicht einer Höhlenfledermaus angehören. In ungefähr 4 Meter Entfernung vom Eingange wurde nun die unmittelbar unter der Humusschicht befindliche schwarze Erdschicht mächtiger und tiefer, so dass alle darin befindlichen Kalkblöcke und selbst der Lehm geschwärzt sind. Die Blöcke sind so mürbe und angewittert, dass sie sich mit den Fingern abbröckeln lassen. Die eigentliche Knochenschicht befindet sich jedoch durch eine mitunter mehr als 1 Meter mächtige Lehmschicht getrennt. Diese Lehmschicht ist äusserst zäh und schwer zu bearbeiten, da sie völlig von wirr durcheinandergeworfenen Kalkblöcken durchsetzt ist. Unter der Knochenschicht liegt ein sandiger Lehm mit kleinen, flachen, runden, glimmerreichen Sandsteinchen, die so weich waren, dass man sie zwischen den Fingern zerbrechen konnte. Diese Schichte ist von geringer Mächtigkeit und liegt auf dem Felsgrunde der Höhle auf. Die den Boden der Höhle bildenden Felsen sind ebenfalls stark angewittert. -

Eine Versuchsgrabung in der zweiten Höhle ergab ein negatives Resultat. Die dritte, kleinste Höhle erschien mir keines Versuches werth. Die Möglichkeit, dass man in der vierten Höhle, aus der bearbeitete Knochen und ein Gefäßfragment vorliegen, wichtigere Funde machen könnte, ist nicht ausgeschlossen. Sonderbar bleibt es jedoch, dass ausser dem eingangs erwähnten Feuersteinschaber kein weiteres Artefact aus Stein gefunden wurde. Ein Span aus Flint und kleine Bruchstücke von Hornstein war Alles, was wir fanden. Immerhin wurde durch den Grabungsversuch der Nachweis eines vielleicht nur zeitweiligen Aufenthaltes des Höhlenmenschen in dieser Höhle geliefert.«

5 »In der am Felsen Škol abgesprengten Felswand erblickt der Reisende mehrere Höhleneingänge. Es sind im ganzen vier. Der erste ungefähr 15m über der Fahrstrasse allem Anschein nach kündlich erweitert von der Höhe eines Mannes führt in westlicher Richtung 15m in den Berg Škol hinein, welche Strecke jedoch nur auf dem Boden kriechend zu erreichen ist. Rechts vom Eingange zieht eine gweite Höhlenklüft gegen N, die nach 315 unpassirbar wird. Der Boden der Höhle ist mit grossen Mengen von fruchtbarem Humus, Laub und thierischen Exrementen gefüllt, und mit Kalkblöcken untermischt. Die Decke zeigt Spuren von ehemaligen Felssprengungen. In den Ritzen hält sich die bekannte Höhlenheuschrecke auf. Bei längerem Verweilen in der Höhle werden auch die Fledermäuse aufgescheucht. Bei meinem ersten Besuche dieser kleinen Höhle fand ich auf dem Boden liegend, nahe beim Eingange ein schönes Artefakt aus

Podatki v obeh prvih objavah se ujemajo, v drugi objavi sta novi le omemba razklanega sekalca merjasca in Moserjeva trditev, da se je strgalo na površju pokazalo zaradi razstreljevanja skal. Za četrtto jamo poleg omembe stegnenice govedi s sledovi ureznin in fragmenta lončenine Moser zapiše še nov podatek o neštetih kosteh ovac in govedi.

V naslednjih letih Moser še trikrat omeni *Höhle am Škol bei Präwald*. Moser (1888, 13) zapiše: »Ob prvem obisku blizu vhoda /sem/ našel kremenov artefakt, zelo dobro ohranjeno ovalno strgalo za kosti. Kot je razvidno iz prejšnjih poročil v kronikah, so bili pri poskusnem izkopavanju v jami najdeni zob jamskega medveda, številne odlomljene kosti s sledovi človekove obdelave in en kremenov odbitek /.../. Tri druge jame na isti višini v gori Škol se stikajo in zapirajo znotraj gore. V njih je ogromna količina ilovice.«⁶

Leta 1890, ko Moser (1890, 21) spet piše o Krasu, zapiše le, da se nad *Präwald am Škol* nahaja jama, ki jo je pregledal, in v opombi navede svoj članek iz leta 1887. Zadnja Moserjeva omemba je v njegovem delu o krasu in jama (Der Karst und seine Höhlen), kjer ponovno omeni le, da je jamo preučil (1899, 37), v nadaljevanju pa pri naštevanju najdb iz različnih raziskanih jam navede: »Škol, H. am bei Präwald. Flintwerkzung und Zahne von Ursus spelaeus. 1887.« (1899, 117).

Jama Luknja v skali se v literaturo ponovno vrne leta 1926, tokrat kot *Caverna di Preval sotto il Monte Re* oziroma *Grotta di Preval*. Raffaello Battaglia v reviji *Due-mila grotte*, v poglavju o paleontologiji Krasa, pri naštevanju najdišč prazgodovinskih koščenih piščalk omeni, »da je bila v tej jami, po informaciji Perka, najdena piščalka skupaj s koščkom kremena in množico živalskih kosti«. Battaglia (1926, 95) je do najdbe skeptičen, saj pravi, »da /je/ videl le fotografijo in da glede na videno

ne /more/ zagotoviti, da gre res za piščal«.⁷ Kljub temu pa nekaj strani prej, v istem besedilu, jamo že umesti v neolitik v smislu, da »so na Krasu neolitske jamske najde redke in da je ena takih v neposredni bližini Prevala«.⁸ Ob besedilu navede številko jame N. 949, tako da ni dvoma, da je imel v mislih jamo, v kateri je izkopaval Moser (1926, 86). Načrt jame št. 949 z imenom *Grotta di Preval* z navedbo, da jama vsebuje prazgodovinske ostanke in da ni v celoti raziskana, je v nadaljevanju predstavljen na straneh 239 in 285 z risbo št. 437 (Bertarelli, 1926, 239, 285).

Battaglia povsem enako besedilo objavi še enkrat, in sicer 33 let kasneje, med letoma 1958 in 1959, v *Preistoria del Veneto e della Venezia Giulia* (Battaglia, 1958–1959, 371).

V Battaglijevi objavi je prišlo do pomembnih napak. Prva bistvena je ta, da je najdbo piščalke, v resničnost katere sam sicer dvomi, združil z najdbo kremenovega artefakta, druga je ta, da govorí le o eni jami, tretja pomota pa je ta, da je zdaj to edino jamo brez izraženega dvoma umestil v neolitik. Povsem jasno je, da si Battaglia jam, v katerih je kopal Moser, ni ogledal. Obstaja verjetnost, da ni preveril niti Moserjevih objav, temveč se je opri le na to, kar mu je pokazal in povedal Perko. Rupel (2008, 46) je zapisal: »Ivan Andrej Perko (1876–1941) je bil Moserjev tržaški učenec, s katerim sta imela skupne speleološke interese.« V času Moserjevih izkopavanj v obravnavanih jama je bil Perko sicer še premlad, da bi bil lahko pri izkopavanju prisoten. O najdbah je morda izvedel kasneje osebno od Moserja ali pa je izkopane kosti videl v tržaškem jamarskem klubu. Videz ene od kosti, ki jo je izkopal Moser, ga je iz nekega razloga napeljal na misel, da je kost predelana v piščalko. Fotografijo kosti je pokazal Battagliju in posledica je bila zmešjava glede mesta in povezano-

Flint, einen Knochenschaber in gutem Erhaltungszustande, welcher -Fund in Folge von Feisprengungeu unu Rerrambewegutigen an die Oberfläche kam und mich -veranlasste eine 3tägige Versuchsgrabung vorzunehmen. Vor der Höhle fand sich ein fast vollständiges Gebiss des Höhlenbären mit losen Zähnen, unter denen die Backenzähne ein verkohltes Aussehen hatten. Die Eckzähne waren an der Wurzel abgesprengt und weiss. Weiter nach` Innen zu fanden sich zahlreiche Knochensplitter geschwärzt oder brauneröstet oder von unveränderter Beschaffenheit. Ausser einem gespaltenen Schneidezahn vom Eber und einem Flintspahn, fand sich kein weiter nennenswerther Artefact. War auch die Ausbeute, an historischen Material gering so wurde doch durch diese wenigen Funde der Nachweis einer vielleicht nur vorübergehenden, Bewohnbarkeit der Höhle Ure. Menschen in frühe Zeit geliefert. Die Funde waren in einer Tiefe von 1-2m in Lehm gebettet.

Eine Versuchsgrabung in den Höhlen 2. und 3., wie ich sie der Kurze wegen bezeichnen will ergab ein negatives Resultat. Dagegen fanden sich in der vierten Höhle, welche einen ebenfalls nach ,den Innern zlehenden Spalt darstellt, bei einer oberflächlichen Versuchsgrabung. Spuren von einstigen Aufenthalte des Menschen. Es fanden sich zahllose Knochen vom Schaf und Rind, ein Schenkelknochen vom Rind mit Schnittspuren, ein roh gearbeitetes Gefäßbruchstück und im, hinteren Theile der Schädel eines Dachses mit 2 Molar Zähnen 'im Oberkiefer. Nach dem Streichen der Höhlengänge zu schliessen, scheinen alle vier Höhlen im Innern des Felsen des Škol sich zu vereinigen, leider lassen die darin aufgespeicherten Lehmmassen keine Constatirung zu:

⁶ »..., da ich bei meinem ersten Besuche nachst dem Eingange ein Flint-Artefakt, einen gut erhaltenen ovalgeformten Knochenschaber, vorfand. Wie aus dem in den Annalen hinterlegten Berichte zu ersehen ist, hat sich Hohle nach einer Versuchsgrabung als eine vom Zahne des Hohlenbären, sowie zahlreiche Knochensplitter mit Spuren menschlicher Bearbeitung und ein Flintspan lieferten den Beweis für die obige Annahme. Drei andere im selben Niveau des Berges Škol gelegene Hohlen, lassen auf eine Vereinigung im Innern des Berges schliessen. Mächtige Lehmmassen sind in ihnen abgelagert.«

⁷ »Di questo pezzo potei vedere soltanto la fotografia, non posso assicurare che fosse veramente uno zufolo.«

⁸ »Nell'alto Carso le caverne neolitiche divengono sempre più rare. Una caverna che fu abitata esiste ancora nei pressi di Preval ai piedi del Monte« (Battaglia, 1926, 86).

sti najdb. Perko je sicer leta 1910 objavil študijo *Zur Matterreichicchen Karsthölenforschung*,⁹ vendar sam te jame ali najdb ne omenja.

Leta 1971 je Luknja v skali omenjena tudi v slovenski arheološki literaturi. V pregledu arheoloških jam na Notranjskem F. Leben (1971, 119) v svoji doktorski disertaciji o jami zapiše: »Že v prejšnjem stoletju sta sprva K. Moser leta 1886 in za njim G. A. Perco leta 1899 izkopala v jami, poleg ostankov pleistocenske favne, tudi prazgodovinske najdbe, ki jih oba najditelja datirata v mlajšo kameno dobo. To so bili fragmenti keramike, artefakt iz roženca, koščena orodja in piščalka, izdelana iz falenfe nekega prežvekovalca. Taka piščalka na Krasu ni osamljena najdba, saj so našli njej podobne tudi v drugih jamah.«

Leben kot vir svojega zapisa navaja obe Moserjevi besedili iz leta 1987, Moserjevo besedilo iz leta 1890 in Battaglijev zapis iz leta 1926. Žal pa je zapis z vidika temeljnih Moserjevih virov, ki jih navede Leben, napačen. Tako kot Battaglia tudi Leben napačno piše le o eni jami in ob tem najdbe združi. Leben kot izkopavalca omenja tudi Perka, ki naj bi v jami izkopaval leta 1899, vendar ga ne citira. V navedeni literaturi v doktorski disertaciji je navedeno le Perkovo besedilo iz leta 1910, za katero smo že zapisali, da ne vsebuje nobenega podatka o jami Luknja v skali. Od kod Lebnu podatek o Perkovem izkopavanju, ni mogoče ugotoviti, niti ni verjetno, da bi Perko sploh izkopaval v jami. Če bi, bi lahko le v Moserjevi četrti jami, vendar se bo kasneje pri opisu jam izkazalo, da se to ni zgodilo. Prav tako bi se ob Perkovem samostojnem izkopavanju pojavile še druge najdbe, Leben pa je navedel le tisto, kar je izkopal Moser, le da je omenil fragment keramike, medtem ko je Moser uporabil množinsko obliko fragmenti keramike. Netočna je tudi navedba o tem, da Moser in Perko prazgodovinske najdbe datirata v mlajšo kameno dobo. Moser se do fragmenta lončenine in najdenih kosti v četrti jami v smislu kulturne umestitve sploh ni opredeljeval. Najdbe iz obeh jam, ko so bile te že združene, je neolitiku pripisal še Battaglia. Domneva se, da je Leben kot vir za svoj zapis o jami uporabil prav Battaglijevo besedilo iz leta 1926, v katerem je prvič zapisana zmešnjava tako z lokacijami najdb kot tudi s Perkovo idejo o najdeni piščalki. Na tako misel napeljuje tudi Lebovo navajanje še drugih najdišč koščenih piščalk, kar povzame po Battagliju in tudi podkrepi s citatom iz Battaglijevega besedila iz leta 1958–59, za katero smo že zapisali, da je isto, kot ga je objavil že leta 1926.

Leben omeni Luknjo v skali v Jamski arheologiji matičnega krasa (1974, 244) v smislu, da v primerjavi z nekaterimi jamami na tržaškem krasu, kjer je poznana neolitska poselitev jame, na matičnem krasu glede na tipologijo keramičnih najdb dopušča le »*dostī mlajše datiranje*«, pri naštevanju takih jam pa omeni tudi Luknjo

v skali. Jama Luknja v skali je bila z napačnimi podatki v naslednjih letih objavljena v Arheoloških najdiščih Slovenije, kjer pa je umestitev v neolitik postavljena v oklepaj s pripisanim vprašajem (Leben, 1975, 149).

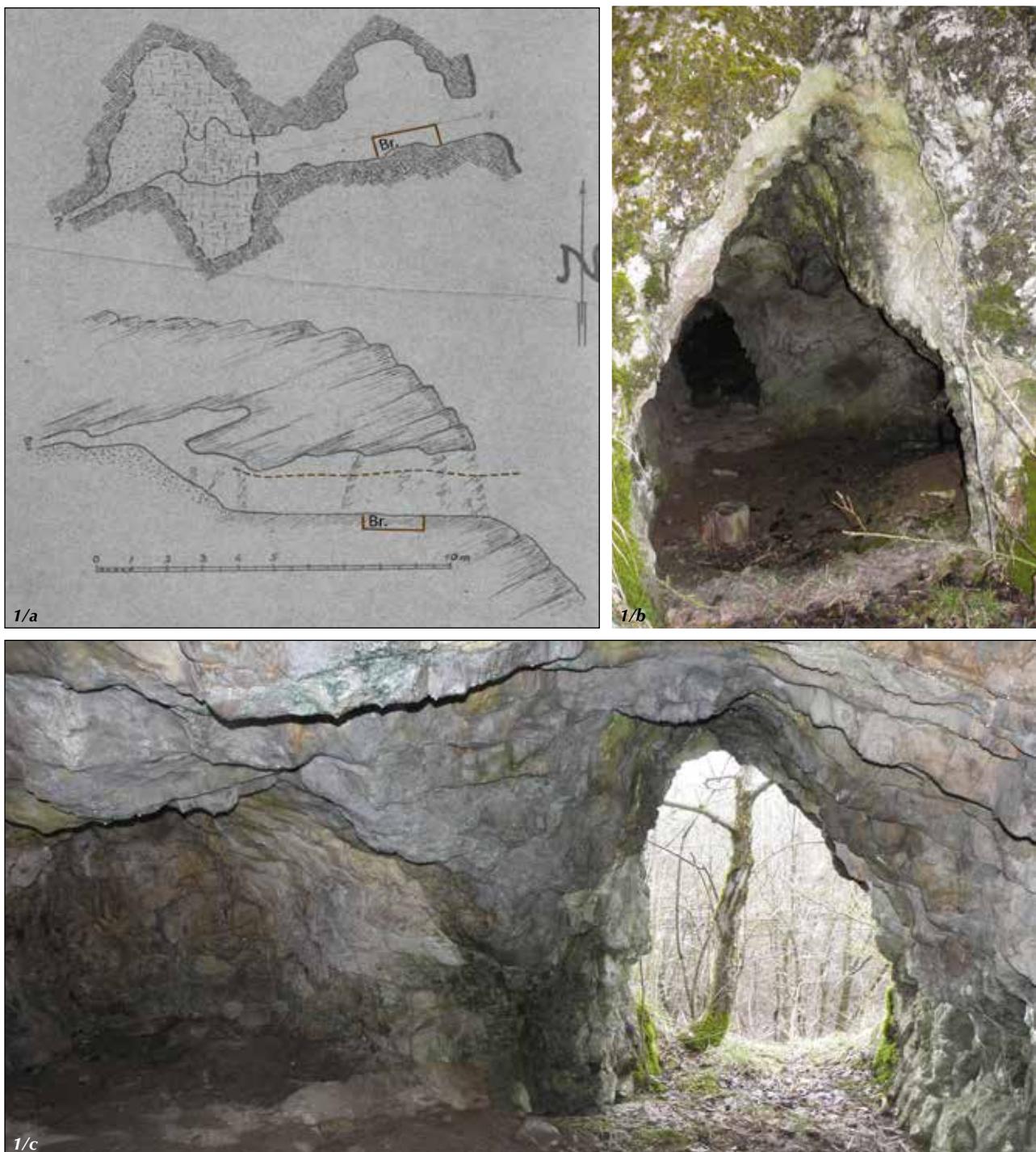
Leta 1972 je Brodar z Inštituta za arheologijo ZRC SAZU v jami Luknja v skali in v dveh sosednjih jamah izvedel arheološko sondiranje. O opravljenem posegu je Brodar (1985, 26) objavil tale kratek zapis: »*Prazgodovinske najdbe iz te ozke in kratke jame so bile že značne. Sondiranje pa je pokazalo, da pleistocenskih plasti sploh ni in je pod holocenom že skalno dno. Le nekaj metrov stran je druga jama in nekoliko dalje za skalnim robom še tretja. Ti dve svojih imen nimata. Sondiranje je pokazalo, da sta brez pleistocenskih plasti.*« Te navedbe o odsotnosti pleistocenskih sedimentov v prvi jami nekoliko presenetijo, saj so njihovi ostanki v jami še vedno vidni. To, kar danes pokriva jamsko dno, niso holocenski ostanki temveč ostanek najstarejših pleistocenskih plasti.

POSKUS REKONSTRUKCIJE SEDIMENTNEGA SOSLEDJA V JAMI LUKNJA V SKALI

Novembra 2012 smo opravili ogled jame Luknja v skali. Gre za manjšo, le okoli 20 m dolgo jamo s pretežno vodoravnim dnom in manjšo razširitvijo za vhodom (SLIKA 1/a, 1/b, 1/c). Tisto, kar takoj pade v oči, je jasno viden nivo višine odkopanih sedimentov na jamskih stenah. Takoj za vhodom je viden tudi vkop Brodarjeve sonde iz leta 1972, v kateri je že po nekaj deset centimetrih dosegel skalno dno. Desno, v razširitvi jame za vhodom, je po oceni približno 1–1,5 m³ sedimenta, ki je bil odkopan drugje v jami in tukaj le odložen. V sprednjem delu jame je torej ostalo neprekopanega le še do nekaj deset cm prvotnega sedimenta.

Okoli 8 m od vhoda se jama zoži ter nadaljuje s približno 1 m širokim in od 1–0,5 m visokim rovom še okoli 3–4 m, zatem pa vodoravno nadaljevanje zapre še ohranjena sedimentna zapolnitev jame. Moserjev izkop je v ta del rova segel ravno še dovolj daleč, da je mogoče videti okoli 1,5 m visok rov, ki se za ožino nadaljuje še nekaj metrov v notranjost, nato pa zaradi znižanja stropa jame postane neprehoden. Če ne bi pred ogledom jame poznali Moserjevih objav o odkopavanju več kot meter debelih plasti, bi se verjetno zadovoljili z Brodarjevo navedbo, da v jami ni pleistocenskih sedimentov, sledi nekdanjega nivoja sedimentov na jamskih stenah pa bi si razložili kot ostanek neke naravne predholocene denudacije oziroma erozije stare zapolnitve jame. Moserjevo opisovanje izkopavanja debele plasti sedimenta z ostanki pleistocenske favne pa je spodbudilo poskus natančnejše rekonstrukcije odstranjenih in še ohranjenih sedimentov v jami.

⁹ G. A. Perco, 1910, Zur Matterreichicchen Karsthölenforschung. Deutsche kundschauf für geographie und statistik 3, 246–259, Wien–Leipzig.

Slika 1/a. Načrt jame z označenim približnim nivojem sedimente zapolnitve pred Moserjevim izkopom in vrisanim mestom Brodarjeve sonde - Br. (Kataster Jamarske zveze Slovenije)

Slika 1/b. Vhod v jamo »Luknja v skali« (foto P. Jamnik)

Slika 1/c. Razširitev takoj za vhodom v katero je Moser odložil nekaj odkopanega sedimenta. (foto P. Jamnik)

Figure 1/a Cave map displaying the approximate level of sediment fill before Moser's excavation and the marked location of Brodar's pit - Br. (Cadastre of caves, Speleological Association of Slovenia)

1/b Entrance of the Luknja v skali cave (Photo by P. Jamnik)

1/c The widened section just after the entrance where Moser deposited sedimentary substance. (Photo by P. Jamnik)

Slika 2. Ohranjen sediment za ožino. Zgornja ilovnato gruščnata plast je ostro ločena od spodnje pleistocenske plasti. Skrajno desno fosilna kost jamskega medveda v spodnji ilovnati plasti. (foto P. Jamnik)

Figure 2 Preserved sediments following the narrow section. The upper loam and rubble layer is clearly distinguished from the lower Pleistocene layer. On the sharp right, a fossilised bone of a cave bear is seen in the lower loam layer. (Photo by P. Jamnik)

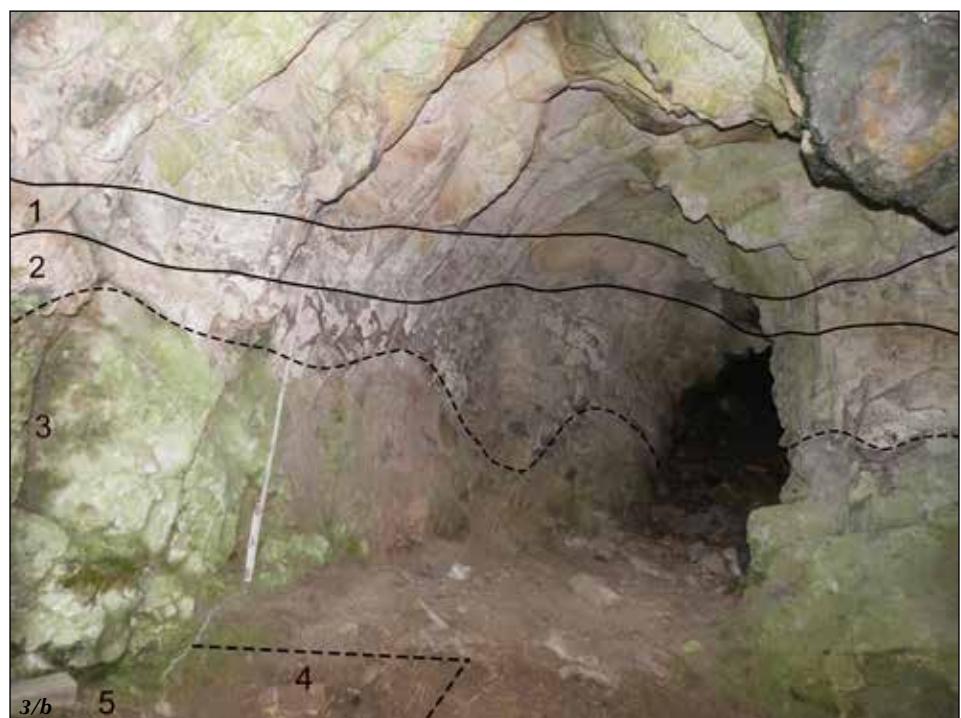
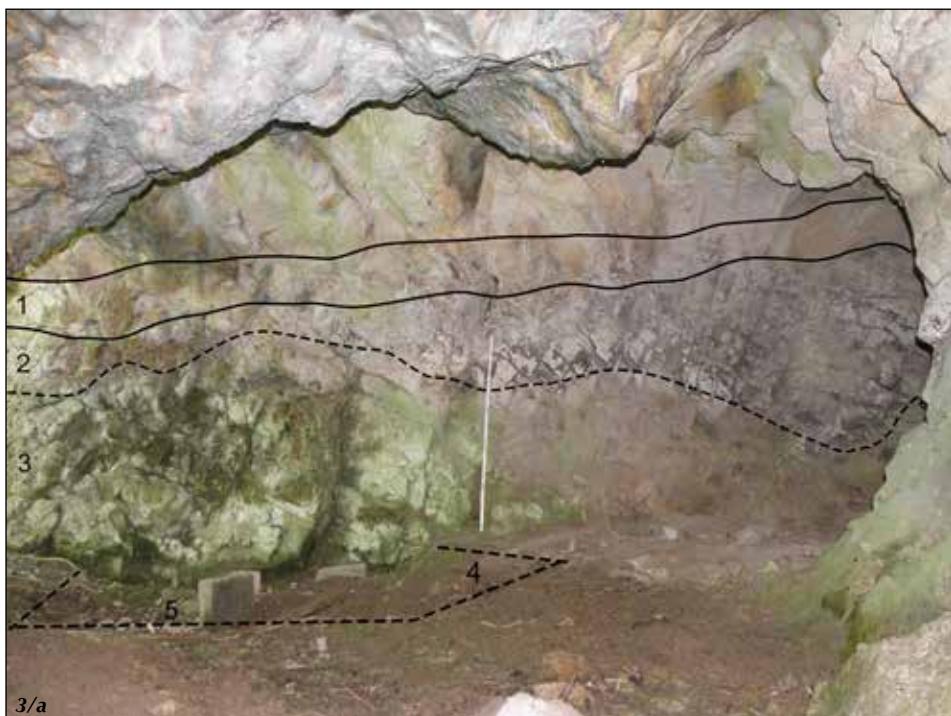
Pri ogledu ostanka sedimentne zapolnitve jame za ožino sta lepo vidni dve medsebojno ostro razmejeni plasti, in sicer spodnja, pretežno ilovnata pleistocenska, plast in zgornja ilovnato-gruščnata plast z svetlo sivim (mikritnim) apnencem, ki je verjetno eocenske starosti (alveolinsko-numulitni apnenec).¹⁰ Grušč v plasti je v povprečju za pest velik in je delno ostrarob ter delno korozisko-erozijsko zaobljen. Grušč v zgornji plasti ni avtohton jamski sediment. Prvotno je bil odložen nekje nad jamo ali v njeni bližini in je bil presedimentiran v jamo že po odložitvi spodnje avtohtone, ilovnate pleistocenske plasti. Plast prekinja nekaj tankih ilovnatih prog, kar kaže na zastoje v sedimentaciji. Ostala ilovica med gruščem v tej plasti ni enakomerno zastopana. Na spodnjem nivoju, pri stiku z ilovnato plastjo, je bil odložen skoraj samo grušč, višje pa je ilovice v plasti več. V plasti ni opaziti

drobcev kosti ali oglja. Po tem, kar je mogoče videti v jami, je ta plast zapolnila le del rova za zožitvijo jame in ni prodrla dlje v del jame, kjer je izkopaval Moser. Spodnja ilovnata pleistocenska plast je že pred odložitvijo tega zgornjega grušča skoraj v celoti zaprla ožino.

Spodnja plast je ilovnata s posameznimi relativno redkimi kosi grušča. V razgaljenem delu plasti je videti tudi manjše skale, ki so odpadle od stropa. V profilu spodnje plasti, le nekaj centimetrov pod mejo z zgornjo plastjo, sta bili vidni dve fosilni kosti (SLIKA 2). Plast je glede na sledi zapolnitve na jamskih stenah enaka Moserjevi plasti s fosilnimi kostnimi ostanki, ki jo v nadaljevanju označujemo kot plast 3.

Na podlagi Moserjevih objav je okvirno mogoče rekonstruirati tudi sosledje odkopanih plasti v sprednjem delu jame.

10 Za določitev kamnine se zahvaljujemo mag. Matiji Križnarju iz Prirodoslovnega muzeja Slovenije.

Slika 3/a Jamska stena s vidnim nivojem odkopanih sedimentov. Spredaj, levo ostanek Brodarjeve sonde. (foto P. Jamnik)

Slika 3/b Pogled proti ožini, Na podlagi nivoja odkopanih sedimentov ohranjenega na jamskih stenah je vidno, da je bila prvotno ožina komaj prehodna. (foto P. Jamnik)

Figure 3/a Cave wall exhibiting the extent of removed sediments. The remains of Brodar's test pit are seen on the front left side. (Photo by P. Jamnik)

Figure 3/b A view of the narrow section. The extent of removed sediments seen on the wall reveals the original passage as almost inaccessible. (Photo by P. Jamnik)

Takoj za jamskim vhodom so »najprej /.../ odkopali 1 m² površine« (Moser, 1887, 126). Moser piše, da se je pri gradnji ceste vhod zaradi miniranja verjetno spremnil. Z odstranitvijo 1 m² sedimenta takoj za vhodom so si naredili prostor, da je bilo sploh mogoče nadaljevati s kopanjem v jami, saj je bila jama ob upoštevanju pravotne višine sedimenta le malo višja od enega metra. Iz objavljenih opisov izkopavanja in podatkov o globini oziroma debelini plasti je mogoče sklepati, da so si plasti od vrha navzdol sledile takole:

1. humusna plast: »Tla jame so napolnjena z velikimi količinami rodovitnega humusa, listja in živalskih iztrebkov, pomešanih z gmotami apnanca.« (Moser, 1887/a, 51);

2. skalno-gruščnata plast v vrhnjem delu plast pre-vlečena s fosfatno skorjo: »Ko smo odstranili temno humusno plast, smo naleteli na krhke apnenčaste kamne s črno skorjo, ki so bili naloženi na meji humusa in ilovice.« (Moser, 1887, 125);

3. ilovnata plast z ostanki pleistocenske favne in ogljem: »Približno 1 m globoko so se pokazali posamezni deli kosti in temno obarvani kočniki jamskega med-

veda /.../. Približno 4 m od jamskega vhoda je bila pod humusno plastjo debela in globoka črna plast zemlje, tako da sta kamenje in ilovica počrnela. Skalni bloki so bili tako krhki in prepereli, da so se drobili med prsti. Plast kosti je bila ločena z več kot 1 m debelo plastjo ilovice. Ta plast je bila nenavadno trda in težka za kopanje /.../. Z nadaljnjjim prodiranjem v jamo, do 5 m od jamskega vhoda, je bilo najdb vedno manj. Zob končno ni bilo več najti, čeprav je bilo tu in tam v ilovici najti majhne krhke okruške kosti. Sledi oglja in kurišča so bile v plasti s kostmi.« (ibid.);

4. gruščnato-ilovnata plast z manjšimi, močno pre-perelimi kamenčki/gruščem:

»Pod ilovnato plastjo leži peščena ilovica z majhnimi kamenčki različnih oblik. Ti so bili tako mehki, da se jih je dalo drobiti med prsti. Ta zadnja plast je naložena na jamski skalni podlagi.« (Moser, 1887, 127);

5. skalno jamsko dno.

Sosledje plasti, rekonstruirano iz Moserjeve objave, je mogoče potrditi z ohranjenimi sledmi zapolnitve na stenah jame. Na jamski steni je jasno vidna sled fosfatnih

Slika 4. Ostanki ilovnate plasti na jamskih stenah. (foto P. Jamnik)
Figure 4 Loam layer remains on cave wall. (Photo by P. Jamnik)

oblog, ki predstavljajo višino zgornjega dela plasti 2. V povprečju se sled nahaja na višini približno 0,80–1,0 m nad današnjimi jamskimi tlemi. Ocenujemo, da je plast 4, ki je v jami še ostala *in-situ*, v povprečju debela od 0,4 m (kakršnar je bila globina Brodarjeve sonde, s katero je dosegel skalno dno) do približno 0,6 m proti zožitvi, kjer se jamska tla nekoliko dvignejo. Fosfatna plast je bila torej v jami odložena v povprečju med 1,4 in 1,6 m visoko. Proti ožini se sled spusti nekoliko niže, tik pred ožino pa se ponovno dvigne (SLIKA 3/a in 3/b), kar potrjuje zgornjo domnevo, da je bil prehod v nadaljevanje jame v času Moserjevega izkopavanja komaj, če sploh, prehoden.

Nad fosfatno sledjo je v razponu 0,20–0,30 m mogoče opaziti še eno barvno spremembo na jamskih stenah. Domnevamo, da je to sled humusne plasti, ki jo Moser navaja nad plastjo s počrnelimi kamni. Če torej to sled upoštevamo kot nivo, do katerega je segala vrhnja humusna plast, je celotna višina odkopanih sedimentov v jami v povprečju med 1,6 in 1,9 m. Taka višina sedimentov se povsem ujema z Moserjevo navedbo (1887/a, 51) o globini kostnih najdb: »*Najdeni predmeti so bili v ilovici na globini 1–2 m.*« Moser (1887, 126) pa navede tudi podatek o globini, kjer se pojavijo kosti: »*Približno 1 m globoko so se pokazali posamezni deli kosti in temno obarvani kočniki jamskega medveda.*« To pomeni, da je bila plast humusa in skal, prevlečenih z fosfatno oblogo, debela okoli 1 m.

Na jamski steni se je med skalnimi razpokami na nekaj mestih lepo ohranila tudi ilovnata plast 3, v kateri so bili pleistocensi kostni ostanki (SLIKA 4). Njen videz dokaj ustreza Moserjevi navedbi o ilovici, ki je trda in težka za kopanje, zato je iz ostankov plasti na jamski steni in iz prisotnosti fosilnih kosti v spodnji ilovnati plasti za ožino mogoče sklepati, da gre za isto plast. Tudi plast za ožino je zlepilena mokra ilovica z le malo grušča in s posameznimi kosi skal, kar potrjuje Moserjevo navedbo o težkem kopanju.

Plast 4, gruščnato-ilovnata plast, v kateri naj bi bili po Moserju močno prepereli kamenčki, je glede na to, kar je mogoče videti v ostanku Brodarjeve sonde, in ob primerjavi tega sedimenta s spodnjo ilovnato plastjo za ožino jame morda le nekoliko bolj gruščnata plast 3, v kateri so bili fosilni kostni ostanki. V prid temu govoriti tudi nekaj nedvomno fosilnih koščenih iveri, ki so se ohranile v profilu Brodarjeve sonde. Ta ugotovitev v konkretnem primeru ne spremeni ničesar, zato naj kar ostane kot samostojna 4. plast, saj jo Moser posebej izpostavi zaradi močno preperelih kosov kamna.

Moser (1887, 126) je zapisal, da je bila »*približno 4 m od jamskega vhoda /.../ pod humusno plastjo debela in globoka črna plast zemlje, tako da sta kamenje in ilovica počrnela /in da so bili/ skalni bloki /.../ tako krhki in prepereli, da so se drobili med prsti.*« Ta plast je prepoznavna tudi na jamski steni. Fosfatna sled tu izgubi ostro mejo, ki se izrisuje drugod po jamski steni, sled fosfatnega oprha pa je vidna tudi niže na steni. Glede na navedbo o povsem preperelom kamenju bi šlo tu morda

lahko celo za kurišče, vendar ga Moser ne omenja v povezavi s to črno plastjo, temveč izrecno pravi, da so sledi oglja in kurišča v plasti s kostmi. Ker so sedimenti v celoti odstranjeni, te debele in počrnele plasti ni več mogoče pojasniti.

Še beseda o ostanku sedimenta v razširitvi jame takoj za vhodom. Kot smo omenili, gre za približno 1–1,5 m³ sedimenta, ki je bil izkopan nekje v jami, in namesto, da bi ga odstranili iz jame tako kot ostali izkopani material, so ga odložili v desni del jame. Pri pregledu površine prekopanega sedimenta smo v delih, na katere kaplja voda, takoj opazili nekaj fragmentov fosilnih kosti, kremljev in zob, ob jamski steni pa še dve vreteni jamskega medveda. Prisotnost fosilnih kosti v tem sedimentu nekoliko presenetli. V sedimentu na videz ne prevladuje ilovica, v kakršni je bilo po Moserju največ fosilnih kosti in kakršen je spodnji sediment za ožino. Močno prisotna je tudi humusna komponenta. Ni pa dvoma, da so fosilne kosti prvotno prav iz te plasti. Sediment je tudi drugačen od tistega, v katerega je izkopal sondo Brodar. Proti razlagi, da je to material iz Brodarjeve sonde, govoriti tudi prisotnost fosilnih medvedjih vretenc, ki bi jih Brodar opazil, sedimentu v svoji sondi pa ne bi pripisal holocenske starosti. Še najbolj logična razloga je morda ta, da je Moser pri izkopavanju najprej ves sediment odstranjeval iz jame, ko pa se je z vkopom bližal ožini, je postal enostavnejše odkopani material odlagati v že izpraznjeno razširitve jame. Ker se pred ožino fosfatna sled nekoliko spusti, to pomeni, da je bilo že zaradi zožitve jame in znižanja plasti manj ilovnatega sedimenta in s tem relativno več humusne plasti. Pri metanju prekopanega materiala na mesto, kjer je danes, se je humus mešal z ilovico, zato zdaj daje bolj videz ilovnato-humusnega sedimenta. Pomembno je to, da so v tem prekopanem materialu fosilne kosti, kar pomeni, da je bila vsaj v nekem delu jame takoj pod humusom že plast s pleistocensko fosilno favno.

Ostanek sedimenta je pomemben tudi zato, ker je to edini ostanek plasti iz prvega dela jame, v katerem je bil najden kremenov artefakt. S flotacijo sedimenta bi morda našli še kakšen element kamene industrije.

ARHEOLOŠKE NAJDBE V JAMI LUKNJA V SKALI

Moser (1887, 127) o arheoloških najdbah iz jame v svojih objavah navede, da »*/so/ začeli z izkopavanjem v jami, v kateri je bil najden kremenov artefakt*« in da so bili najdeni le »*odbitek iz kremena in majhni odbitki iz roženca*«. V naslednji objavi (Moser, 1887/a, 51) o najdbah pri izkopavanju pravi: »*Razen enega razklanega sekalca merjasca in konice iz roženca ni bil najden noben drug omemben vreden artefakt.*« To navedbo ponovi tudi v kasnejši objavi, ko zapiše, da so »*pri poskusnem izkopavanju v jami najdeni zob jamskega medveda, številne odlomljene kosti s sledovi človekove obdelave in en kremenov odbitek*« (Moser, 1888, 13).

Leben (1975, 149) je navedel, da se predmeti naha-

jajo v Naravoslovnozgodovinskem muzeju na Dunaju, zato smo vodstvo muzeja prosili za ogled najdb in njihovo fotografiranje, kar so nam prijazno dovolili.¹¹ Moser je predmete iz Škol bei Präwald muzeju predal leta 1889, ko so bili vpisani v inventarno knjigo s številkami:

- 14.157 – lobanja psa, ki se sedaj nahaja v zbirki sesalcev,
- 14.158 – strgalo iz kremena,
- 14.159 – širje kamniti odbitki,
- 14.160 – trije koščeni odlomki.

Lobanja psa, o kateri Moser piše v svojih besedilih kot o lobanji jazbeca, je recentna, izhaja iz četrte jame in zato za obravnavo te jame ni pomembna.

Koščenih odlomkov danes v zbirki ni več, zato ni mogoče presoditi, ali je bila na njih vidna kakršna koli sled obdelave. Zgolj omemba odlomkov kosti s sledmi človekove obdelave je pre malo, da bi najdene kosti lahko imeli za osteološke arheološke predmete, še posebno, ker so še mnogo let kasneje zaobljeni robovi fosilnih kosti izkopanih iz sedimentov povzročali polemiko o t. i. protolitski kostni kulturi, v resnici pa gre le za kemično destrukcijo/zagladitev robov kosti v sedimentu.

Kamnitih odbitkov pod inventarno številko 14. 159 je pet koščkov grušča iz zgornje plasti v jami za ožino (SLIKA 5). To niso odbitki, ki bi jih izdelal človek, temveč naravni odkruški. Ker je v apnencu nekaj kreme-

na, se lomi skoraj školjkasto, in verjetno je to zavedlo Moserja. Dejstvo, da je te koščke kamnine razumel kot odbitke, ki nastanejo pri izdelavi orodja, kaže na to, da zgornja plast – kot smo zapisali zgoraj – v delu, kjer je kopal Moser, res ni bila prisotna, saj bi sicer takoj opazil, da se pobrani kamenčki ne razlikujejo od grušča v vrhnji plasti za ožino. Očitno so v sprednji del jame zdrseli le redki kosi tega grušča in Moser jih je, ker so bili drugačni od grušča, ki ga je videl v izkopanih plasteh, pripisal človekovemu odbijanju. Pri pregledovanju že omenjenega prekopanega materiala, odloženega v jami, pa se najde kar nekaj takih »odbitkov«. Nekateri morda res nekoliko spominjajo na prave odbitke, vendar pa ni dvoma, da gre za geofakte.

Kamnito orodje pod št. 14.158 je izdelano na široki klini dolžine 78 mm, širine 34 mm in debeline 13 mm. Tipološko ga opredeljujemo kot praskalo na retuširani klini (Pohar, 1978, 12), (SLIKA 6/a, 6/b). Njegova umestitev v arheološka obdobja je težavna. Glede na odsotnost kakršnih koli drugih elementov kamene industrije je temeljno vprašanje, ali izdelek lahko umestimo v plast z jamskim medvedom in ali je Moser artefakt pobral v vrhnji humusni plasti in je torej mlajši in ne spada več k paleolitskim kulturam. Tipološko in tehnološko bi se tak izdelek lahko pojavil v kulturnem inventarju vse tja do bronaste dobe. Tokrat nam niso dosti v pomoč niti

Slika 5. Pet koščkov svetlo sivega apnenca, za katere je Moser menil, da so kamenodobni odbitki. (foto P. Jamnik)
Figure 5 Five light green limestone pieces interpreted by Moser as stone-age chips. (Photo by P. Jamnik)

¹¹ Najlepše se zahvaljujemo direktorju NHM na Dunaju, dr. Rudolfu Pavuzu, vodji oddelka za prazgodovino dr. Antonu Kernu in kustosiji na oddelku za prazgodovino, dr. Walpugi Antl, ki so nam dne 18. 5. 2013 omogočili ogled in fotografiranje predmetov. Obisk NHM je bil opravljen na lastne stroške avtorjev.

Moserje omembe okoliščin najdbe. V prvi objavi Moser (1887, 126) pravi: »Na tleh sem našel zanimiv rdeče rumen kamen, ki je bil videti kot dobro ohranjeno strgalo iz kremena za obdelavo kosti.« Na podlagi te navedbe bi sklepali, da je bil artefakt pobran prav z jamskeih tal nad vsemi kasneje izkopanimi plastmi. V drugi objavi Moser (1887/a, 51) doda še en podatek, ki vzbudi dvom: »Pri mojem prvem obisku te majhne jame sem na tleh v bližini vhoda našel lep artefakt iz roženca, dobro ohranjeno strgalo za kosti, ki se je zaradi razstreljevanja skal in premikov terena pokazalo na površju.« Moser je sicer ocenil, da je artefakt razgalilo razstreljevanje okoli vhoda v jamo, kar pa je le njegova ocena, kajti dejstvo ostaja, da ga je našel na jamskeih tleh, danes pa seveda ni več mogoče ugotoviti, kje točno je ležal. Ni znano, koliko jame je bilo uničene ob gradnji ceste, ki jo omenja Moser, se pa ob opazovanju skalnega osamelca, ki se strmo dviga nad cesto in v katerem je jama, zdi, da morda tudi več metrov. Čeprav Moser omenja, da je ob prvem obisku pred vhodom in na pobočju našel tudi fosilne kosti medveda, je tudi to premalo, da bi artefakt lahko kar avtomatično časovno povezali z plastjo s fosilnimi ostanki medveda. Moser (1887, 126) v prvi objavi zapiše, da so bile »sledi oglja in kurišča /.../ v plasti s

kostmi«, vendar njegovo izkopavanje ni bilo opravljeno tako, da bi to navedbo lahko upoštevali brez dvoma. Njegova domneva, da je miniranje vhodnega dela jame iz plasti z medvedjimi kostmi in zobmi, ki jih je Moser prav tako našel že pred vhodom v jamo, odkrilo tudi artefakt, bi bila sicer lahko točna, vseeno pa proti taki razlagi govorita tipološka in tehnološka analiza najdega artefakta.

Praskala so bila ponavadi nasajena v lesen, koščen ali rožen ročaj. Tudi v našem primeru lahko sklepamo na nasaditev. Ker je orodje izdelano na debelejši klini, je bilo na dorzalni strani bazalnega dela naknadno stanjšano z dvema dobro merjenima udarcema. Rezultat sta dva izrazita negativa odbitka na dorzalni strani. Stanjšanje bazalnega dela je omogočalo lažjo nasaditev v ustrezni ročaj. Ohranjeni talon kline, na katerem so vidni sledovi predhodne obdelave udarne ploskve jedra, je zaradi stanjšanja bazalnega dela dokaj tanek. Bulbus in udarni valovi na ventralni strani so dobro izraženi. Kлина je bila od masivnega jedra odbita bodisi s tehniko direktnega odbijanja z mehkim tolkačem bodisi s tehniko indirektnega odbijanja (glej: Pohar 1979, 18 in 19). Kлина je retuširana, izvzemši talon, po celotnem obodu. Oba lateralna robova sta rahlo izbočena in polkrožno

6/a

6/b

Slika 6/a. artefakt – dorzalna stran

Slika 6/b. artefakt – ventralna stran (foto P. Jamnik)

Figure 6/a Artefact – dorsal side

Figure 6/b Artefact – ventral side (Photo by P. Jamnik)

prehajata v bazalni in terminalni del, ki je oblikovan v praskalo. Polkrožno čelo praskala je izdelano s polstrmo retušo, medtem ko sta oba lateralna robova retuširana s školjkovito retušo. Na ventralni strani orodja so prisotne posamezne retuše, ki so lahko posledica uporabe ali pa gre za poškodbe nastale v sedimentu.

Praskala na retuširani klini se med inventarji kamenodobnih najdišč običajno pojavljajo v mlajšem paleolitiku, od aurignaciena dalje. Najustreznejšo primerjavo za primerek iz Luknje v skali najdemo v gravettienskih kulturnih plasteh naslednjih slovenskih paleolitskih najdišč: Matjaževe kamre (Brodar 2009, t. 50: 5), Poljščka cerkev (Brodar, 2009, t. 48: 7), Lukanjska jama (Brodar, 2009, t. 46: 2) in Jama v Lozi (Brodar, 2009, t. 33: 2, 5, 7, 8). Po dimenzijah so vsi naštetni artefakti manjši od primerka iz jame Luknja v skali, ki izstopa po svoji precejšnji velikosti.

Če želimo praskalo na retuširani klini iz jame Luknja v skali časovno ožje opredeliti, se lahko opremo le na njegovo tipološko-tehnološko analizo ter na vrsto surovine. Menimo, da je artefakt holocenske starosti. Pri tem se sklicujemo zlasti na surovino, iz katere je izdelan. Artefakt je izdelan iz visokokakovostnega roženca svetlo rjave barve z belimi vložki. Gre za eksotično surovino, ki je v Sloveniji v naravi ne najdemo. Razdrto leži na skrajnem zahodu Postojnske kotline, v okolici katere je največja koncentracija paleolitskih najdišč v Sloveniji. Iz kamnitega inventarja paleolitskih najdišč Postojnske kotline ni bilo mogoče izluščiti surovine, iz katere je izdelan artefakt iz jame Luknja v skali. Morda ji najdemo edino ustrezno primerjavo pri retuširani klini (Osore 1991, t. 3: 4) in odbitku iz Betalovega spodmola.¹² Ta primerka sta bila najdena v plasteh 8 in 6, ki sta po Osore (1991, 26) uvrščena v tardigravettien ali epi-gravettien. Surovina artefakta iz jame Luknja v skali makroskopsko ustreza surovini iz območja Monti Lessini v severovzhodni Italiji. Roženec s tega območja velja za enega najkakovostnejših južno od Alp. S pojavom zgodnje neolitske kulture Fiorano v Benečiji se je začelo njegovo sistematično izkoriščanje, ki ga je vzpodbudil razcvet trgovine na dolge razdalje. S trgovanjem se je lessinski roženec razširil po celotnem območju severovzhodne Italije (Della Casa, 2005, 224), pogosto pa ga najdemo tudi v neolitskih kontekstih na Krasu. Značilno za trgovanje s kamnito surovino je, da so jo že na nahajališču oblikovali v polizdelke, kline ali odbitke večjih dimenzij. Sklepamo, da je na takšnem polizdelku v obliki kline izdelan tudi artefakt iz jame Luknja v skali.

Tipološka določitev artefakta ne pripomore dosti k njegovi časovni opredelitvi. Praskala na retuširanih klinah so v slovenskih paleolitskih najdiščih izjemno redka. Ustrezne primerjave nismo našli niti v slovenskih neolitskih najdiščih. Po drugi strani pa so podobna praskala na retuširanih klinah prisotna v zgodnjih neolitskih

najdiščih Furlanije (Ferrari in Pessina, 1987–1991, sl. 2–5). Prav zaradi teh podobnosti menimo, da je artefakt neolitske starosti. S tako odločitvijo, na podlagi tipologije in primerjave z furlanskimi najdišči pa z rekonstrukcijo izkopanih sedimentov, ki izkazujejo le pleistocenske ostanke, prisotnosti artefakta v jami ne moremo pojasniti. Neolitska najdišča v bližnji okolici jame zaenkrat še ne poznamo. Prelaz Razdrto, preko katerega je vsaj od prazgodovine dalje potekala pomembna trgovska komunikacija med mediteranskim svetom na zahodu in celinskim na vzhodu, o čemer pričajo prazgodovinska in antična najdišča Mandraga, Goli vrh, Preval, Žingarca, Gradišče in Sušec na prelazu Razdrto (Horvat in Bavdek 2009), je verjetno imel podoben pomen tudi že v neolitiku. V tej luči lahko, če so naše domneve pravilne, vidimo tudi artefakt iz jame Luknja v skali.

ČETRTA JAMA

Po vseh letih napačno združevanih najdb iz dveh različnih jam naj razjasnimo tudi vprašanje četrte jame. Jami 2 in 3, kakor ju imenuje Moser, pravzaprav sploh nista jami, ampak le dva krajsa, največ 2–3 metre dolga nizka rova, zapolnjena z ilovico. Rovi takih dimenij se v speleologiji ne evidentirajo kot jamski objekti, ki se jim dodeli katastrska številka jame.

Četrta jama je v resnici le nekoliko razširjena razpona med skladi apneca. Vhod je visok 3 m in širok največ 1,8 m (SLIKA 7). Jama se takoj za vhodom že začne ožiti, po 5 m od vhoda je nadaljevanje zapolnjeno z ilovico, ki pokriva tudi jamska tla vse od vhoda. Vidi se, da so bila jamska tla takoj za kapom vhoda poglobljena za približno 1 m. Na robu poglobitve pod vhodom je brlog jazbeca. Ker drugih jam na skalnem osamelcu ni in ker je še vedno vidna poglobitev sedimentov, je edino to lahko Moserjeva četrta jama, za katero tudi Brodar pravi, da je sondiranje pokazalo, da tako eden od rorov kot ta jama pleistocenskih sedimentov sploh nimata (Brodar 1985, 26). Zanimivo je, da Brodar ne omeni niti ene najdbe iz te jame, Moser (1887/a, 51) pa pravi: »Najdeno so bile neštete kosti ovac in govedi, stegnenica govedi s sledovi vreznin, neokrašen kos posode in v zadnjem delu lobanja jazbeca z dvema kočnikoma v zgornji čeljusti.« Pri ogledu jame kljub dejavnemu brlogu jazbeca, ki vsaj nekaj materiala iz svojih rorov zmeče tudi na površje, ni bilo na jamskih tleh opaziti niti ene kosti. Nekoč je bil tik pod jamo kamnolom. Domnevamo, da je bilo to v času gradnje ceste, približno sto let pred Moserjevim izkopavanjem. Četrta jama ni primerna za bivališče, mogoče pa jo je uporabiti kot kratkotrajno zavetje, zato se postavlja celo vprašanje, če niso morda kosti, ki jih je našel v jami, kakor koli povezane z delom v kamnolomu. Ne vemo, kakšen je bil fragment keramike, vendar je treba upoštevati, da so v 18. stoletju ljudje

12 Hrani Narodni muzej Slovenije, inv. št. 3025 in 366.

za prenašanje hrane uporabljali lončeno posodje, kar pomeni, da so delavci iz kamnoloma lahko pustili za sabo tudi kakšen kos razbite lončene posode. Vendar so to le domneve. Kje se nahajajo Moserjeve najdbe, zlasti kost, ki naj bi bila po Perkovem prepričanju piščalka, ni jasno. Niti ne vemo, če so sploh še ohranjene, zato razglabljanje o njih ni mogoče. Pomembno je, da smo uspeli ugotoviti, da vse ostale najdbe, ki jih omenja Moser in ki so povzročile zmedo in napačno kulturno umeštitev najdbe iz Luknje v skali, v resnici izvirajo iz Četrte jame, ki je od Luknje v skali oddaljena okoli 50 m. Za kost, ki naj bi bila piščalka, v objavah ni mogoče najti niti enega verodostojnega argumenta, na podlagi katerega bi tako najdbo lahko potrdili.

SKLEP

S primerjavo prvotnih Moserjevih objav in kasnejših omemb njegovega izkopavanja v treh jamah v okolici Razdrtega smo razjasnili, v katere jame spadajo v objavah omenjene najdbe. Kljub njegovemu nenatančnemu opisu odkopanih sedimentov v jami Luknja v skali smo s primerjavo treh Moserjevih objav identificirali sedimentacijsko sosledje. Edini kameni artefakt, najden v jami Luknja v skali, ni tipološko značilen, ga pa vseeno umeščamo v čas neolitskih kultur. Razloga sta dva. Surovina artefakta makroskopsko ustreza surovini iz območja Monti Lessini v severovzhodni Italiji, od koder se je s pojavom zgodnje neolitske kulture Fiorano v Benečiji

Slika 7. Vhod v t.i. »Četrto jamo« (foto P. Jamnik)
Figure 7 Entrance to the so-called Cave 4 (Photo by P. Jamnik)

in z razcvetom trgovine na dolge razdalje širila po celotnem območju severovzhodne Italije in jo najdemo tudi v neolitskih kontekstih na Krasu. Drugi razlog je ta, da smo za podobna praskala našli primerjave v zgodnjeneolitskih najdiščih Furlanije.

Praskala na retuširanih klinah so v slovenskih paleolitskih najdiščih izjemno redka in za naš primerek nismo našli primerjave. Prav tako je nismo našli v slovenskih neolitskih najdiščih. Obenem je kontekst najdbe tak, da bi artefakt lahko pripisali tudi paleolitskim kulturam, vendar je pri razmisleku o časovni umestitvi artefakta zara-

di podobnosti z neolitskimi najdbami v Furlaniji vseeno prevladala odločitev za umestitev v neolitik. Žal te odločitve ni mogoče utemeljiti niti z rekonstrukcijo sosledja izkopanih plasti v jami Luknja za skalo, saj ni podatkov o morebitnih neolitskih sledeh v humusni plasti 1.

Če se bo kdaj na podlagi primerjav z najdbami v še neodkritih paleolitskih najdiščih le izkazalo, da bi praskalo na klini, ki ga je v jami Luknja v skali našel L. K. Moser, lahko pripadalo paleolitiku, bi to pomenilo, da je bila prva paleolitska postaja na ozemlju Slovenije odkrita že davnega leta 1886.

THE LUKNJA V SKALI CAVE NEAR RAZDRTO A REVISION OF THE EXISTING PUBLICATIONS ABOUT THE SITE AND A CHRONOLOGICAL CLASSIFICATION OF THE ARCHAEOLOGICAL FIND

Pavel JAMNIK
Kočna 5, 4273 Blejska Dobrava, Slovenia
e-mail: Pavel.jamnik@telemach.net

Matija TURK
Lunačkova 4, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: matijaturkow@gmail.com

Bruno BLAŽINA
Jenkova 16, 6230 Postojna, Slovenia
e-mail: Bruno.blazina@gmail.com

SUMMARY

Ludwig Karl Moser explored and described 37 caves in the Trieste Karst region, including the cave of Luknja v skali. He mentioned his August 1886 excavations several times in his publications. Although Moser performed excavations in four caves, he extensively documented only the Luknja v skali cave, which is why the authors who later wrote on the subject totally overlooked the other caves and mixed up the finds. The base of the 20-meter long Luknja v jami is predominantly horizontal with a small widened section behind the entrance to the cave (Fig. 1/a, 1/b, 1/c). The extent of sedimentary layers excavated by Moser is still clearly visible. The remains of the sedimentary fill at the back of the cave clearly show two distinct layers (Fig. 2). Moser's documentation and the sedimentary trace preserved in the cave walls enable a rough reconstruction of a sequence of excavated layers at the front section of the cave:

The humus layer.

The rocky and rubble layer with a phosphate crust on top. The phosphate layer is traced along the cave wall.

The loam layer with Pleistocene fauna and charcoal content. Cf. Fig. 4 for traces of this layer.

The rubble and loam layer with small-size, heavily disintegrated grains/rubble.

The rocky base of the cave.

In 1889 Moser handed over the few finds to the National History Museum in Vienna where they were registered as: ref. no. 14.157: a dog's skull, now part of the mammal collection,

ref. no. 14.158: a flint scraper (Fig. 6/a, 6/b)

ref. no. 14. 159: four stone chips (Fig. 5)

ref. no. 14.160: three broken-off pieces of bone (not preserved)

The stone tool (ref. no. 14.158) was fabricated on a wide blade with the following features: length – 78 mm, width – 34 mm, thickness – 13 mm. In terms of typological classification, it is identified as a scraper on a retouched blade. Moser may have assumed that the artefact became exposed as a result of explosions outside the entrance to the cave, but the artefact's original location is simply impossible to identify.

A scraper on a retouched blade is an extremely rare find in Slovenian Paleolithic sites, and we found no parallel with our artefact. Neither is comparison possible with any of the objects found in Slovenian Neolithic sites.

The tool has been classified as Neolithic in date based on the following considerations: firstly, the artefact material is a macroscopic match of the material found in the Monti Lessini locality (SE Italy) from where it spread – due to the expanse of both the Neolithic culture in Fiorano, Venetia, and the long-distance trade activity – across the entire south east of Italy and can also be found in the Neolithic context in the Karst. Secondly, the artefact is best understood by comparison with similar scrapers found in Early Neolithic sites in the Friuli region. That said, the Paleolithic origin is not to be entirely excluded.

Rather than caves, Caves Two and Three, as referred to by Moser, are flat and low caverns filled up with loam, spanning only 2 to 3 meters in length. The entrance to Cave Four is 3 m high and 1.8 m wide; the cave's total length is only 5 m (Fig. 7). This cave is not suitable for human habitation. The pottery piece and the bone, which was later referred to as a flute (Bataglia, 1926), have been lost, and it is therefore impossible to confirm their actual existence.

Key words: L. K. Moser, Luknja v skali, Grotta di Preval, Caverna di Prevallo, Die Höhle am škol bei Präwald, Pleistocene cave, scraper on a retouched blade, chert, Neolithic period

LITERATURA:

Battaglia, R. (1926): Paleontologia e paletnologia delle grotte del Carso. V:/In: Bertarelli L., Boegan, E., Duemila grotte, 75–100. Touring club Italiano, Milano, 1926.

Battaglia, R. (1958–1959): Preistoria del Veneto e della Venezia Giulia. Bullettino di Paletnologia Italiana, fuori serie 67–68, Rim, 1958–1959, 1–419.

Bertarelli, L. (1926): Duemila Grotte. Touring club Italiano, 1926, Milano.

Brodar, M. (1985): Iskanje novih paleolitskih postaj v letih 1971–1982. (Das suchen nach neuen paläolithischen stationen in den jahren 1971–1982). Arheološki vestnik 36, 1985, Ljubljana, 25–38.

Brodar, M. (2009): Stara kamena doba v Sloveniji, Ljubljana, 2009.

Della Casa, P. (2005): Lithic resources in the early prehistory of the Alps. V/In: Archaeometry 47, 2005, Oxford, 221–234.

Ferrari, A., Pessina, A. (1992): Considerazioni sul primo popolamento neolitico dell' area friulana. V/In: Atti della Società per la Preistoria e Protostoria della Regione Friuli–Venezia Giulia VI, 1987–1991, 1992, 23–59.

Flego, S., Župančič, M. (2008): K arheološki dejavnosti L. K. Moserja v jamah Tržaškega Krasa. V/In: S. Flego, L. Rupel (ur./ed.) Ludwig Karl Moser (1845–1918) med Dunajem in Trstom. 2008, Ljubljana, 127–199.

Horvat, J., Bavdek, A. (2009): Okra. Vrata med Sredozemljem in Srednjo Evropo. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 17, Ljubljana, 2009.

Leben, F. (1971): Kulturna pripadnost jamskih najdb na področju jugovzhodnih Alp v prazgodovinskem obdobju. Doktorska disertacija, 1971, Škofja Loka, ss 255.

Leben, F. (1974): Jamska arheologija matičnega kraja (Höhlenarchäologie des klassischen karstes). Acta carsologica 6, 1974, Postojna, 243–253.

Leben, F. (1975): Luknja v skali. V:/In: Arheološka najdišča Slovenije. 1975, Ljubljana, 149–159.

Moser, K. (1887): Bericht über die Ausgrabung in der Höhle am »Škol« bei Präwald. V:/In: Annalen des K. K. Naturhistorischen Hof-Museum 2, 1887, Wien, 125–127.

Moser, K. (1887/a): Höhlen bei Präwald in Innerkrain. V:/In: Mitteilungen der Section für Höhlenkunde des österreichischen Touristen-Club 4. 1887, Wien, 51–52.

Moser, K. (1888): Bericht über die Untersuchungen einiger Höhlen von Innerkrain und Küstenland während des Jahres. V:/In: Mitteilungen der Section für Höhlenkunde des österreichischen Touristen-Club 2, 1888, Wien, 12–13.

Moser, K. (1899): Der Karst und seine Höhlen, 1899, Triest, ss 119.

Moser, K. (1890): Der Karst in naturwissenschaftlichen Hinsicht geschildert. V:/In: Jahresbericht über das K. K. Gymnasium in Trieste 40, 1890, Triest, 5–42.

Osole, F. (1991): Betalov spodmol, rezultati paleolitskih izkopavanj S. Brodarja, II. del.

Por. razisk. pal. neol. eneol. Slov. XIX, 1991, Ljubljana, 7–129.

Pohar, V. (1978): Tipologija in statistična obdelava mlajšepaleolitskih kamenih orodnih inventarjev. Por. razisk. pal. neol. eneol. Slov. VI, 1978, Ljubljana, 7–42.

Pohar, V. (1979): Tehnika izdelave in tipologija stano in srednjepaleolitskega kamenega orodja. Por. razisk. pal. neol. eneol. Slov. VII, 1978, Ljubljana, 15–80.

Rupel, L. (2008): L. K. Moser: »Aus meinem Leben« – »Iz mojega življenja«. V/In: S. Flego, L. Rupel (ur./ed.) Ludwig Karl Moser (1845–1918) med Dunajem in Trstom. 2008, Ljubljana, 31–62.

original scientific article
received: 2012-04-11

UDC 528.9(460.321):912.43"15/16"

PURTULANSKE KARTE IN ATLASI MAJORŠKE ŠOLE: UPODOBITVE SREDOZEMLJA IN JADRANA V 16. STOLETJU

Ines BEGUŠ

Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: ines.begus@fhs.upr.si

IZVLEČEK

V začetku 14. stoletja se je v Sredozemlju razvila produkcija novih vrst pomorskih zemljevidov. Tako imenovane portulanske karte so sprva prikazovale območje Sredozemlja, vključno s Črnim morjem in obalami severne Afrike, kasneje pa širša območja od zahodnih obal Atlantika do Severnega morja. Eden od središč izdelave kart je bil otok Majorka v Balearih. Prispevek obravnava portulanske karte in atlase majorške kartografske šole iz 16. in začetka 17. stoletja, ki jih hrani Pomorski muzej v Barceloni. Predstavljeni so njihovi elementi, med katerimi sta najpomembnejša kompasna mreža in grafično merilo, po katerih se majorške portulanske karte ločijo od ostalih zemljevidov. Karte združuje podobna tehnika risanja, značilna za majorško kartografijo, kljub temu pa se dela med seboj razlikujejo po toponimih, stilu risanja njihovih izdelovalcev in razkošnosti okrasja. V prispevku je predstavljena tudi primerjava majorških portulanskih kart in njihove toponimike s portulansko karto istrskega kartografa Pietra Coppa.

Ključne besede: portulanska karta, portulanski atlas, novoveška kartografija, majorška kartografija, Jadran, Sredozemlje

CARTE E ATLANTI MAIORCHINI IN FORMA DI PORTOLANO: RAPPRESENTAZIONI DEL MEDITERRANEO E DELL'ATLANTICO NEL XVI SECOLO

SINTESI

All'inizio del XIV secolo, nel Mediterraneo, si sviluppò la produzione dei nuovi tipi di carte nautiche, le cosiddette carte portolane. In principio queste rappresentazioni fornivano una descrizione limitata all'area Mediterranea, tra il Mar Nero e le coste dell'Africa settentrionale; in seguito però si allargarono alla costa occidentale dell'Atlantico e al Mar del Nord. Uno dei centri di produzione di queste mappe fu l'isola di Maiorca.

L'articolo tratta delle carte e degli atlanti portolani, elaborati dalla scuola cartografica maiorchina tra il XVI e l'inizio del XVII secolo, e custoditi nel Museo Marittimo di Barcellona. Caratteristiche principali di questo tipo di rappresentazioni sono il reticolato di orientamento e la scala grafica, elementi che permettono di distinguere le carte portolane maiorchine dalle altre mappe. Simili nella tecnica di produzione del disegno, i lavori di questa scuola differiscono, però, nei toponimi, nello stile del segno e il lusso degli ornamenti. L'articolo infine presenta un confronto tra le carte portolane maiorchine, con la loro toponomastica, e carta portolana del cartografo istriano Pietro Coppo.

Parole chiave: carta portolano, atlante una forma di portolano, carte nautiche, cartografia di età moderna, cartografia maiorchina, cartografia nautica, mare Adriatico, Mediterraneo

UVOD

Portulanske karte so pomorski zemljevidi, ki so sprva prikazovali območje Sredozemlja s Črnim morjem in obalami severne Afrike, kasneje pa se je območje njihovega prikaza razširilo še na zahodne obale Atlantika in Severnega morja. Prepoznavni jih je mogoče po kompasni mreži in merilu, ki sta bila na njih prvič izrisana, novost pa je bila tudi toponimika, ki je zajemala samo obalne kraje na celinah in otokih, ne pa tudi zalednih krajev. Nastale so zaradi potreb pomorščakov po natančnejših zemljevidih z bolj tehničnimi podatki, kot jih je v tistem času ponujala srednjeveška kartografija v obliki T-O kart s pretežno verskimi motivi. Služile so tudi v kombinaciji s priročniki za obalno navigacijo (portulani), v katerih so bili zapisani podatki o pristaniščih ob obalah in navedbe z razdaljami med njimi. Njihov namen je bil predstaviti uporabniku pomembnejše in prepoznavnejše geografske elemente kot so rti, zalivi, otoki in geografsko natančni obrisi obal, ne pa reliefnih in geografskih značilnosti od obalne črte odmaknjениh območij. Portulanske karte so zaradi uporabnosti ohranile vidno vlogo še po nastanku natančnejših navtičnih kart z geografsko mrežo. Služile so poklicem, ki so bili tako neposredno kot posredno povezani z morjem, torej pomorščakom, trgovcem, notarjem, zdravnikom, klerikom in tudi pripadnikom višjega stanu, ki so karte uporabljali pretežno v izobraževalne namene ali za dodatno pomoč pri svojem delu (Pujades i Bataller, 2007).

Glavna kartografska središča so bila gospodarsko najrazvitejša mesta na Apeninskem polotoku in Balearski otok Majorka, od koder se je nato produkcija razširila po celotnem Sredozemlju, kartografske šole pa so med seboj tudi sodelovale in si izmenjavale znanja. Majorški kartografi so bili večinoma potomci arabskih priseljencev ali priselki z vzhodnejših delov Sredozemlja. Mešanje kultur, umetnostnih slogov in jezikov je pospešila rekonkvista s pregonom Judov na Apeninski polotok, kamor so prenesli svoje znanje. Prva majorška portulanska karta je delo sicer italijanskega kartografa Angelina Dulceta/Dalorta iz leta 1339 (Pariz, Bibliothèque Nationale), ki je bil po rodu verjetno Genovežan, migrant na Majorki, kjer je nadaljeval tradicijo »genovskega stila« portulanskih kart (de Reparaz, 1930, 77–78; Winter, 1954, 9). Delo nosi zapis o njenem nastanku v mestu Majorka in je zato obravnavana kot prva portulanska karta majorške šole.

Večino del majorškega porekla hranijo na otoku Majorka in v arhivih po katalonskih obalnih mestih. Pričujoči prispevek obravnavata portulanske karte in atlase majorške kartografske šole, nastale v 16. in začetku 17. stoletja, ki jih hrani Pomorski muzej v Barceloni (Museu Marítim de Barcelona, v nadaljevanju MMB). Na začetku prispevka bodo najprej obravnavane karakteristike majorške kartografije in njene posebnosti, po katerih se loči od drugih kartografskih šol (na primer italijanske in arabske). Sledila

bosta popis in analiza treh kart in treh atlasov majorških kartografov, ki jih hrani MMB. Obravnavani atlasi in karte so sicer že bili omenjeni v nekaterih publikacijah barcelonskega muzeja (Hernando, et. al., 1995), vendar doslej še niso bili natančneje analizirani in tudi ne obravnavani na enem mestu, kar nam omogoča primerjalno analizo. V zadnjem delu bo poudarek na tehničnih in stilskih prvinah ter toponimiki pri upodabljanju Jadranskega morja in na primerjavi s portulansko karto istrskega kartografa Pietra Coppa, pri čemer je potrebno že uvodoma omeniti bistveno razliko v tehniki izdelovanja španskih kart in atlasov ter Coppove karte, ki je vplivala predvsem na izris obale in barvne detajle.

1 MAJORŠKA KARTOGRAFIJA IN NJENA ODBOBJA

Z majorško kartografijo označujemo portulanske karte med 14. in 17. stoletjem s posebnim prepoznavnim znakom, ki jih opredeljuje, to je balearskim otokom Majorka. Od drugih del jo ločuje njena karakteristika, s katero jo je mogoče identificirati in ločiti od ostalih pomorskih kart srednjega in novega veka. »V principu smatramo za majorško kartografijo celoto vseh portulanskih kart, izdelanih na otoku Majorka ali v drugih krajih s podpisom majorškega izdelovalca, v obeh primerih z jasno navedbo kartografa, z več kot dovolj dokumentacije o njih ali z legendami v katalonščini« (Rey Pastor, García Camarero, 1960, 22). Večina majorških kart iz 14. in 15. stoletja je bila izdelanih na Majorki, *in civitate maioricarum*, medtem ko so bile kasneje izdelane na tujem, predvsem na Apeninskem polotoku, kjer zasledimo poleg avtorjevega imena še napise *civis maioricarum*, *de Mallorca* ali *mallorquí*. Na splošno zajema signatura na karti ime avtorja, kraj in leto izdelave. Najpogostejši jezik, v katerem so bili napisni izpisani, je bil latinski v 14. stoletju, poleg njega še katalonski v 15. stoletju in kastiljski jezik v 16. in 17. stoletju. V primeru, da je avtor karte neznan, si strokovnjaki pri določanju njenega porekla pomagajo z neposrednimi referencami, ki se nanašajo bodisi na določenega poznanega avtorja ali atelje bodisi na značilnosti majorške kartografije (Bujosa, 2006, 41).

Eden takih primerov neznanega avtorja karte z najbolj očitnimi karakteristikami majorške kartografije je Atles Català iz leta 1375, ki je tudi najbolj znano delo. Čas in kraj nastanka so strokovnjaki ugotovljali z opazovanjem jezika (katalonščina 14. stoletja kombinirana z latinizmi) ter religioznega koledarja, po katerem so ugotovili, da je atlas nastal med letoma 1375–1377. Izdelan je bil po naročilu takratnega pretendenta za francoskega kralja Karla VI., ki je želel učni pripomoček za infanta Joana. Izdelal naj bi ga Abraham Cresques, dokončal pa njegov sin Jafuda Cresques, imenovan tudi Jaume Riba ali Ribes. Atlas vsebuje pet značilnosti: elemente okroglih, visokosrednjeveških mappaemundov,¹ način izrisa

¹ Po avtorju so bistveni elementi mappaemundov legende o Gogu in Magogu, Jeruzalem v središču karte, pogosta raba citatov Izidorja iz Seville in Plinija (Samsó, 1981, 198).

Črnega morja in atlantske obale zahodne Evrope, informacije o podobi Azije po vzoru arabskega geografa Al-Idrisija, opise evropskih popotnikov v 13. in 14. stoletju ter vetrovnico, ki se v Atles Català prvič pojavi (Pelletier, 1995, 151, 160; Bujosa, 2006, 42; Samsó, 1981, 198).

Atles Català spada v t. i. »zlatoo obdobje majorške šole, ki je trajalo od 13. stoletja oziroma od konca »prvotne« dobe, obravnavane kot obdobje konsolidacije pomorskih kart v smislu njihovih grafičnih tehnik in uporabe, do začetka 16. stoletja, ko so nastopili novi zgodovinski dogodki, kot so odkritje Amerike, plovba čez Atlantik, rekonkvista in inkvizicija, ki so sprožili spremembe v pomorski kartografiji. V 14. stoletju so nastala nekatera pomembnejša dela majorške šole, katerih avtorji so bili Angelino Dulcet in člani družine Cresques. Ornamentika in večje število podatkov so se na kartah pojavili v začetku 14. stoletja in se ohranili do prve polovice 16. stoletja. Z odkritjem Amerike se je pričelo »oceansko« obdobje, v katerem je bila večja osredotočenost kartografskih del na oceanski, otoški in novi svet, obenem pa se je pričelo tudi obdobje dekadence, ki se je kazalo v manjši produktivnosti in ornamentaciji portulanskih kart ter nazadovanju v njihovem stilu in podatkih. Drugo polovico 16. stoletja in 17. stoletje sta zaznamovala karte z ornamenti v baročnem stilu in njihov vpliv na tiskane karte. Kljub hitri produkciji slednjih so mornarji še vedno uporabljali ročno poslikane karte, zato so kartografi, da bi zadovoljili tudi druge kupce in razsirili svojo ponudbo, začeli z množično izdelavo bogato poslikanih atlasov v tradicionalnem, katalonskem stilu. Z diasporo in preselitvijo judovskih kartografov v druga sredozemska mesta se je v 16. stoletju pričel zaton španske portulanske kartografije (Hernando, 2000, 63–64).

1.1 Stilistični dejavniki, značilni za majorško kartografijo

Stilistika je poleg osnovnih sestavnih delov portulanske karte pomembna za prepoznavanje kart in ugotavljanje njihovih avtorjev. J. Rey Pastor in E. García Camarero (1960) sta objavila znano delo o majorški kartografiji, v kateri sta majorške portulanske karte glede na njihovo stilistiko razdelila v dve skupini.

Prva skupina kart je poimenovana *náutico-geográfico* v katero sodi med drugim tudi Atles Català. Sem spadajo »pomorsko enciklopedične karte« z naravnogeografskimi elementi (orografska, hidrografska), upodobitvijo rastlinskega in živalstva (flora in favna) in politične geografije (upodobitve vladarjev, navade ljudstev ...). Podatki, zapisani v legendah v katalonščini ali upodobljeni kot grafike na kartah, so bili včasih prepleteni z mitološko vsebino (Rey Pastor, García Camarero, 1960, 23).

Med orografskimi elementi je po mnenju avtorjev najpomembnejše gorovje Atlas. Za arabske prebivalce »Karena« in kristjane »Montis claris« se razteza na severu Afrike od zahoda proti vzhodu, z dvema ali tre-

mi vejami v obliki datljeve palme. Po menju avtorjev zareza na začetku gorovja leži vzporedno z Gibraltarsko ožino. Gorovje se nato odcepi v dve veji; prva se konča v pristanišču v Susah, druga pa se nadaljuje proti vzhodu do Alžirije in se na koncu razširi v dva kraka, ki predstavljata predgorje Alžirije. Taka upodobitev je bila značilna že na kartah Dalorta iz 14. stoletja in se je ohranila na vseh majorških kartah v različnih stilih. Na starejših kartah se gorovje Atlas pojavlja v obliki tlaka, posejanega z grmičevjem, najprej v zeleni barvi, kasneje pa v raznobarvnih kombinacijah. Tudi Alpe so upodabljeni vsi majorški kartografi, in sicer v središču Evrope v obliki kremlja ali šape ptice obrnjene proti severu. Zadnje najpogosteje orografsko znamenje je češko sredogorje v obliki podkve (Rey Pastor, García Camarero, 1960, 23–27).

Med značilne hidrografske elemente portulanskih kart spadajo morja in reke. Baltik je bil v preteklosti pomemben zaradi Gotlandije, trgovske točke med ruskimi oziroma severnimi in južnimi trgovci. Izrisan je bil v obliki vreče ali živalske golše od vzhoda proti zahodu, pogosto opremljen z zapisom, ki je svaril pred mrzlim morjem v zimskih mesecih. Rdeče morje je ohranalo nespremenljivo obliko in barvo pri vseh majorških kartah 14. in 15. stoletja. Zanj sta značilni dve prvini; s posebej ločenim Sinajskim polotokom na severu morja so žeeli predstaviti svetopisemsko zgodbo o Mojzesu in Izraelcih, ki so prečkali morje, medtem ko je na jugu upodobljen Perim narisan kot pretirano velik, a pomemben tranzitni otok med Orientom in Afriko.

Reke prav tako zasedajo pomemben prostor na kartah. Donava je od izvira do izliva v Črno morje povezovala centralna evropska mesta z Dardanelami in Bosprom, zato je bila njena vloga izredno pomembna. Majorški kartografi so jo izrisovali v celoti, od njenega izvira do ustja, vključno z rečnimi otoki, bregovi in mesti na otokih. Poleg nje sta bili za majorške izdelovalce pomembna še Guadalquivir in Segura, španski reki z izvirov v gori Segura, ki sta ločevali arabsko in krščansko ozemlje oziroma Andaluzijo od ostalih držav na Pirenejskem polotoku. Ostale pogosto izrisane reke so še Tajo, Jordan, Evfrat in Tigris, čeprav potek toka slednjih dveh ni pravilno določen (Rey Pastor, García Camarero, 1960, 28–30).

Náutico puro je druga stilistična skupina, ki zajema majorške portulanske karte, za katere je značilna natančna zgradba in dosledno izrisana obala, brez dodatnih elementov in simbolov. V 14. in 15. stoletju so bile to edine karte z izrisi severnih območij. Namenjene so bile pomorščakom, zato so bili njihovi glavni elementi toponimi, kompasna mreža, dolžinske razdelbe in tudi elementi iz prejšnje skupine, potrebni za plovbo, na primer legende in podatki o zaledjih dežel, o naravnih ovirah, rekah, primernih za plovbo, pristaniščih itd. Občasno je na nekaterih kartah zaslediti vpliv italijanske kartografije, kar se kaže v podobnostih pri upodabljanju vinjet mest in zastav (Rey Pastor, García Camarero,

1960, 30–31).

Detajlni orisi hidrografskeih podatkov v primeru kart tipa *náutico puro* zajemajo reke v modri barvi vključno z njihovim porečjem na območju evropske in severnoafriške celine. Med te reke spadajo Laba, Mozela, Ren, Sena, Loara, Garona, Rodan, Donava, Guadalquivir, Segura, Dnester, Nil, Muluja in včasih tudi Duero, Ebro in Don idr. Poleg tega je značilno približno enako število vinjet mest na vseh kartah, ki so bile pomembne zaradi ekonomskih ali religioznih interesov, na primer vinjete mest Köln, Avignon, Benetke, Damask, Kairo, Aleksandrija pa tudi Santiago de Compostela in Santo Sepulcro.

Zadnja pomembnejša karakteristika obeh skupin kart so dekorativne rože vetrovnic s štirimi glavnimi smermi neba v različnih podobah (severnica, vzhajajočega sonca, grškega križa ipd.). Poleg teh se v majorški kartografiji pojavljajo tudi vetrovnice z vmesnimi smermi in inicialkami glavnih smeri, vedno v isti obliki. Drugi način označevanja glavnih vetrov so še grafične upodobitve glav anonimnih mož, ki simbolizirajo štiri glavne vetrove (Rey Pastor, García Camarero, 1960, 31–33).

2 ANALIZA PORTULANSKIH KART IN ATLASOV MAJORŠKE ŠOLE IZ 16. IN ZAČETKA 17. STOLETJA

Trgovanje s kartami v preteklosti in preseljevanje majorških kartografov v 16. stoletju sta dva od razlogov, zakaj so se do danes ohranile portulanske karte in atlasi majorške šole v arhivih, knjižnicah in muzejih po vsej Evropi in celo na ameriški celini. Največje število kart hranijo v Bibliothèque Nationale v Parizu, Archivio di Stato ter Biblioteca Nazionale v Firencah, najti pa jih je mogoče še v Biblioteca nazionale di Napoli v Neapelju, Biblioteca Vaticana v Rimu, muzeju Topkapi Saray v Carigradu, British museum v Londonu in National maritime museum v Greenwichu. V Združenih državah Amerike sta največji ustanovi, kjer hranijo portulanske karte in atlase majorških kartografov Hispanic Society of America v New Yorku ter Newberry Library v Chicagu (Bujosa, 2006).

Katalonija hrani največjo zbirko portulanskih kart na otoku Majorka, od koder tudi izvira kartografska šola. V Fundació Bartomeu March Servera, Biblioteca Vivot, Col·lecció Gabriel Alomar i Esteve in Arxiu Històric del Regne de Mallorca v mestu Palma hranijo tako karte italijanskih kot majorških kartografov iz različnih obdobjij. Zbirko portulanskih kart in atlasov ima tudi Pomorski muzej v Barceloni, kjer hranijo portulanske karte in atlase majorške kartografske šole, nastale med 15. in 17. stoletjem. Najdragocenejše delo zbirke je karta Gabriela de Vallsece iz leta 1439 (Hernando et. al., 1995; Puigades i Bataller, 2009).

Tri portulanske karte in trije atlasi iz zbirke MMB izvirajo iz 16. stoletja in začetka 17. stoletja. Njihovi avtorji so vsi majorškega porekla, z izjemo enega, ki ni poznan. Trije med njimi izvirajo iz družine Olives/Oliva, Bartomeo, Jaume in Joan, preostala avtorja pa sta še

Pietro Russo in Vincenç Prunes. Karte in atlasi se med seboj razlikujejo po velikosti, namembnosti in obsegu ozemlja, ki ga predstavljajo, zaradi česar jih je potrebno obravnavati ločeno; portulanske karte predstavljajo Sredozemlje ali del Sredozemlja le na enem pergamentnem listu, medtem ko atlase sestavlja več portulanskih kart v večjem merilu, osredotočenih na določene dele sredozemskega prostora.

2.1 Opis kart in atlasov

Vseh šest kart in atlasov prikazuje delne ali celotne obrise obale Sredozemlja. Pogosto so avtorji opremili svoja dela s signaturami o izdelovalcu, datumu in kraju izdelave. Na kartah so bili takšni zapisi nameščeni na ali pod vrat karte, kjer so bili najmanj moteči, na atlasih pa so jih izpisovali na naslovni strani.

Karta Pietra Russa iz leta 1508 (MMB, 841) meri po velikosti 86 x 59 cm. Prikazuje območje Sredozemlja, Črnega, Rdečega in Azovskega morja z Britanskim otočjem na severozahodu in severnoafriško obalo na jugu. Vrat karte, ki je orientiran proti zahodu, nosi zapis z imenom avtorja, kraja in časa izdelave: *Ego Pietru Russo composi esta carta in la nobli civ/tan Messina año dño 1508 [...] a diezimo decembrio* (Lopez, 1995, 94). Karta je izdelana na pergamentu in je relativno dobro ohranjena. Opazne so manjše raztrganine robov, slabša je tudi vidnost toponimov, barve so dobro ohranjene. Glede na velikost karte, številnost poslikav in ohranjenost je mogoče domnevati, da karte niso uporabljali za orientacijo pri plovbi, njena cena pa je bila zaradi dekorativnih elementov verjetno višja od ostalih portulanskih kart. Iz tega lahko sklepamo, da je bila karta v lasti premožnejšega lastnika.

Portulansko karto iz leta 1538 (MMB, 9796) je narisal najvidnejši predstavnik kartografske družine Olives/Oliva, Bartomeo Olives, od katerega se je ohranilo šest kart in atlas z datumi med letoma 1532–1585. Njegova dela so zelo cenjena, predvsem atlas s kartami na novo odkrite celine. Karta, velikosti 33 x 58 cm, je osredotočena na zahodni in osrednji del Sredozemlja od rta Finisterre na severozahodu Iberskega polotoka in otokov severne Afrike na jugozahodu do otoka Kreta na jugovzhodu. Podpis avtorja *Bartomeu Olives en mallorques hy 1538* leži pod podobo Sv. Nikolaja na vratu karte (Lopez, 2000, 89), ki je orientiran proti zahodu. Karta je zelo dobro ohranjena, na vratu ima raztrgano luknjo, skozi katero so nekoč vstavili trak. Ko so karto zvili v tulec so jo s trakom zvezali, da se ni odvijala.

Tistim delom, ki nimajo signature, so strokovnjaki poskušali z opazovanjem grafičnih komponent, toponimije in dekorativnih elementov določiti vsaj obdobje njihovega nastanka in izvor. Med taka dela spada tudi portulanska karta, katere avtor ni poznan (MMB, 842), prav tako na njej ni zapisanega točnega datuma nastanka. Strokovnjaki predvidevajo, da je nastala med letoma 1550 in 1600 (Hernando, 2000, 56). Po veliko-

sti (114 x 74 cm) je večja od Russojeve in Olivesove karte. Predstavlja celotno Sredozemlje, vključno s Črnim in Rdečim morjem ter obalami Britanskega otočja, Iberskega polotoka in severozahodne Afrike. Karta je na nekaterih robovih potrgana, na levi stranici je mogoče opaziti gubanje pergamenta. Hranili so jo prepognjeno navznoter, kar je še danes razvidno po črti prepogiba na sredini karte. Glede na njeno velikost, merilo, številnost toponimov in neposlikanost zalednih območij lahko predvidevamo, da so jo uporabljali pri plovbi. Težje bi se opredelili glede njenega izvora. Funkcionalnost karte in odsotnost dekoracij je bila značilna za italijanske karte, prav tako je središče njene mreže v Apeninskem polotoku.

Izsek karte osrednjega Sredozemlja z Apeninskim polotokom in Jadranskim morjem je bil nekoč sestavni del portulanskega atlasa, ki ga pripisujejo Bartomejevu bratu Jaumeju Olivesu (MMB, 10255). Poleg te karte se je od celotnega atlasa ohranila še karta s prikazom vzhodnega Sredozemlja ter Črnega in Azovskega morja (MMB, 10256). Obe imata rdečo obrobo in sta nekoč merili 31,5 x 22 cm. Karta, ki prikazuje Apeninski polotok in Jadransko morje, je v izvirniku verjetno prikazovala tudi južni del današnje Francije in Sicilijo in je boljše ohranjena od karte s Črnim morjem. Spodnji lev rob slednje karte je zaradi vlage poškodovan, prav tako so vidne poškodbe zaradi vlage na osrednjem delu karte, kjer so se barve razmazale, kar je vplivalo na slabšo

berljivost toponimov. Karti atlasa so hranili prepognjeni po sredini. Na nobeni od njiju ni vidnih luknjic, ki bi nakazovale, da sta bili karti skupaj z drugimi vezani v knjižno obliko. Tudi platnice ali morebitna naslovna stran atlasa se niso ohranili.

Jaume in njegov sin Domènec Olives sta delovala skupaj in ohranjala tako tradicijo kot svoja nacionalna jezika kastilčino in katalončino. Jaume se je na karte podpisoval kot *Jaume Olives, mallorchí*, kar verjetno pomeni, da se je priselil z otoka in ni neposreden potomec Olivesov z Apeninskega polotoka. Njegov sin Domènec se ni opredeljeval kot Majorčan. V njegovih delih je mogoče zaslediti zanimivo mešanico italijansko-katalonsko-kastiljskih jezikovnih oblik, medtem ko je Domenicov sin Joan Oliva popolnoma prevzel fonetične oblike italijanskega dialektka in tudi poitalijančeno obliko priimka (Reparaz, 1930, 98–99). Joanov atlas, ki ga hranijo v MMB, je nastal leta 1592 v Messini. Sestavljen je iz naslovne strani in mappaemundi (MMB, 3233, 1) ter treh portulanskih kart, ki predstavljajo osrednje Sredozemlje (MMB, 3233, 3), zahodni del Sredozemlja z obalami Atlantika (MMB, 3233, 2), in vzhodni del Sredozemlja s Črnim in Azovskim morjem (MMB, 3233, 4). Naslovničko krasni slika z religioznim motivom in napisom *De Micheli De Francisco Baccaglavs, Et Svi Amichi Bene Voleritis. Joannes oliva fecit in nobile urbe messane año 1592*. Na vseh kartah, vključno z naslovničko, je izrisan okvir z menjajočo se modro in rdečo

Preglednica 1: Preglednica v prispevku obravnavanih majorških portulanskih kart in kart atlasov iz 16. in začetka 17. stoletja (Hernando et. al., 1995, 200).

KARTA/ATLAS	INV. ŠT., ŠT. KARTE	IME	AVTOR	KRAJ/ČAS NASTANKA	VELIKOST (cm) KARTA/ATLAS	MATERIAL
Karta	841	Portulanska karta Sredozemlja, Črnega in Azovskega morja	Pietro Russo	Mesina, 1508	86 x 59	pergament
Karta	9796	Portulanska karta zahodnega in osrednjega Sredozemlja	Bartomeu Olives	Majorka, 1538	58 x 33	pergament
Karta	842	Portulanska karta Sredozemlja	Neznani avtor	1550–1600	114 x 74	pergament
Atlas	10255	Izsek osrednjega Sredozemlja, ki ustreza severnemu delu	Jaume Olives	1564–1571	31,5 x 22	pergament
	10256	Karta vzhodnega Sredozemlja, Črnega in Azovskega morja				
Atlas	3233, 2	Karta zahodnega Sredozemlja in obale Atlantika od Skotske do rta Bojador	Joan Oliva	Mesina, 1592	48 x 35	pergament
	3233, 3	Karta osrednjega Sredozemlja do Kefalonije				
	3233, 4	Karta vzhodnega Sredozemlja, Črnega in Azovskega morja				
Atlas	4775, 4	Karta zahodnega in osrednjega Sredozemlja do Grčije	Vincenç Prunes	Majorka, 1600	40 x 29	pergament
	4775, 5	Karta vzhodnega Sredozemlja, Črnega in Azovskega morja				

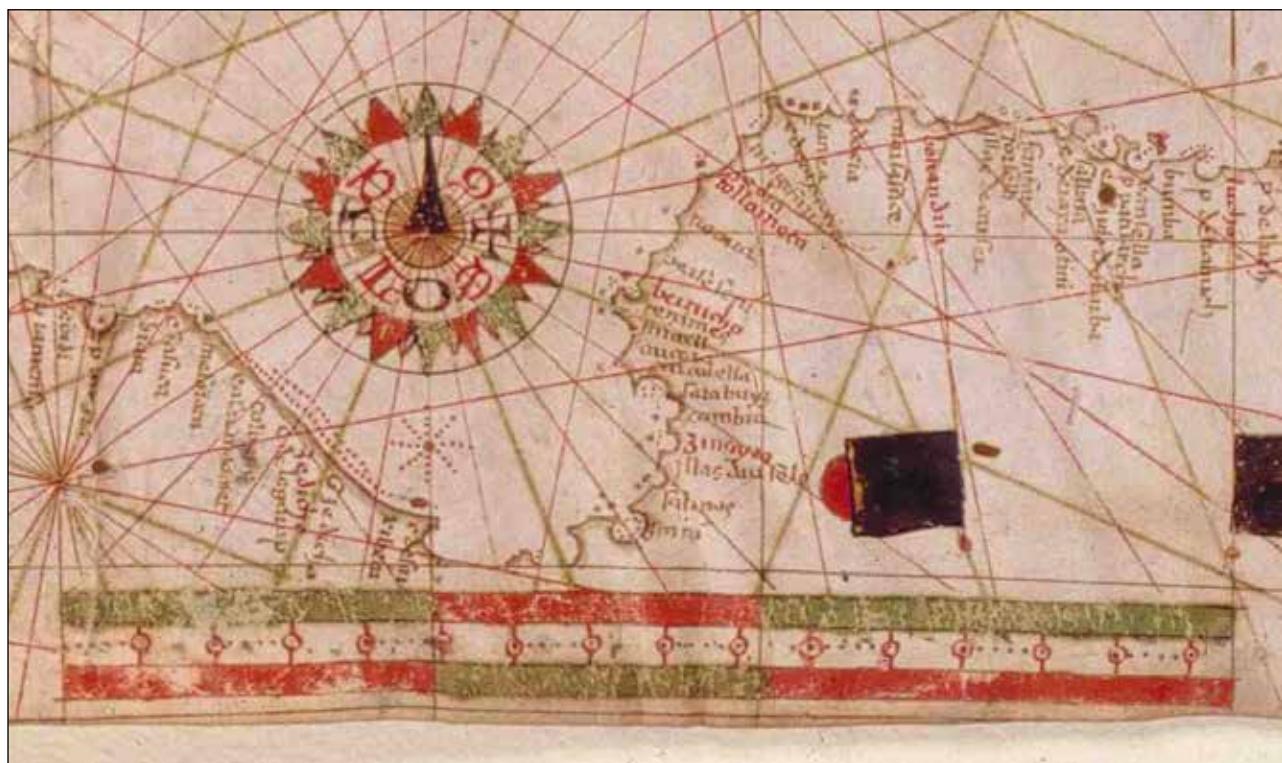
barvo in z dekoracijo na robovih, ki stilsko povezuje karte. Prav tako je na vseh kartah kot dekorativni element narisano merilno šestilo na desni strani karte oz. na severu. Atlas je izredno dobro ohranjen, vidni so le manjši madeži, nastali zaradi vlage. Barva črnih je ostala intenzivna, čeprav je ponekod že vidno odstopanje barve od pergamenta, ki je posledica občutljivosti materialov na svetlobo. Tudi pergament je dobro ohranjen, brez večjih raztrganin, kar kaže na primerno hranjenje atlasa že od časa njegovega nastanka. Glede na velikost, poslikavo, manjša merila in ohranjenost je mogoče trditi, da atlas ni bil uporabljen pri plovbi, ampak je bil hranjen v suhem prostoru.

Poleg družine Olives/Oliva je bila v 16. stoletju dobro poznana tudi družina Prunes, ki je najprej živel na Majorki ter se kasneje razselila po Italiji in Franciji. Najboljša umetniška dela rodbine je zapustil Vincenc Prunes, med katerimi je tudi atlas iz leta 1600 (de Reparaz, 1930, 100–101; Rosselló i Verger, 2000, 40), ki ga sestavlja pet folijev, vključno z naslovno stranjo v velikosti 40 x 29 cm (MMB, 4775, 1). Na naslovni je izrisana podoba križanega Jezusa, Marije in svetega Janeza (Rosello i Verger, 1995, 363) ter napis *Vincentius Prunes me fecit in ciuitate, Maioricarum Anno Domini Nostri 1600*. Nad podobo Jezusa sta bila kasneje dodana skica plovila z jadri in podpis *D^a Francisco Brotans, [J.J.J.] Carta de nauegar[.]ponia*. Atlas sestavlja štiri karte, ki

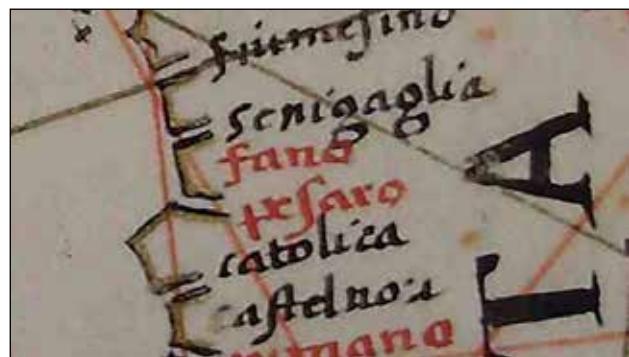
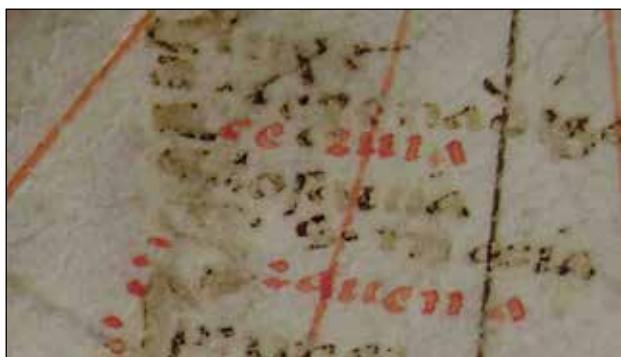
imajo modro-rdeč okvir in veliko poslikav. Prva prikazuje zahodno in osrednje Sredozemlje do Grčije (MMB, 4775, 4), druga pa Sredozemlje vključno z zahodnimi obalami Atlantika in Črnega morja (MMB, 4775, 5). Treja karta, ki prikazuje obale Islandije, Irske, Anglije in Škotske (MMB, 4775, 2) ter četrta, na kateri je zarisana vzhodna obala Atlantika z delom Iberskega polotoka in zahodnim delom Afrike (MMB, 4775, 3) v tem prispevku nista obravnavani.

2.2 Kompasna mreža in merilo kart

Vse opisane karte imajo izrisano kompasno mrežo, sestavljeno iz 16 mrež vetrov z 32-timi smermi vetrov v črni, zeleni in rdeči barvi. Barve smeri vetrov kompasne mreže si sledijo v istem zaporedju, kot jih je predlagal Cortés v svojem delu (Pujades i Bataller, 2007, 471–472); črte, ki označujejo glavne smeri vetrov so izrisane s črno barvo, smeri vetrov na polovici z zeleno in smeri vetrov med črnnimi in zelenimi smermi z rdečo barvo. Pri določenih kartah sta se črna in zelena barva črt zaradi izpostavljanja vlagi in svetlobi ali neprimerne hrambe slabo ohranili. Postali sta zelenorumene in rjave barve (MMB, 842; MMB, 9796), (MMB, 4775, 4; MMB, 4775, 5). Središče kompasne mreže se najpogosteje nahaja na sredini pergamenta. Kompasni mreži so nekateri avtorji prilagajali izris obale tako, da je določeno pristanišče,

Sl. 1: Kompasna roža in merilo. Portulanska karta Bartolomea Olivesa (1538) (MMB, 9796).
Fig. 1: Compass rose and scale. Portolan chart made by Bartolomeo Olives (1538) (MMB, 9796).

Sl. 2, 3: Avtor je najprej izpisal toponime v črni, nato pa še v rdeči barvi. Karti neznanega avtorja (1550–1600) in Joana Olive (1592) (MMB, 842; MMB, 3233, 3).

Fig. 2, 3: Author first displayed toponyms in black, and then in red colour. Charts made by unknown author (1550–1600) and Joan Oliva (1592) (MMB, 842; MMB, 3233, 3).

otok ali območje padlo v središče kompasne mreže, ki so ga kasneje okrasili z vetrovnico. V primeru Russoja in Prunesa ležita središči na otokih Sicilija² in Sardinija³, medtem ko je središče kompasne mreže na karti neznanega avtorja v bližini mesta Rim. Središče je služilo kot začetna točka potovanja z otoka ali območja v različne smeri Sredozemlja, pomorščakom pa je bilo olajšalo določanje smeri potovanja. Iz mrež vetrov, enakomerno razporejenih na krožnici okoli središča, poteka 16 (MMB, 841; MMB, 3233, 3), (MMB, 3233, 2; MMB, 3233, 4) ali 32 smeri vetrov (MMB, 9796; MMB, 10255; MMB, 10256; MMB, 4775, 4; MMB, 4775, 5), ki jih na nekaterih kartah krasijo vetrovnice v različnih oblikah in barvah. Nekaj kompasnih rož krasijo inicialke (MMB, 841; MMB, 10255; MMB, 10256; MMB, 3233, 2; MMB, 3233, 3; MMB, 3233, 4) z izjemo severa, ki ga označuje puščica ali cvet lilije (MMB, 841; MMB, 9796; MMB, 4775, 4; MMB, 4775, 5).

Na stranicah kart so izrisana grafična merila, po katerih se karte med seboj razlikujejo v številu merskih lestvic in razdelb, merskih enotah in barvah. Praviloma ležijo na zgornji in/ali spodnji stranici karte, včasih tudi na njihovem levem ali desnem robu. Grafična merila so večkrat izrisana med več vertikalnimi ali horizontalnimi kompasnimi črtami, in so razdeljena na deset do osemnajst delov. Vsak drugi del razdelbe je nadalje razdeljen še na pet odsekov, označenih s pikami (en odsek naj bi pomenil eno mersko enoto). Nekatera merila niso natančno razdeljena, kar se vidi iz tega, da kompasne črte ne sekajo vseh razdelb na istem mestu, temveč pri nekaterih kartah potečajo tudi po sredini odseka (MMB, 841; MMB, 4775, 4; MMB, 4775, 5) ali pa so skale izrisane na robovih karte (MMB, 842). Tako lahko le rečemo, da odseki na različnih kartah predstavljajo drugačno vrednost enote. Upoštevati je tudi treba, da so merske

enote karte odvisne od razmerja med velikostjo nekega območja v naravnem merilu in izrisom istega območja na karti. Merila so izrisana v obliki traku ali preprosto, brez dekoracij (MMB, 842; MMB, 4775, 4; MMB, 4775, 5). Na nekaterih kartah imajo poleg funkcionalne tudi dekorativno vlogo, saj zaradi bogate poslikave in živih barv delujejo na karti kot okrasni element (MMB, 9796; MMB, 3233, 2; MMB, 3233, 3; MMB, 3233, 4). Izjema med portulanskimi kartami je karta atlasa Jaumeja Olive, ki se je ohranila samo delno. Od celotne kompasne mreže je vidnih le 9 mrež vetrov vključno s črnimi, rdečimi in zelenimi smermi glavne mreže vetrov. Na robovih ni merila, verjetno je bilo izrisano na drugem delu karte, ki se ni ohranil.

2.3 Toponimika

Za portulanske karte je običajno, da so zemljepisna imena krajev in območij zapisana pravokotno na linijo obale, in sicer na kopenski strani, medtem ko so zaledja na kartah prazna ali jih krasijo dekorativni elementi. Izjeme so manjši otoki, kjer toponimov zaradi premajhne površine izrisa niso mogli izpisati v notranjosti otokov, zato so zapisani na morju, ob otokih. Rosselló i Verger (2000, 79) je toponime razdelil v dve skupini, kjer so v rdeči barvi zapisani pomembnejši kraji in pristanišča ter v črni barvi ostali kraji, vključno z geomorfološkimi oblikami. Na proučenih kartah se v rdeči barvi najpogosteje pojavljajo večja trgovska in verska mesta kot so Lizona, Valencia, Barcelona, Marseille, Benetke, Genova, nekatera istrska mesta in mesta Svetе dežele, npr. Betlehem, Nazaret in Jeruzalem. Z rdečo barvo so označeni tudi pomembnejši otoki Rodos, Kreta, Majorka in rti, ki spadajo med geomorfološke oblike, na primer rt Finisterre (c. *finistera*) na severozahodni obali Španije

2 Središče kompasne mreže na Russojevi karti verjetno sovpada s krajem Catania, kjer je bilo eno pomembnejših pristanišč na Siciliji. Prav tako je bila karta izdelana na Siciliji, v Messini.

3 Sardinija je bila pod špansko oblastjo od 14. stoletja do let 1713/14.

(MMB, 9796). Na nekaterih kartah je mogoče opaziti, da so avtorji najprej izpisali toponime v črni in šele nato v rdeči barvi (MMB, 842), kar se ne ujema s trditvijo Cortésa, da so kartografi najprej izpisali toponime v rdeči in nato v črni barvi (Pujades i Bataller, 2007, 480).

Večina imen krajev na kartah se razlikuje po zapisu. Redki so toponimi, ki so na vseh kartah enako izpisani. Med te spadajo Poreč (*parenso*), italijanski mesti Raveña (*rauenā*, *Rauena*) in Ancona (*Ancona*, *ancona*), otok Malta (*malta*, *Malta*) ter drugi. Benetke in Genova se kot dve vodilni trgovski mesti pojavljata na vseh kartah, vendar v različnih oblikah zapisa; *venecia* (MMB, 841; MMB, 10255), *venetia* (MMB 9796; MMB, 3233, 3), *Venexia* (MMB, 842), *genoa*, *genoua* (MMB, 841; MMB, 9796), *jenolla*, *Jenoua*, (MMB, 10255; MMB, 3233, 3). Španski mesti Barcelona in Valencia ter Balearske otroke so kartografi zapisovali v italijanskem in katalonskem dialetku: *barcilona*, *barselona*, *barzalona* (MMB, 841; MMB, 9796; MMB, 3233, 2), *vallensia*, *ualentia* (MMB, 9796; MMB, 3233, 2), *maiorca* (MMB, 841; MMB, 3233, 2), *minorcha*, *minorca* (MMB, 842; MMB, 3233, 2), *iruiza* (MMB, 3233, 2). V vzhodnem delu Sredozemlja je najbolj prepoznan Ciper pod imenom *famagosta* (MMB, 841; MMB, 3233, 4), (MMB, 4775, 5), med grškimi otoki pa Kreta, zapisana kot *canda* (MMB, 10256; MMB, 4775, 5), *candia* (MMB, 3233, 4) in Rodos kot *rodi* (MMB, 842; MMB, 3233, 4) ali *Rodas* (MMB, 10256). V Egejskem morju so izrisani še Skíros (*squiro*), Ándros, (*andria*), Tínos (*tini*), Mílos (*millo*) in drugi (MMB, 10256).

Na kartah in atlasih ni zapisanih imen vetrov, temveč le njihove inicialke v vetrovnica, se pa v atlasih Joana Olive in Vincenca Prunesa poleg toponimov pojavljajo tudi imena območij. Apeninski polotok označuje ime *Italia* (MMB, 3233, 3; MMB, 4775, 4), čez zahodni del Jadrana sega *Dalmatia*, celotna severna Afrika je poimenovana *Barbaria* (MMB, 3233, 3). Španijo (*espanya*) označuje mesto Sevilla, Katalonijo (*catalunya*) pa vinjeta Barcelone (MMB, 4775, 4). Za Lombardijo (*Lombardia*) sta izrisani mesti Genova in Benetke, »Slavonijo« (*Sclauonia*) pa predstavlja Senj (MMB, 4775, 4).

V preglednicah 2, 3, 4 in 5 je predstavljena primerjava poimenovanj posameznih krajev v jadranskem prostoru na italijanskih in majorških portulanskih kartah in atlasih od začetka 14. do konca 16. stoletja.

2.4 Vinjete in zastave

Imena pomembnejših trgovskih in verskih mest Sredozemlja krasijo vinjete z zastavami, palačami, cerkvami in svetilniki, po katerih so pomorščaki prepoznali mesta z morja. Zastave so se skozi čas spreminjače, saj pogosto ista mesta označujejo različne zastave, redkeje pa se spreminjače barve in grbi. Najbolj prepoznavni mesti sta Benetke in Genova s strnjeno obliko mest. Benetke so običajno upodobljene z zvonikom cerkve sv. Marka in obzidjem (MMB, 10255; MMB, 3233, 3; MMB,

4775, 4) ter zastavo, ki je na vsaki od vinjet drugače izrisana; največkrat je rdeče barve (MMB, 3233, 3) z različnimi podobami, npr. zlatega leva (MMB, 9796) ali maske (MMB, 3233, 3). Enake zastave se pojavljajo tudi na drugih območjih Sredozemlja, kjer so imele Benetke družbeno-gospodarski vpliv, npr. v Dubrovniku (MMB, 9796). Na vinjetah Genove je prikazan polkrožni vhod v pristanišče z ločenim svetilnikom ob vhodu na levi strani mesta (MMB, 841; MMB, 1025; MMB, 3233, 3; MMB, 4775, 4). Svetilnike na nekaterih kartah in atlasih krasijo okrogle svetilke (MMB, 10255; MMB, 3233, 3; MMB, 4775, 4), zaradi katerih so včasih lastniki kart lažje ločili svetilnike od ostalih stavb, danes pa si strokovnjaki z njimi pomagajo pri datiranju kart (Rosselló i Verger, 1995, 352). Genovska zastava je ponavadi v modri barvi z belim simbolom (MMB, 841) ali rdečim križem (MMB, 3233, 3), na Prunesovi karti pa je prikazana z belo zastavo in rdečim križem (MMB, 4775, 4). Edino mesto, ki ima na vseh portulanskih kartah in atlasih poslikano enako zastavo, je mesto Avignon (*auignon*). Prepoznavni ga je mogoče ob reki Roni z rdečo zastavo na kateri sta izrisana prekrižana zlata ključa (MMB, 841; MMB, 9796; MMB, 3233, 3). Enaka zastava se pojavi tudi v Rimu (*Roma*) (MMB, 9796), kjer predstavlja simbol Vatikana, kar kaže na povezavo z Avignonom, kjer je bila med 14. in 15. stoletjem začasna rezidenca papežev in Vatikanom, kamor se je kasneje preselil njihov sedež. Toponim Avignona na karti atlasa Joana Olive ni zapisan na pravem mestu. Umeščen je med Narbonno (*narbona*) in Montpellier (*monpilier*), dejansko pa leži Avignon v zaledju med Montpellierom in mestom Marseille (*marseglia*).

Na Iberskem polotoku krasijo zaledna območja vinjete Barcelone, Valencie in Seville. Barcelona je predstavljena z zastavo v rumeno-rdeči ali modro-rdeči barvi in v različnih kombinacijah prog, ki so navpične, vodoravne ali razdeljene na štiri dele v podobi šahovnice (MMB, 841; MMB, 9796; MMB, 3233, 2; MMB, 4775, 4). Na vinjetah je upodobljen svetilnik s svetilkami (MMB, 3233, 2) ali obrambni stolp na Montjuču ter srednjeveško obzidje (MMB, 4775, 4). Zastava Seville je rdeče-bela s podobami levov, enako zastavo pa nosita še dve afriški mesti, ki sta bili verjetno nekoč pod njenim protektoratom (MMB, 9796; MMB, 3233, 2). Valencio predstavlja zastava z navpičnimi rdeče-rumenimi in rdeče-modrimi črtami. Podobno zastavo ima tudi Tortosa (*tortoza*), le da so vse vodoravne črte enakih barv, ki so značilne za Katalonijo (MMB, 9796).

Opisana mesta se pojavljajo na večini portulanskih kartah in v atlasih, nekaj pa je tudi takih, ki se pojavijo redkeje. Russo je upodobil bližnjevzhodna mesta, ki jih je najlažje prepoznavi po imenih, zapisanih pod podobami cerkva. Gre za verska mesta Damask (*domairo*), Jeruzalem (*jerosaleny*), Betlehem (*berama*) in Nazaret (*nazaret*). Poleg Avignona je na območju današnje južne Francije na karti Joana Olive izrisana vinjeta Marseille z belo zastavo in modrim križem. Na reki Donavi

sta Russo in Jaume Olives upodobila jezera z vinjetami mest, med katerimi bi lahko bila Dunaj in Budimpešta. Na karti Jaumeja Olivesa je ob Nilu izrisana vinjeta mesta brez imena, verjetno Kaira, ob kateri so zapisani še kraji Damietta (*dami*), Rosetta (*Rossetti*) in Aleksandrija (*Alexandria*). Druga vinjeta, ki leži ob mestu Jafa (*Jaffa*) prav tako ni označena z imenom, glede na njeno lego pa bi jo lahko označili za vinjeto katerega od svetih mest, Jeruzalema ali Betlehema. Zastave mest so pretežno v rdeči in črni barvi, na nekaterih so vidni tudi grbi.

2.5 Barve

Črna in rdeča sta poleg zelene najznačilnejši barvi portulanskih kart in atlasov, ki upodabljajo kompasno mrežo in toponime. Poleg teh se pri rožah vetrov, grafičnih merilih, rekah in otokih pogosto pojavljata še modra in rumena barva. Z rdečo in modro so kartografi največkrat obarvali posamezne Balearske in Kanarske otoke, otoke v Jadranskem morju in grškem arhipelagu, in sicer z namenom, da bi jih uporabniki kart lažje prepoznali in ločevali med seboj. Izjeme so otoki Majorka, ki je na nekaterih kartah obarvana z rumeno barvo, obrobljena z zeleno (MMB, 3233, 2) ali kot ostali otoki obarvana v modri ali zeleni barvi, Grand Canaria v rumeni barvi (MMB, 3233, 2) ter Sicilija, Ciper in Britansko otočje brez Škotske, za katera je značilna zelena barva (MMB, 841; MMB, 842; MMB, 10256; MMB, 3233, 2). Malta in Rodos naj bi bila prepoznavna po simbolih viteških redov in bratovščin (Rosselló i Verger, 2000, 99–102), vendar je na portulanskih kartah samo Rodos obarvan rdeče z belim križem, ki je znak reda Ivanovcev (MMB, 841; MMB, 842; MMB, 3233, 4). Malta je kot ostali otoki v modri ali rdeči barvi. Naravnogeografski elementi so ponazorjeni z modro, črno ali zeleno barvo. Med orografskimi elementi je v zeleni barvi predstavljeno gorovje Atlas, hrib Montjuic s trdnjavo na vinjeti Barcelone (MMB, 841; MMB, 4775, 4) in andaluzijsko hribovje, kjer izvirata reki Guadalquivir in Segura (MMB, 841). Reke in jezera so označeni s črno ali modro črto (MMB, 841; MMB, 9796; MMB, 10255; MMB, 10256). Edino obarvano morje na kartah je Rdeče morje v značilni rdeči barvi, včasih prikazano tudi z modrimi vijugastimi črtami (MMB, 841; MMB, 842).

2.6 Drugi dekorativni elementi

Poleg rož vetrov in vinjet, ki spadajo tudi v dekorativne elemente, se pojavljajo tudi različne podobe, ki se na enih kartah pojavljajo v večjem, na drugih pa v manjšem številu. Pri atlasih Joana Olive in Vincenca Prunesa se je ohranila sprednja stran atlasa z motivi verske mitologije (MMB, 3233, 1; 4775, 1). Tudi njune karte so barvno in simbolično bogato poslikane, še posebej v atlasu Prunesa, kjer so poleg rož in vinjet upodobljeni vladarji ozemelj današnjih Francije, Rusije in Gvineje. Veliko je motivov flore in favne, predvsem na afriškem

kontinentu in bližnjem vzhodu. Vladarji so upodobljeni tudi na karti Russoja (MMB, 841), med podobami živali pa prevladujejo kamele.

2.7 Stilistika na kartah Russoja, Olivesa in neznanega avtorja

Po klasifikaciji Reya Pastorja in Garcé Camarera (1960) spada Russojeva karta (MMB, 841) med karte tipa *náutico-geográfico*. Britansko otočje je delno obarvano z zeleno barvo in črnimi pikami, otok Irska je pretirano velik. Med orografskimi elementi je edino izrisano gorovje Atlas, ki se razprostira čez celotno severno obalo Afrike v smeri zahod-vzhod. Gorovje je na začetku prekinjeno, zareza ne leži vzporedno z Gibraltarsko ožino. V nasprotju z dejanskim stanjem, kjer se Atlas razprostira le od Maroka do severne Alžirije, se na karti Russoja en del gorovja zaključi v Alžiriji, drugi konec pa se razveja vse do Egipta. Rdeče morje je na karti prikazano z valovitimi črtami v tradicionalni rdeči in zanj netipični modri barvi. Rdeče so obrobljeni tudi otoki v Rdečem morju. Sinajski polotok prekriva vinjeta mesta Kaira. V osrednji Evropi so naslikana porečja redkih pomembnejših rek, ki so v tistem času imele bodisi gospodarski pomen bodisi politični. Izrisan je tok Donave z njenimi pritoki, otoki in vinjetami mest Dunaja, Budimpešte in Bukarešte. Vinjete mest so povsem enake, ločiti jih je mogoče le po zastavah, ki jih rahle črte povezujejo z vinjetami. Na Iberskem polotoku ločujeta reki Guadalquivir in Segura krščansko in muslimansko ozemlje Granade, ki je bilo do leta 1492 zadnje oporišče Mavrov. Prostor med njima je obarvan z zeleno barvo. Ob izviru obeh rek nad provinco Granado je upodobljena edina figura kralja na karti z mečem in krono. Verjetno gre za Ferdinanda Aragonskega, ki je s poroko z Izabelo Kastiljsko združil Španijo in pregnal Mavre z juga polotoka, obdobje njegovega vladanja (1479–1516) pa časovno sovpada tudi z nastankom karte (leto 1508). Poleg Donave, Guadalquivirja in Segure je izrisana še reka Ren z otokom. Karto krasijo podobe kamel in arabskih vladarjev na severni obali Afrike ter dve okrasni vetrovnici, ena na zgornji in ena na spodnji strani karte, z inicialkami imen glavnih osmih vetrov.

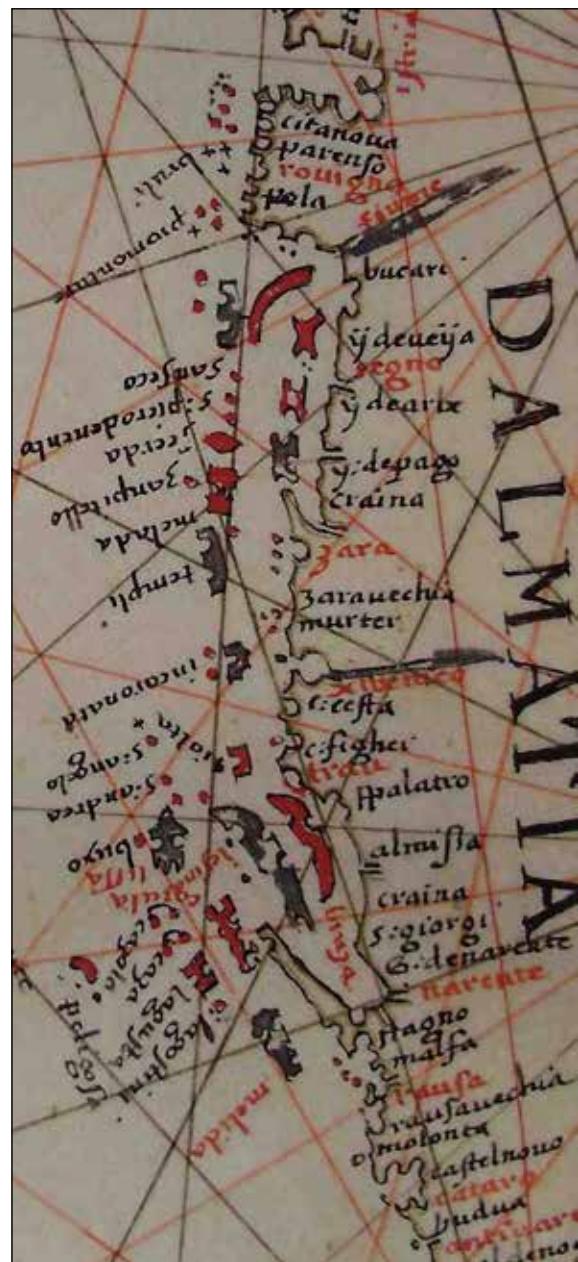
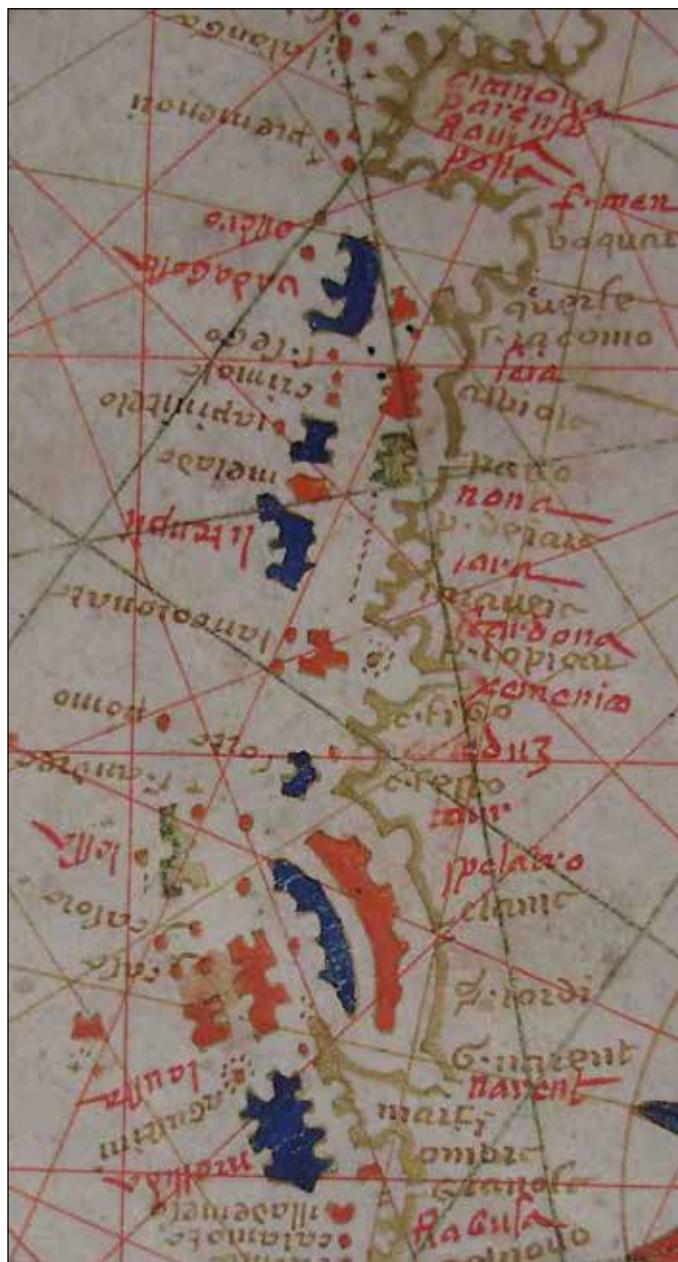
Na karti Bartomea Olivesa (MMB, 9796) ni veliko stilističnih elementov. Upodobljene so rože vetrov, ki so zelo sistematično okrašene, kar kaže na to, da je avtor uporabil šablone za njihov izris. Barvno so izrazito izpostavljena merila in zastave, ki označujejo mesta. Otočki v Jadranskem in Jonskem morju so obarvani z rdečo in modro barvo, da jih je lažje ločiti. Med rekami, ki se pojavljajo, je večina izrisanih na Iberskem polotoku – Miño, Douro, Tejo, Guadalquivir, Segura in Ebro – ter v severni Afriki, kjer gre verjetno za upodobitev rek Muluja, Chott el Fedjaj, ki jo je mogoče prepoznati po slanem jezeru Chott el Jerid, ter dve drugi rek. Na francoskem ozemlju je izrisana Rona, na Apeninskem polotoku pa Arno in Tibera. Večina naštetih rek je bila v preteklosti

plovna ali pa je imela pomembno gospodarsko in družbeno vlogo (npr. namakanje).

Karta neznanega avtorja (MMB, 842) nima stilističnih elementov, razen treh preprostih rož vetrov in obarvanega Rdečega morja zaradi česar se uvršča med karte tipa nàutico puro. Dve roži se nahajata na spodnjem delu karte, tretja pa označuje središče kompasne mreže. Roža na spodnji desni strani je izrisana s poudarjenimi smermi vetrov. Glavnih osem je predstavljenih z inici-

alko, le sever označuje puščica. Ostali dve roži sta si po izrisu podobni. Po obliki spominjata na osemkrako zvezdo, kjer vsak krak predstavlja eno smer vetra. Roža v središču mreže je manjša, na njej je vidna manjša luhnica, ki je verjetno nastala ob uporabi merilnega šestila.

Rdeče morje je obarvano rdeče. V sredini ima izrisane tri otoke, eden od njih je verjetno otok Perim, pomemben tranzitni otok med Orientom in Afriko (Rey

Slik 4, 5: Izsek vzhodnega Jadrana na portulanskih kartah atlasov kartografov Jaumeja Olivesa (1564–1571) in Joana Olive (1591) (MMB, 10255; MMB, 3233, 3).

Fig. 4, 5: Fragment of the eastern part of the Mediterranean on portolan charts of atlases made by Jaume Olives (1564–1571) and Joan Oliva (1591) (MMB, 10255; MMB, 3233, 3).

Pastor, Garcia Camarero, 1960, 29). Otoki v Britanskem otočju, Kanarski otoki, Baleari, otoki v Tirenskem in Črnomorju ter v Grškem arhipelagu so obarvani z rdečo ali zeleno barvo. Med njimi najbolj izstopajo Kreta v rdeči barvi, Ciper v zeleni in Balearski otoki Ibiza, Mjorška in Menorka (*minorcha*) v zeleni in rdeči barvi.

Tipološka razvrstitev kart je težka, saj so si karte po strukturi in obsegu več ali manj podobne, razlikujejo se po okrasju in stilistiki. Karta Russoja zajema vse elemente kart tipa *náutico-geográfico*, medtem ko karta anonimneža spada med karte tipa *náutico puro* z edinima dekorativnima elementoma rožo vetrov in osemkraku zvezdo, ki ravno tako označuje smeri neba ter gosto topomikro. Olivesovo karto je težje uvrstiti v enega od obravnavanih tipov portulanskih kart, saj je bogata tako z okrasjem kot s krajevnimi imeni. Kljub barvitosti bi karta lahko spadala med karte *náutico puro*, za katere so značilni skromni okrasni elementi, a bogati in natančni prikazi osrednjega Sredozemlja.

3 UPODOBITVE JADRANA: MAJORŠKA ŠOLA IN ISTRSKI KARTOGRAF PIETRO COPPO

V času samostanske kartografije, je kartografom kot osnova za izdelovanje kart služilo predvsem vedenje in poznavanje jadranskih obal, ki je temeljilo na pripovedovanjih domačih in tujih pomorščakov, trgovcev in ribičev. Leta 1154 je arabski kartograf Al-Idrisi na šestih od sedemdesetih listov predstavil obalo današnje Hrvaške z otoki Lošinj, Cres, Rab in Pag in jih združil v svojem delu *Tabula Rogeriana*. Dalmatince je s prvimi kartami seznanil angleški kralj Rihard Levjesrni, ko je obiskal Dubrovnik ob koncu tretje križarske vojne leta 1192. Kapitani iz kraljevega spremstva so oskrbeli trgovce in popotnike s potrebnimi kartami za plutje po morju, tudi s pomorskih potmi do Britanskega otočja (Čanković, 2005, 207; Lučić, 2005, 227).

Med prve karte s prepoznavnejšimi obrisi Jadrana sodijo *Carta Pisana*, Vescontejeva karta iz leta 1311 in karta Jadrana iz atlasa *Tammar-Luxora* iz 16. stoletja (Civica Biblioteca Berio di Genova), nastale ob koncu 13. stoletja oz. v začetku 14. stoletja na Apeninskem polotoku za potrebe trgovine (Lago, Rossit, 1981, 12–15). Do 16. stoletja med prebivalci istrske, dalmatinske in dubrovniške obale ni bilo kartografov, ki bi se ukvarjali z izdelovanjem portulanskih kart, ampak so te uvažali iz italijanskih mest Genove, Benetk, Ancone in Katalonije. V 16. in 17. stoletju so svoje obale pričeli upodabljati tudi domači kartografi, med katerimi velja omeniti krškega meniha Ivana Klobučarića (1550–1605), ki je izdeloval karte in zemljevide Jadranskega morja, Natala Bonifacia (1537–1592) in Martina Rota Kolunića (1532–1582), avtorja skupno 156-tih kart, objavljenih v znanem isolariju⁴ G. F. Camocia iz leta 1572 (Nacio-

nalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, Hrvatski državni arhiv Zagreb), pomembnega kozmografa in kartografa istrskega rodu Pietra Coppa (1470–1555) in dalmatinskega kartografa Dimitrija Vicka Volčića – Dubrovčanina (1563–1607). Slednja sta še zlasti pomembna zaradi del s področja portulanske kartografije (Novosel-Žic, Richter-Novosel, 2005).

3.1 Jadran na majorških portulanskih kartah in atlasih

Jadransko morje se na v prispevku obravnavanih majorških kartah in atlasih razteza od Benetk, vedno označenih na skrajnem severu morja, do južnega dela Italije, ki se zaključi z Otrantskimi vrti.

Obrisi obal so na vseh kartah zelo podobni; beneški zaliv se v polkrogu spušča na desno proti istrskem polotoku, ki ima »kvadratno« obliko, nato se nadaljuje proti Kvarnerju in Dalmaciji, kjer imajo nekateri otoki posebno, prepoznavno obliko (npr. Brač, Hvar) ter se zaključi pri obalah Albanije. Na levi strani se Beneški zaliv spušča proti Raveni, kjer je poudarjen zaliv Valli di Comacchio, Rimini, Anconi do konca Apeninskega polotoka proti Apuliji.

Poleg množičnosti barv, s katerimi so obarvani otoki Kvarnerja in Dalmacije, izstopajo tudi toponimi (glej preglednice 2, 3, 4, 5). Izpisani so pravokotno na obalo, razen otokov, katerih toponimi so izpisani poleg njih ali celo na obalnem območju poleg ostalih imen kopenskih mest in pristanišč. Večina imen otokov je zapisana vzporedno z italijanskimi imeni mest (glej priloge), torej so v primerjavi s kopenskimi zapisu obrnjeni za 180°, verjetno prav zaradi praktičnosti in sledenju obrisu obale. Na vseh kartah se v Istri pojavljuje mesta Koper (*cauo d(i) istria*), Novigrad (*citanoua/citanova*), Poreč (*parenso*), Rovinj (*rovigno/rouigno/rouinyo*) in Pula (*pula/pola/pulla*). Večina teh toponimov je zapisanih z rdečo barvo, kar pomeni, da so bila istrska mesta nekoč gospodarsko zelo pomembna. Prav tako so na večini kart izpisani še Reka (*fium/fiume*), Senj (*segno/signa*), Šibenik (*sibinico/xibenico*), Neretva (*narent/narenta*) in Dubrovnik (*ragusa/ragusia*) ter Benetke (*venetia/venexia*), Rave na (*rauena*), Rimini (*rimini/rimano*) in Ancona (*ancona*). V Jadranskem morju sta z vinjetama praviloma upodobljeni mesti Benetke in Dubrovnik. Vinjeto Benetk je mogoče prepozнатi po značilni obliki cerkve Sv. Marka in je bila prisotna na večini kart, kjer so bili pomembnejši pristaniški kraji upodobljeni z vinjetami. Vinjeta Dubrovnika se pojavlja samo na kartah atlsov Joana Olive in Prunesa, kjer predstavlja pokrajino Dalmacijo (*Dalmatia*) (MMB, 3233, 3; MMB, 4775, 4). Omenjeni vinjeti za Dubrovnik prikazujeta dva stražna stolpa ob vhodu v pristanišče, ki ga ščiti valobran (MMB, 3233, 3) in utrjeno obzidje okrog mesta. Na ostalih kartah, kjer Dubrovnik ni označen z vinjeto, je mesto mogoče prepozнатi po kvadratni zastavi v različnih barvnih kombinacijah.

4 Isolariji so zbirke kart otokov in obalnih pasov v obliki manjših priročnih atlasov. Prvič se pojavijo v renesansi (Čanković, 2005, 210).

nacijah (rdeče-bela, rdeče-modra, modro-bela itd.). Na karti Olive je z vinjeto označen tudi Senj, ki je sicer na kartah prepoznaven po rdeči ali rdeče-beli zastavi z grbom. Apeninski polotok ni poslikan s podobami mest, niti z zastavami, izjema je Rim na karti Bartomea Olivesa, ki ga označuje rdeča zastava z zlatima ključema, simbolom Papeške države.

Otoke v Jadrani so med seboj ločevali z rdečo, modro in zeleno barvo, verjetno pa je imela barva tudi globlji pomen, saj so na vseh kartah isti otoki obarvani z enako barvo. Brionski otoki (*Bruli*) v rdeči barvi, ki ležijo ob obali Istre, zaključuje pa jih Premantura (*promonture/pre[m]lentor*). Cres (*querse*), Krk (*ÿ deueÿa*), Rab (*albi/ÿ(isola).d(i).albi/ÿ dearbe*) in Pag (*y (isola).d(i).pago/pago/ÿ:depago*) so navadno zapisani med toponimi priobalnih mest. Krk in Rab sta vselej pobarvana z rdečo barvo, medtem ko sta Cres in Pag z zeleno ali modro. Oblike otokov so se skozi čas spremajale, čeprav so na vseh kartah ohranile nekatere značilnosti, npr. Cres je na vseh kartah izrisan v obliki obrnjene črke E, z izjemo na karti Joana Olivesa, kjer je v podolgovati obliki. Rab in Pag sta na vsaki karti izrisana v enaki obliki, vendar različno obarvana. Dugi otok (*li tenpli/templi*), ki ima kot Cres obliko črke E in otok Kornat (*ian coronato/incononata*) v obliku črke V z dvema pikama na vrhu »črke«, sta na karti Joana Olive v modri barvi, medtem ko je Kornat na karti Jaumeja in Bartomea Olivesa obarvan rdeče. Med Šibenikom in Dubrovnikom se raztezata dva podolgovata otoka, prvi vedno v rdeči in drugi v modri barvi, ki označujeja Brač (*brazo*) in Hvar (*iesina*). Okrog njiju je mogoče prepoznati še Korčulo (*kozula/ korsula*), Kopište (*cazola/caloro*) in Sušac (*caza/calo*), Lastovo (*I(sla) agosta/agustini*) ter Mljet (*Melida/meleda*) kot zadnji otok v modri barvi. Sušac je na kartah izrisan kot dva otočka, povezana z pollokom, prav tako Kopište. Poleg otokov je izrisano otoče Palagruža (*peligosa*), ki danes še spada pod Hrvaško, in Tremiti (*tremite*) na italijanski strani.

Obris Jadrana je zelo shematično izrisan. Eden od prepoznanih simbolov morja so Benetke ob obali, ki je izrisana v polkrožni obliku, istrski polotok v kvadratni obliku ter otoki, ki so izrisani v zaporedju in so brez toponimov težko prepoznavni. Med dekorativnimi elementi je na vseh kartah mogoče zaslediti vetrovnice.

3.2 Jadran na portulanski karti Pietra Coppa: primerjava z majorškimi portulanskimi kartami

Pri upodabljanju Jadranskega morja in njegovi toponomiki so si majorški kartografi pomagali z izrisi italijanskih oziroma lokalnih kartografov, ki so jadranski prostor poznali bolje od njih. Čeprav se v 16. stoletju tehnika in slog izdelovanja kart niso bistveno spremajale, lahko s primerjavo španskih in italijanskih portulanskih kart in atlasov poskušamo ugotoviti določene vplive ene šole na drugo, ki so se ohranili skozi čas. Slovenskemu prostoru najbližje je deloval istrski kartograf Pietro Coppo,

ki je v svojem delu *De summa totius orbis* (1524–1526) (Pomorski muzej Sergej Mašera, Piran, v nadaljevanju PMSMP) zasnoval 18 lesoreznih kart, imenovanih *Tabulae*, med katerimi je ena tudi portulanska karta Jadranskega morja z mrežo vetrov, vetrovnicami ter primerno topografijo priobalnih mest in pristanišč (Bonin et al., 2006; Novosel-Žic, Richter-Novosel, 2005, 89–90). Bistvena razlika med portulanskimi kartami v majorških atlasih, kjer je Jadran izrisan v večjem merilu, in Coppovo karto, je v tehniki izdelave. Španske karte so ročno izrisane, medtem ko je Coppova podlaga izdelana v lesorezni tehniki, obe pa ročno obarvani, vendar je določene lastnosti mogoče primerjati med enim in drugimi kartami.

Portulanska karta Pietra Coppa (PMSMP, 1002307) prikazuje Jadransko morje v obsegu od Beneškega zaliva na severu do rta Capo d'Otranto (*c.otranto*) v Apuliji in mesta Valona (*valona*) v Albaniji oziroma otoka Sazan (*saseno*). Izrisano ima kompasno mrežo s 16-imi mrežami vetrov; glavna mreža predstavlja 8 smeri, ostale pa 32 smeri vetrov. Črte so izrisane samo v črni barvi in ne v črni, zeleni in rdeči kot je značilno za majorške karte. Vseh 16 mrež vetrov je poslikanih z rdečimi vetrovnicami v obliki rož. Vetrovi so označeni z inicialkami, razen severa, ki ga nakazuje puščica. Grafična lestvica za merilo je izrisana na robu karte, zunaj kompasne mreže. Po obliku je podobna prikazom merila na majorških kartah in atlasih. Razdeljena je na 7 delov, vsak drugi je deljen na pet odsekov, ločenih s pikami. Glede na to, da avtor karte izvira z območja Beneške republike, je verjetno merska enota merila rimska milja.

Pri izrisu obale je bil istrski kartograf natančnejši od majorških. Benetke ne ležijo točno na sredini zaliva, ampak so izrisane nižje, zahodneje od sredine beneškega zaliva. Polotok Istra je dobil današnjo obliko črke V, na njem pa so predstavljena tudi današnja slovenska mesta, za katere španske karte niso imele dovolj prostora; poleg Kopra (*cauo distria*) sta zapisana še Izola (*isola*) in Piran (*pirano*), kar je verjetno posledica tega, da je Coppo živel in delal v teh krajih in jih tudi dobro poznal. V Kvarnerju in Dalmaciji je lažje ločiti otroke po oblikah in toponomih, ki so zapisani ob njih, razen Brača (*brazo*) in Hvara (*iesena*), ki sta dovolj velika, da imata imena zapisana na obalnem zaledju. Sušac (*caza*) in Kopište (*cazol*) sta vsak posamezno prikazana kot dva otočka, ki ju povezuje polkrožna črta. Otoki niso prostorsko enakomerno razporejeni kot na majorških kartah, ampak njihov položaj na karti Coppa bolj ustreza dejanski legi otokov v naravi.

Toponimi so večinoma zapisani pravokotno na obalo, z izjemo otokov, kjer je avtor prilagodil smer zapisovanja imen prostoru med otoki. Krajevna imena so prevzeta iz italijanščine, pisava je zašiljena in primerna za lesorezno tehniko, ki ni dopuščala natančnejših in skladnejših linij. Toponimi se na kartah obeh šol pojavljajo v približno enakem številu in podobnih oblikah zapisu. Razlikujejo se v barvah, saj na karti Coppa po-

membnejša imena niso zapisana v rdeči barvi, temveč v črni z velikimi črkami. Otoki Cres (*quieso*), Krk (*·I-de uegia*), Rab (*·I-de arbe*) in Pag (*·I-de pago*) so tako kot na majorških kartah tudi na njegovi karti zapisani med toponimi priobalnega območja.

Za italijansko kartografsko šolo je bilo primarno, da so bile karte čim bolj uporabne in brez ornamentov (Milanesi, 1993, 52), kar velja tudi za karto Coppa, čeprav je na zmanjšanje dekorativnih elementov precej vplivala tudi sprememba v tehniki izdelovanja kart. Pri ročnem risanju je kartograf lahko uporabljal več barv naenkrat, medtem ko so pri lesorezni tehniki odtiskovali le v eni barvi, navadno v črni, ostale izbrane elemente pa so potem naknadno obarvali ročno. Edini okrasni in hkrati edini pobarvani element na Coppovem delu so rože vetrov. Na karti prav tako ni naravnogeografskih pojavov, zastav, vinjet mest in drugih simbolov, ki se sicer pojavljajo na ostalih Coppovih kartah iz sklopa *De Summa totius orbis*.

V spodnjem desnem kotu so zapisane inicialke avtorja *·PE·C·F·*, ki v latinščini pomenijo okrajšavo za *Petrvs Coppvs fecit*. V primerjavi s kartami majorških kartografov je Coppova precej manj slikovita, vendar natančnejša v izrisu obal in v toponimiji. Tako karta kot celoten kodeks sta v slabem stanju. Karto so hranili prepognjeno, kar je vidno po gubi na sredini karte, kjer je zaradi več upogibov in starosti pretrgana.

Delo *De Summa totius orbis* meri po velikosti 31,0 krat 21,8 cm. Ohranilo se je v treh izvodih v Biblioteca Nazionale Marciana v Benetkah, Bibliothèque Nationale v Parizu in Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« v Piranu. Prva izdaja Portolana, izdelanega v Benetkah leta 1528 je zaradi priročnosti kmalu pošla, v dveh tiskanih izvodih se je ohranila v Nacionalni biblioteki Marciana v Benetkah in Britanskem muzeju v Londonu ter dveh rokopisnih izvodih v Bibliothèque Nationale, Paris in kot del kodeksa v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera«, Piran (Bonin et al., 2006, 14). To potrjuje, da sta obe deli, tako *De Summa totius orbis* kot Portolan, služili kot praktična pripomočka pri potovanjih ali v izobraževalne namene za spoznavanje takratnega sveta.

SKLEP

Portulanske karte in atlasi so bili v preteklosti pomemben navigacijski pripomoček, ki je omogočal lažjo plovbo po Sredozemlju in s tem neposredno vplival na pospeševanje ekonomskega razvoja dežel ter širše vedenje o Sredozemskem prostoru. Pomorščaki so prvič varneje zapluli na odprto morje, kar je kasneje vplivalo tudi na odkritje novega sveta onstran Atlantika. Upodobljena območja Sredozemlja in Črnega morja na kartah in atl-

sih so kartografi v več stoletjih razširili še na zahodne obale Atlantika in proti Severnemu morju, kar odslikuje proces krepitev in širjenja trgovskih vezi v Sredozemlju in iz Sredozemlja na obale Atlantskega oceana v poznejšem srednjem in zgodnjem novem veku.

Popisane in analizirane karte in atlasi, nastali tekom 16. stoletja, ne kažejo bistvenih novosti v kartografskemu razvoju v primerjavi s pomorskimi kartami iz 14. in 15. stoletja, so pa ohranili temeljne značilnosti, po katerih so portulanske karte poznane, to so kompasna mreža, grafično merilo in toponimika. Karte so odraz opuščanja strogih srednjeveških sholastičnih principov izdelovanja T-O kart in gospodarskega prebujanja sredozemsko-evropskega prostora, kar se odslikuje v natančnejših prostorskih upodobitvah obalnih linij, uporabi kompasnih mrež, ki so mornarjem olajšale navigacijo ladij in v toponimih večjega števila obmorskih krajev, zapisanih v ljudskih jezikih. V manjšem obsegu so vzorci krščanskega nauka še vedno prisotni (npr. verski motivi na naslovnicah atlasov, mešanje latinskega in ljudskega jezika ipd.). Preko njih je mogoče opazovati raznolikost v poslikavah in izvirnost njihovih avtorjev v dekoraciji. S pomočjo izrisov mest je mogoče danes preučevati takratno arhitekturo, pomembnost in bogatost naselbin v evropskem kontekstu, kar je včasih mogoče razbrati tudi iz velikosti črk; pomembnejša mesta so bila izpisana z majuskulami, manj pomembna pa z minuskulami. Politične spremembe v deželah in mestih so vidne z opazovanjem zastav, toponimike in barv, v katerih so krajevna imena zapisana, vendar je tu potrebno opozoriti na dejstvo, da kartografi zaradi hitrega procesa reprodukcije na bazi šablon ter počasnih komunikacijskih zvez teh pogosto niso upoštevali.

Izrisi obale Jadranskega morja se na katalonskih kartah ne razlikujejo bistveno skozi stoletja, ne na kartah in ne v atlasih. Posebno pozornost pritegne istrski polotok, ki je na katalonskih kartah v kvadratni obliki, medtem ko je na Coppovi karte njegova oblika veliko bolj natančno izrisana, kar je verjetno posledica tega, da je Coppo po morju obkrožil istrski polotok od zaliva Timave do Raše ter prehodil notranjost polotoka in na ta način izdelal podroben oris celotne Istre z vsemi mesti, vasmi, pristanišči, rekami ter opisal podnebje, pokrajine, floro, favno ipd. (Bonin et al., 2006; Novosel-Žic, Richter-Novosel, 2005, 89–90). Spremembe na katalonskih kartah so vidne v toponimiji, kjer so besede prevzete iz latinškega jezika oziroma italijanskih poimenovanj krajev. Po vinjetah lahko presodimo, da sta bili glavni trgovski mesti, pomembni za španske pomorščake, poleg Benetk in Genove še Dubrovnik in Zadar. Med slovenskimi mesti je največkrat omenjeno trgovsko mesto Koper, medtem ko sta Izola in Piran omenjena samo na karti Coppa.

Preglednica 2: Toponimi Jadrana od Iesola (I) do Neretve (HR) (14.–15. stoletje) (Pujades i Bataller, 2007, 350–382).

Toponimi	Carta Pisana (cca. 1300)	P. Vesconte (1311)	A. Dulcet (1339)	A. C: Atles Català (1375)	G. de Vallseca (1439)
Iesolo	Exoly	Esoli	exolo	exolo	eizolo
Grado	[grad]o	Grado	grado	grado	
Aquileia			aquillea	aquillea	aquilea
Monfalcone			mo(n)falco(n)	monfarcom	mon falco
Trieste	triest	Triesti	triest	triest	t(r)iest
Tržaški zaliv	golfo [de t]riest	gulfo de triesti	g(olfo) de triest	golf de triest	g(olfo) t(r)iest
Muggia	ciutate (d)e mugla				
Koper	[cauo] de [istri]a	cauo d'istria	istria (girant)	istria (girant)	[istria] girat
Izola					
Piran					
Novigrad	civvitate (di) noua				
Poreč	[pares]o	Parenzo	parenzo	parenzo	parenso
Rovinj	[il-legible]	Ruino			
Pula	[pola]	Pola	pola	polla	polla
Premantura	palomentore (giant)		pre(n)tor (girant)	prementor (girant)	p(er)me(n)tor (girat)
Rijeka	tarsa	Tarsia	fume	fume	
Cres		qerso	querse		
Krk	[veg]l[a] insular		vegra	vegla	
Novi Vinodolski					noegradi
Senj	seigna	signa	segna	segna	senya
Sveti Juraj		s(an)c(t)i georGi		san zorzo	san jordii
Kvarner		gulffo de carner	g(olfo) de qu(ar)nar	golfo de quarnar	g(olfo) carner
Rab	arby		albi	albi	albi
Pag	pa[y]		pago	pago	pago
Zadar	iadara	jara	iaria	jayra	jara
Biograd na moru	iadara vieca	jara veia	iaira veia	iayra veya	iara uella
Murter		mortar			
Šibenik	sibinico	sibinico	sibinicho	sibinicho	sibinico
Primošten	cauo sest	cauo cesta			
Trogir	t[ragu]r	tragur	tragur	tragur	tragur
Split	[es]pal[ato]	spala[to]	s[p]a[la]to	spalato	spalato
Makarska	crain[a]	claina	clayna	clayna	clayna
Brač	brasa		[braza]	braza	
Hvar					
Korčula					
Neretva		nare(n)t	narent	narent	narent

Preglednica 3: Toponimi Jadrana od Iesola (I) do Dubrovnika (HR) (15.–16. stoletje)

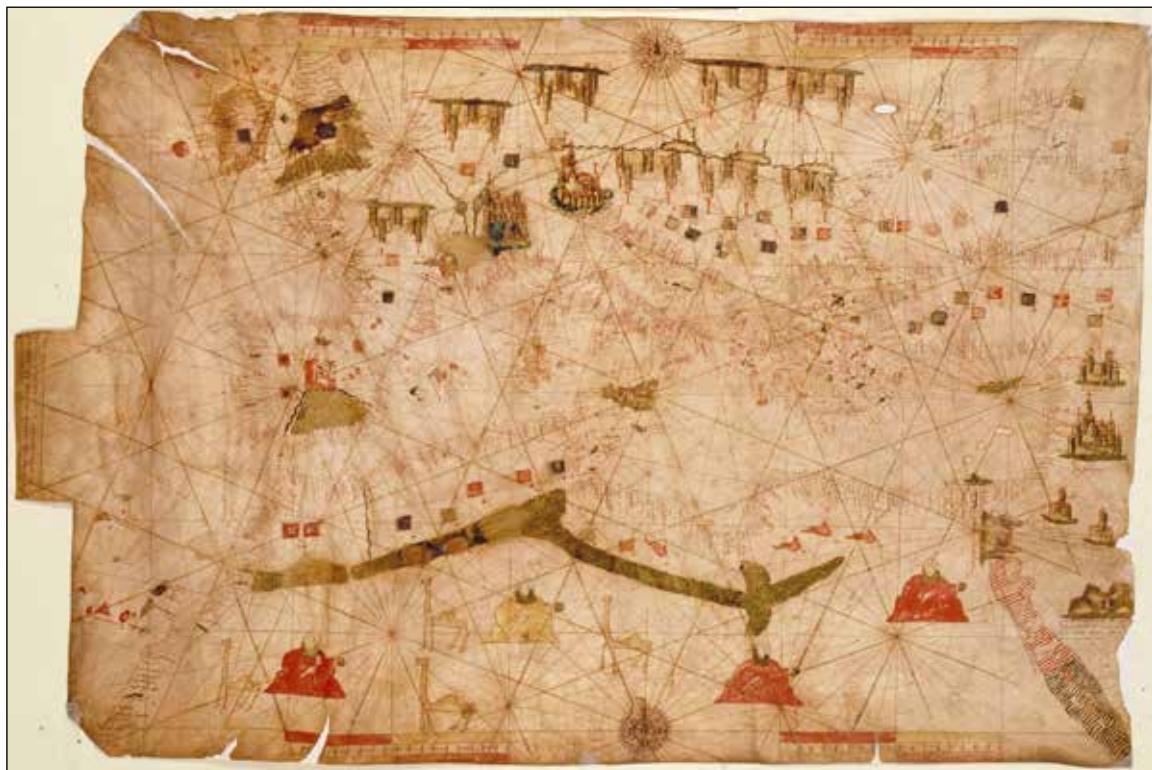
Toponimi	P. Russo (1508) (MMB, 841)	B. Olives (1538) (MMB, 9796)	Neznani avtor (1550–1600) (MMB, 842)	J. Olives (1564–1571) (MMB, 10255, 10256)	J. Oliva (1592) (MMB, 3233 3)	P. Coppo (1524–1526) (PMSMP, 1002307)
Iesolo			Iesolo			iesolo
Grado		grado		grauo	grauo	GRADO
Aquileia		aquillea	Aquile	aquilea	aquilea	
Monfalcone						
Trieste	triest	triest	Triest	triesti	triesti	TRIESTE
Tržaški zaliv						
Muggia			Mugia			mugia
Koper		istria	[.]istr[.]	istria	istria	cauo distria
Izola						isola
Piran						piran
Novigrad	citanoua	citanoua	Citanova	citanoua	citanova	citanoua
Poreč	parenso	parenso	Parenso	Parenso	parenso	parenzo
Rovinj	rouigno	rouinyo	Rovigno	Rouia	rouigno	rouigno
Pula	polla	pulla	pula ??	Pola	pola	pola
Premantura		pre[m]entor		premenori	promonture	promotore
Rijeka	fium	fumen	Fiume	f.men	fiume	fiume
Cres				querse		cherso
Krk					ÿ deueÿa	·l-de uegia
Novi Vinodolski			Nouegradi			
Senj	signa	senja	Segna	seia	segno	SEGNA
Sveti Juraj		S.yordi		s.iordi	s:giorgi	·s·zo[rzo]
Kvarner						golfo de carner
Rab		albi	y(isola).d(i).albi		y dearbe	·l-de arbe
Pag		pago	y(isola).d(i).pago	pago	y:depago	·l-de p[ago]
Zadar		iara	Zara	(i)ara	zara	ZARA
Biograd na moru					zaraucchia	zarauechia
Murter					murter	muraie
Šibenik	sibinico	remenico	Sibinicho	xemenico	xibenico	sibinico
Primošten					c.cesta	·c·cesta
Trogir	tragoro	tragur		taur	trau	trau
Split	spalato	sparago		spelatio	spalatro	spalato
Makarska				clanio	craina	
Brač					braza	brazi
Hvar			y.d.leyna			liesena
Korčula				carola	caroia	curzola
Neretva	narent	narent	Narenta	narent	narente	narenta
Dubrovnik			Ragusia	ragusa	rausa	RAGUSI

Preglednica 4: Toponimi Jadrana od Porta di Lido do Ancone (14.–16. stoletje) (Pujades i Bataller, 2007, 350–382)

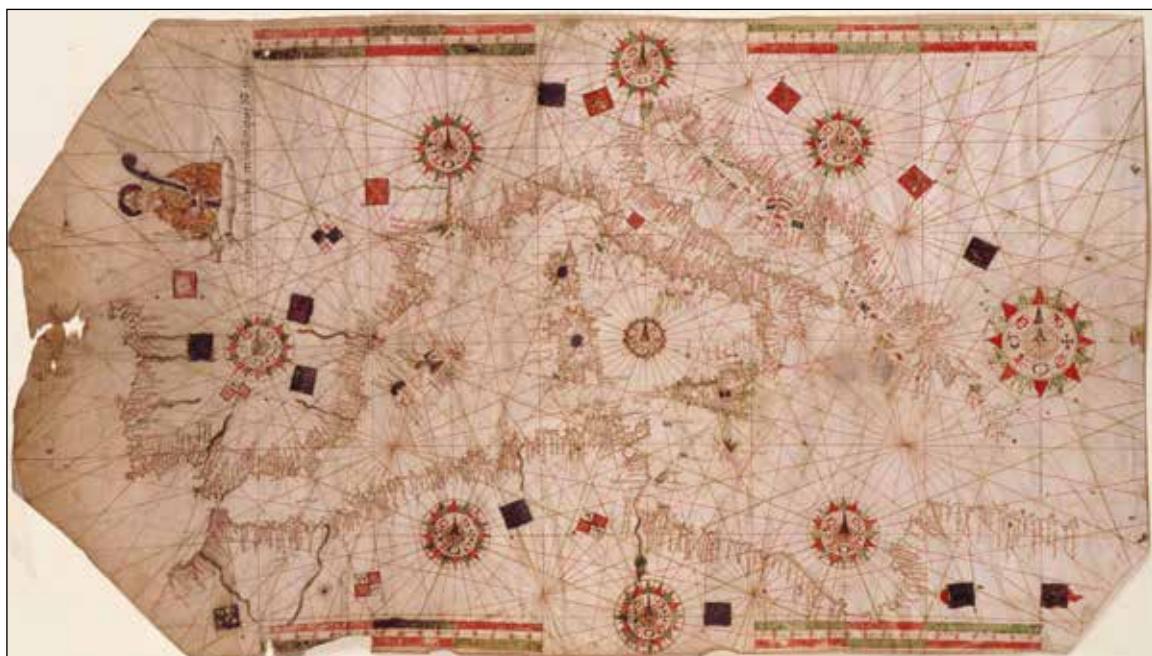
Toponimi	Carta Pisana (cca. 1300)	P. Vesconte (1311)	A. Dulcet (1339)	Atles català (1375)	G. de Vallseca (1439)
Porto di Lido		lido			
Isola di Mazzorbo			mazorlo	mazorolo	mazorbo
Isola di Burano		[buran]			
Isola di Murano	[muram]	[mu]ra(n)	Muram	muram	muram
San Telero					
Venezia	ciuitate vinesia	venesia	Venecia	venecia	venecia
Malamocco	madamog	madamocho	madamog	madamog	mada mog
Pellestrina					
Santa Maria del Mare					
Chioggia	clogia	clogia	Cloye	cloya	coloya
Choggia Piccola		clogia pizola			
Brondolo	brondolo	blondolo	bro(n)dolo	brundolo	brundola
Foscone					
Loreto	lacereto	lauredo	Laureto	laureto	lau(reto)
Goro	corus	goro	Gorom	gorom	gorom
Volano	[volan]a	[v]olana			
Valle di Lido di M.			maniauaca	maniauacha	ma[niauaca]
Primaro	primano	p(r)imaro	p(r)imaro	primaro	p(r)imaro
Ravenna	rauena	rauena	Rauena	rauena	rauena
Cervia	cer[uia]	cerula	Ceruja	cerutia	ceruia
Cesenatico			[c]esenatico	cessenatico	cezenatico
Luce					
Rimini	[riman]o	rimano	Rimano	rimano	rimaro
Cattolica		catolica			
Castelnuovo					
Pesaro	[pes]aro	pesaro	Pezano	pezano	pesano
Fano	[fan]o	fan[o]	Fano	fano	fano
Senigallia	cigalla	sinigalia	senigaia	senigaia	senigaya
Fiume Estino					
Falconara					
Ancona	ancona	ancona	anchona	anchona	ancona

Preglednica 5: Toponimi Jadrana od Porta di Lido do Ancone (16.–17. stoletje)

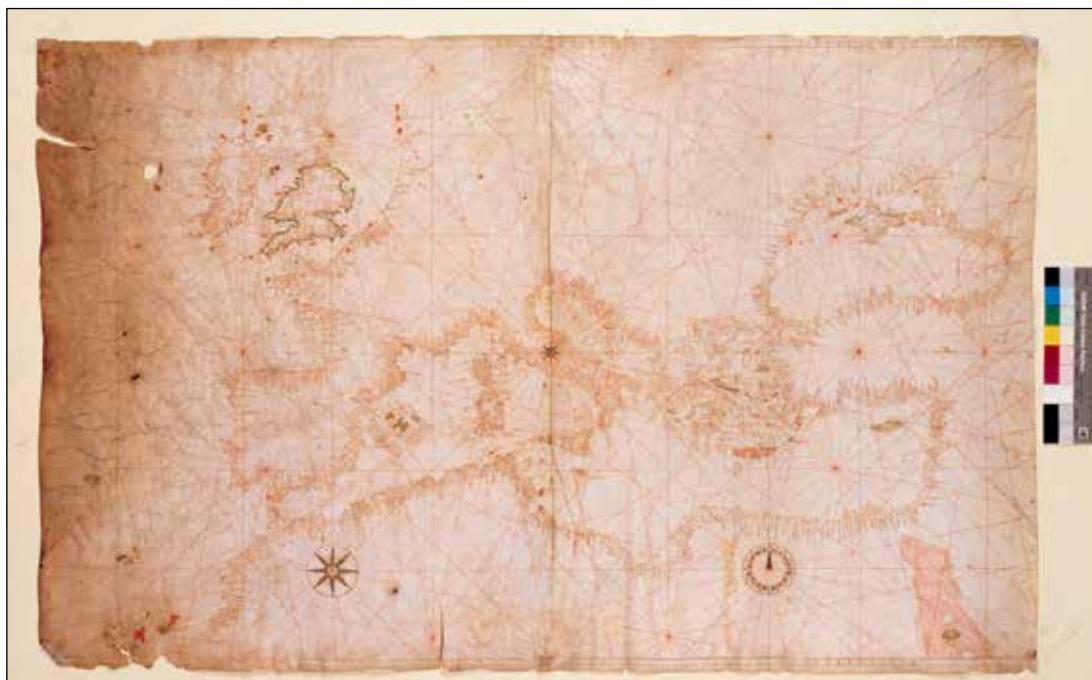
Toponimi	P. Russo (1508) (MMB, 841)	B. Olives (1538) (MMB, 9796)	Neznani avtor (1550–1600) (MMB, 842)	J. Olives (1564–1571) (MMB, 10255, 10256)	J. Oliva (1592) (MMB, 3233 3)	P. Coppo (1524–1526) (PMSMP, 1002307)
Porto di Lido						
Isola di Mazzorbo						ilo mazor
Isola di Burano						
Isola di Murano						muran
San Telero						
Venezia	venecia	venetia	Venexia	Venecia	venetia	VENETIA
Malamocco		malamo	mlara[.]	malamoco		malamocho
Pellestrina			Pelestina	pilastrin(a)		palestrina
Santa Maria del Mare		s maria		s.maría	s:maria	s.maría
Chioggia		chioza	Chioza	chiosa	chiosa	chioza
Chioggia Piccola						
Brondolo		bro[.]jello		brondolo	brondolo	brondolo
Foscone		fosani	Foson	fosano	fosano	fosson
Loreto		loretto	Lorco	loreto	loreto	loreto
Goro		goroni	Goron	goroni	goro	goro
Volano		volano	Uolano	volano	uolano	uolane
Valle di Lido di M.			mang[ini]aca	m.cauaco	magnauaca	magauacha
Primaro		prioniam		prigouam	primaro	primer
Ravenna	rauena	rauena	Rauena	rauena	Rauena	RAVENA
Cervia			Ceruia			
Cesenatico						
Luce		lucho		lucho	lucho	lucho
Rimini		rimeno	Rimano	Rimini	Rimini	RIMANO
Cattolica				catalico	catalico	catolica
Castelnuovo				castelnou	castelno's	castro novo
Pesaro			p.saro	pesaro	pesaro	PESARO
Fano	fano		fan[o]	fano	fano	fan
Senigallia		sanigalla	senigal[.]	sanigalo		senegaia
Fiume Estino					fumesino	fumesin
Falconara						
Ancona	ancona	ancona		Ancona	Ancona	ANEONA

Sl. 6: Portulanska karta Sredozemlja, Črnega in Azovskega morja. Pietro Russo, Mesina, 1508 (MMB, inv. št. 841).
Fig. 6: Portolan chart of the Mediterranean and Black sea. Pietro Russo, Mesina, 1508 (MMB, inv. no. 841).

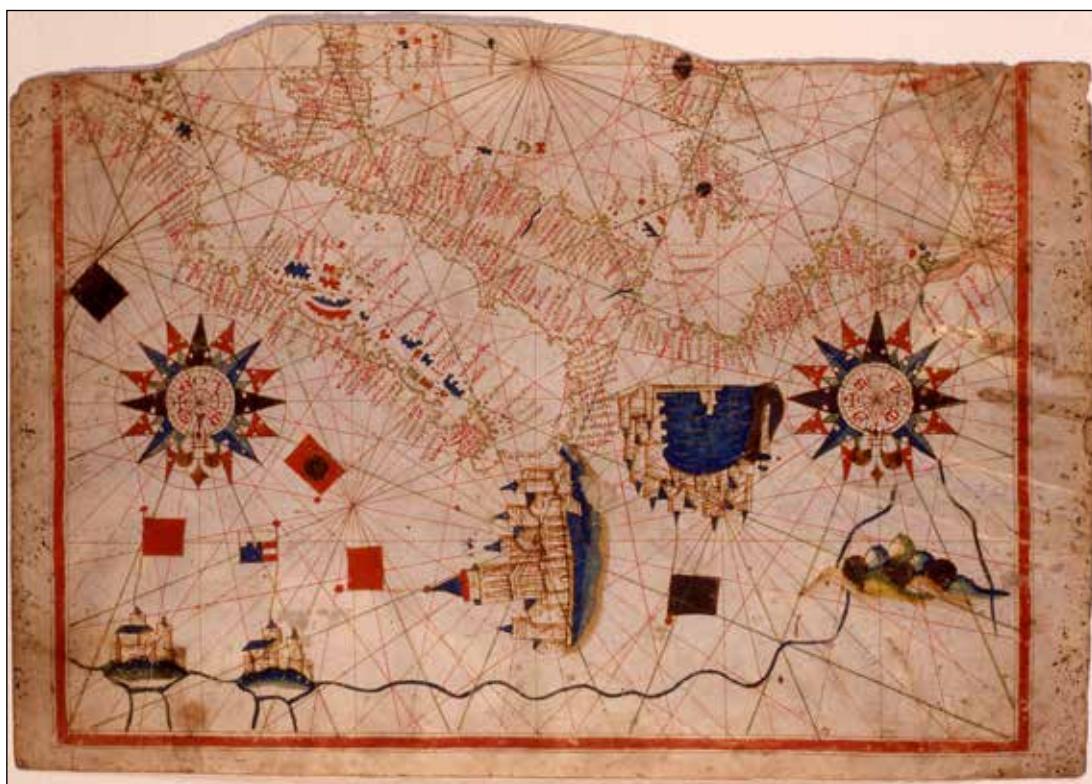

Sl. 7: Portulanska karta zahodnega in osrednjega Sredozemlja. Bartomeu Olives, Majorka, 1538 (MMB, inv. št. 9796).
Fig. 7: Portolan chart of the western and central Mediterranean. Bartomeu Olives, Majorca, 1538 (MMB, inv. no. 9796).

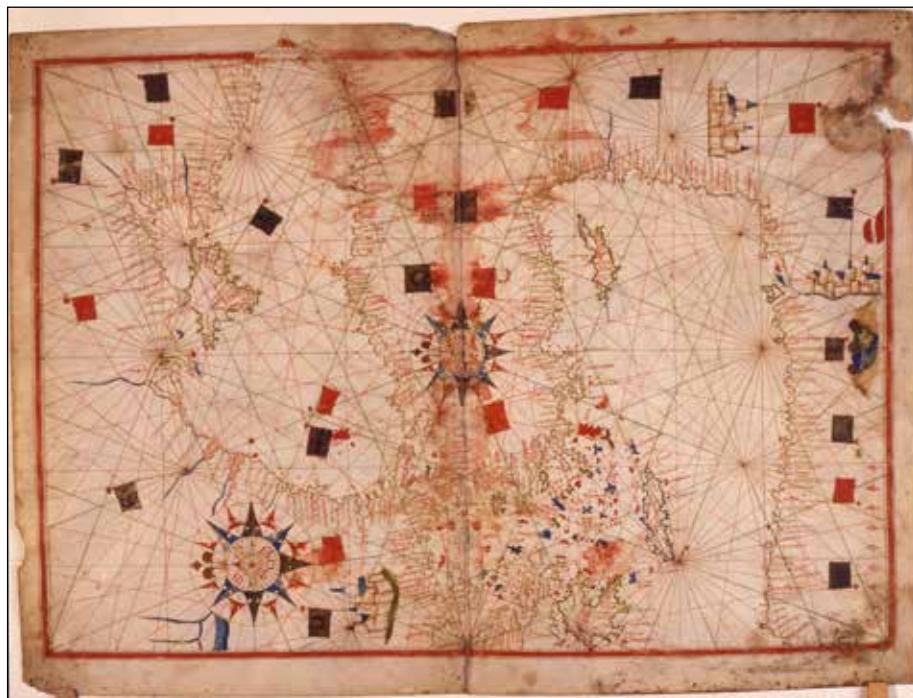
Sl. 8: Portulanska karta Sredozemlja. Neznani avtor, 1550–1600 (MMB, inv. št. 842).

Fig. 8: Portolan chart of the Mediterranean. Unknown cartographer, 1550–1600 (MMB, inv. no. 842).

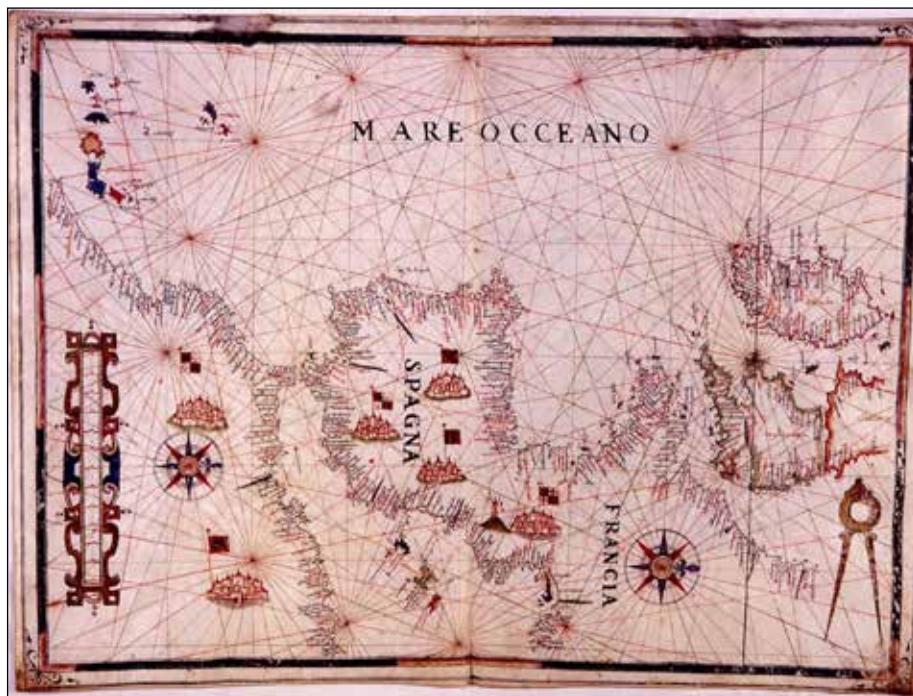
Sl. 9: Fragment karte osrednjega Sredozemlja, ustreza severnemu delu. Fragment portulanskega atlasa. Pripisan Jamueju Olivesu, 1564–1571 (MMB, inv. št. 10255).

Fig. 9: Fragment of the cart of the central Mediterranean, representation of the northern part of the Mediterranean. Fragment of a portolan atlas. Attributed to Jamue Olives, 1564–1571 (MMB, inv. no. 10255).

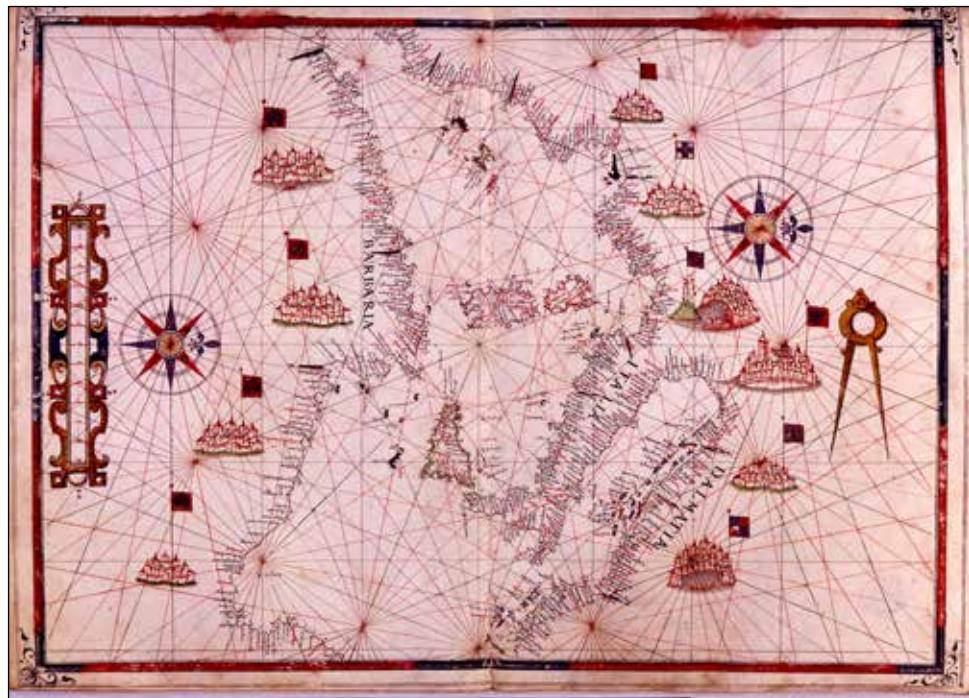
Sl. 10: Karta vzhodnega Sredozemlja, Črnega in Azovskega morja. Fragment portulanskega atlasa. Pripisan Jamueju Olivesu, 1564–1571 (MMB, inv. št. 10256).

Fig. 10: Chart of the eastern part of the Mediterranean, the Black and Azov sea. Fragment of a Portolan atlas. Attributed to Jamue Olives, 1564–1571 (MMB, inv. no. 10256).

Sl. 11: Karta zahodnega Sredozemlja in obale Atlantika od Škotske do rta Bojador. Portulanski atlas. Joan Oliva, Mesina, 1592 (MMB, inv. št. 3233, karta 2).

Fig. 11: Chart of the western Mediterranean and coasts of the Atlantic. Portolan atlas. Joan Oliva, Mesina, 1592 (MMB, inv. no. 3233, chart 2).

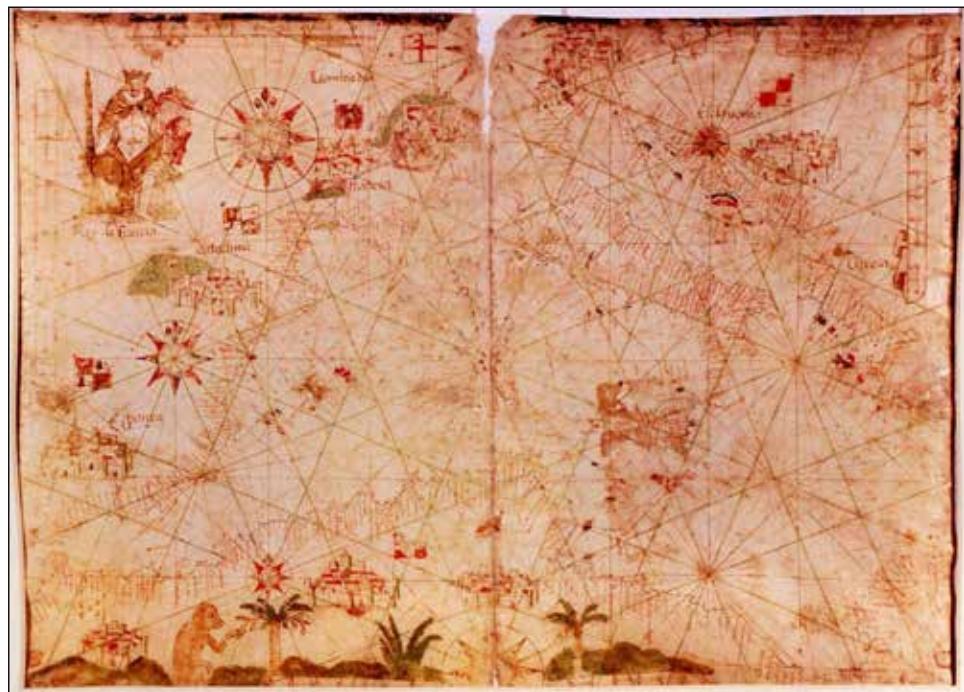
Sl. 12: Karta osrednjega dela Sredozemlja do Kefalonije. Portulanski atlas. Joan Oliva, Mesina, 1592 (MMB, inv. št. 3233, karta 3).

Fig. 12: Chart of the central Mediterranean to Cefalonia. Portolan atlas. Joan Oliva, Mesina, 1592 (MMB, inv. no. 3233, chart 3).

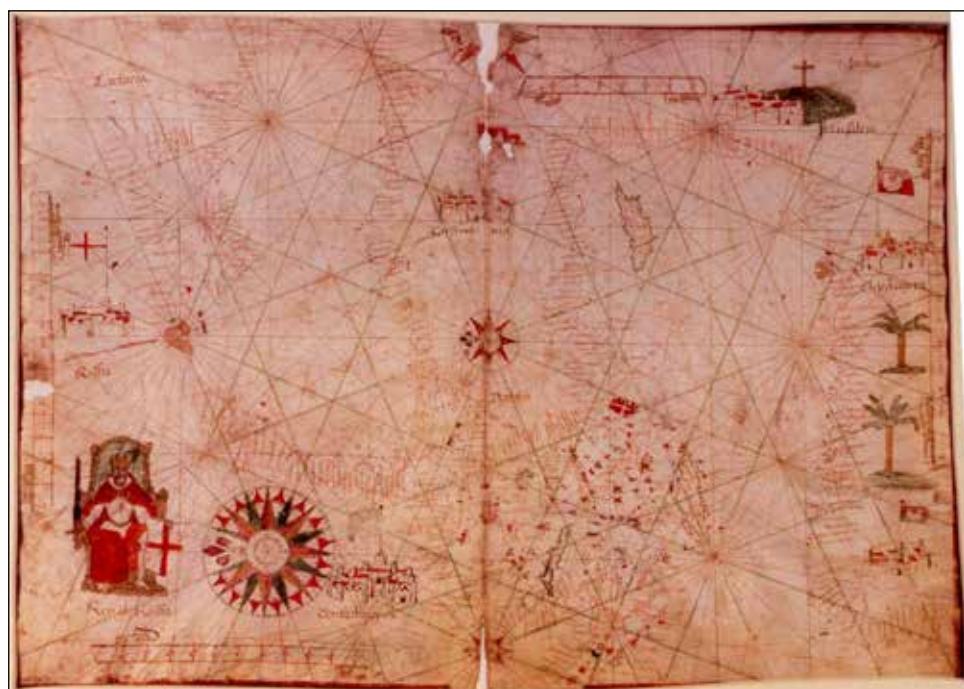
Sl. 13: Karta vzhodnega Sredozemlja, Črnega in Azovskega morja. Portulanski atlas. Joan Oliva, Mesina, 1592 (MMB, inv. št. 3233, karta 4).

Fig. 13: Chart of the eastern Mediterranean, Black and Azov sea. Portolan atlas. Joan Oliva, Mesina, 1592 (MMB, inv. no. 3233, chart 4).

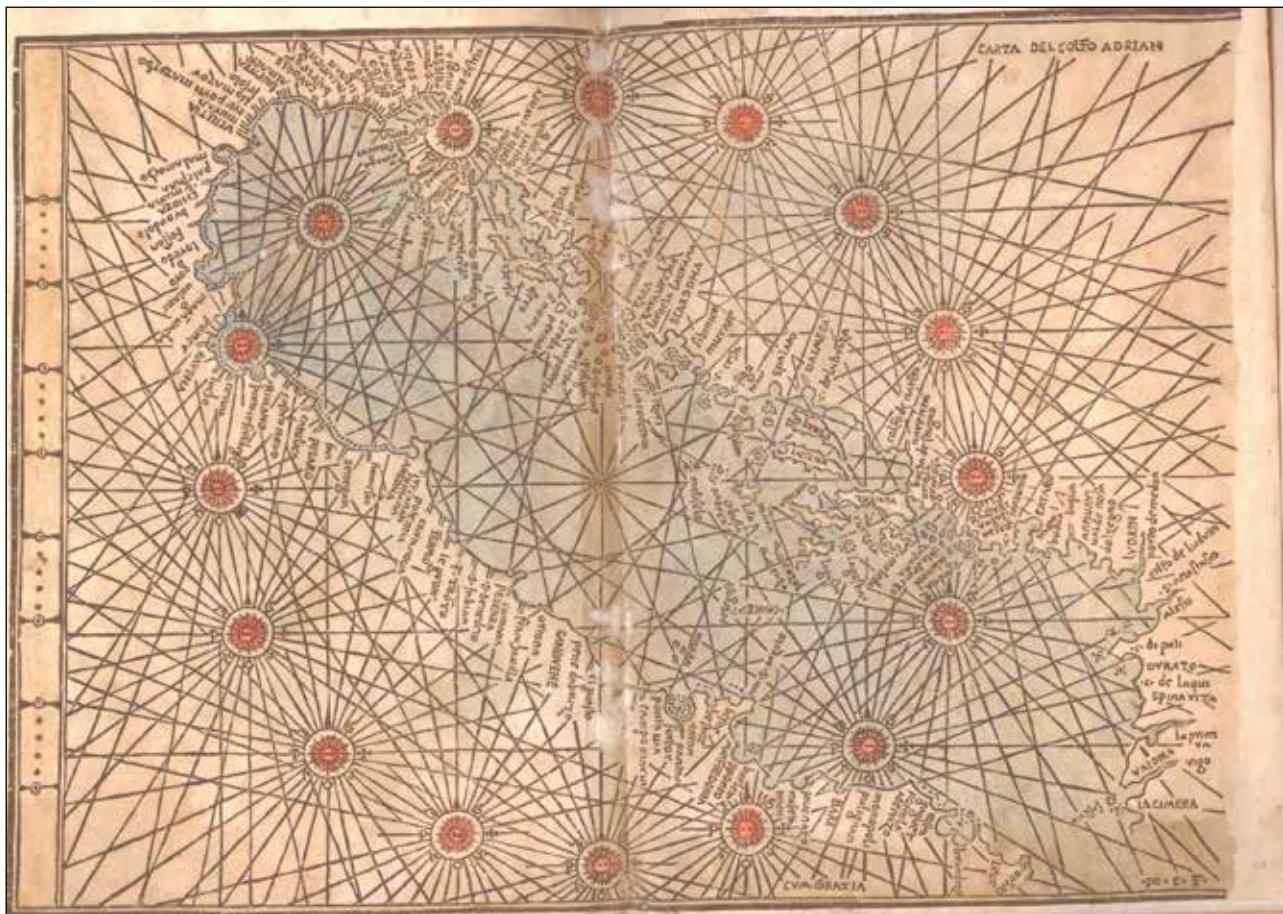
Sl. 14: Karta zahodnega in osrednjega Sredozemlja do Grčije. Portulanski atlas. Vincenç Prunes, Majorka, 1600 (MMB, inv. št. 4775, karta 4).

Fig. 14: Chart of the western and central Mediterranean to Greece. Portolan atlas. Vincenç Prunes, Majorca, 1600 (MMB, inv. no. 4775, chart 4).

Sl. 15: Karta vzhodnega Sredozemlja, Črnega in Azovskega morja. Portulanski atlas. Vincenç Prunes, Majorka, 1600 (MMB, inv. št. 4775, karta 5).

Fig. 15: Chart of the eastern Mediterranean, Black and Azov sea. Portolan atlas. Vincenç Prunes, Majorca, 1600 (MMB, inv. no. 4775, chart 5).

Sl. 16: Portulanska karta Jadrana. *De summa totius orbis. Pietro Coppo, 1525 (PMSMP, inv. št. 1002307).*

Fig. 16: Portolan chart of the Adriatic sea. *De summa totius orbis*. Pietro Coppo, 1524–1526 (PMSMP, inv. no. 1002307).

PORTOLAN CHARTS AND ATLASES OF THE MAJORCAN SCHOOL: THE REPRESENTATION OF THE MEDITERRANEAN AND ADRIATIC SEA IN THE 16TH CENTURY

Ines BEGUŠ

University of Primorska, Faculty of Humanities, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenia
e-mail: ines.begus@fhs.upr.si

SUMMARY

The concept of Majorcan portolan charts and atlases denote works, that were created on the island of Majorca or from the hands of the Majorcan cartographers in the period between the 14th and 16th centuries. The works of Italian, Arab, and other cartographers differ in richness of ornamental elements, legends in Catalan or in mixture of Catalan, Latin, and Romance language and individual style. These elements help to identify the author of the work and assess the time of occurrence in cases when this data is not listed. Most of the maps of Majorcan origin are kept in Spain, on the island of Majorca and in the archives of Catalan coastal towns. Of these, three charts and three atlases from the 16th and the beginning of the 17th century, which are also presented in this paper, are stored in the Maritime Museum in Barcelona (Museu marítim de Barcelona). The charts and atlases need to be considered separately, since they differ in size and extent of displayed territory; portolan charts represent the Mediterranean or part of it only on a single parchment sheet, while atlases consist of several portolan maps on a larger scale. All are equipped with the rhumb line network, scale bar and toponyms, but they differ in extent and ornaments. The authors of these charts and atlases were all Jewish or descendants of the inhabitants of Majorca, with the exception of one cart, which the author is unknown.

The first part of the paper deals with the characteristics of the Majorcan cartography and its special characteristics, which distinguish it from other cartographic schools (for example Italian and Arabic). In the following, are descriptions and analysis of the above mentioned three charts and three atlases of Majorcan cartographers, that represent preserved examples of this type of cartography of the Majorcan school. Presented atlases and charts have already been mentioned in some publications, but have not yet been analyzed in detail.

In the last part of the paper, the focus is on technical and stylistic elements when representing the Adriatic Sea and toponymy on the atlases and charts and their comparison with a portolan chart of Istrian cartographer, Pietro Coppo. It is necessary to mention the significant difference between the technique in which the Spanish charts and atlases were designed and the technique in which the chart of Coppo was made, which is in the drawing of the coastline and in detailed colour.

Key words: portolan chart, portolan atlas, modern Age cartography, Majorcan cartography, Adriatic sea, Mediterranean

VIRI IN LITERATURA

MMB, inv. št. 841 – Museu marítim de Barcelona (MMB), portulanska karta Sredozemlja, Črnega in Azovskega morja. Pietro Russo, Mesina, 1508.

MMB, inv. št. 9796 – Portulanska karta zahodnega in osrednjega Sredozemlja. Bartomeu Olives, Majorka, 1538.

MMB, inv. št. 842 – Portulanska karta Sredozemlja. Neznani avtor, 1550–1600.

MMB, inv. št. 10255 – Fragment karte osrednjega Sredozemlja, ustreza severnemu delu. Fragment portulanskega atlasa. Pripisan Jamueju Olivesu, 1564–1571.

MMB, inv. št. 10256 – Karta vzhodnega Sredozemlja, Črnega in Azovskega morja. Fragment portulanskega atlasa. Pripisan Jamueju Olivesu, 1564–1571.

MMB, inv. št. 3233, folij 1 – Naslovna stran atlasa in mappaemundi. Portulanski atlas. Joan Oliva, Mesina, 1592.

MMB, inv. št. 3233, karta 2 – Karta zahodnega Sredozemlja in obale Atlantika od Škotske do rta Bojador. Portulanski atlas. Joan Oliva, Mesina, 1592.

MMB, inv. št. 3233, karta 3 – Karta osrednjega dela Sredozemlja do Kefalonije. Portulanski atlas. Joan Oliva, Mesina, 1592.

MMB, inv. št. 3233, karta 4 – Karta vzhodnega Sredozemlja, Črnega in Azovskega morja. Portulanski atlas. Joan Oliva, Mesina, 1592.

MMB, inv. št. 4775, folij 1 – Naslovna stran atlasa in mappaemundi. Portulanski atlas. Vincenç Prunes, Majorka, 1600.

MMB, inv. št. 4775, karta 2 – Karta z izrisom obal Islandije, Irske, Anglije in Škotske. Portulanski atlas. Vincenç Prunes, Majorka, 1600.

MMB, inv. št. 4775, karta 3 – Karta vzhodne obale Atlantika z delom Iberskega polotoka in zahodnim delom Afrike. Portulanski atlas. Vincenç Prunes, Majorka, 1600.

MMB, inv. št. 4775, karta 4 – Karta zahodnega in osrednjega Sredozemlja do Grčije. Portulanski atlas. Vincenç Prunes, Majorka, 1600.

MMB, inv. št. 4775, karta 5 – Karta vzhodnega Sredozemlja, Črnega in Azovskega morja. Portulanski atlas. Vincenç Prunes, Majorka, 1600.

PMSMP, Pomorski muzej Sergej Mašera Piran, **inv. št. 1002307**. Portulanska karta Jadrana. De summa totius orbis. Pietro Cocco, 1524–1526.

Bonin, F. et al. (2006): Petrus Cocco fecit: de summa totius orbis. Katalog. Druga izdaja. Piran, Pomorski muzej Sergej Mašera.

Bujosa, A. G. (2006): La cartografia mallorquina a Mallorca. Segona idicí. Barcelona, J. J. de Olañeta.

Čanković, D. (2005): Pet stoljeća Jadrana na kartama. V: Novak, D. et al: Pet stoljeća geografskih i pomorskih karta Hrvatske. Zagreb, Školska knjiga, str. 203–224.

Hernando, A. (1995): La cartografia mallorquina de la baixa edat mitjana. V: Hernando, A. et. al.: Cartografia Mallorquina. Diputació de Barcelona. Barcelona, str. 11–69.

Hernando, A. et al. (1995): Cartografia Mallorquina. Diputació de Barcelona. Barcelona.

Lago, L., **Rosit**, C. (1981): *Descriptio Histriae. La penisola istriana in alcuni momenti significativi della sua tradizione cartografica sino a tutto il secolo XVI-II. Trieste, Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume, Università popolare di Trieste.*

Lučić, J. (2005): O kartografiji u Dubrovačkoj Republici. V: Novak, D. et al: Pet stoljeća geografskih i pomorskih karta Hrvatske. Zagreb, Školska knjiga, str. 225–255.

López, O. (1995): *Col·lecció del Museu Marítim de Barcelona. V: Hernando, A. et. al.: Cartografia Mallorquina. Barcelona, Diputació de Barcelona, str. 89–112.*

Novosel-Žic, P., **Richter-Novosel**, Ž. (2005): Hrvatski kartografi 16. i 17. stoljeća. V: Novak, D. et al: Pet stoljeća geografskih i pomorskih karta Hrvatske. Zagreb, Školska knjiga, str. 87–111.

Pelletier, M. (1995): *Sobre l'Atles Catala. Unes cartes mallorquines dels segles XIV i XV. V: Hernando, A. et. al.: Cartografia Mallorquina. Barcelona, Diputació de Barcelona, str. 151–169.*

Pujades i Bataller, R. J. (2007): *Les cartes portolanes. La representació medieval d'una mar solcada. Barcelona, Lumenartis.*

Pujades i Bataller, R. J. (2009): *La carta de Gabriel de Vallseca de 1439. Barcelona, Lumenartis.*

Reparaz, G. de (1930): *Catalunya a les mars. Navegants, mercaders i cartògrafs catalans de l'Edat Mitjana i del Renaixement. Barcelona, Mentora.*

Rey Pastor, J., **García Camarero**, E. (1960): *La cartografía mallorquina. Madrid, CSIC.*

http://www.elgranerocomun.net/IMG/pdf/Cartografia_Mallorquina_JRP_EGC.pdf (10.11.2013).

Rosselló i Verger, V. M. (1995): *Cartes i atles portolans de les col·leccions espanyoles. V: Portolans procedents de col·leccions espanyoles, segles XV–XVII. Barcelona, Catàleg de l'exposició organitzada amb motiu de la 17a conferència cartogràfica Internacional i de la 10a Assemblea General de l'Associació Cartogràfica Internacional (ICA/ACI).*

Rosselló i Verger, V. M. (2000): *Les cartes portolanes mallorquines. V: Rosselló i Verger et al.: La cartografia catalana: 10è curs: 22, 23, 24, 25 i 26 febrer de 1999. Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya, Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, str. 19–115.*

Samsó, J (1981): *La cartografía mallorquina. V: L'època medieval a Catalunya. Cicle de conferències fet a la Institució cultural del CIC de Terrassa, curs 1980/1081.* Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, str. 193–202.

Winter, H. (1954): *Catalan Portolan maps and their place in the total view of cartographic development.* *Imago Mundi*, vol. 11. Stockholm, str. 1–12.

original scientific article
received: 2013-12-12

UDC 912.43:930.2(497.1)

EASTERN ADRIATIC FORTS IN VINCENZO MARIA CORONELLI'S *ISOLARIO MARI, GOLFI, ISOLE, SPIAGGIE, PORTI, CITTA...*

Ante BLAĆE

University of Zadar, Department of Geography, Ulica dr. Franje Tuđmana 24 i, 23000 Zadar, Croatia
e-mail: anblace@unizd.hr

ABSTRACT

Old maps can be a valuable source for studying historical and geographical development of forts and towns. Due to their geographical position eastern Adriatic towns and forts were often depicted in the works of Venetian cartographers. One of them was Mari, golfi, isole, spiagge, porti, citta..., an isolario made by Vincenzo Coronelli, an official cartographer of the Venetian Republic. The basic methodology used in the paper includes the interpretation of socio-geographic elements from Coronelli's original maps included in the isolario, housed in the State Archives in Zadar. Key eastern Adriatic ports and forts like Zadar, Šibenik, Split or Sinj were depicted several times on maps and panoramas whilst display of other forts sometimes lacked precision because their strategic position was less prominent during Ottoman-Venetian wars.

Key words: fort, isolario, eastern Adriatic, Republic of Venice, Vincenzo Coronelli

LE FORTEZZE DELL' ADRIATICO ORIENTALE NELL' ISOLARIO *MARI, GOLFI, ISOLE, SPIAGGIE, PORTI, CITTA...* DI VINCENZO MARIA CORONELLI

SINTESI

Le mappe vecchie possono essere una fonte preziosa per lo studio dello sviluppo storico e geografico delle fortezze e delle città. Grazie alla loro posizione geografica, città adriatiche orientali e fortezze erano spesso raffigurati nelle opere di cartografi veneziani. Una di loro era Mari, golfi, isole, spiagge, porti, citta..., l'isolario realizzato da Vincenzo Maria Coronelli (1650-1718), il cartografo ufficiale della Repubblica di Venezia. Durante la ricerca sono stati interpretati gli elementi socio-geografici nelle mappe originali di Coronelli inclusi nel isolario che si trova nell'Archivio di Stato a Zara. I porti principali dell'Adriatico orientale e le fortezze come Zara, Sebenico, Spalato e Sinj sono stati descritti più volte sulle mappe e sui panorami. D'altra parte, la visualizzazione di altre fortezze a volte non era precisa perché la loro posizione strategica era meno prominente durante le guerre turco-veneziane.

Parole chiave: fortezza, isolario, Adriatico orientale, Repubblica di Venezia, Vincenzo Coronelli

INTRODUCTION

The historical development of littoral Croatia, which refers to the eastern Adriatic¹, has often been marked by political change and military confrontation. This was especially so from the 16th to 18th century, when the great powers – the Ottoman Empire, the Habsburg Monarchy and the Republic of Venice – fought for supremacy in south-eastern Europe. After the Ottoman Empire reached its political and economical peak during the 16th century and gained control of most of present-day Croatian territory, the Republic of Venice, sometimes in alliance with the Habsburg Monarchy, initiated a series of wars against the Ottomans. Those were the Cretan War or War of Candia (1645–1669), the Morean War (1684–1699) and the Second Morean War or the Small War (1714–1718) (Mayhew, 2008).² The main battle-front was in the eastern Mediterranean and battles and skirmishes in the eastern Adriatic were actually reflex reactions or side-effects of Ottoman-Venetian conflict there (Mayhew, 2008). Nevertheless, the Senate of the Republic considered the eastern Adriatic to be of great geostrategic importance, because it was essential for securing trade routes from Venice towards the eastern Mediterranean (Levant) and providing harbourage. Also, the area supplied the Republic with two strategic resources – timber and salt (Grygiel, 2006).

Effective warfare required thorough organization and good knowledge of the terrain. The Venetian Republic had had a tradition of mapmaking, especially portolans, since the Late Middle Ages, in an attempt to ensure accurate cartographic depictions of its territorial possessions (Marković, 1993). It was also appreciated if maps could provide reliable insights into newly conquered or potentially conquerable areas. Structures often depicted on such maps included fortifications. In general, forts were regarded as geostrategic points, means for controlling the surrounding area, and refuges for the local population in cases of emergency. Forts also often formed the initial stage in the urban development of a settlement or town, determining its physiognomic and morphological features. The oldest depictions of Croatian forts originate from the period of the Ottoman invasions in the late 15th century, and represent at the same time the oldest plans of settlements (Slukan-Altić, 2003). The majority of maps that display eastern Adriatic forts are the result of the 17th century Venetian cartographic tradition and the Republic's requirement for proper insight into battlefields during the wars against the Ottoman Empire (Slukan-Altić, 2003).

Vincenzo Maria Coronelli (1650–1718)³, the official cartographer of the Venetian Republic and author of several atlases and *isolarios*⁴, played a significant role in depicting the Adriatic Sea, in particular the eastern coastline with its islands and hinterland. His work has been analysed by several Croatian researchers. In two overviews of the mapping of Croatian territory by M. Marković (1993) and M. Slukan-Altić (2003), some of Coronelli's maps are considered among the best products of Venetian cartography. M. Kozličić (1995), who studies maritime cartography, has explained the basic features of two of Coronelli's *isolarios* and compiled an index of all the toponyms mentioned that refer to the Adriatic coastline and islands. J. Faričić (1998) has analyzed Coronelli's atlases with the aim of exploring the natural and social characteristics of seventeenth century Croatian territory. Although all these scholars mention the importance of fortifications in Coronelli's maps, they fail to provide further explanations and contexts. Hence the need for a more thorough discussion on the features of eastern Adriatic forts, as presented in this paper.

HYPOTHESES

The research was based on the following hypotheses:

1. Coronelli's *isolario Mari, golfi isole, spiagge, porti, citta...* represents one of the most accurate cartographic depiction of eastern Adriatic forts in the 17th century.
2. The frequency of occurrence and precision of depiction of certain forts in *isolario* depended on their strategic importance.
3. *Mari, golfi isole, spiagge, porti, citta...* is actually a compilation of Coronelli's original work and depictions made by other cartographers, mainly Venetian.

MATERIALS AND METHODS

The primary material used in this paper was Coronelli's *isolario MARI, GOLFI, ISOLE, SPIAGGIE, PORTI, CITTA, Fortezze, Ed Altri Luoghi Dell' Istria, Quarner, DALMAZIA ALBANIA EPIRO, E LIVADIA, Delineati, e Descritti Dal PADRE GENERALE CORONELLI*. This particular *isolario* was published in Venice as the third part of Coronelli's atlas of the Republic of Venice – *Atlante della Repubblica di Venezia* (1688–1694). Coronelli did not explicitly name his work *isolario*, actually he referred to it as *Stato Veneto* and *Stato della Serenissima Repubblica*, but it can be considered the same thing, because most of the depictions are plans and panoramas of Venetian maritime possessions in

1 Although parts of Slovenia, Bosnia and Herzegovina and Montenegro lie on the eastern Adriatic coast, due to their small proportion of the total coastline length, particularly in comparison to Croatia, the fact that these three countries also have access to the Adriatic Sea is sometimes overlooked.

2 For further information on Ottoman-Venetian wars see Lane (1973), Setton (1991), and Fleet et all (2006).

3 For more information about life and work of Vincenzo Coronelli see Lago, Rossit (1981).

4 *isolario* (from Italian *isola* = island) is a type of portolan chart with detailed depictions of the coastline, islands and harbours.

the eastern Adriatic (Marković, 1993; Kozličić, 1995; Faričić, 1998; Faričić, Glamuzina, 2001). Graphics in the *isolario* were made by copperplate engraving and printed in black and white. Most of them are standard size: "one copperplate" (1 *rame*) is equivalent to 180 x 130 mm, while some graphics were made as two (2 *rami*), four (4 *rami*) or six plates (6 *rami*) (Faričić, 1998).

One copy of *Atlante della Repubblica di Venezia* is housed in the State Archives in Zadar, the second largest archive in Croatia after the Croatian State Archives in Zagreb, as a part of the collection entitled *Geographic and Topographic Maps of Croatia and Neighbouring Countries*. Zadar was from the Middle Ages until 1918 the administrative centre of Dalmatia and its archives were founded in 1624, which has resulted in today's rich cartographic heritage (Magaš et all, 2010).

The basic methodology used includes the interpre-

tation of socio-geographic elements (forts and defence systems) from the *isolario* and their comparison with earlier cartographic achievements, mainly of Venetian provenance. The geostrategic position of the forts in the border area with the Ottoman Empire was also analysed.

RESULTS

Coronelli noted in his *isolario* significant political and territorial changes that occurred on the Ottoman-Venetian border in the eastern Adriatic during the late 17th century. After its defeat in the Morean and the Second Morean War, the Ottoman Empire ceded part of its territory to the Republic of Venice. That territory, later called *Acquisto Nuovo* and *Acquisto Nuovissimo* – the New Acquisition and the Newest Acquisition, became part of Venetian Dalmatia, an administrative region of

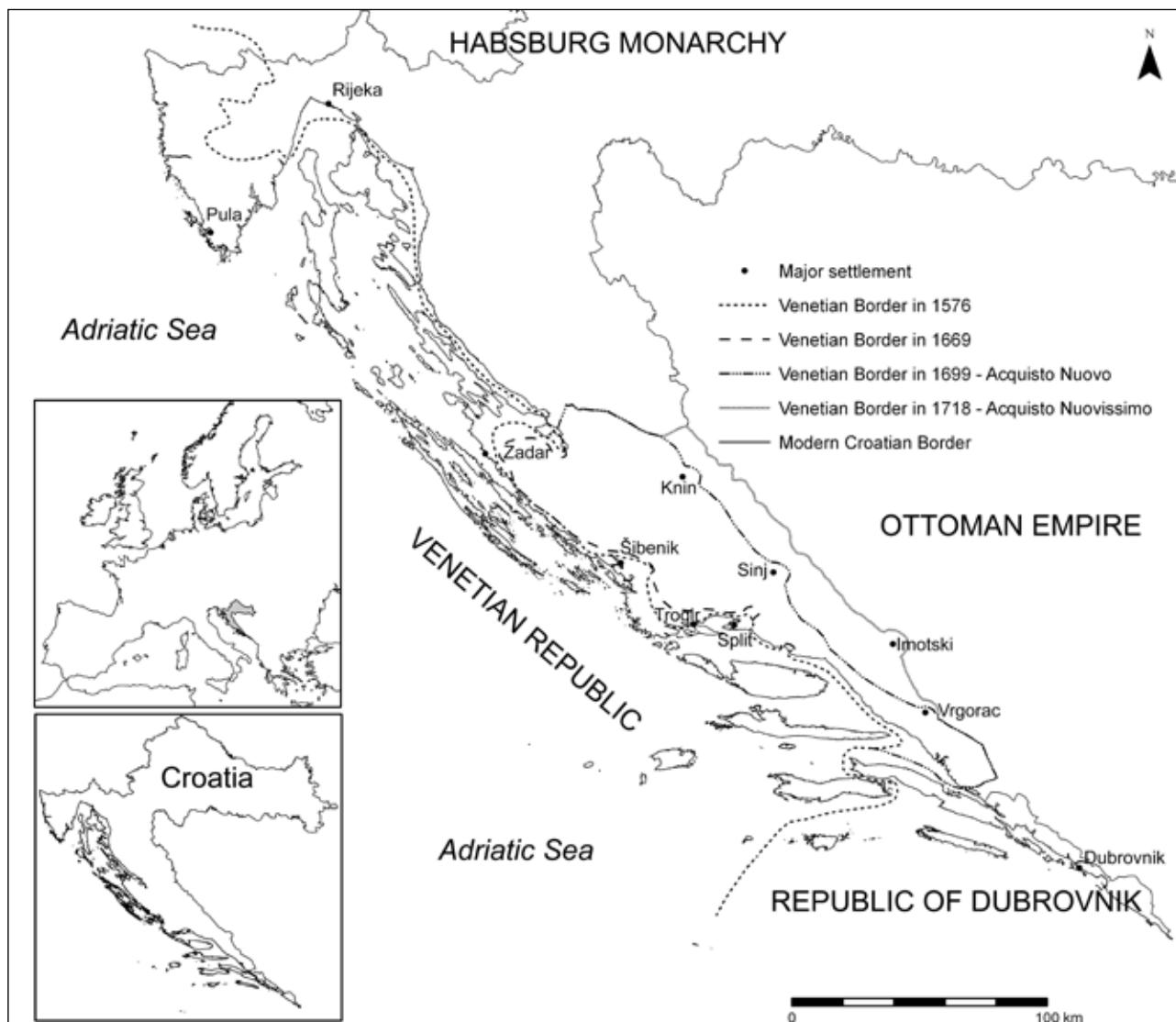

Fig. 1: The expansion of the Republic of Venice from 16th to 18th centuries in present-day Croatia

the Republic of Venice (Fig. 1) (Mayhew, 2008; Rimac, Mladineo, 2009).

Coronelli's depiction of the new Republic's possessions was not only based on previously available maps and books, but also on field research and first-hand information obtained from soldiers and seamen who had been stationed throughout the eastern Adriatic (Kozličić, 1995). *Mari, golfi, isole, spiagge, porti, citta...* comprises a total of 97 depictions; 22 maps, 21 plans, 44 panoramas and ten other non-cartographic images that depict and describe the territory of Istria, Kvarner, Venetian Dalmatia and the Republic of Dubrovnik (Ragusa). Eight panoramas depict forts and settlements in present-day Italy and Bosnia and Herzego-

vina, but these were not included in the analysis. All objects from the *isolario* can be grouped into six categories: territories, bays, islands, settlements, fortified settlements and forts; and Coronelli used three types of depiction – maps, panoramas and plans – to display them (Table 1).⁵ Accordingly, a settlement is a larger or smaller town without prominent defensive walls or other fortifications. A fortified settlement is usually a larger town with distinct fortifications including walls, bastions and forts. A fort can be considered as an independent structure and also as an integral part of a town's fortifications. Altogether, 21 eastern Adriatic forts are shown in Coronelli's *isolario* in present-day Croatia (Fig. 2).

Table 1. Depictions from Coronelli's *isolario Mari, golfi, isole, spiagge, porti, citta...* that refer to present-day Croatia. Depictions follow geographical order (Coronelli: *ordo geografico*) from north-west to south-east.

Depiction	Contemporary (Croatian) name	Type of object	Type of depiction	Number of depictions
<i>Mediterraneo Orientale</i>	istočno Sredozemlje	territory	map	one
<i>Golfo di Venezia olim Adriaticum Mare</i>	Jadransko more	sea	map	one
<i>Dalmazia</i>	Dalmacija	territory	map	two
<i>Rovigno</i>	Rovinj	settlement	panorama	two
<i>Pola</i>	Pula	settlement	panorama, plan and map	three
<i>Cittadella di Pola</i>	Citadela	fort	panorama	one
<i>Arbe</i>	Rab	island	map	one
<i>Veglia</i>	Krk	island	map	one
<i>Osero</i>	Osor	settlement	panorama	one
<i>Fiume</i>	Rijeka	settlement	panorama	one
<i>Segna</i>	Senj	settlement	panorama	one
<i>Porto di Buccari</i>	Bakarski zaljev	bay	map	one
<i>Graszas</i>	Gračac	settlement	panorama	one
<i>Contado di Zara</i>	zadarsko okružje	territory	map	one
<i>Zara</i>	Zadar	fortified settlement	plan	three
<i>Forte</i>	Forte	fort	plan	one
<i>Canale di Novegradi</i>	Novigradsko more	bay	map	one
<i>Novegradi</i>	Novigrad	fort	panorama	one
<i>Zemonico</i>	Zemunik	fort	panorama	one
<i>Carin</i>	Karin	fort	panorama	one
<i>Nadin</i>	Nadin	fort	panorama	one

⁵ A panorama is a detailed, large scale, print of a cityscape or some other vista (for example see fig. 3). A plan is a very detailed, large scale, orthographic projection of a 3-dimensional object, in this case a fort or a city (for example see fig. 4).

<i>Urana</i>	Vrana	fort	panorama	one
<i>Chnin</i>	Knin	settlement	panorama	four
<i>Dernis</i>	Drniš	settlement	panorama	one
<i>Contado di Sebenico</i>	šibensko okružje	territory	map	one
<i>Sebenico</i>	Šibenik	fortified settlement	panorama and plan	three
<i>San Giovanni</i>	Sveti Ivan	fort	plan	one
<i>Castello Vecchio</i>	Sveti Mihovil	fort	plan	one
<i>Forte Barone</i>	Šubićevac	fort	plan	one
<i>San Niccolo</i>	Sveti Nikola	fort	plan	one
<i>Scardona</i>	Skradin	settlement	panorama	one
<i>Contado di Trau</i>	trogirsko okružje	territory	map	one
<i>Trau</i>	Trogir	fortified settlement	plan	one
<i>Fortezza di Sign</i>	Sinjska utvrda – Grad	fort	panorama	one
<i>Sign</i>	Sinj	settlement	panorama	four
<i>Contado di Spalato</i>	splitsko okružje	territory	map	two
<i>Spalato</i>	Split	fortified settlement	panorama and plan	four
<i>Grippe</i>	Gripe	fort	plan	one
<i>Boticelle</i>	Baćvice	fort	plan	one
<i>Contado di Solin</i>	solinsko okružje	territory	map	one
<i>Clissa</i>	Klis	fort	plan and panorama	two
<i>Noiach</i>	Nutijak	fort	plan	one
<i>Almissa</i>	Omiš	settlement	panorama	one
<i>Starigrado</i>	Starigrad	fort	panorama	one
<i>Vissichio</i>	Viseć	fort	panorama	one
<i>Territorio di Duare</i>	teritorij Zadvarja	territory	map	one
<i>Dvare</i>	Zadvarje	fort	panorama	one
<i>Corso del fiume Narenta</i>	donjoneretvanski kraj	territory	map	two
<i>Opus</i>	Opuzen	fort	plan	one
<i>Liesina</i>	Hvar	settlement	plan and panorama	two
<i>San Giorgio di Lesina</i>	Sućuraj	settlement	panorama	one
<i>Curzola</i>	Korčula	settlement	map nad plan	two
<i>Lissa</i>	Vis	island	map	one
<i>Cognisco</i>	Konjsko	fort	plan	one
<i>Stato di Ragusi</i>	Dubrovačka Republika	territory	map	one
<i>Ragusi</i>	Dubrovnik	settlement	panorama	one
<i>Viaggio da Ragusi a Constantinopoli</i>	Put od Dubrovnika do Carigrada	territory	map	one

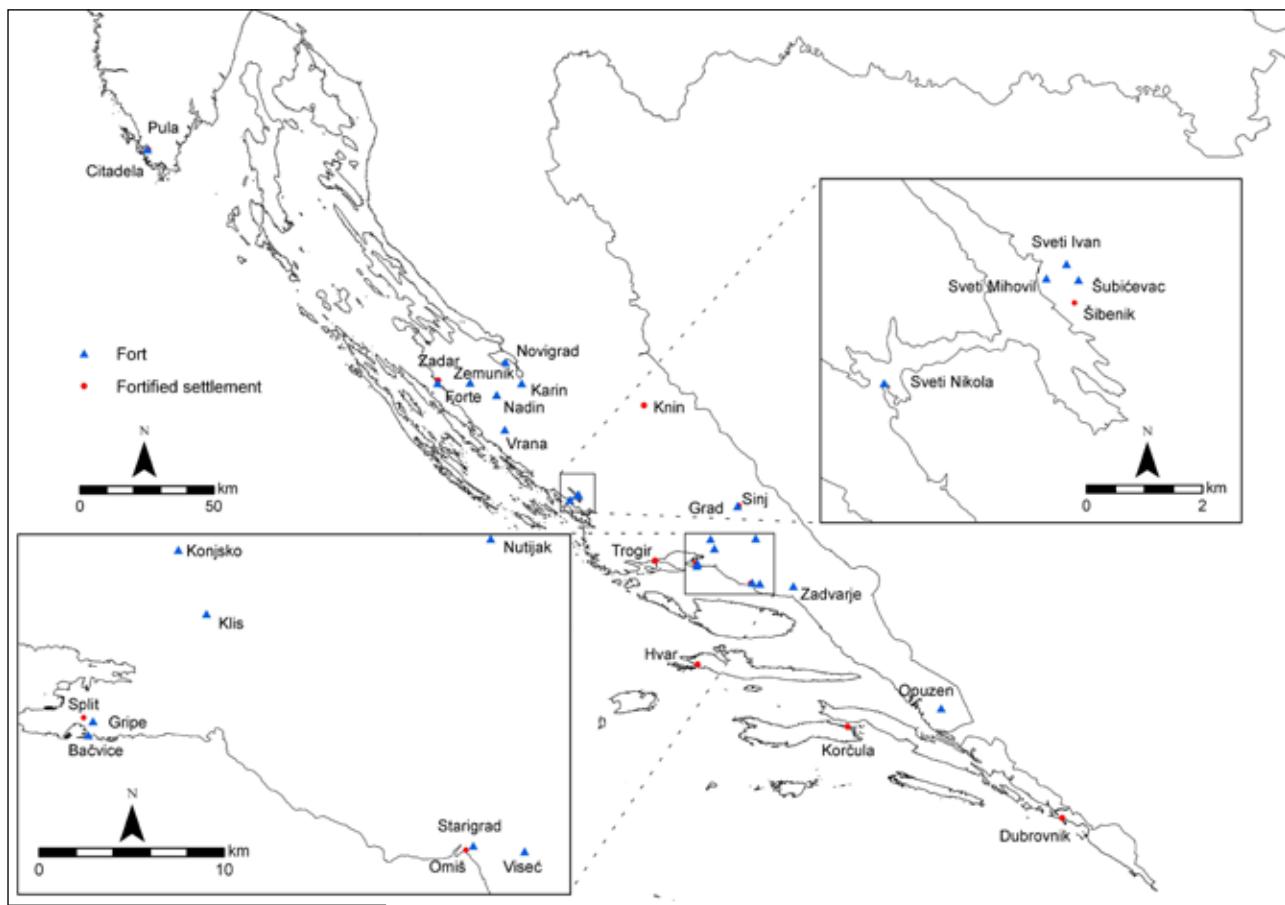

Fig. 2: Forts and fortified settlements from *Mari, golfi, isole, spiagge, porti, citta...* in present-day Croatia

DISCUSSION

Some of the panoramas and plans of settlements from *Mari, golfi, isole, spiagge, porti, citta...* were over a hundred years old when the *isolario* was published. Coronelli copied them from other Venetian mapmakers, for example, the panorama of Rovinj by Giacomo Franco's *isolario*⁶, and panoramas of Pula, Osor, Šibenik, Trogir and Hvar in Giovanni Francesco Camocio's *isolario*⁷ (Kozličić, 1995). On the other hand, plans and panoramas of forts are mostly his original work, reflecting, in most cases, the spatial reality and physical features of the terrain. A few are the result of artistic licence, for example Karin (Carin) fort, for which Coronelli probably did not have enough information (Fig. 3). The military character apparent in some depictions is the outcome of the war that took place between the Ottoman Empire and the Republic of Venice at the time when the maps were being compiled.

One such example is the panorama of the town of Knin (Chnin), which was besieged by the Venetian army. It is possible that Coronelli used some maps by Croatian authors while mapping Croatian territory, such as those by the historian Ivan Lučić in *The Kingdom of Dalmatia and Croatia*.⁸ Coronelli's maps can best be compared to the maps of his contemporary, the mapmaker Giacomo Cantelli da Vignola, who worked in Rome. Cantelli was more successful in depicting the continental part of Croatia, while Coronelli did a better job of depicting the coastline and hinterland. The reason lies in the different sources they used. Coronelli relied more heavily on the Venetian cartographic heritage, while Cantelli turned to maps available in Rome (maps of Croatian and German origin). Despite these differences, it is obvious that cartographic displays of Croatia were beginning to be standardised, i.e. there was an improvement in geographical knowledge of the Croatian territory (Faričić, 1998).

6 Giacomo Franco, *Carte geografiche*, Venice, 1579 (Kozličić, 1995).

7 Giovanni Francesco Camocio, *Isole famose, porti, fortezze, e terre marittime sottoposte alla Ser(enissima)ma Sig(no)ria di Venetia, ad altri Principi Christiani, et al Sig(n)or Turco novame(n)te poste in luce. In Venetia alla libraria del segno di S(an) Marco*, Venice, 1571 (Kozličić, 1995).

8 Ivan Lučić, *De Regno Croatiae et Dalmatiae libri sex*, Amstelodami, Apud Ioannem Blaeu, Amsterdam, 1668 (Kozličić, 1995).

About half of the forts which form *Mari, golfi, isole, spiagge, porti, citta...* were built in the 16th and 17th centuries, in order to improve the defences of Venetian possessions in the eastern Adriatic and elsewhere, while older forts were reinforced, changing their former, mostly (late) medieval layout. The construction of this new defence system was characterised by bastion fortification, which appeared in Western Europe in the 16th and 17th centuries as the result of the mass use of new weapons – cannons and gunpowder (Parker, 1988). Bastions built in the eastern Adriatic can be characterised as examples of Italian renaissance military architecture (*trace italienne alla moderna*), which left its mark in the physical appearance of fortified towns and their later urban development (Žmegač, 2007; Duplančić, 2009; Vrandečić, 2009).

Although Coronelli depicted more than twenty settlements in *Mari, golfi, isole, spiagge, porti, citta...*, it is evident that he paid special attention to Zadar (Zara),

Šibenik (Sebenico) and Split (Spalato) and their fortifications. Zadar was the administrative centre of Venetian Dalmatia and the key supply harbour for ships heading for the eastern Mediterranean, while the Zadar hinterland was a significant source of oak, indispensable for shipbuilding and difficult to obtain in the Italian peninsula (Grygiel, 2006).

Coronelli completely avoided depicting civilian structures in Zadar such as churches and administrative buildings, and only showed Zadar's Renaissance and Baroque fortifications. In all, the Zadar fortifications consisted of one fort (*Forte*), two citadels, seven bastions and the city walls (Fig. 4). *Forte* was a massive bastioned fort built in the sixteenth century, which protected the only land access to Zadar, since the town grew up on a peninsula.

The largest number of depictions in the *isolario* (eight) is dedicated to Šibenik, its fortifications and surrounding area (Fig. 5). Šibenik had a pronounced strategic role, as both a continental and maritime

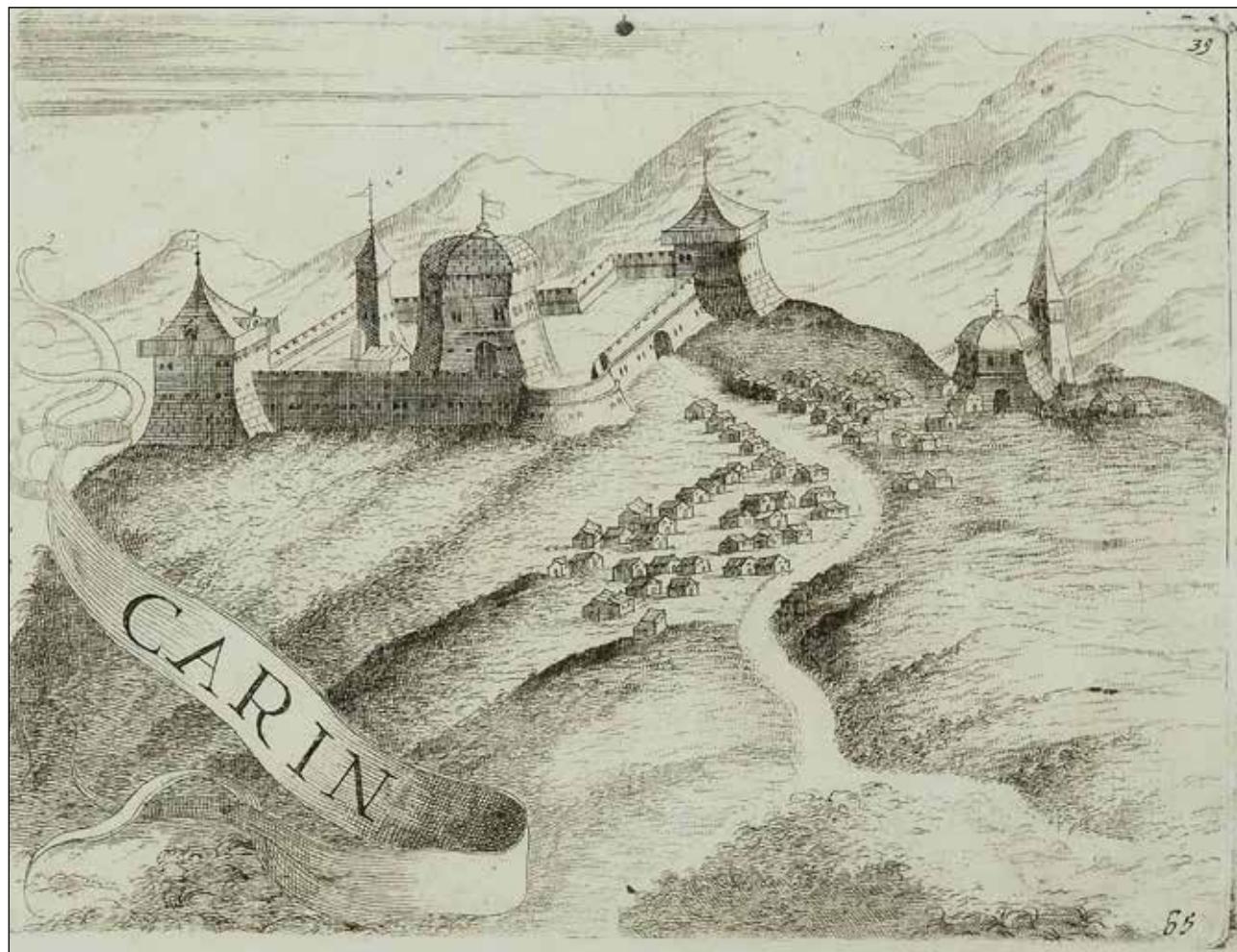

Fig. 3: Panorama of Karin Fort, located in the hinterland of Zadar. 17.4 x 13.0 cm. Copperplate, black and white print. The Library of the State Archives in Zadar, call mark 784 / II. E. 12., fol 39. (Image use authorized by State Archives in Zadar, Croatia).

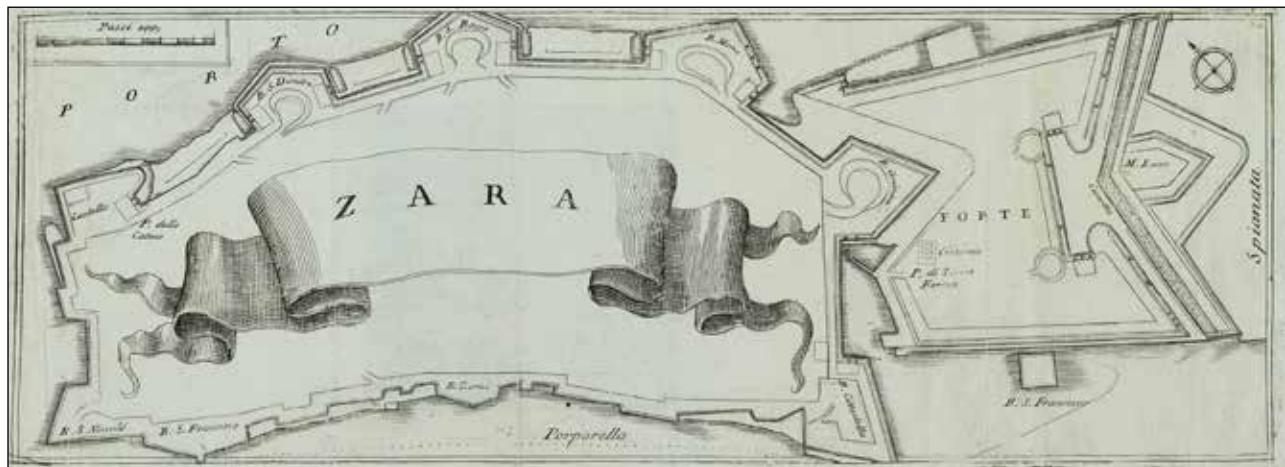

Fig. 4: Plan of Zadar. Forte fort is on the right side. 35.7 x 12.6 cm. Copperplate, black and white print. The Library of the State Archives in Zadar, call mark 784 / II. E. 12., fol 32. (Image use authorized by State Archives in Zadar, Croatia).

stronghold, due to its geographic position and the geomorphological features of the terrain. Coronelli's plans of Šibenik's fortifications, particularly the four forts, are original and detailed. Three of them, Sveti Mihovil (*Castello Vecchio* – Saint Michael), Sveti Ivan (*San Giovanni* – Saint John) and Šubićevac (*Barone*), located on the mainland, provided defence against Ottoman ground troops, while Sveti Nikola (*San Nicolo* – Saint Nicholas), built on the islet at the mouth of Šibenik Channel during the 16th century, protected the town from navy assaults. Sveti Mihovil dates back to medieval times and is the oldest fort

in Šibenik, reinforced several times between the 13th and 18th centuries (Čuzela, 2005). Sveti Ivan and

Šubićevac are bastioned forts built in the 1640s and 1650s that successfully defended Šibenik during several Ottoman sieges during the Cretan War (Žmegač, 2009). The unusual triangular shape of Sveti Nikola Fort (Fig. 6.), which was determined by the terrain (the shape of the islet), did not reduce its military function. Actually, Venetian military engineers considered it one of the most successfully constructed Republic's maritime forts ever (Žmegač, 2009). Other depictions of Šibenik from *isolario* are not Coronelli's original work although he partially modified them; the map of the surrounding area is Martin Kolunić's work from Camocio's *isolario* and the panorama of Šibenik which was probably made by Natal Bonifačić⁹ subsequently became one of

Fig. 5: Plan of Šibenik. Sveti Mihovil Fort (Castello) is visible in the upper left part. 17.5 x 13.2 cm. Copperplate, black and white print. The Library of the State Archives in Zadar, call mark 784 / II. E. 12., fol 48. (Image use authorized by State Archives in Zadar, Croatia).

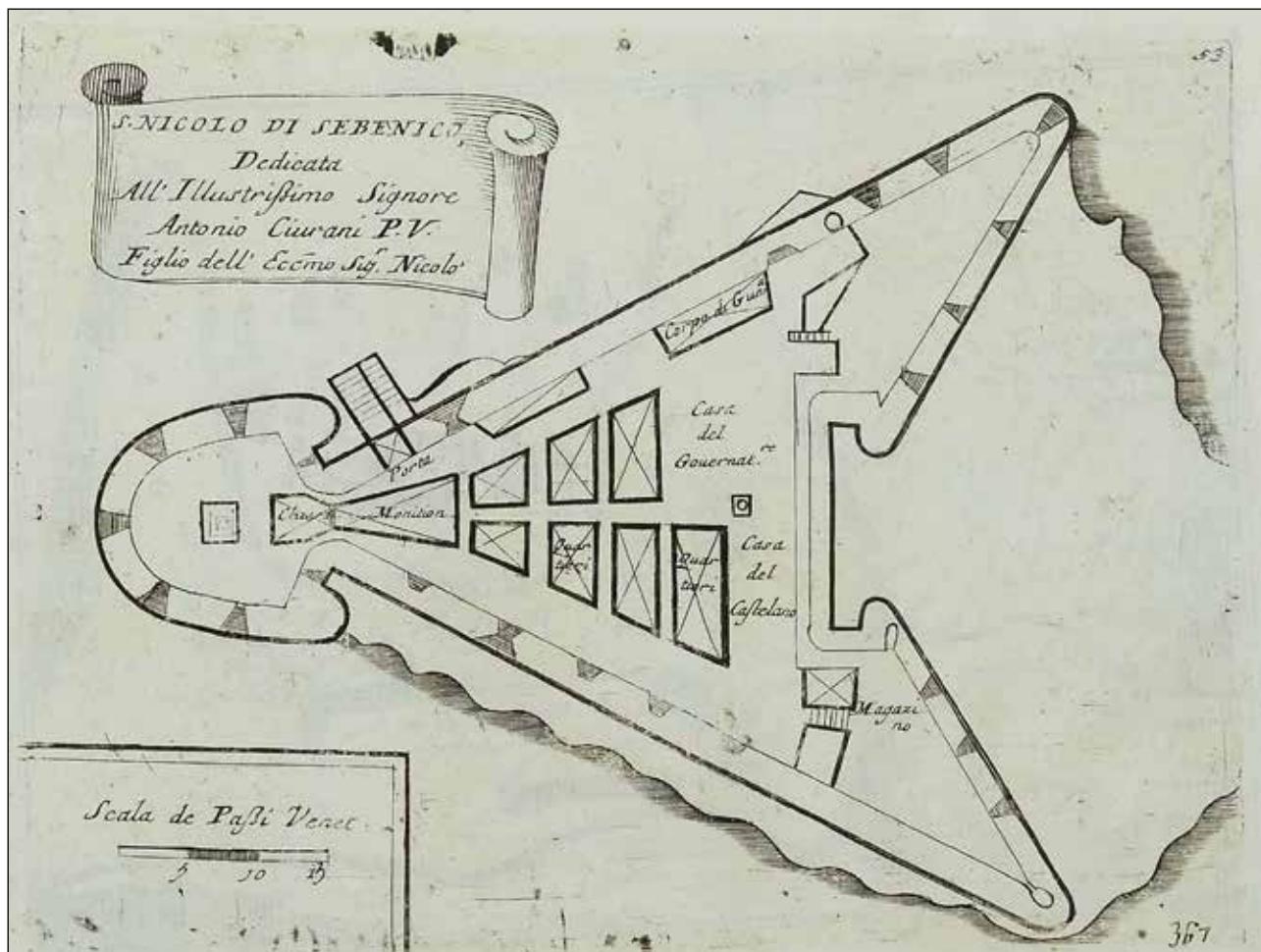

Fig. 6: Plan of Sveti Nikola Fort, 17.5 x 13.0 cm. Copperplate, black and white print. The Library of the State Archives in Zadar, call mark 784 / II. E. 12., fol 53. (Image use authorized by State Archives in Zadar, Croatia).

the most frequent depictions of that town (reproduced in *isolarios* made by Venetian cartographers Francesco Camocio, Simone Pinargent¹⁰, Giacomo Franco and Giuseppe Rosaccio¹¹) (Kozličić, 1995).

When analysing Split's fortifications, two facts need to be mentioned. Split became the main Venetian trading point for the Bosnian hinterland and a strong rival to the Republic of Dubrovnik after the construction of the necessary facilities (*Lazaretto*) in the 16th and 17th centuries (Perojević, 2002). Furthermore, nearby Klis (*Clissa*) Fort was until the Cretan War (1648) under Ottoman rule, representing a constant danger to Split. The Republic of Venice, therefore, paid great attention to development of Split's defence system, as an Ottoman

conquest of Split would endanger all Venetian Dalmatia (Faričić, 1998). Coronelli was also original in depicting Split's fortifications, i. e. he did not use earlier templates. His plan of Split is probably one of the best accomplishments when it comes to mapping Croatian coastal towns. One of the few that can be compared with it in terms of detail is the 1666 plan of Split made by the Venetian military engineer Giuseppe Santini. Coronelli's plan presented not only the fortifications but the entire urban structure with streets and buildings organised on a recognisably medieval basis (Fig. 7). The Split defence system included five bastions and two forts – Gripe and Bačvice. Gripe (*Grippe*) was also a bastioned fort built during the Cretan War in order

9 Martin Rota Kolunić and Natal Božo Bonifačić (Natale Bonifacio) were Croatian 16th century copper-plate engravers and mapmakers native to Šibenik.

10 Simone Pinargent, *Isole che sono da Venetia nella Dalmatia e per tutto l'Arhipelago fino a Constantinopoli*, Venice, 1573 (Kozličić, 1995).

11 Giuseppe Rosaccio, *Viaggio da Venetia a Constantinopoli*, Venice, 1606 (Kozličić, 1995).

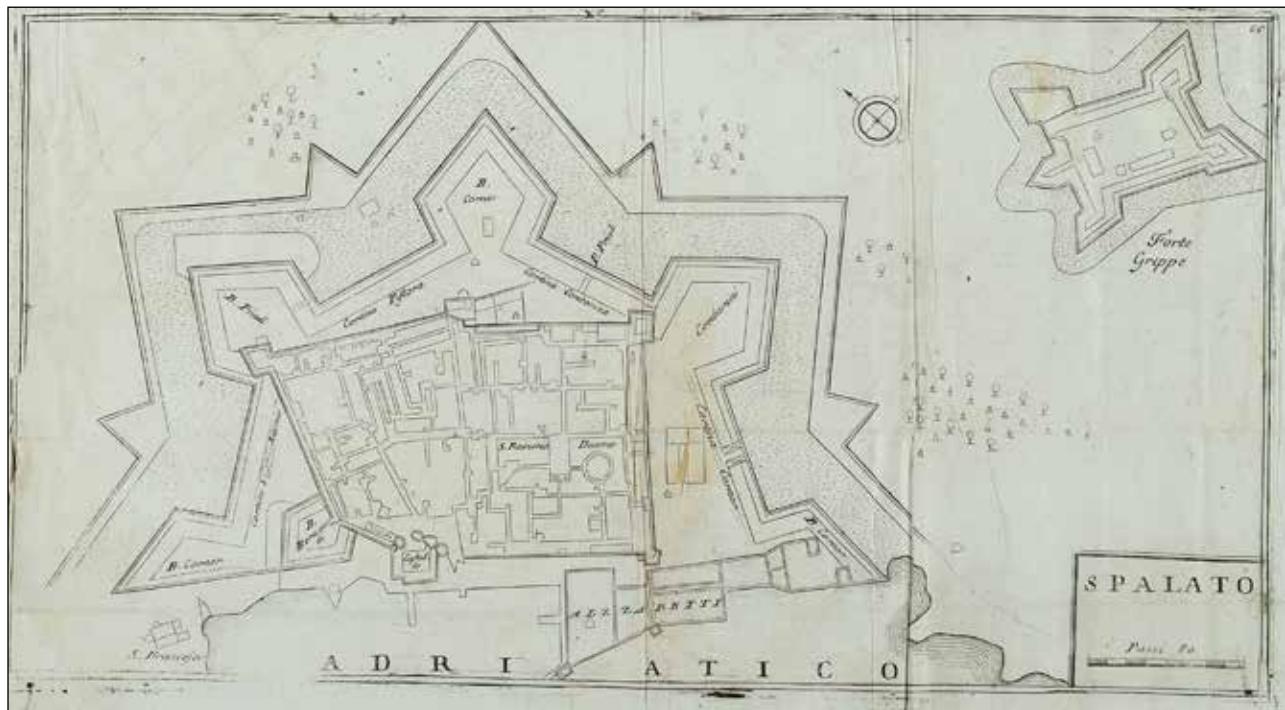

Fig. 7: Plan of Split. Gripe Fort is visible in the upper right corner. 17.0 x 12.6 cm. Copperplate, black and white print. The Library of the State Archives in Zadar, call mark 784 / II. E. 12., fol 66. (Image use authorized by State Archives in Zadar, Croatia).

to control access to Split from the hinterland, while Baćvice (*Botticelle*) was a smaller fort that protected the port.

Two settlements in the hinterland of Šibenik and Split, Knin (*Chnin*) and Sinj (*Sign*) (Fig. 8), played an important strategic role during the Morean War (1684–1699). Before then, both settlements had been under Ottoman rule and Coronelli depicted not only their fortifications, but also the sieges laid by the Venetian army. The Republic took control of Sinj in 1686 and of Knin in 1688 and from then on, both represented military strongholds in the border area between the Ottoman Empire and the Habsburg Monarchy (Stanojević, 1962).

Klis Fort, as mentioned above, was essential for controlling trading routes from the coastline to the hinterland and Bosnia. The panorama of Klis is a generalised display, whilst the plan is rather detailed, but probably copied from Santini. The town of Trogir (*Trau*), although fortified, had a less significant strategic role for the Venetian Republic when compared to Split or Šibenik and the town plan in the *isolario* is most likely Lučić's depiction from his book¹², slightly modified by Coronelli (Kozličić, 1995). The forts of Nutijak (*Noi-ach*), Starigrad (*Starigradio*), Viseć (*Vissichio*) and Zadarvarje (*Dvare*) were originally medieval forts, under the control of Ottoman army until the Morean War and,

thereafter, under the Venetian army. Their main purpose was to monitor navigation along the River Cetina and to protect the coastal town of Omiš (*Almissa*) (Fig. 2). Besides Split, another trade route and one the best natural connections between the Adriatic coast and Herzegovina and Bosnia was the River Neretva (*Narenta*) valley. The Republic took control of the valley from the Ottomans during the Morean War and built a new fort, Opuzen (*Opus*). Coronelli's depiction shows this fort in a favourable position, on a river island accessible only from the south. (Fig. 9).

Depictions of other forts in the *isolario* are less detailed; either their strategic importance was less prominent during the 17th century Ottoman-Venetian wars, such as the citadel in Pula (*Pola*), or they had only come into Republic's possession recently, from Coronelli's perspective, such as Karin (*Carin*) Nadin (*Nadin*), Zemunik (*Zemonico*) and Vrana (*Urana*) forts, which is why he had little information about them. Karin, Nadin, Zemunik, Vrana and Novigrad (*Novegradi*) forts were destroyed and rebuilt several times during the Ottoman-Venetian wars and served as control points for Ravni Kotari, one of the largest areas of fertile land in Dalmatia.

Despite the fact that Coronelli depicted numerous forts in eastern Adriatic, he did not present all of them. Firstly, the forts of Dubrovnik and the Republic of Du-

12 Ivan Lučić, *Memorie istoriche di Tragurio ora detto Traù di Giouanni Lucio*, Venice, 1673 (Kozličić, 1995).

brovnik were not displayed because they were considered less significant, since Dubrovnik was Venice's trading and political opponent and an ally of the Ottoman Empire. Secondly, forts or settlements that had no strategic importance during 17th century wars were not displayed, for example Sveti Mihovil (San Michele – Saint Michael) Fort on the island of Ugljan, off Zadar.

CONCLUSION

Coronelli's maps represent one of the largest possible shift within the context of "old" cartography. However, they lack the necessary scientific basis and knowledge provided by 17th century geodetic surveys and astro-

nomical observations. Nonetheless, Coronelli's *Mari, golfi, isole, spiagge, porti, citta...* is one of the most significant cartographic achievements in the historical sequence of mapping Adriatic Sea. Until the beginning of the 19th century, it was the most detailed and comprehensive *isolario* available. Some of Coronelli's plans and panoramas of forts and fortifications (especially of Zadar, Šibenik and Split) were not surpassed in quality until the official geodetic survey of Dalmatia took place during the 1820s and 1830s. *Mari, golfi, isole, spiagge, porti, citta...* is, therefore, more than just cartographic material, it is also a reliable source for researching the historical geography, urban development and military architecture of littoral Croatia.

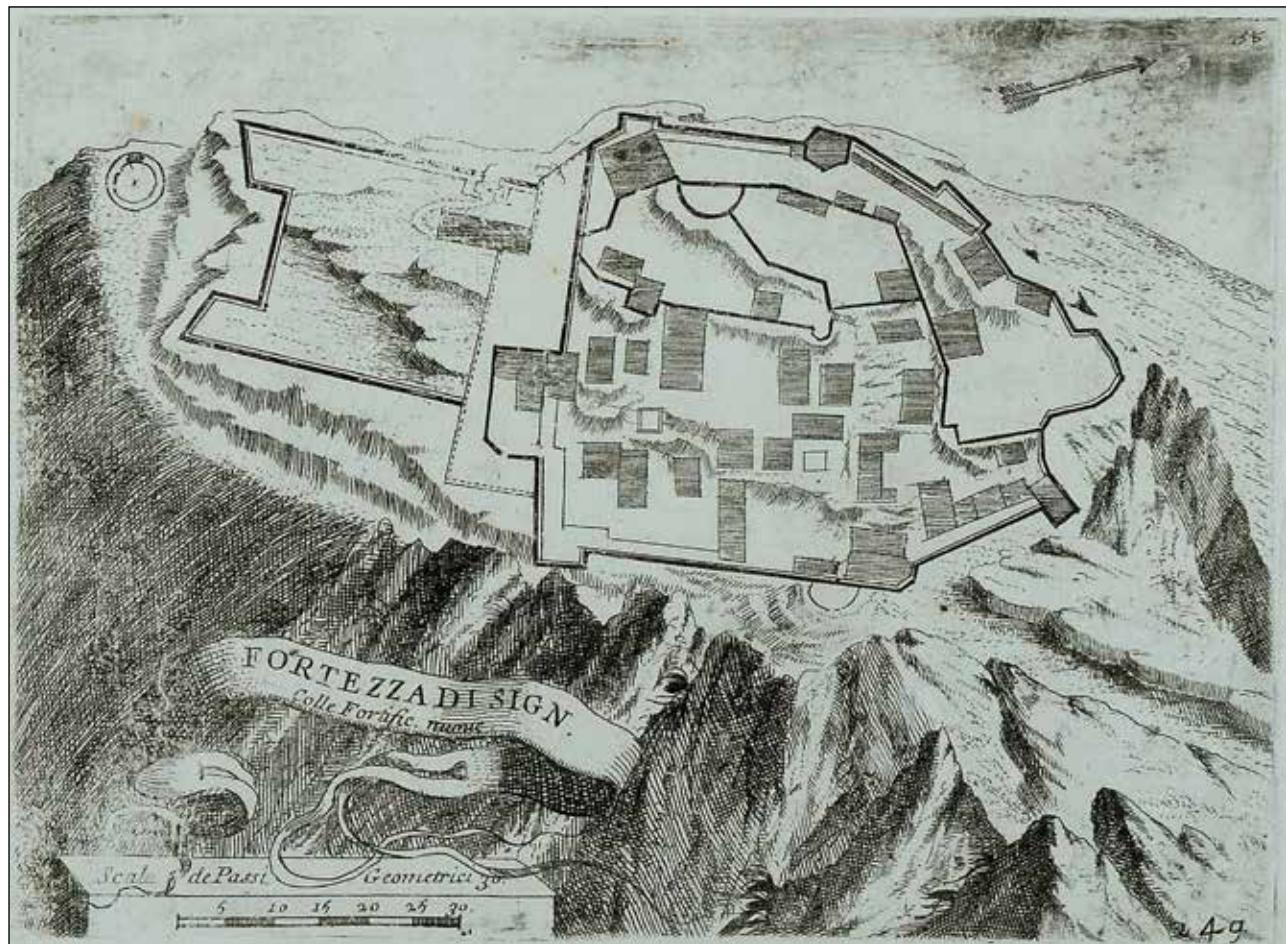

Fig. 8: Plan of Sinjska utvrda – Grad. 17.3 x 12.7 cm. Copperplate, black and white print. The Library of the State Archives in Zadar, call mark 784 / II. E. 12., fol 58. (Image use authorized by State Archives in Zadar, Croatia).

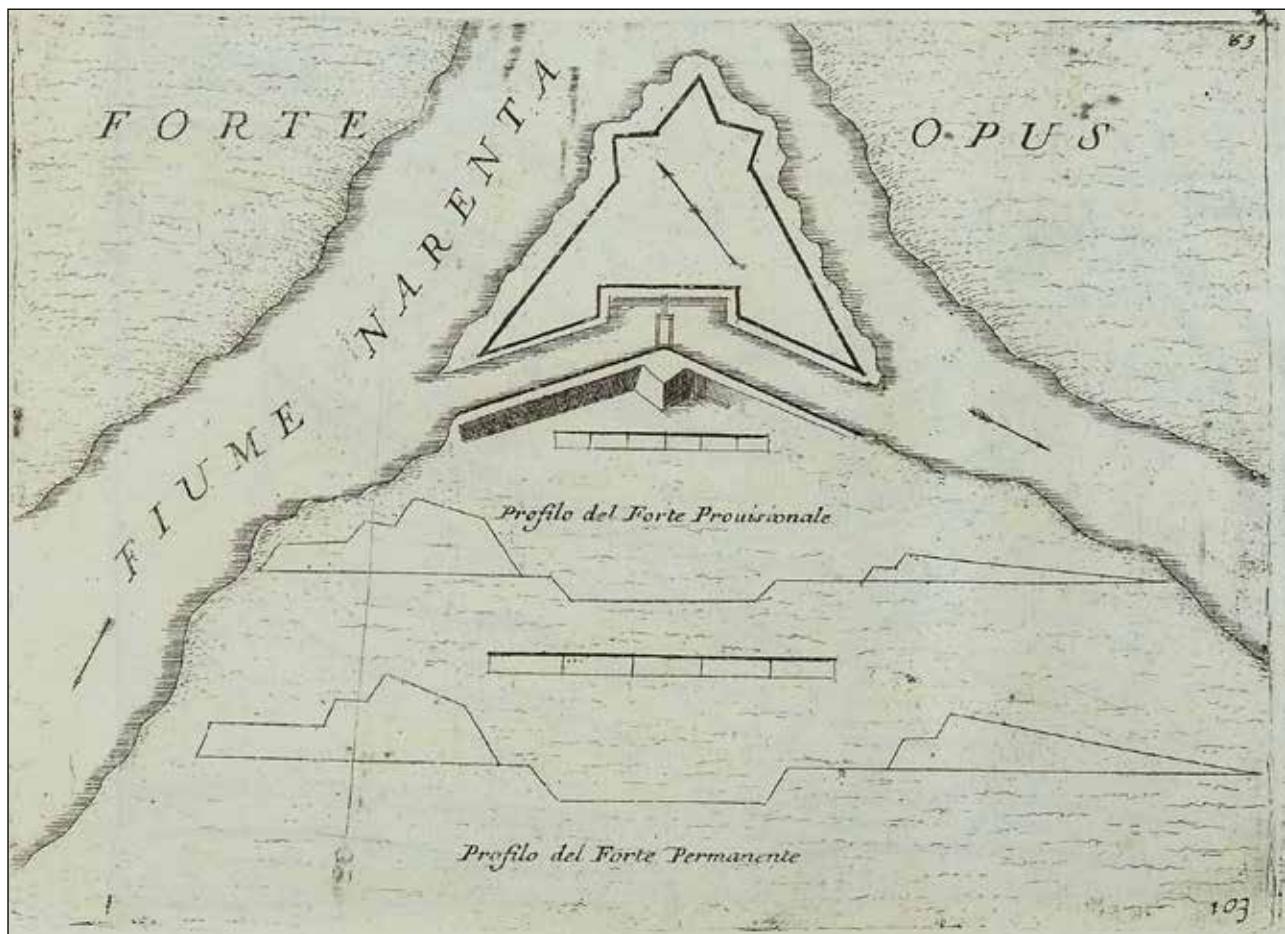

Fig. 9: Plan of Opuzen Fort. 18.1 x 12.5 cm. Copperplate, black and white print. The Library of the State Archives in Zadar, call mark 784 / II. E. 12., fol 83. (Image use authorized by State Archives in Zadar, Croatia).

VZHODNO JADRANSKE UTRDBE V IZOLARIJU VINCENZA MARIE CORONELLIJA MARI, *GOLFI, ISOLE, SPIAGGIE, PORTI, CITTA...*

Ante BLAĆE

Univerza v Zadru, Oddelek za geografijo, Ulica dr. Franje Tuđmana 24 i, 23000 Zadar, Hrvaška
anblace@unizd.hr

POVZETEK

Namen tega prispevka je analiza predstavitev nekaterih utrdb na vzhodni jadranski obali in njenem zaledju (današnja Hrvaška) v delu Vincenza Marije Coronellija (1650-1718) *Mari, golfi, isole, spiaggie, porti, citta...* V času beneške uprave na območju vzhodnega Jadrana (15.-18. stoletje) je senat Beneške republike temu območju pripisoval velik geostrateški pomen, še posebej zaradi številnih vojn z Osmanskim cesarstvom, enim od velikih tekmecev Benetk. Beneška osvojitev novih ozemelj po teh vojnah je zahtevala, da se ozemlje ustrezno kartografsko označi. To je bila naloga za Vincenza Coronellija, uradnega kartografa Beneške republike.

Knjiga o otokih (izolar) *Mari, golfi, isole, spiaggie, porti, citta...* je prinesla veliko število zemljepisnih, zgodovinskih in vojaških informacij o vzhodnih jadranskih mestih in utrdbah. Ključna pristanišča in utrdbe, kot so Zadar (Zara), Knin (Chnin), Šibenik (Sebenico), Split (Spalato) in Sinj (Sign), so večkrat označeni na zemljevidih in panoramah. Zadru, Šibeniku in Splitu je bila namenjena največja pozornost, saj je bil Zadar središče beneške Dalmacije, Šibenik in Split pa pomembni strateški in trgovski točki na poti k Osmanskemu cesarstvu.

Ključne besede: utrdba, izolar, vzhodni Jadran, Beneška republika, Vincenzo Coronelli

SOURCES AND BIBLIOGRAPHY

Atlante della Repubblica di Venezia, Parte III.: MARI, GOLFI, ISOLE, SPIAGGIE, PORTI, CITTA, Fortezze, Ed Altri Luoghi Dell' Istria, Quarner, DALMAZIA ALBANIA EPIRO, E LIVADIA, Delineati, e Descritti Dal P(ADRE) GENERALE CORONELLI, Venice, 1688-1694, The Library of the State Archives in Zadar, call mark 784 /II. E. 12. and 784 II. A*.

Ćuzela, J. (2005): Šibenski fortifikacijski sustav, Šibenik, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić".

Duplančić, A. (2007): Splitske zidine u 17. i 18. stoljeću, Zagreb, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu okoliša.

Faričić, J. (1998): Hrvatske zemlje u Coronellijevim atlasima s kraja 17. stoljeća, graduation thesis, Zadar, University of Split, Faculty of Philosophy Zadar.

Faričić, J., Glamuzina, M. (2001): Donjoneretvanski kraj na Coronellijevim kartama u *Atlante della Repubblica di Venezia*, *Acta Geographica Croatica*, 34, 1. Zagreb, 89-125.

Fleet, K., Faroqhi, S., Kasaba, R. (2006): The Cambridge History of Turkey: the Later Ottoman Empire, 1603-1839, Cambridge, Cambridge University Press.

Grygiel, J., J. (2006): Great Powers and Geopolitical Change, Baltimore, The Johns Hopkins University Press.

Kozličić, M. (1995): Atlas, Kartografski spomenici hrvatskog Jadrana, *Monumenta Cartographica Maris Adriatici Croatici*, Izbor karata, planova i veduta do kraja 17. stoljeća, Zagreb, AGM.

Lago, R., Rossit, C. (1981): *Descriptio Histriae. La Peninsola Istriana in alcuni momenti significativi della sua tradizione cartografica sino a tutto il secolo XVIII*, Trieste.

Lane, F., C. (1973): Venice, a Maritime Republic, Baltimore, The Johns Hopkins University Press.

Magić, D., Mirošević, L., Faričić, J. (2010): Cartographic heritage in Zadar (Croatia) scientific and cultural institutions, *e-Perimetron*, 5, 4. 226-239.

Marković, M. (1993): *Descriptio Croatiae*, hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata, Zagreb, Naprijed.

Mayhew, T. (2008): Behind Zadar, Zara's Contado Between Ottoman and Venetian Rules 1645-1718, PhD thesis, Padua, University of Padua.

Parker, G. (1988): The Military Revolution. Military Innovation and the Rise of the West 1500-1800, Cambridge, Cambridge University Press.

Perojević, S. (2002): Izgradnja lazareta u Splitu, Prostor, 24, 2. Zagreb, 119-133.

Rimac, M., Mladineo, G. (2009): Zadarsko okružje na mletačkom katastru iz 1709. godine, prvi dio, donji kotar, Zadar, Državni arhiv u Zadru.

Setton, K., M. (1991): Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century, Philadelphia, The American Philosophical Society.

Slukan-Altić, M. (2003): Povjesna kartografija – Kartografski izvori u povjesnim znanostima, Samobor, Meridijani.

Stanojević, G. (1962): Dalmacija u doba morejskog rata 1684-1699, Beograd, Vojno delo.

Vrandečić, J. (2013): Borba za Jadran u ranom novom vijeku: Mletačko-osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi, Split, Filozofski fakultet Split.

Žmegač, A. (2009): Bastioni jadranske Hrvatske, Zagreb, Školska knjiga, Institut za povijest umjetnosti.

original scientific article
received: 2014-07-10

UDC 728:73(497.5Dubrovnik)"14/15"

REKONSTRUKCIJA FASADE KNEŽEVEGA DVORA V DUBROVNIKU V ČASU PRENOVE ONOFRIA DI GIORDANO DELLA CAVA

Renata NOVAK KLEMENČIČ

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: renatanovakklemencic@gmail.com

IZVLEČEK

Po požaru leta 1435 so bili nekateri deli Kneževega dvora v Dubrovniku zgrajeni na novo. Gradnja zahodne fasade, ki gleda na glavni trg, se je začela konec tridesetih let 15. stoletja, v prvi polovici štiridesetih let pa je bilo zgrajeno prvo nadstropje. Dokumenti, ki jih hrani Državni arhiv v Dubrovniku, pričajo o tem, da je imela fasada med vogalnima stolpoma arkadno preddverje, nadstropje nad njim pa sta krasili dve monofori in kvadrifora med njima, kar je povsem primerljivo z beneškimi palačami tistega časa. Kiparski okras, skupaj z veliko figuro Hektorja, ki je krasila kvadriforo, je izdelal Pietro di Martino da Milano.

Ključne besede: Dubrovnik, arhitektura, kiparstvo, 15. stoletje, Onofrio di Giordano della Cava, Pietro di Martino da Milano, Knežev dvor

RICOSTRUZIONE DELLA FAZZIATA OCCIDENTALE DEL PALAZZO DEI RETTORI AI TEMPI DI ONOFRIO DI GIORDANO DELLA CAVA

SINTESI

Dopo l'incendio del 1435 alcune parti del Palazzo dei Rettori a Ragusa (Dubrovnik) dovevano essere edificate di nuovo. La facciata occidentale fu costruita dalla fine degli anni Trenta del Quattrocento alla metà degli anni Quaranta. Siccome la facciata almeno in parte fu distrutta nell'esplosione di polvere da sparo nel 1463, è stato possibile ricostruirla soltanto con aiuto dei documenti dall'Archivio Nazionale raguseo. Al pianoterra fra due torri laterali si stendeva il portico con sei archi, primo piano fu ornato da una grande quadrifora tra due monofore (»finestre sarache»). Così la forma della facciata assomigliava a palazzi veneziani di quel periodo. La decorazione scultorea, insieme ad una grande figura di Ettore, che faceva parte della grande quadrifora, fu eseguita da Pietro di Martino da Milano.

Parole chiavi: Ragusa, architettura, scultura, Pietro di Martino da Milano, Onofrio di Giordano della Cava, Palazzo dei Rettori

Palača dubrovniškega rektorja in osrednje poslopje oblasti nekdanje male jadranske države, t.i. Knežev dvor, je gotovo najpomembnejši profani objekt v Dubrovniku (sl. 1). Njegov vzhodni del predstavlja del dubrovniškega monumentalnega obzidja, južna fasada gleda na trg pri mestnih vratih in pred vhodom v današnjo baročno stolnico, zahodna fasada se obrača na glavni mestni trg Pred Dvorom, s severno stranico pa se je naslanjal na t.i. Viječnico, ki jo je v pozrem 19. stoletju nadomestila občinska stavba. Ker je bil Knežev dvor v svoji stavbni zgodovini večkrat močno poškodovan in prezidan, so številna vprašanja gradbenega razvoja ostala precej nejasna, med njimi tudi njegova prenova po požaru leta 1435.

O tej gradbeni fazi so bili objavljeni številni dokumenti iz Državnega arhiva v Dubrovniku (e. g. Folnecics, 1914; Novak Klemenčič, 2006; Grujić, 2008), ki pričajo o kronologiji gradnje in o sodelujočih mojstrih, med katerimi so gotovo najpomembnejši inženir Onofrio di Giordano della Cava ter kiparja Ratko Ivančić s Korčule in Pietro di Martino iz Milana. Zaradi eksplozije smodnika, ki je Knežev dvor že v šestdesetih letih 15.

stoletja ponovno močno poškodovala, in prezidave, ki je temu sledila, pa je ostala podoba osrednje upravne palače Dubrovniške republike v širidesetih in petdesetih letih 15. stoletja nejasna. Tako forma kot ikonografija Kneževega dvora v tem času pa sta ključni za razumevanje političnih idej mestne elite, ki se je ravno tedaj lotila temeljite preureditve glavnega mestnega trga. Po dokončanju cerkve sv. Vlaha in postavitev Orlandovega stebra konec drugega desetletja 15. stoletja (Mitić, 1962–1963, 233–254; Novak Klemenčič, 2011), so si od konca tridesetih let dalje sledile prenova zahodne fasade Kneževega dvora, med 1440 in 1442 postavitev vodnjaka, t.i. Male česme, in med 1442 in 1445 izgradnja nove zakristije s tordiranimi stebrički in bogatim figuralnim okrasom na severni strani stare romanske stolnice (Fisković, 1988, 124: n. 50). Mala česma je razmeroma dobro ohranjena, fasado Kneževega dvora in zakristijo pa lahko vsaj približno rekonstruiramo s pomočjo ohranjenih arhivskih dokumentov.

Pri rekonstrukciji zahodne fasade Kneževega dvora, ki gleda na glavni trg, se lahko naslonimo na Opis Dubrovnika Filippa Diversija, ki je bil zaključen januarja

Slika 1: Dubrovnik, Knežev dvor
Figure 1: Dubrovnik, Rector's Palace

Slika 2: Split, Papalićeva palača, detalj kvadrifore
Figure 2: Split, Papalić Palace

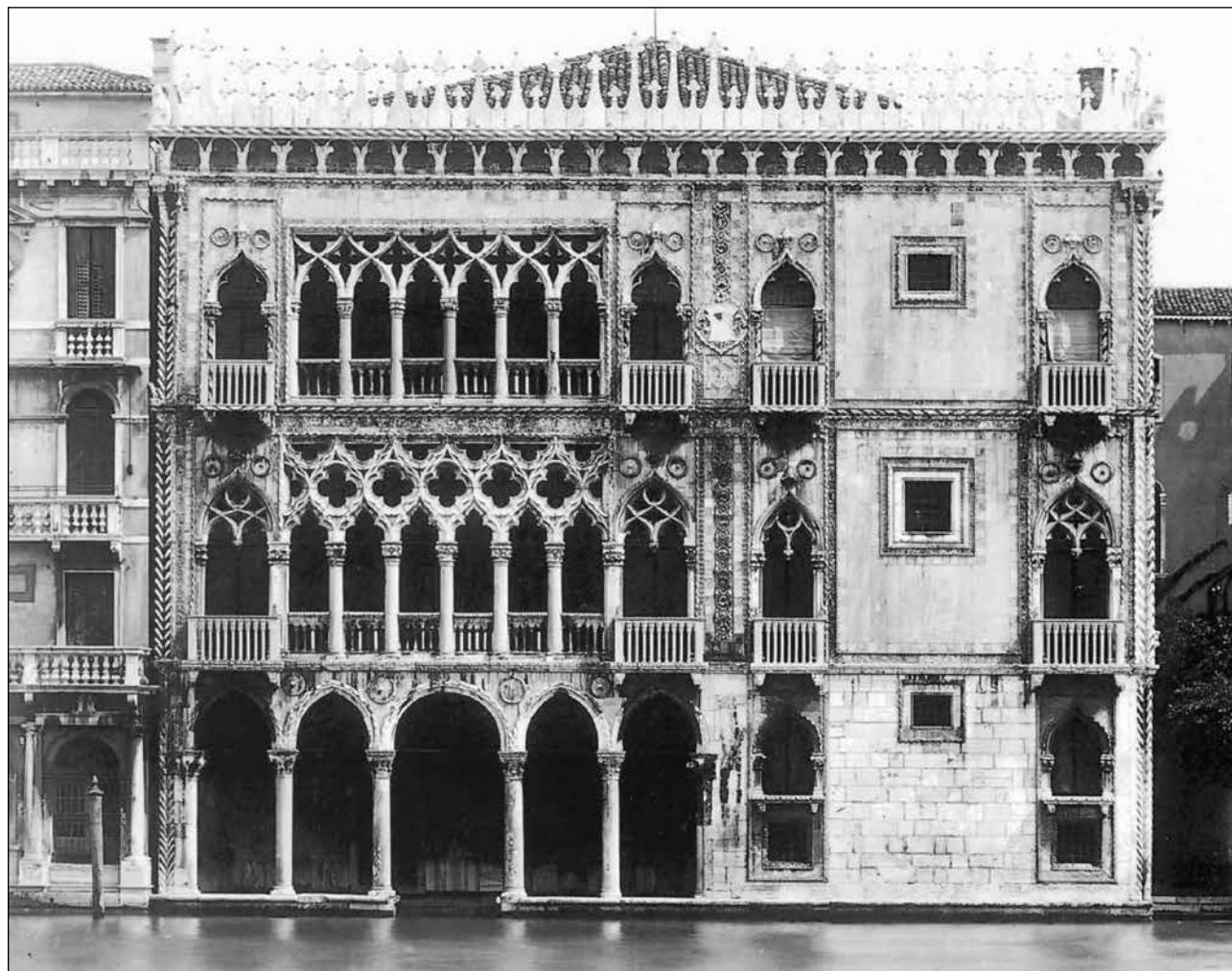
1440, kot je zapisano v eksplicitu (Brunelli, 1879–1882, III, 36; Caglioti, 1996, 212: n. 18). V njegovem času je bilo v veliki meri zaključeno pritliče s preddverjem, ki je obsegalo pet stebrov in dva polstebra s kapiteli, od katerih je bil na enem upodobljen Eskulap, na enem pa Salomonova sodba (Brunelli, 1879–1882, I, 41–42). Iz opisa lahko sklepamo, da je bilo preddverje umeščeno podobno kot danes, torej med dva vogalna stolpa. Kapitel z Eskulapom se najverjetneje nahaja na svojem prvočnem mestu, torej na steni jugozahodnega vogalnega stolpa, kapitel s Salomonovo sodbo, ki naj bi se glede na Diversijev opis nahajal pred vhodom v Knežev dvor, pa je danes shranjen v mestnem muzeju.

Za razumevanje podobe zgornjih nadstropij so ključne pogodbe za izdelavo oken, ohranjene v serijah *Diversa notariae* in *Diversa cancellariae* v dubrovniškem Državnem arhivu. Najbolj zanimiva je pogodba, ki so jo oficiali za izgradnjo Kneževega dvora podpisali s kiparjem Pietrom di Martino da Milano 19. februarja 1441:¹ Pietro se je obvezal – v tem vrstnem redu – da bo dokon-

čal kvadriforo, ki jo je začel Ratko Ivančič, da bo naredil triforo na »tore de campana« in veliko figuro Hektorja z vsemi potrebnimi ornamenti in ornamentom nad glavo (»figura una grande la qual se chiama Hector cum tutti li ornamenti intorno che besognano et ben lavorato et nettamente como se conviene cum ornamento sopra la testa segondo merita la ditta figura«). Četudi sta izbor figure in njen opis izjemno zanimiva in v literaturi še nista bila ustrezno obravnavana, se bomo v pričujočem prispevku omejili na umestitev okenskih odprtin in rekonstrukcijo fasade.

Iz prvega dela dokumenta, ki govori o kvadrifori, lahko razberemo, da je za to okno obstajala skica, da je nekatere kose že izdelal Ratko Ivančič in da en kapitel izdeluje doslej neidentificiran mojster Guliermo. Iz opisa okna izvemo, da je imel obrobo, okrašeno z listjem, ki jo je prekinila velika figura, ki je ločevala tudi krogovičja. Krogovičja so bila najverjetneje zaključena s križnimi rožami, ki se omenjajo v dokumentu. Na osnovi teh podatkov bi kvadriforo morda lahko primerjali s

¹ Pogodba s Pietrom di Martino da Milano za izdelavo kvadrifore, trifore in velike figure Hektorja, je bil v literaturi že velikokrat omenjena oz. delno objavljena (Folnesics, 1914, 190: dok. 34; Fisković, 1947, 27). Celoten prepis je objavljen v Novak Klemenčič, 2006, 237–238 in v Grujić, 2008, 37–38: dok. 7.

Slika 3: Benetke, Ca' d'Oro, 1421–1437

Figure 3: Venice, Ca' d'Oro, 1421–1437

kvadriforo Papaličeve palače v Splitu (sl. 2), le da je bila dubrovniška bolj razkošna, krasila pa jo je večja figura, ki je segala še nad krogovičja in prekinjala obrobo okna. Ali je to bila figura Hektorja, ki se omenja v zadnji točki pogodb, ne moremo z gotovostjo trditi, vendar nekaj argumentov govori temu v prid. Figura pri opisu okna namreč ni natančneje definirana, pri figuri Hektorja pa se ne omenjajo niti mere niti risba, ki bi ju pri izdelavi figuralike pričakovali. Iz tega bi lahko sklepali, da je risba za okno služila tudi kot predloga za izdelavo figure Hektorja.²

S kvadriforo je mogoče povezati še nekaj drugih dokumentov, s katerimi lahko določimo njene mere in njen položaj na Kneževem dvoru. Prvi dokument je pogodba med oficiali za izgradnjo palače in Dobriliom Radovino-

vičem, sklenjena 21. januarja 1441, torej skoraj mesec dni pred pogodbo s Pietrom (DAD, Div. canc. 55, 52v–53v; Novak Klemenčič, 2006, 235–237; Grujić, 2008, 36–37).³ Pogodba vsebuje dva ločena dela. V prvem delu se je Dobrilo obvezal, da bo pripravil kamne za gradnjo palače od podnožja stolpa z zvonom (»dal pe de la tore de la campana«) do vrha palače, v drugem pa, da bo pripravil material za triforo in kvadriforo, pri čemer je moral za kvadriforo izdelati le en kapitel. Načrteni kosi, način obdelave in cena govorijo v prid tezi, da je šlo za kose, ki jih je Pietro kasneje uporabil pri izdelavi kvadrifore in trifore. Dobrilo je moral kose za obe okni dokončati v kamnolomu na otoku Kamenjaku pred Korčulo, oficiali pa so se obvezali, da bodo sami prepeljali izdelane elemente v Dubrovnik. Za celotno

2 Za uporabo risb in modelov pri kamnoseških delih v Dubrovniku glej Novak Klemenčič, 2008, 55.

3 Za potek gradnje in način izdelovanja kamnoseških elementov cf. Novak Klemenčič, 2008. Istega dne, ko je Dobrilo sklenil pogodbo z oficiali, je pogodbo podpisal še z Radojem Pribitkovičem, da bo zanj delal v Dubrovniku in na Korčuli (DAD, Div. canc. 55, 54r).

delo skupaj z materialom iz drugega dela pogodbe je dobil 80 perperjev, kar je bilo kar štirikrat manj od Pie-trovega zaslužka. Pietro je namreč za izdelavo kvadrifore, trifore in Hektorja, za katere so ves potrebnii material dostavili oficiali, dobil kar 110 zlatih beneških dukatov. Pogodba z Dobrilom priča tudi o tem, da so bili nekateri kapiteli že izdelani, saj je moral pripraviti kamen le za en kapitel, torej tisti edini, ki naj bi ga po pogodbi iz-klesal Pietro sam. Mere oken se v pogodbi s Pietrom ne omenjajo, saj to ni bilo potrebno, ker so bile najverjetneje določene že z velikostjo grobo obdelanih kamnitih kosov, ki so mu jih dostavili oficiali, in z risbo, omenjeno v prvi točki pogodbe. Zato je pogodba z Dobrilom izjemno dragocena, saj so velikosti posameznih delov oken natančno določene: stebri so bili visoki 12,5 dlani, kar je nekaj več od treh metrov, krogovičja pa 8 dlani, torej okrog 2 metra.

Pri opredelitvi lokacije kvadrifore in trifore si lahko pomagamo z navedbo v pogodbi, naj se posamezni elementi obeh oken, kot so pilastri, obroba, križne rože itd., zgledujejo po obstoječih monoforah na fasadi, t.i.

saracenskih oknih. Pogodbo za »fenestre serachine« za Knežev dvor je Pietro da Milano podpisal 20. marca 1440 (DAD, Div. not. 24, 39r–39v; Fisković, 1988, 119: n. 42).

Par saracenskih oken je bil v primerjavi z drugimi okni Kneževega dvora res izjemen. Okni sta od najnižje konzole do vrha križne rože merili kar 31 dlani, torej skoraj osem metrov. Krasila sta jih balkončka z balustradama, krogovičji sta bili zaključeni z veliko križno rožo, okrašeni pa sta bili z vegetabilnim in figuralnim okrasom. Kot kaže pa okni tudi nista bili iz običajnega apnence s Kamenjaka, saj je v dokumentu zapisano, naj se pri izdelavi oken uporabi kamne, kot so zapisani na risbi (»le piere che vol alle dette finestre se intendano segondo stano scritte allo desegno«). Domnevamo lahko, da se je zapis nanašal na kamne različnih barv, kar je primerljivo s saracenskimi okni beneške palače Ca' d'Oro, ki je bila zgrajena med leti 1421 in 1437 (sl. 3; Goy, 1992; Rössler, 2010, 172–183). Okna na Ca' d'Oro so bila poslikana in pozlačena, o čemer pri obeh dubrovniških monoforah nimamo podatkov, vendar pa vemo, da so tudi v Dubrovniku v posebnih primerih zla-

Slika 4: Benetke, Palazzo Soranzo a San Polo, leva polovica 14., desna 15. stoletje
Figure 4: Venice, Palazzo Soranzo a San Polo, 14th and 15th centuries

tili okvirje oken in vrat, na primer na palači bosanskega vojvode Sandalja Hranića v dvajsetih letih 15. stoletja (Grujić, Zelić, 2010, 116: dok. 36, 117: dok. 40). Dragoceni monofori, kvadrifora in trifora so bile glede na zahtevane podobnosti najverjetneje nameščene v istem nadstropju ene od fasad Kneževega dvora, vendar današnja višina prvega nadstropja ne dopušča umestitve visokih saracenskih oken. Primerjava z beneškimi palačami, kot sta že omenjeni Ca' d'Oro in palazzo Dandolo (danes hotel Danieli, sl. 5; Rössler, 2010, 199–206), pokaže, da bi morala biti nadstropja enako visoka. Ar-kadno preddverje, ki zakriva pritličje in mezanin, je visoko osem metrov, zato lahko sklepamo, da je bilo tudi prvo nadstropje enako visoko in tako bi v njem lahko bili umeščeni veliki monofori z balkončki in kvadrifori z neizstopajočo balustrado med njima. Pri kvadrifori

poznamo le višine posameznih delov: stebri brez kapitelov so bili visoki nekaj več kot tri metre, krogovičja dva metra in križne rože en meter. Skupna višina teh elementov ter kapitelov, baz in velike figure Hektorja bi lahko dosegla tudi osem metrov, vendar pa to, če fasado primerjamo npr. z drugim nadstropjem Ca' d'Oro, niti ni nujno, saj je osrednja polifora lahko bila nižja od stranskih monofor. Podatek, da je bila trifora, ki se je v posameznih elementih morala ujemati s kvadriforo in saracenskima oknoma, izdelana za stolp z zvonom, nam pove, da so bila okna nameščena na zahodni fasadi. V literaturi je bil do nedavna kot stolp z zvonom prepoznan jugovzhodni stolp pri vratih Ponte (Beritić, 1955, 28; Grujić, 2003–2004, 156), vendar pa dokument z dne 8. aprila 1442 (Folnesics, 1914, 190–191; Novak Klemenčič, 2006, 243; Grujić, 2008, 39: dok.

Slika 5: Benetke, Palazzo Dandolo, druga polovica 15. stoletja
Figure 5: Venice, Palazzo Dandolo, second half of the 15th century

10) o prenosu velikega zvona sveta, ki je oviral izgradnjo strehe na »torre dele campane«, na »cantone dello campanile« dokazuje, da je potreben razlikovati med »torre delle campane«, ki je stal na severozahodnem vogalu Kneževega dvora in v katerem je bilo urejeno rektorjevo stanovanje, in kampanilom, ki bi lahko bil nad vrati Ponte (Novak Klemenčič, 2006, 69–70).

Novembra 1443 je Pietro da Milano sklenil še eno pogodbo, povezano z veliko kvadriforo. Izdelal naj bi ograjo s stebrički med tremi velikimi stebri kvadrifore (»inter columnas ipsius fenestre«; DAD, Div. not. 27, 71v; Fiskovič, 1988, 120: n. 144). Dokument priča o tem, da so bila okna takrat že dokončana in da je kvadrifora v svoji končni podobi spominjala na polifore Ca' d'Oro ali Palazzo Dandolo ali celo arkade Doževe palače.

Za razliko od Ca' d'Oro pa obravnavana okna niso zavzemala celotne širine fasade oziroma kvadrifora ni

zavzemala celotnega prostora med monoforama, saj je bila široka le okrog šest metrov (eno krogovičje je bilo široko 6 dlani). Zato je bil dubrovniški Knežev dvor po razporeditvi okenskih odprtin bolj podoben beneškim palačam Soranzo (sl. 4) ali Dandolo kot pa Ca' d'Oro.

Zahodno fasado Kneževega dvora si v štiridesetih in petdesetih letih 15. stoletja lahko torej predstavljamo kot monumentalno kuliso glavnega mestnega trga z vogalnima stolpoma, z arkadnim preddverjem med njima in prvim nadstropjem v značilnih oblikah beneške gotike s poliforo na sredini in dvema monoforama z izstopajočimi balkoni ob strani. Najpomembnejšo razliko med Dubrovnikom in Benetkami predstavlja umestitev velike figure Hektorja v prostor krogovičja velike kvadrifore. Vprašanje točnega položaja velikega trojanskega junaka in njegovega ikonografskega pomena za palačo, trg in mesto pa zaenkrat ostaja odprto.

RECONSTRUCTION OF THE FAÇADE OF THE RECTOR'S PALACE IN DUBROVNIK DURING THE WORKS OF ONOFRIO DI GIORDANO DELLA CAVA

Renata NOVAK KLEMENČIČ

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Dipartiment of Art History, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: renatanovakklemencic@gmail.com

SUMMARY

Following a devastating fire of 1435, some parts of the Rector's Palace in Dubrovnik had to be built anew. The construction of the western wing was begun at the end of the 1430s. Neapolitan engineer Onofrio di Giordano della Cava was in charge of this important endeavour and the sculptor Pietro di Martino da Milano is documented as his important collaborator. At the time of Filippo Diversi's description of Dubrovnik (1440) the western façade has already been at least partly finished, since the entrance hall (loggia) with six arcades and figurative capitals is already mentioned.

The work on the decorations of the upper floor of the façade is mentioned in the first half of the 1440s, when two single arched windows ("fenestre serachine") and two mullioned windows, one three- and one four-light, were commissioned. Following the analysis of the descriptions of the architectural sculpture in archival documents (National Archives in Dubrovnik: series Diversa notariae and Diversa cancellariae) as well as of the comparative material in the Adriatic area, it is possible to reconstruct the organization of windows on the first floor of the west façade of the Rector's Palace: both monumental single arched windows and the four-light window between them were placed in the central part of the west façade while the three-light window was on its northern part, built into the north-west tower ("tore de Campana") of the palace. From the measurements of single architectural elements mentioned in the archival sources we can also conclude that the upper floor as constructed in 1440s was much higher than today, probably as high as the ground floor. Therefore, it must have been rebuilt later, most likely already after the explosion of gunpowder in 1460s. Besides that, in comparison to today, the distribution of openings and decoration was at that time much closer to the contemporary Venetian palaces. Since it overlooks the main city square, this important part of the Rector's Palace has always played an important role in shaping the architectural and iconographic image of the city.

Keywords: Dubrovnik, architecture, sculpture, 15th century, Onofrio di Giordano della Cava, Pietro di Martino da Milano, Rector's Palace

VIRI

DAD, Div. canc.: Državni arhiv u Dubrovniku (DAD), Diversa cancellariae, serija 25

DAD, Div. not.: Državni arhiv u Dubrovniku (DAD), Diversa notariae, serija 26

LITERATURA

Beritić, L. (1955): Utvrđenja grada Dubrovnika, Zagreb, Društvo prijatelja dubrovačke starine

Brunelli, V. (1879–1882): *Philippi de Diversis de Quartigianis Lucensis, artium doctoris eximij et oratoris - Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclytiae civitatis Ragusij ad ipsius senatum descrip-
tio, Programma dell' I. R. Ginnasio Superiore in Zara, 23–25, I–III*

Caglioti, F. (1996): Un giovane retore fiorentino a Ragusa e i suoi „tituli“ per immagini: Lorenzo Guidetti. V: Dempsey, C. (ur.): *Quattrocento Adriatico. Fifteenth-Century Art of the Adriatic Rim*, Bologna, Nuova Alfa Editoriale, 207–223.

Fisković, C. (1947): Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku, Zagreb, Matica Hrvatska

Fisković, C. (1988): Petar Martinov iz Milana i poj-
va renesanse u Dubrovniku. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 27, 89–144

Folnesics, H. (1914): *Studien zur Entwicklungsge-
schichte der Architektur und Plastik des XV. Jahrhun-
derts in Dalmatien. Jahrbuch des Kunsthistorischen In-
stitutes der k. k. Zentralkomission für Denkmalpflege*, 8, 27–196

Goy, R. J. (1992): *The House of Gold. Building a Palace in Medieval Venice*, Cambridge. Cambridge University Press

Grujić, N. (2003–2004): Knežev dvor u Dubrovniku prije 1435. godine. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 40, 149–170

Grujić, N. (2008): Onofrio di Giordano della Cava i Knežev dvor u Dubrovniku. V: Marković, P., Gudelj, J. (ur.): *Renesansa i renesanse u umjetnosti Hrvatske. Zbornik radova sa znanstvenih skupova „Dani Cvita Fiškovića“ održanih 2003. i 2004. godine*, Zagreb, Institut za povijest umjetnosti u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 9–50

Grujić, N., Zelić, D. (2010): Palača vojvode Sandalja Hranića u Dubrovniku. *Annali Zavoda za povijesne znanosti HAZU*, 48, 47–132

Novak Klemenčič, R. (2001–2002): Kiparski ukras Kneževa dvora Dubrovniku u 15. stoljeću – nekoliko priloga. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 39, 269–302

Novak Klemenčič, R. (2006): Arhitekti, kamnoseki in kiparji v Dubrovniku v prvi polovici 15. stoletja, Ljubljana (doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani)

Novak Klemenčič, R. (2008): Organizacija gradbe-
ne dejavnosti v 15. stoletju na podlagi dubrovniških arhivskih virov, V: Novak Klemenčič, R., Malešič, M., Klemenčič, M. (ur.): *Arhitekturna zgodovina. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Lju-
bljani, Zavod za gradbeništvo Slovenije*, 52–59

Novak Klemenčič, R. (2011): Cerkev sv. Vlaha v Du-
brovniku v dvajsetih letih 15. stoletja in Bonino di Jaco-
po da Milano. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v.
XLVII, 60–74

Rössler, J.-C. (2010): *I palazzi veneziani. Storia, architettura, restauri. Il Trecento e il Quattrocento*, Vene-
zia, Fondazione Giorgio Cini, Trento, Verona, Scripta edizioni

review article
received: 2012-01-19

UDC 373.5.091.3:81(436+497.47)"1848/1914"

SECONDARY SCHOOL LEGISLATION IN AUSTRIA (1849-1914) AND ITS EFFECTS ON EFFORTS TO ESTABLISH THE SLOVENE LANGUAGE IN GRAMMAR SCHOOLS IN THE PRIMORSKA REGION

Monika GOVEKAR-OKOLIŠ
University of Ljubljana, Faculty of Arts, 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, Slovenia
e-mail: monika.govekar-okolis@guest.arnes.si

ABSTRACT

The aim of this article is to show the effects of Austrian secondary school legislation on efforts to promote the use of Slovene in grammar schools (gimnazije) during the period between 1848 and 1914. Developments in Austrian politics, the economic sphere and culture were reflected in the development of education, particularly with regard to the establishment of Slovene, especially in grammar schools. At that time, grammar schools were the most elite secondary schools, preparing students for university. This article is thus a historical analysis of the conditions relating to language teaching in grammar schools as stipulated by the Austrian secondary school legislation. It places a special emphasis on the status of Slovene as both a subject and a language of instruction in the teaching practices at grammar schools in Trieste/Triest/Trst, Gorizia/Görz/Gorica and Koper/Capo d'Istria which came under the Austrian education system. The patriotic efforts at the time to establish Slovene and the struggle for Slovene in the Gorizia grammar school will be discussed, as well as the circumstances of how this school became the first state grammar school to use Slovene as a language of instruction.

Key words: Austrian secondary school legislation, language teaching, grammar schools, Slovene, national efforts, struggle for a Slovene grammar school, Gorizia

L'INFLUSSO DELLA LEGISLAZIONE AUSTRIACA NEL CAMPO DELLE SCUOLE SECONDARIE (1849-1914) SULL'IMPEGNO PER L'AFFERMAZIONE DELLA LINGUA SLOVENA NEI GINNASI DEL LITORALE

SINTESI

Lo scopo dell'articolo è di illustrare in che misura la legislazione austriaca in materia di scuole secondarie ha influito sull'affermazione della lingua slovena nei ginnasi nel periodo 1848-1914. Lo sviluppo politico, economico e culturale in Austria ha avuto ripercussioni anche sullo sviluppo delle scuole e, in particolare, sul ruolo avuto dalla scuola nell'affermazione della lingua slovena a livello scolastico, soprattutto nei ginnasi. A questi spettava, fra le scuole secondarie, un ruolo d'elite nel periodo in questione in quanto formavano gli studenti per lo stadio successivo, quello universitario. Attraverso la legislazione delle scuole secondarie austriache si può analizzare, dal punto di vista storico, l'evolversi dell'insegnamento linguistico nei ginnasi. In primo luogo viene presentata la posizione della lingua slovena come materia scolastica e come lingua nella prassi didattica nei ginnasi di Trieste, Gorizia e Capodistria, quali parte integrante del sistema scolastico austriaco. Viene presentato l'impegno per l'affermazione nazionale della lingua slovena nei ginnasi di allora e la battaglia per la lingua slovena nel ginnasio di Gorizia, nonché le circostanze che hanno contribuito affinché diventasse il primo ginnasio di stato con insegnamento sloveno.

Parole chiave: legislazione austriaca nel campo delle scuole secondarie, insegnamento linguistico, ginnasi, lingua slovena, impegno nazionale, battaglia per il ginnasio sloveno, Gorizia.

INTRODUCTION

After 1848 and until the collapse of the Austro-Hungarian monarchy, schools in the Primorska region/Küstenland and in other Slovene provinces were a constituent part of the Austrian education system. During this period, all the contradictions in German national policies and all the weaknesses of the relations between the various nations were reflected in schools, and this was particularly apparent in schools in Primorska. Political, economic and cultural development in Austria had a contradictory role in the resolution of national issues. This was evident also in education, as economic development called for the development of education, because schools also played an important role in awareness building. On the other hand, in parallel with this widening of knowledge, Slovene culture and language also spread and contributed towards the establishment of national consciousness. School thus took on a specific role in the formation and development of Slovene national awareness. Of course, the development of education in German had to have its limits. It was not only the effects of the changes in the revolutionary 1848, but also the development of education itself that sooner or later had to lead to a situation where schools began to establish the particular features of Slovene culture, initially through teaching the Slovene language. Slovene children did not know German and Austrian educational policy had to accept the introduction of Slovene at least to assist in the teaching of German in grammar schools and other secondary schools. During this period there were constant pressures for the introduction of Slovene as a language of instruction. Patriotic Slovenes strove for Slovene culture to obtain equal status with German culture and for the establishment of Slovene as the official language and the language of instruction in all schools, as well as in all other institutions. However, Austrian policy did not allow this. German national hegemony was thus reflected in school through the medium of national and homeland education, whilst suppressing any possibility of Slovene national education and the introduction of Slovene as a language of instruction. This resulted in the use of Slovene in schools becoming the main issue that teachers, the Slovene intelligentsia and politicians had to deal with; it also became a part of the general national problems in Primorska. We will show the general course of the establishment of Slovene as a subject and as the language of instruction in grammar schools, first through an analysis of the legislation determining the position of Slovene as a subject and as a language of instruction. We will focus particularly on the position of Slovene in grammar schools in Trieste, Koper and Gorizia, providing a description of individual efforts in the case of Gorizia grammar school.

The establishment of Slovene in grammar schools through Austrian legislation

The first changes in the position of Slovene in grammar schools can be found in 1848 in the *Entwurf der*

Grundzüge des öffentlichen Unterichtwesens in Österreich (An Outline of the Fundamental Principles of Public Education in Austria). This law determined the status of non-German nations and their rights regarding the use of their mother tongue in school. Formally, the law was based on the principle of the equality of all the nations in the Austrian monarchy. It stated that in individual Austrian lands the mother tongue of the pupils and students of non-German nationality must be considered where these pupils are in a majority, as well as the second language of the land (Entwurf, 1848). However, the issue of the language of instruction in grammar schools remained unresolved, as the educational authorities were satisfied to have the provision itself, without implementing it. The same year, on 28 August 1848, the Ministry issued a decree in connection with provincial languages in individual Austrian lands. The decree stated that in those parts of a province where the majority of inhabitants did not speak German, the inhabitants' mother tongue should be temporarily introduced as a non-compulsory subject (ARS, 2445). This meant it was possible to introduce Slovene as a non-compulsory subject in secondary schools.

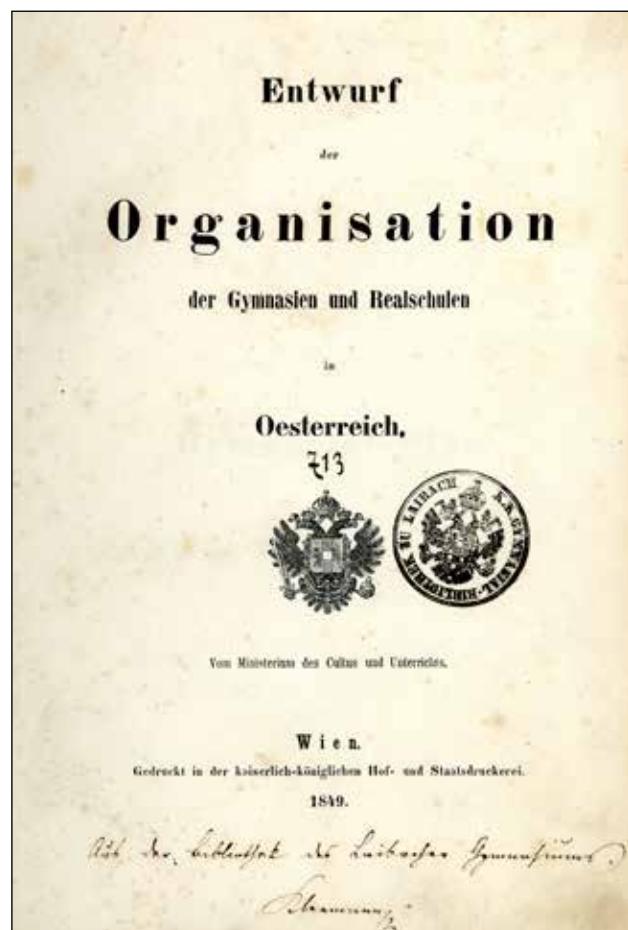

Fig. 1: Entwurf, 1849, Slovenian School Museum

The final decision regarding Slovene as a subject and the language of instruction in grammar schools was brought by *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich* (An Outline of the Organisation of Grammar Schools and Other Secondary Schools in Austria) in 1849. Article 17 stated that "Every provincial language may be the language of instruction in grammar school. The choice of the language of instruction should always consider the requirements of the population registered at the educational institution. Particular care should be taken that in places where there is a mixed population the needs of all those involved are considered. So it is permissible for two languages to be used at the same school in different classes and in different subjects." (Entwurf, 1849, 19). A number of languages were taught at grammar schools as dictated by "An Outline of the Organisation of Grammar Schools and Other Secondary Schools". The following languages were compulsory subjects: Latin, Greek, mother tongue – unspecified. (Entwurf, 1849, 19). The outline document included among the non-compulsory subjects "other provincial languages" spoken in Austrian provinces and "other living languages" (French, English) (Entwurf, 1849, 19 and Engelbrecht, 1986, 148). The document determined that provincial and other living languages should be chosen by the parents or carers of the students as soon as the children were enrolled at grammar school. The final decision about the teaching of the chosen language was supposed to be taken by the provincial school councils. On the basis of this, the non-compulsory second provincial language could become a compulsory subject (Entwurf, 1849, 19-21).

The outline document granted a special position to the mother tongue. Two different curricula were envisaged for the teaching of the mother tongue at grammar schools: a curriculum for the German language and a curriculum for a Slavic language. With regard to Ger-

man as the mother tongue, the following number of lessons a week were specified:

1. junior grammar school: four hours a week in the first two years and three hours a week in the third and fourth year (Entwurf, 1849, 119-120);

2. senior grammar school: in year five only two hours a week and in years six, seven and eight three hours a week (Entwurf, 1849, 120-121).

With regard to the mother tongue the following were specified:

1. junior grammar school: four hours a week in the first two years and three hours in the third and fourth year;

2. senior grammar school: two hours a week in year five and three hours in all the other years (Entwurf, 1849, 145-146).

The homework given in individual Slavic languages – Czech, Polish, Ruthenian, Slovene, Illyrian, Serbian and Slovak – was also specified (Entwurf, 1849, 150-152).

Latin and Greek were also included among the compulsory subjects. The following numbers of hours a week were prescribed for Latin:

1. junior grammar school: eight hours in the first year, six hours in the second, five hours in the third and six hours in the fourth year;

2. senior grammar school: six hours in years five and six and five hours in years seven and eight (Entwurf, 1849, 22-26).

And for Greek:

1. junior grammar school: in year one and two Greek was not taught, whilst in year three there were five hours a week and in year four, four hours;

2. senior grammar school: four hours in years five and six, five hours in year seven and six hours in year eight (Entwurf, 1849, 26-27).

In addition to the compulsory subjects, the outline

Table 1: The number of weekly hours of compulsory and non-compulsory language lessons in grammar schools (Entwurf, 1849, 20-21)

SUBJECTS	JUNIOR GR. SCH.				SENIOR GR. SCH.				Total
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	
Compulsory									
Mother tongue (German or a Slavic language)	4	4	3	3	2	3	3	3	25
Latin	8	6	5	6	6	6	5	5	47
Greek	-	-	5	4	4	4	5	6	28
Non-compulsory									
Other provincial languages									
Other living languages (Fr. and Eng.)									

document also determined the non-compulsory subjects that included other provincial languages and other living languages (French and English), selected in individual provinces by students and their parents and approved by the provincial school councils, who also determined the number of lessons for each language or even specified it as a compulsory subject for specific students (Entwurf, 1849, 20-21). This data is shown in Table 1 below.

The Table 1 shows that the number of hours specified for the mother tongue was the same, regardless of whether it was German or one of the Slavic languages.

We can thus conclude that it was not specified exactly which language was considered to be the mother tongue in grammar school and which languages were the other, non-compulsory provincial languages. We can assume that all the grammar schools in Slovenia, including Primorska, could have introduced Slovene as the language of instruction and a subject, and German as a subject, should the parents so wish. Such a decision would, of course, have had to be adopted by the provincial school council, which did not happen. We can only presume that the assumption was made by the authorities that German was the mother tongue.

New decrees relating to the language of instruction in grammar school

Until 1914 the "Outline of the Organisation of Grammar Schools and Other Secondary Schools" was supplemented by specific decrees. These included the one issued on 9 December 1854 (Engelbrecht, 1986, 150) in which the then Austrian school authorities annulled the provisions of the 1849 outline document referring to the language of instruction in grammar school, mainly with regard to the use of the mother tongue as the language of instruction (Bonitz, 1855, 93). The new definition of the language of instruction no longer mentioned the mother tongue but demanded that students receive instruction in a language of which they had a reasonable command, so that it would be possible to successfully teach them in this language. Where it was impossible to teach exclusively in German, it should be used as the language of instruction mainly in higher grades (Bonitz, 1855, 133).

With this, to all intents and purposes, the Austrian school authorities made German the language of instruction in all non-German provinces of the Austrian monarchy. This enforcement of German was justified by the fact that most grammar school students went on to university and therefore grammar school had to prepare them through the language of instruction for academic study and reading academic literature, which was all written in German or Italian. The prevailing opinion was that a grammar school which would teach German or Italian only as a subject would not be a good school, as it would not offer sufficient opportunities for continuing education at the university level (Ciperle, 1979, 24-26). Above all, the Austrian politicians involved in education,

among them Bonitz, emphasised the importance of the choice of the language of instruction in grammar schools, where both the national and didactic as well as the practical aspect should be considered. With regard to the national aspect, all the languages in Austrian provinces had the right to become a language of instruction, but these languages were not viable with regard to the didactic-practical aspect as they were allegedly not sufficiently developed to become the "instrument of grammar school instruction" (Schmidt, 1988, 90). This policy remained in place right until the end of the Austrian monarchy and was advocated by all those who opposed Slovene as the language of instruction in grammar school.

Another significant document is the "Decree on the Language of Instruction in Grammar School", dated 8 August 1859, issued by Emperor Franz Joseph. This stated that all the grammar schools in non-German provinces, including Primorska, no longer needed to adhere to the decree dated 8 December 1854, which imposed German as the language of instruction. The new decree enabled those who were in charge of a specific grammar school to decide about the didactic approach, but they had to ensure that the mission of grammar schools was fulfilled and that students also mastered the German language. This meant that grammar schools could teach in a language other than German or Italian (Deželni vladni list, 1859, 531). Franz Joseph thus wished to retain the mission of grammar schools, but did allow for a change of approach, which theoretically meant a greater chance of introducing Slovene as the language of instruction in Primorska.

In 1868, with the appearance of the new Habsburg monarchy and more liberally oriented policies, new laws were issued, including the Fundamental Law on the General Rights of Citizens, adopted on 21 December 1867 (Schmidt, 1988, 320). With this law, Austria recognised the equality of all provincial languages in schools, offices and public life. The provisions regarding the language of instruction or use of the mother tongue in grammar school, however, remained unchanged until the dissolution of the monarchy.

We can see from the above that after the "Outline of the Organisation of Grammar Schools and other Secondary Schools", Slovene acquired only the position of a grammar school subject. We can thus conclude that Austrian secondary school legislation from 1848 onwards was fairly democratic with regard to the establishment of different languages as the language of instruction and that it consequently even allowed for the possibility of Slovene in this role. However, at the same time the legislation was (probably quite deliberately) drafted in a very incomplete and unbinding manner, particularly because it left the final decisions on this matter to parents and the provincial educational authorities. What happened in practice in Primorska will be shown through the status of Slovene in grammar schools in Trieste, Koper and Gorizia and the endeavours for the establishment of Slovene there.

Language teaching in grammar schools in Primorska and the position of Slovene

After 1848, practice showed that in grammar schools in Primorska and other Slovene provinces the provisions regarding the mother tongue in the outline document were not implemented. The reason for Slovene not being established as the language of instruction should be sought in those Slovenes of the time among whom national awareness was not yet sufficiently developed, and in the old pedagogic view of grammar school as an institution aimed at turning students into Latin speakers (Schmidt, 1988, 318). This, however, was superseded by the outline document as it introduced the mother tongue as the language of instruction instead of Latin, which now became just a subject (Entwurf, 1849). According to Schmidt, some Slovene educationalists were still of the opinion that grammar school, as a school specialising in Latin, could not achieve its goal if lessons were conducted in Slovene, the language of the simple people. This is why Slovene was defined as the Slovene students' second provincial language rather than their mother tongue (Schmidt, 1988, 89). The gradual introduction of the new measures into practice thus showed that German rather than Slovene was the language that benefited from the retrogradation of Latin. Slovene was only an optional subject for Slovenes in grammar schools (Ciperle, 1979).

In 1848, in the Primorska region there were two imperial-royal state grammar schools in Trieste and Gorizia, whilst in Koper there was a communal junior grammar school with state senior years. After the proclamation by the education ministry on 10 May 1848, these schools began to change so that instead of six they lasted eight years (Ciperle, 1979). The former two-year philosophical studies at lyceums were abolished and transferred to grammar schools, which now became eight-year grammar schools (Strakosch-Grassmann, 1905, 201). Externally they constituted an indivisible whole, whilst internally they were divided into junior grammar school (four years) and senior grammar school (years five to eight). Only these grammar schools offered a direct transition to university (Entwurf, 1849). The Gorizia grammar school most completely satisfied the new criteria

(Letno poročilo, 1850). In the school year 1848/49, the first year of philosophical studies was abolished and transferred to the grammar school (ARS, 1016), which achieved full grammar school status in November 1849. In the school year 1851/52 a full grammar school was also founded in Trieste (Letno poročilo, 1852), whilst in 1857 a full grammar school was established in Koper (Ciperle, 1979). In 1864, in addition to the full state grammar school, a full town grammar school was also established in Trieste (Zeitschrift, 1865, 4).

In parallel with the organisational reform in these grammar schools, there also arose the issue of the establishment of the Slovene language. In Gorizia a chair for the Slovene language was established at the lyceum in 1848 and in the summer of 1849, 80 students from various schools took an examination in Slovene language and literature (Slovenija, 1849, 258). With the abolition of the lyceum, endeavours for the introduction of Slovene as a subject and as the language of instruction were transferred to the grammar school.

During the school year 1848/49, Slovene was introduced as a subject at the Gorizia and Trieste grammar schools. In Gorizia, the teaching of Slovene was taken on by Jožef Premru and in Trieste by Ivan Macun (Ciperle, 1979, 27-28). The situation in Koper was different, as Slovene was not yet taught during that particular school year. One of the reasons for this was the opposition of some of the teachers at that school who were against Slovene in grammar school. There were similar problems at the Gorizia grammar school (Schmidt, 1988, 85), where Italian teachers objected to the teaching of Slovene, whilst Slovene teachers tried to get Slovene accepted in spite of this opposition and volunteered to teach it for free (ibid.).

In addition, until 1859, Slovene as a subject was taught at grammar schools, including those in Primorska, mostly through the medium of German. An exception was the teaching of Slovene as a subject in 1848/49 at the Trieste grammar school, where Macun taught in Slovene (Ciperle, 1979). Luckily, school authorities did not insist for long on this requirement, but in 1859 the above mentioned decree on the language of instruction in grammar schools enabled Slovene classes to take place in Slovene. In line with this decree, Slovene

Table 2: The language of instruction and non-compulsory lessons in living languages at grammar schools in Primorska in the school year 1851/52 (Zeitschrift, 1852, 16-17)

GRAMMAR SCHOOL	LANGUAGE OF INSTRUCTION	NON-COMPULSORY LIVING LANGUAGES
Trieste	German	Italian, Slovene, French
Gorizia	German	Italian, Slovene, French
Koper	Italian	German

Note: Students chose one of the listed non-compulsory living languages.

Table 3: The language of instruction and non-compulsory lessons in living languages at grammar schools in Primorska in the 1857/58 school year (Zeitschrift, 1858, 6-7)

GRAMMAR SCHOOL	LANGUAGE OF INSTRUCTION	NON-COMPULSORY LIVING LANGUAGES
Trieste	German	Italian, Slovene, French
Gorizia	German	Italian, Slovene
Koper	Italian, history taught in German	German

Note: Students chose one of the listed non-compulsory living languages.

became a compulsory subject for Slovene students in grammar schools in Primorska, which can be seen from the importance given to the grades obtained in Slovene, as these influenced the possibility of advancing to the next year and the baccalaureate at the end of grammar school (Deželni vladni list, 1859, 531).

Grammar schools in Primorska had a special status, which is confirmed by the data on the language of instruction and non-compulsory living languages for grammars schools in Trieste, Gorizia and Koper in the school years, for example: 1851/52, 1852/53, 1857/58, 1862/63, 1864/65 and 1870/71.

The data show (see Table 2) that in the 1851/52 school year in grammar schools in Primorska the language of instruction was German, except in Koper, where it was Italian. Slovene was listed among the non-compulsory living languages in the Trieste and Gorizia grammar schools, alongside Italian, French and German in Koper, which meant that Slovene was optional. The decision whether it could also be taught as a compulsory subject was left to the provincial school authorities. With such a definition of the mother tongue, lessons in the grammar schools in Trieste and Gorizia were even for Slovene students conducted in German, and in Koper in Italian. According to the data available, the same applied in the 1852/53 school year to the grammar schools in Trieste, Gorizia and Koper (Zeitschrift, 1853, 6-7).

The data show (see Table 3) that in the 1857/58 school year in the grammar schools in Trieste and Gorizia the language of instruction was German, except in Koper, where it was Italian and German (only history was taught in German). Slovene was listed among the non-compulsory living languages only in the Trieste and Gorizia grammar schools. In the Koper grammar school Slovene was not present even as a non-compulsory living language.

In the 1862/63 school year in grammar schools in Primorska the language of instruction was also German, except in Trieste, where it was German and Italian (taught in Italian) and in Koper, where it was Italian and German (only in senior grammar school, history was taught in German). Slovene was listed among the non-compulsory living languages in Trieste, Gorizia and first in Koper grammar schools, alongside Italian, French in Trieste and Gorizia, German in Koper.

The data show (see Table 4) that in the school year 1864/65 in all grammar schools in Trieste, Gorizia and Koper the language of instruction was German, except in Trieste (grammar school II) and Koper, where it was Italian. Only at the senior grammar school Trieste II the teaching was done in German, whilst in Koper geography and history were taught in German (See also Atti dell' i.r. ginnasio superiore di Capodistria ..., 1865, 63-66). Slovene was listed among the non-compulsory living languages in three schools (Trieste I, Gorizia and Koper), alongside Italian, French and German in Koper.

In the school year 1870/71 (see Table 6) in grammar schools in Trieste and Gorizia the language of instruc-

Table 4: The language of instruction and non-compulsory lessons in living languages at grammar schools in Primorska in the school year 1862/63 (Zeitschrift, 1863, 16-17)

GRAMMAR SCHOOL	LANGUAGE OF INSTRUCTION	NON-COMPULSORY LIVING LANGUAGES
Trieste	German, Italian language taught in Italian	Italian, Slovene, French
Gorizia	German	Slovene, Italian, French
Koper	Italian, in senior grammar school, history taught in German	German, Slovene

Note: Students chose one of the listed non-compulsory living languages.

Table 5: The language of instruction and non-compulsory lessons in living languages at grammar schools in Primorska in the school year 1864/65 (Zeitschrift, 1865, 4-7)

GRAMMAR SCHOOL	LANGUAGE OF INSTRUCTION	NON-COMPULSORY LIVING LANGUAGES
Trieste I (state) Trieste II (town)	German Italian, German in senior grammar	Italian, Slovene, French German
Gorizia	German	Italian, Slovene
Koper	Italian, in senior grammar school, geog. and hist. taught in German	German, Italian, Slovene

Note: Students chose one of the listed non-compulsory living languages.

tion was German and Italian, except in Koper, where it was only Italian. Slovene was listed among the non-compulsory living languages in the Trieste II grammar school, alongside French, and in Gorizia.

The statistical data above regarding the language of instruction and the non-compulsory living languages at Trieste, Gorizia and Koper grammar schools in 1851/52, 1852/53, 1857/58, 1862/63, 1864/65 and 1870/71 show the different roles played by languages. The language of instruction was German, except in Koper, where it was Italian. In the school years 1857/58, 1862/63 in Koper in senior grammar school history was taught in German and in 1864/65 both history and geography. In the 1870/71 school year in grammar schools in Trieste and Gorizia the language of instruction was German and Italian, except in Koper, where it was only Italian. Between 1851 and 1871 at the Koper grammar school (see Table 7) most students were Italian (739), followed by Slovenes (57), others (19), Germans (10) and Friulians (4), which in line with the legal provisions and the choice by provincial school authorities enabled the standard language of instruction to be Italian. In addition, at the Trieste grammar school (and after 1864 at the Trieste grammar school II) (see table 8) most students during this period were Italians (969), followed by Germans (276), Slovenes (191), others (43) and Friulians (2), but throughout

this time the language of instruction was German, with the exception of 1870/71, when German was joined by Italian. There was a different situation in the Gorizia grammar school (see table 9), where most of the students during the above period were Slovenes (967), followed by Friulians (332), then Italians (320), Germans (134) and others (11). If we compare the ethnicity of students in the grammar schools in Trieste, Gorizia and Koper we can see that at the Gorizia grammar school most students were Slovenes, but the language of instruction during the above mentioned period was German and in 1870/71 also Italian. Therefore it is not surprising that the patriotic teachers at the grammar school in Gorizia strove to make Slovene the language of instruction. In the Trieste grammars schools I and II and in Koper most students were Italian. German as the language of instruction appeared in the school years 1851/52, 1852/53 and 1857/58 at the Trieste grammar school, whilst in the years 1862/63, 1864/65 and 1870/71, Italian was used in addition to German as the language of instruction.

Table 6: The language of instruction and non-compulsory lessons in living languages at grammar schools in Primorska in the school year 1870/71 (Zeitschrift, 1871, 6-7)

GRAMMAR SCHOOL	LANGUAGE OF INSTRUCTION	NON-COMPULSORY LIVING LANGUAGES
Trieste I (state) Trieste II (town)	Italian, German German, Italian	French Slovene, French
Gorizia	German, Italian	Slovene
Koper	Italian	-

Note: Students chose one of the listed non-compulsory living languages.

Table 7: Number of students at Koper grammar school in the school years 1851/52, 1852/53, 1857/58, 1862/63, 1864/65 and 1870/71 by nationality (Zeitschrift, 1852, 16-17, Zeitschrift, 1853, 6-7, Zeitschrift, 1858, 6-7, Zeitschrift, 1863, 16-17, Zeitschrift, 1865, 4-7, Zeitschrift, 1871, 6-7).

SCHOOL YEARS	NATIONALITY AT KOPER GRAMMAR SCHOOL				
	Italians	Friulians	Slovenes	Germans	Other
1851/52	86	-	-	-	-
1852/53	113	-	14	1	3
1857/58	105	-	13	5	-
1862/63	168	-	10	4	10
1864/65	156	4	6	-	6
1870/71	111	-	14	-	-
Total	739	4	57	10	19

Table 8: Number of students at Trieste grammar schools in the school years 1851/52, 1852/53, 1857/58, 1862/63, 1864/65 and 1870/71 by nationality (Zeitschrift, 1852, 16-17, Zeitschrift, 1853, 6-7, Zeitschrift, 1858, 6-7, Zeitschrift, 1863, 16-17, Zeitschrift, 1865, 4-7, Zeitschrift, 1871, 6-7).

SCHOOL YEARS	NATIONALITY AT TRIESTE GRAMMAR SCHOOLS				
	Italians	Friulians	Slovenes	Germans	Other
1851/52	69	-	32	31	2
1852/53	61	2	18	22	3
1857/58	106	-	44	34	3
1862/63	160	-	34	57	3
1864/65 Trieste I	80	-	35	61	-
Trieste II	226	-	7	6	10
1870/71 Trieste I	67	-	17	63	14
Trieste II	200	-	4	2	8
Total	969	2	191	276	43

Table 9: Number of students at Gorizia grammar school in the school years 1851/52, 1852/53, 1857/58, 1862/63, 1864/65 and 1870/71 by nationality (Zeitschrift, 1852, 16-17, Zeitschrift, 1853, 6-7, Zeitschrift, 1858, 6-7, Zeitschrift, 1863, 16-17, Zeitschrift, 1865, 4-7, Zeitschrift, 1871, 6-7).

SCHOOL YEARS	NATIONALITY AT GORIZIA GRAMMAR SCHOOL				
	Italians	Friulians	Slovenes	Germans	Other
1851/52	102	-	129	11	-
1852/53	18	75	131	8	1
1857/58	14	82	138	14	-
1862/63	51	79	204	39	9
1864/65	52	96	212	40	1
1870/71	83	-	153	22	-
Total	320	332	967	134	11

The position of the non-compulsory living languages at the Trieste, Gorizia and Koper grammar schools is similar because grammar school students were able to learn Italian, French and Slovene. Slovene as a subject was taught differently at individual grammar schools. In the school years 1851/52, 1852/53, 1857/58 and 1870/71 Slovene was a subject at grammar schools in Trieste and Gorizia, and in the school years 1862/63 and 1864/65 also in Koper.

An overview of the statistical data concerning the language of instruction and the non-compulsory living languages at the grammar schools in Trieste, Koper and Gorizia from 1851 until 1871 shows that Slovene appeared at these schools only as a subject and not as the language of instruction. We can assume that when Slovene became at least a subject at grammar schools in Trieste, Gorizia and Koper this led to a better quality of education in these schools since the opportunity for Slovenes to use Slovene was much greater and thus they were able to learn about, develop and preserve the Slovene language and develop Slovene national awareness. We can thus conclude that Slovene teachers at these grammar schools were able to include Slovene only as a subject and not as the language of instruction.

Endeavours to introduce Slovene as the language of instruction in grammar schools

In the second half of the 19th century, some Slovene grammar school teachers and other teachers began striving to establish Slovene as the language of instruction. They insisted particularly on Slovene being introduced at least in the first two years of grammar school (Helfert, 1862, 139). This was a big challenge for Slovene teachers as their opponents tried to prove to them that Slovene could not be the language of instruction because it did not have a rich literature and therefore its educational value was insufficiently high. This is why the Ministry of Education specified Slovene only for practical purposes and less for academic work. According to Schmidt, the ministry adopted a decision that "Slovene cannot fulfil the tasks set out in the Outline for the teaching of the mother tongue, but German can and it should" (Schmidt, 1988, 89).

Patriotic teachers of Slovene attributed great importance to its position as the language of instruction in grammar schools in Primorska mainly with regard to the students' cultural and national development. They knew that this was the way that would enable them to strengthen students' knowledge of Slovene whilst also offering them knowledge about their homeland, culture, history, art and economy, i.e. all the characteristics of the Slovene nation, including customs, singing and dancing. This would in turn increase their sense of attachment to the Slovene homeland and language. Through school books and national education teachers were able to shape their students' awareness of the importance of the Slovene language as their mother tongue.

The Slovene political leadership joined these demands in a memorandum sent to the state minister Schmerling. They collected around 20,000 signatures for the improvement in the position of Slovene in education. The memorandum included demands for a change in Slovene secondary schools following the principle of the equality of Slovene and German, and in some parts of Primorska Slovene and Italian (Novice, 1. 5. 1861, 145-146). The memorandum was also supported by politician Toman, who wrote the following in the newspaper *Novice*: "It is well known that we have negotiated in the assembly for national education in our grammar schools and other secondary schools, that we have asked the minister again and again what he intended to do for the principle of equality of all nations in classrooms. His reply is also known. Unfamiliar with the virtues and graces and the educational values of our language, and supported by those that are not favourably inclined towards us, he shamed our language and literature" (Toman, 1865, 313).

In 1862, politician Toman once more submitted a programme to the minister, specifying a demand that Slovene should be introduced as the language of instruction in grammar schools. They also demanded that Slovene youngsters should learn how to read and write both Slovene and German in all secondary schools, not just grammar schools. Toman demanded that half the subjects in grammar school should be taught in Slovene (religion, natural sciences, Latin, Slovene, the history of Austria and the Slovene nation, and geography) in year one. Only in year two should students learn in German (history and geography, natural sciences, maths, propaedeutics, Greek and German) (Toman, 1865, 313).

In addition to these demands, politician Toman also mentioned in the memorandum the issue of Slovene teachers. He thought that the statistics showed there were enough qualified Slovene men "who can teach in our national language in the widest sense, but regrettably they are nearly all at foreign institutions. Why that is we do not know, but it is the truth that in times past our teachers were sent to our grammar schools and they took better care than the foreign teachers of our students being educated to the benefit of their homeland" (Toman, 1865, 313).

These demands show that Slovenes were quite skilful at searching for a solution that would lead to a better position of Slovene in grammar schools, even in Primorska. They were aware of the German national hegemony, but still persisted in demanding at least a few concessions aimed at the improvement of the status of Slovene. The development of national awareness was shown through this and similar memoranda directed at the minister of education. The ministry was clearly well aware of the demands of Slovenes as the reaction to Toman's memorandum was that "more foreign teachers, without knowledge of Slovene" were being sent to grammar schools "and hindering the progress of Slovene tuition in all Slovene grammar schools" (Toman, 1865, 314). This and other responses by the Austrian school authorities show that

they deliberately wanted to quash national demands. In spite of that, this kind of reaction by the authorities only provoked further struggles by Slovene teachers and educationalists, as well as students, including in Primorska. After the rejection of his memorandum, Toman in *Novice* called upon all Slovenes, including those in Primorska: "Let us not rest, let us work in order to strengthen our national tree before another enemy storm comes. Let us look after our national schools if we ever want Slovene to appear in our offices, Slovene to be spoken in our society and public life. Without the introduction of our dear mother tongue into public life and offices, we will remain slaves to foreigners and just political parties in our homeland. So let us ensure that we get national schools!" (Toman, 1865, 314).

There were many efforts of this kind, but until 1865 (the demise of Schmerling) they were mostly rejected. The new prime minister Belcredi was even more German oriented in his policies. This was evident through Bach's implementation of his instructions when he demanded that "all secondary schools remain German..." (Schmidt, 1988, 364-365). And he insisted on the implementation of his demands. Patriotic Slovenes in Primorska and other regions were aware that education would be difficult and that Slovene would get stuck at the lower level if it did not begin to be used in grammar schools. But on the other hand there was also a growing awareness of the fact that through the introduction of Slovene as the language of instruction in grammar school the possibility of university education in Slovenia should also be provided for as otherwise the educational opportunities of Slovene students would be reduced if they did not have a full command of German.

The attitude to Slovene in grammar schools was thus ambivalent and everyone whose idea of the nation's development did not foresee the possibility of higher education in Slovene emphasised, in their embarrassment, the importance of the knowledge of German for further studying. With such a prevailing attitude the demand for

using German was often strengthened among the German oriented population. At first glance it looked as if Germanisation was actually benefiting the development of the Slovene intelligentsia. Because of this, Slovenes were forced to accept many compromises with regard to decisions about the introduction of Slovene in grammar schools taken by provincial school councils. Such challenges and decrees by the Austrian school authorities aroused in Primorska and other Slovene lands an even greater resistance to Germanisation and encouraged a more rapid spread of Slovene national consciousness. This was particularly clear in the case of the endeavours directed at the Slovene grammar school in Gorizia.

The struggle for a Slovene grammar school in Gorizia

As early as 1848 Gorizia experienced national enthusiasm at the appearance of a "Slavonic Society" (Murovec in Humar, 1957) and there were even ideas about a Slovene grammar school which were not realised that year (Ipavec, 1914, 2). Patriotic Slovenes knew that only with the establishment of a Slovene grammar school would Slovene culture (ultimately independent from German culture), Slovene language and patriotism would be able to develop, resulting in greater Slovene national consciousness. And so they persisted.

In 1848, Slovene teachers in Gorizia fought for the introduction of Slovene and Italian, two provincial languages, as the language of instruction, whilst German was seen as a mediatory language (Marušič, 1997, 14). Even though Slovene was not the language of instruction, it was in fact used in lessons, particularly in lower grades. Teachers fluent in the provincial languages conveyed their knowledge also in their mother tongue so that their students were better able to understand them. This is shown by the facts in Table 10 that in the school years 1849-1863, 1863-1871 and 1874-1913 Slovenes were in a majority at the Gorizia grammar school, with 11.878 students. In addition, there were 8.283 Italians,

Table 10: Number of students at Gorizia grammar school in the school years 1849-1863 and 1874-1913 by nationality (Marušič, 1997, 16-17 and Bukovc, 1991, str. 140-141 and Zeitschrift für..., 1863 - 1871)

SCHOOL YEARS	NATIONALITY				
	Italians	Friulians	Slovenes	Germans	Other
1849 - 1863	626	922	2.114	295	1
1863 - 1871	572	426	1.567	289	6
1871 - 1874 *	-	-	-	-	-
1874 - 1913	7.085	60	8.197	1.754	463
Total	8.283	1.408	11.878	2.338	470

Note: * no data for individual nationality

1.408 Friulians and 2.338 Germans and 470 Other, giving a total of 24.377.

Because of the majority of Slovene pupils, teachers were forced to teach in their mother tongue, i.e. a provincial language. The school authorities objected to this, claiming that it hindered progress when the same subject matter was repeated in two or even three languages. Thus in 1853/54, the school authorities banned the teaching of Slovene and Italian in the first two years and the three freed hours were allocated to German (Ipavec, 1914, 3). The two provincial languages were thus taught only from year three as subjects.

The well known Slovene linguist Šolar, also a teacher, was the first and only one in the 1860s who strove for Slovene at the Gorizia grammar school. He had a fair attitude to every nation, fought for better education and wanted to introduce the recognition of national rights and adherence to them at the school where he taught (Novice, 2. 10. 1867, 327-328). However, later most Slovene teachers at the Gorizia grammar school, such as Marušič, Jesenko, Pleteršnik, Pajk, Kragelj, Ivančič and others, strove for at least language teaching to be supported by the students' mother tongue and that in the first two years teachers fluent in both provincial languages (Slovene and Italian) should be teaching (ibid.). It was obvious that the language of the majority of the population in the Gorizia area was established in school in spite of it not being the language of instruction. According to Ipavec, Slovene was used in school festivities and students' public appearances, whilst the first time Slovene was used in public speaking and singing was at a festivity held on the occasion of the birth of the Empress Sophia (9 March 1854). From then onwards, Slovene singing became common in churches and schools, where it was introduced by Anton Hribar. Later, however, because of a change in the leadership at the grammar school in 1889 Slovene and Italian singing was ended (Ipavec, 1914, 3-4).

After 1876, Slovene was used at the Gorizia grammar school in the announcements for the enrolment of students and at the start of the school year, and could also be found in the school yearbook, which published Slovene contributions. These papers in Slovene include: Šantel, A. (1874, 42-57) *Poskus razkladbe nekaterih pomenljivih prikazni spanja in sanj* (An Attempt at an Explanation of Some Meaningful Dreams); Vodušek, M. (1876, 10-48) *O določevanji časa, poldnevnika, (meridijana) in zemljepisne širjave po solčnih opazovanjih* (About the Determination of Time, Meridians and Latitude by Observing the Sun; Vodušek, M. (1877, 24-47) *Popravki in dostavki k lanskemu spisu* (Amendments to Last Years Article); Rutar, S. (1878, 19-38) *Začetek svetovni oblasti akvilejskih patrijarhov in pokneženje goriških grofov* (The Beginning of the World Authority of Patriarchs of Aquileia and the Raising of the Counts of Gorizia to the Rank of Prince); Ozvald, K. (1913, 11-15) *Malce navodila za poučevanje po moji Psihologiji*

(A few Instructions for Teaching Using My Psychology). This shows that Slovene was gradually becoming established in grammar school, whilst German, according to Ipavec, had more of a role of the state language that also served as a mediatory language between the two nationalities in the Gorizia region (Ipavec, 1914, 4). But this relationship lasted only until national conflicts in Austria became even more pronounced. In the 1860s and 1870s this led to changed views and conflicts between the wider public and individual members of the teaching staff at the Gorizia grammar school. National conflicts brought about increased demands for the reorganisation of the school. These demands were expressed in publications, at gatherings, in petitions to the assembly and the education ministry, in municipalities, in both provincial and state assemblies, in the provincial school council and among teachers (ibid., 5). We cannot describe all the steps in the fight for a Slovene grammar school, but let us mention the vehement appearance by Dr Tonkli at the session of the provincial assembly in 1868, when he demanded that Slovene should be used as the language of instruction in secondary schools, as well as the appearance by Dr Lavrič at the gathering in Brda, as well as that by Ivan Nabergoj at a gathering in Šempas, both expressing the same demands. In 1882 nearly all Slovene municipalities in the Gorizia region sent a petition to the state assembly about the introduction of Slovene as the language of instruction to all secondary schools in Gorizia (ibid., 6), but to no avail. However, the patriotic Slovenes did not let up. Once more in 1887 Tonkli submitted a petition to the state assembly that all-Slovene classes should be established at the Gorizia grammar school, but this met with no success (Ipavec, 1914, 6).

There is insufficient space here to mention all the petitions, resolutions and intercessions in favour of a Slovene grammar school in Gorizia, which were all unsuccessful but serve as a proof of the endeavours of the Gorizia people. There are a number of reasons for the lack of success. The school authorities always responded to such demands with the reply that Slovenes did not have enough Slovene textbooks or teaching resources, but according to Ipavec the main reason was that the Italian compatriots did not invest quite so much effort in the establishment of their grammar school as did the Slovenes (ibid.). Only the younger generations of Italians realised that such passivity would lead nowhere and they became more decisive in their demands for an Italian grammar school, although not from the state, like the Slovenes, but from autonomous local authorities. They demanded that the Gorizia municipality, with the help of Friuli municipalities, should establish and maintain an Italian school in Gorizia. This served as an incentive for the Slovenes to start a parallel campaign for a Slovene grammar school (ibid.). Dr Anton Gregorčič, the chairman of the society "School Home", called a consultation on this issue in Gorizia on 10 April 1910. It was suggested that the private grammar school

would be housed in the society's building, whilst the teaching staff would include both still active and retired Slovene teachers. One of the teachers who stated they would teach for free was Ipavec. They established a supervisory board, decided on founding a grammar school that would focus on the humanities rather than more scientific subjects, adopted a statute and curriculum, appointed the teaching staff and submitted everything to the educational ministry for approval (ibid.).

This act forced the Austrian authorities to make a decision whether to establish one Slovene and one Italian private grammar school while maintaining the German one, or something different. The Austrian state rejected the possibility of a private Slovene grammar school with the excuse that insufficient resources had been presented for its maintenance, but that it would in 1910 establish all-Slovene and all-Italian parallel classes within the scope of the existing state grammar school (which had already been proposed by many Slovenes). The number of students that could be enrolled would be limited and the language of instruction would be German (Ipavec, 1914, 8). And so the fight for Slovene to become the language of instruction continued. The then councillor Fon again pleaded with the ministry to solve the issue of grammar schools in Gorizia. The ministry's final decision was that it would establish one Slovene and one Italian parallel

class at the royal imperial state grammar school, with German as the language of instruction, with the proviso that no more than 50 students could be enrolled (ibid.). According to Ipavec, this laid the foundations for a Slovene grammar school. However, Fon had to intervene yet again due to the insufficient number of applicants, saying that the enrolment was only provisional and that this parallel class would in one way or another serve as a base from which a Slovene grammar school would appear. Thus it became clear upon the introduction of Slovene and Italian parallel classes that such a large tri-lingual institution as the state grammar school in Gorizia had now become would not remain under single leadership. On the basis of this, on 12 August 1913 the educational ministry issued a decree that Slovene parallel classes be separated from the state grammar school, with German as the language of instruction, and develop into an independent state grammar school (Ipavec, 1914, 9). This meant that for most of the Slovene population of the Gorizia region, a desire that had so long remained unfulfilled now became reality. They had the first Slovene state grammar school in Slovenia. Janko Bezjak became the school's first headmaster (Prvo izvestje... 1914, 10).

In Gorizia they could now expect that with Slovene education in the grammar school, based on religious and moral teachings whilst at the same time offering

Fig. 2: The photograph shows the students in grade four at the grammar school in Gorizia in 1902 (Slovenian School Museum, exhibition collection)

Slovene patriotic education, there would finally be an end to national conflicts, young people would become good, patriotic Slovenes and citizens able to acquire all their knowledge within the learning process and with Slovene textbooks fully in their mother tongue.

The Slovene grammar school in Gorizia also received support from other sources: Gullich-Bolle (resources from penal fines), Josip Jeram and Count Werdenberg; the Simon Gregorčič society for poor students at the Slovene grammar school, founded by Ipavec and aimed particularly at children from rural areas for whom it supplied textbooks, winter clothing and footwear (*Prvo izvestje..., 1914, 35*); savings banks, mayoralties, contributions collected in classes and from teachers, the school's board of trustees, the bowling club, as well as

the profits of a student concert (*ibid.*). This meant that the Slovene grammar school finally had a secure income that facilitated its existence.

This struggle for a Slovene grammar school in Gorizia shows the persistence and ambition of the Slovenes in the area. Support for Slovene schools came from many sides and in different ways, but mostly depended on the resourcefulness and patriotism of the Gorizia region population itself, which insisted on its national identity and fought any assimilation pressures in various domains of public life. Their success was certain precisely because of the fact that they managed to unite for this common goal of the first Slovene state grammar school in Gorizia, where from 1913 onwards the language of instruction was Slovene.

AVSTRIJSKA SREDNJEŠOLSKA ZAKONODAJA (1849-1914) IN NJEN VPLIV NA PRIZADEVANJA ZA SLOVENSKI JEZIK V GIMNAZIJAH NA PRIMORSKEM

Monika GOVEKAR-OKOLIŠ

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, Slovenija
e-mail: monika.govekar-okolis@guest.arnes.si

POVZETEK

Prav gotovo so zanimive ugotovitve analize avstrijske srednješolske zakonodaje v letih 1848-1914, ki opredeljuje položaj jezikov v gimnaziji. Ugotavljam, da je tovrstna zakonodaja vplivala s svojo demokratično oz. nedorečeno opredelitvijo, kateri jezik je materinščina na različen položaj jezikov na gimnazijah. Po letu 1848 je prišlo do nazadovanja latinščine, na pomenu pa je pridobila kot učni jezik nemščina in ne slovenščina. Slovenščino kot učni predmet je omogočal uvesti na gimnazije Osnutek organizacije gimnazij in realk leta 1849, ki je določal izbiro drugačnega deželnega jezika. Težje pa je bilo s slovenščino kot učnim jezikom, ki bi jo »Osnutek...« tudi lahko dopuščal glede na to, da ni določil, kateri jezik razume kot materinščino. Osnutek je celo dopuščal, da se na gimnaziji lahko poučujeta dva učna jezika, ki ju je mogoče uporabiti v raznih šolskih oddelkih in pri raznih učnih predmetih. Pri tem je poudaril pomen poučevanja v materinščini, pri čemer ne opredeljuje kateri jezik je to. S tem je avstrijska oblast v zakonih razvila osnovo za enakopravnost deželnih jezikov. Žal pa je v praksi ostalo vprašanje učnega jezika v večini nerešeno. Tako je postal odvisno od staršev in lokalne politike načelno vprašanje, kateri bo učni jezik v gimnaziji. To se je pokazalo tudi na Primorskem.

Iz statističnih poročil ugotavljam, da se je slovenščina začela v omenjenem obdobju najprej vključevati v gimnazije kot neobvezni učni predmet, kjer smo ugotovili, da v gimnazijah na Primorskem ni bila materinščina slovenščina, temveč nemščina in delno tudi italijanščina. To se je pokazalo na obeh gimnazijah v Trstu in Gorici, razen v Kopru, kjer je bila italijanščina in delno nemščina (na višji gimnaziji pri zgodovini in geografiji). Slovenski jezik je bil na vseh omenjenih gimnazijah le kot neobvezni učni predmet. Leta 1859 pa je slovenski jezik postal obvezni učni predmet za slovenske dijake v gimnazijah na Primorskem. Vse do šolskega leta 1857/58 se je slovenščina še vedno poučevala v glavnem v nemščini. Ni čudno, da je omenjeni položaj izzval zahteve in prizadevanja zavednih slovenskih profesorjev in drugih šolnikov po uvedbi slovenščine najprej kot učnega predmeta v slovenščini in nazadnje šele kot učnega jezika v gimnaziji. Zavedali so se, da je to potrebno zaradi šolanja samega, saj slovenski dijaki niso dobro znali nemščo. Poleg tega pa je slovenski jezik kot učni nujen za obstoj slovenskega jezika, kulture in razvoja nacionalne zavesti. Bistvo boja za slovensko gimnazijo na Primorskem je zahtevalo, da naj bi slovenščina postala učni jezik na gimnaziji. Prav to pa se je najprej zgodilo leta 1913 v Gorici. Za to imajo zasluge zavedni slovenski profesorji in predstavniki šolske oblasti, ki so se borili že leta 1868 z raznimi govorji na taborih, z raznimi peticijami deželnemu zboru (leta 1868, 1882 idr) in poskusom zasebne slovenske gimnazije leta 1910 v zgradbi društva Šolski dom. Avstrijska šolska oblast je dovolila leta 1910 slovenske in italijanske parallelke na državni gimnaziji v Gorici. Z nadaljnimi prizadevanji pa je avstrijska oblast le dovolila leta 1913 ustanovitev prve samostojne državne gimnazije v Gorici s slovenskim učnim jezikom.

Ključne besede: avstrijska srednješolska zakonodaja, jezikovni pouk, gimnazije, slovenščina, nacionalna prizadevanja, boj za slovensko gimnazijo, Gorica

REFERENCES

ARS 2445 – Arhiv Republike Slovenije Ljubljana, AS 16 Deželno predsedstvo za Kranjsko, Predsedstveni spisi za leto 1848, št. 2445, 26. september 1848.

ARS 1016 – Arhiv Republike Slovenije Ljubljana, AS 16 Deželno predsedstvo za Kranjsko, Predsedstveni spisi za leto 1848, št. 1016, 1848.

Atti dell' I.R. ginnasio superiore di Capodistria anno scolastico 1864-65, (1865). Capodistria, Tipografia di Giuseppe Tondelli, 63-66.

Bonitz, H. (1855): Die kaiserliche Sanction der gegenwärtigen Gymnasialeinrichtungen. In: Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien 1855. Wien, Verlag und Druck von Carl Gerold's Sohn, 93 - 137.

Bukovc, M. (1991): Una Scuola, una città : dal Seminario werdenbergico al Liceo classico »Dante Alighieri« (1629-1991). Monfalcone, Edizioni della laguna, 140-141.

Ciperle, J. (1979): Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918. Ljubljana, Slovenski šolski muzej.

Deželni vladni list za Kranjsko vojvodino (1859): Ukaz c.k. ministerstva za bogočastje in uk od 8. Avgusta 1859. Pervi razdelk XLVII. Del. XI. Tečaj 1859, No. 196, Ljubljana, Rozalija Eger in sin, 531.

Engelbrecht, H. (1986): Entwicklung und Organisation der allgemeinbildenden "mittleren Schulen" (Sekundarschulen). In: Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Band 4. Wien, Österreichischer Bundesverlag, 148, 150.

Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterichtswesens in Österreich (1848). Wien, Der kaiserlich-königlichen Hof-und Staats druckerei.

Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich (1849). Wien, Der kaiserlich-königlichen Hof-und Staats druckerei.

Helfert, J. A. (1862): Helfertov spis - pa materni jezik v šolah na Slovenskem. In: Novice, 30. 4. 1862, Ljubljana, 139.

Ipavec, A. (1914): K ustanovitvi slovenske gimnazije v Gorici. In: Prvo izvestje c.kr. slovenske državne gimnazije v Gorici v šolskem letu 1913/14. Izdal vladni svetnik dr. Janko Bezjak. Gorica, Založilo vodstvo gimnazije, 1-9.

Letno poročilo gimnazije v Gorici leta 1850. (1850). Gorica.

Letno poročilo gimnazije v Trstu 1852. (1852). Trst.

Marušič, B. (1997): O državni gimnaziji (1849-1915) in o drugih srednjih šolah v Gorici. In: 50 let Goriške gimnazije. Zbornik ob petdeseti obletnici ustanovitve državne realne gimnazije v Šempetu pri Gorici. Nova Gorica, Šolski center Nova Gorica, 12-26.

Murovec, I. in Humar, J. (1957): Od čitalnic do Slobod. In: Goriški zbornik od 1947-1957. Nova Gorica, Okrajni svet svobod in prosvetnih društev Gorica, 233-252.

Novice (1861): O goriški gimnaziji. 1. 5. 1861, Ljubljana, 145-146.

Novice (1867): Program goriške gimnazije. 2. 10. 1867, Ljubljana, 327-328.

Ozvald, K. (1913): Malce navodila za poučevanje po moji Psihologiji. In: Jahresbericht über das Schuljahr 1912-1913. K.K. Staatsgymnasium in Görz. Veröffentlicht durch den Direktor. Görz, Selbstverlag des Gymnasiums, 11-15.

Prvo izvestje c. kr. slovenske državne gimnazije v Gorici v šolskem letu 1913/14 (1914): Šolska poročila. Izdal vladni svetnik dr. Janko Bezjak. Gorica, Založilo vodstvo gimnazije, 10-35.

Rutar, S. (1878): Začetek svetovni oblasti akvilejskih patrijarhov in pokneženje goriških grofov. In: Jahresbericht des K.K. Staats-Gymnasiums in Görz veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1878. Görz, Gedruckt bei Mailing, 19-38.

Schmidt, V. (1988): Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem. III del. Ljubljana, Delavska enotnost.

Slovenija (1849): Iz Gorice. 14. 8. 1849, Ljubljana, 258.

Strakosch-Grassmann, G. (1905): Geschichte des österreichischen Unterrichtswesens. Wien: Pichlers Witwe & Sohn.

Santel, A. (1874): Poskus razkladbe nekaterih pomembljivih prikazni spanja in sanj. In: Jahresbericht des K.K. Ober-Gymnasiums in Görz am Schlusse des Schuljahres 1874. Görz, Im Selbstverlage der Lehranstalt, 42-57.

Toman, L. (1865): O naših učilnicah. In: Novice, 27. 9. 1865, Ljubljana, 313.

Vodušek, M. (1876): O določevanji časa, poldnevnika, (meridijana) in zemljepisne širjave po solčnih opazovanjih. In: Jahresbericht des K.K. Staats-Gymnasiums in Görz veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1876. Görz, Im Selbstverlage des Gymnasiums, 10-48.

Vodušek, M. (1877): Popravki in dostavki k lanskemu spisu. In: Jahresbericht des K.K. Staats-Gymnasiums in Görz veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1877. Görz, Gedruckt bei Mailing, 24-47.

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien 1853 XII. Heft. (1852): Statistische Übersicht über die österreichischen Gymnasien am Schlusse des Schuljahres 1851/52. Wien, Verlag von Carl Gerold und Sohn, 16-17.

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien 1853 XII. Heft. (1853): Statistische Übersicht über die österreichischen Gymnasien am Schlusse des Schuljahres 1852/53. Wien, Verlag von Carl Gerold und Sohn, 6-7.

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien 1858 XII. Heft. (1858): Statistische Übersicht über die österreichischen Gymnasien am Schlusse des Schuljahres 1857/58. Wien, Verlag von Carl Gerold's Sohn, 6-7.

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien 1863 XII. Heft. (1863): Statistische Übersicht über die österreichischen Gymnasien am Schlusse des Schuljahres 1862/63. Wien, Verlag von Carl Gerold's Sohn, 6-7.

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien 1864
XII. Heft. (1864): Statistische Übersicht über die österreichischen Gymnasien und Realschulen am Schlusse des Schuljahres 1863/64. Wien, Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, 4-5.

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien 1865
XII. Heft. (1865): Statistische Übersicht über die österreichischen Gymnasien und Realschulen am Schlusse des Schuljahres 1864/65. Wien, Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, 4-5.

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien 1866
XII. Heft. (1866): Statistische Übersicht über die österreichischen Gymnasien und Realschulen am Schlusse des Schuljahres 1865/66. Wien, Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, 6-7.

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien 1867
XII. Heft. (1867): Statistische Übersicht über die österreichischen Gymnasien und Realschulen am Schlusse des Schuljahres 1866/67. Wien, Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, 6-7.

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien 1868
XII. Heft. (1868): Statistische Übersicht über die österreichischen Gymnasien und Realschulen am Schlusse des Schuljahres 1867/68. Wien, Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, 6-7.

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien 1869
XII. Heft. (1869): Statistische Übersicht über die österreichischen Gymnasien und Realschulen am Schlusse des Schuljahres 1868/69. Wien, Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, 6-7.

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien 1870
XII. Heft. (1870): Statistische Übersicht über die österreichischen Gymnasien und Realschulen am Schlusse des Schuljahres 1869/70. Wien, Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, 6-7.

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien 1871
XII. Heft. (1871): Statistische Übersicht über die österreichischen Gymnasien und Realschulen am Schlusse des Schuljahres 1870/71. Wien, Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, 6-7.

original scientific article
received: 2013-08-20

UDC 373.3.16:81(450Trst+497.4Koper)

TESTING FEASIBILITY OF CROSS BORDER CONTACTS WITHIN PRIMARY NEIGHBOURING LANGUAGES CLASSROOM

Moira Irina CAVAION

University of Primorska, Faculty of Education, Cankarjeva 5, 6000 Koper Capodistria, Slovenia
e-mail: irinacavaion@hotmail.com

ABSTRACT

The paper reports a six-weeks-lasting research run into two mainstream primary classrooms settled in the border municipalities of Trieste and Koper, representing the initial stage of a wider study which aim is the development of a methodological framework in order to introduce systematic virtual and face-to-face cross-border contacts into the teaching and learning of Neighbouring Languages (NL) in mainstream border area primary schools. At this phase, beyond an embryonic investigation about pupils' language behaviour in multilingual learning context, there have been tested the "face-to-face encounter" feasibility between involved classrooms and virtual network efficacy. Results have shown evidence of feasibility as well as the cross border primary schools contacts positive influences on attitudes and pupils' learning NL language behaviour.

Key words: teaching and learning neighbouring languages, mainstream primary schools, cross-border contacts, Koper-Triest

REALIZZABILITÀ DEI CONTATTI TRANFRONTALIERI NELL'INSEGNAMENTO DELLE LINGUE DI CONFINE NELLE SCUOLE D'ISTRUZIONE PRIMARIA

SINTESI

L'articolo descrive una ricerca svolta nell'arco di sei settimane in due classi di istituti scolastici di istruzione primaria della comunità di maggioranza situate nelle città di Trieste e Capodistria dove si apprende la lingua di confine. Essa rappresenta la fase iniziale di uno studio più ampio che si pone come obiettivo quello di sviluppare una metodologia atta ad introdurre in modo sistematico contatti sia virtuali che reali nell'insegnamento delle lingue di confine nelle scuole di lingua di maggioranza. In questa ricerca - oltre ad un'iniziale studio sui comportamenti linguistici degli alunni in un contesto d'istruzione multilingue - sono state verificate la realizzabilità degli incontri reali tra le classi coinvolte e le problematiche riguardanti i contatti virtuali. I risultati dimostrano l'effettiva realizzabilità delle iniziative svolte nonché un'influenza positiva sia sugli atteggiamenti che sull'apprendimento della lingua di confine degli alunni coinvolti.

Parole chiave: insegnamento ed apprendimento delle lingue di confine, scuole con lingua d'istruzione maggioritaria, contatti transfrontalieri, Capodistria-Trieste

INTRODUCTION

The study that is hereby proposed, reports a first cycle of an Action Research (AR) which aim is the development of a methodological framework in order to introduce systematic virtual and face-to-face cross-border contacts into the teaching and learning of Neighbouring Languages (NL) in mainstream border area primary schools¹. Exploiting cross-border contacts in the NL primary classroom has been identified, by the author of the study as well as a possible powerful strategy to implement the use of the language and enhance pupils' language skills, intercultural competence, and motivation for the NL learning in Slovenian-Italian border area where, as the research shows, NL suffers of a lack of prestige in the eyes of teenagers coming from both sides of the boundary (Furlan 2002), results of the compulsory teaching of Italian language have lately reached very low proficiency level (Čok 2009) while the teaching of Slovenian language - at its very beginning on Italian side of the border – lacks of instruments and strategies, and cross border contacts among teenagers and schools have had so far very little place (Cavaion 2012)². Nevertheless the methodological and systematic exploitation of cross-border contacts has been seldom applied in NL classrooms in Slovenian Istria (see previous footnote) whereas many cross-border projects have been run in the last decades mainly in the field of intercultural com-

munication, aimed at the developing of tools for a better mutual understanding among border schools (see projects CROMO, EDUKA³), teachers training in multilingual areas (Project "Promotion of Minority Languages in Multilingual Areas with regard to Teacher Training" and "Info Project", in the past the project "Teaching Foreign/Second Language in Pre-primary Primary Sector"⁴) or curricular implementations of NL (see project ESCO⁵). More, throughout an attentive reading of the Mercator Regional Dossiers⁶ about the Italian Language education in Slovenia and Slovene Language Education in Italy we are acquainted with the fact that neither in Slovenia nor in Italy have been developed specific research about a contact based NL learning and teaching.

In other European border regions where the teaching of NL is well-established, lots of projects have been run mostly introducing bilingual language education programs. Whereas school exchanges based projects are organised there is little clarifications about the methodological approach, giving us no models to refer to⁷. More, from organisational viewpoint it is clear that cross-border projects reflect local or regional language policies which ensure different level of NL teaching integration into mainstream primary education with the higher level of structured cross-border cooperation – like for example EGTC programs⁸ - the more integrated NL planning. For, the need to identify the proper solution for the specific language policy situation which characterises at

1 Mainstream schools are those schools attended by majority language speakers - in this case primary schools settled in Koper, using Slovenian language as language of instruction, and lower secondary school settled in Trieste, using Italian as language of instruction.

2 Between February and May 2012 we run a survey research in the majority of mainstream primary schools of Slovenian Istria providing compulsory teaching of Italian as L2 which showed that:

- 72% of questioned pupils (class year 9) do not have any contacts with Italian teenagers
- 59% say they are willing to meet them, but the remaining 40% declare they are not interested in it (27%) or definitely against that possibility (13%)
- 2/3 of the questioned teachers of Italian L2 do not exploit cross/border contacts
- schools happened to run cross-border projects but they never included NL teaching specifically
- the major part of the cross-border school projects are characterised by a no continuity in contacts, that is, once the project has finished there are no further contacts.

From "Presence, Role And Value Of Cross Border Contacts And Meaningful Relationships Development In Neighbouring Language Classroom. The case of mainstream primary schools of the Littoral zone of Slovenian-Italian border", Cavaion Moira Irina, paper presented at 13th ICLASP Conference, Leeuwarden, 20-23 June 2012

3 Project CROMO (Crossborder Module), cross-border regional project ITA-SLO-AT 2007 dealing with ELP implementation for students aged 15+; Project EDUKA: Educating for Diversity, a project which develops tools for intercultural reflection in border schools, realised within the Crossborder Cooperation Programme Italy-Slovenia 2007-2013, <http://www.eduka-itaslo.eu/>

4 COMENIUS-2.1 project: "Promotion of Minority Languages in Multilingual Areas with regard to Teacher Training (2003-2006)" dealing with aspects of teaching strategies and strategies of learning, teaching a minority language without prejudices, politics in teaching minority languages; COMENIUS-2.1 project: "Identifying training models in multilingual areas (INFO), 2004-2007; Tempus-3767 project: "Teaching foreign/Second Language in pre-primary Primary Sector"(1992-1995).

5 Project ESCO: Educare senza Confine, Interreg IV ITA-AT, a project of contacts among schools with teachers exchanges for teaching the NL <http://www.dreihaende-triroke-tremani.eu/it/progetto.html>

6 MERCATOR Regional dossiers are documents stating briefly the most essential features of the education system of regions with an autochthonous lesser used language. They are published by Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning www.mercator/education.org

7 After long investigations, it was identified only one important project based on the principle of contacts assumed in this paper. It is the case of the project named Euregioschool, run by a network of schools settled in Belgium, Germany and Holland in the Meuse-Rhine Euregion http://www.euregioschool.eu/?locale=de_DE

8 EGTC: 'European Grouping of Territorial Cooperation' which allows public entities of different Member States to get together under a new entity with full legal personality. Established in year 2006 to facilitate and promote territorial cooperation (cross-border, transnational and interregional cooperation), in view of strengthening the economic and social cohesion of the European territory (see <https://portal.cor.europa.eu/egtc/en-US/discovertheegtc/Pages/welcome.aspx>)

this moment Slovenian-Italian littoral border area.

We think that teaching NL inspired by the social integration ideal and matched with friendship development among peers who learn each other's language could bring positive intergroup relationships development with important consequences in terms of improved attitude towards the other speech community and motivation to learn the NL.

FEW SOCIOLINGUISTIC EXPLANATIONS

The complex sociolinguist background of the research we are about to present and which has to be considered as an investigation within the studies of language and learning teaching – thought not directly under investigation, obliges us to give some explanations which certainly will not be exhaustive of the problem but they may give the level of the complexity we were working in.

NLs are dual identity languages. They are languages spoken along boundaries, characterised by a communion of language and culture with the mainstream community on the other side of the boundary (Serena 2003, De Mauro 1998: 11, Brezigar 2003: 47) - and regional or minority languages that is, according to the definition given by the European Charter for Regional or Minority Languages, "languages traditionally used within a given territory of a state by nationals of that state who form a group numerically smaller than the rest of the state's population" (CETF 148: 1). In the case of Italy and Slovenia, the NL teaching and learning has been so far included within special laws for minority group protection in force since 1954 in Slovenia and since 1948 in Italy, even if only the latest European laws promulgated to protect minority languages (with its climax in the European Charter for Regional or Minority Languages, promulgated in 1992) ensured them the context for their effective preservation. Actually, Slovenia has been providing compulsory teaching of Italian in all the primary schools of its Littoral area since the end of the II World War, whereas Italy has carried out an experimental teaching of Slovenian language in its primary and low secondary schools only in the last few years. The sociolinguistic context of the two minority/neighbouring languages is very different, one with a basic two-way bilingualism which characterises the Slovene Istria border area against a completely opposite tendency of a one-way bilingualism which characterises the Trieste area (Mikolič 2005). So far, we have found that teaching of these languages has been aimed at, with a great importance, healing the wounded relationships between border areas (Brezigar 2003:49). Nevertheless, we are convinced that, considering the slow process of renewing as well as the playing down of the complex borders context - especially such as "ancient borders" (Bufon 1998) - the NL teaching cannot be any longer a matter of sole protection and healing. On the contrary, valuing their NLs status, minority-regional

languages could have a leading role within a social integration development process, personal growth, local border communities cultural enrichment, following the ideal of "cultural contamination" (Balboni 2002), "real-life intercultural language learning laboratory" (Halink, Raasch, Schmitz-Schwamborn 2003), "laboratories of Europeism" (Čok 2008).

Within this context, efficient teaching strategies are needed as to inspire teachers and consequently the local language policy in order to sustain efficacious NL teaching interventions in mainstream primary schools, which might be the context where regional-NLs could find their way for a revival.

The lack of reference models, as well as the innovative nature of activities proposed urged us to start with a feasibility test of practical aspects related to these specificities, mainly linked to virtual networking and the face-to-face encounters between classrooms involved, more over the investigation about efficacy of the research instruments used for analysing pupils' language behaviour during formal interethnic encounters.

THEORETICAL FRAMEWORK

Extensive, highly interdisciplinary literature underpins our proposal, contextualised in social psychology (Allport 1954, Pettigrew 1998), language and social psychology (Gardner and Lambert 1972, Gardner 1985, Dörnyei 2001, 2003) psychology of peer relationships (Berndt 1996, Berndt and Ladd 1989, Bukowski and Hoza 1989, Bukowsky, Newcomb and Hartup 1996, Ladd 1999, Levy and Killen 2008), intercultural studies (Bennett 1993, Byram 1997, Byram and Morgan 1994, Čok 2003, 2006, 2009, Furlan 2002, Mikolič 2004), applied linguistics (Kramsch 2010), second language teaching and learning (Canale, Swain 1980, Candlin 1981, Littlewood 1981, Prabhu 1990, Richards, Rodgers 2001, Swan 1985), network-based foreign language teaching (Warshauer and Kern 2000, Thorne 2005, Thorne and Black 2007), sociolinguistics (Weinrich 1953, Thomason 1997, Fishman 1991, Kaučič Baša 1997, 2004). Here we provide some references which could specifically help to interpret actions and results of this initial phase of the research.

Contacts are at the heart of Gordon Allport's Intergroup Contact Hypothesis (Allport 1954, for a review see Pettigrew 1998, Wright, Brody, Aron 2005, Brown and Hewstone 2005). This theory claims that interaction/contact between individual members of different groups, under a proscribed set of conditions, can lead to a reduction in prejudice. The author identified four key conditions that lead to contacts' positive effects. They are: equal group status within the situation; common goals; intergroup cooperation; support of authorities. Pettigrew's implementation of Allport's contact theory (Pettigrew 1998) adds *friendship potential*, advising that contacts situation must provide the participants with

the opportunity to become friends and that constructive contact relates more closely to long-term close relationships than to the initial acquaintanceship (Pettigrew 1998: 76). According to more recent findings the quality of contact (i.e. friendship potential) appears to be pivotal whereas mere quantity of contacts with no specific quality conditions has sometimes detrimental effects as well as learning about the out group brings behaviour modifications at the initial stage of contacts, whereas the generation of affective ties gains over time importance (Eller and Abrams 2004:34).

A critical viewpoint is presented by Amichai-Hamburger and McKenna (Amichai-Hamburger and McKenna 2006) who propose a reconsideration of the contact hypothesis based on the use of internet interaction as a substitute of face-to-face encounters, sustaining successful results already gained in numerous researches regarding anxiety reduction, greater self-disclosure, practicality with on-line translator software.

Gardner and Lambert (Gardner, Lambert 1972, Gardner 1985) - and more recently Dörnyei (Dörnyei 2001, 2003) - present evidences regarding relations between the successful second language learner and his/her psychological preparation to adopt various aspects and behaviour which characterise members of another linguistic-cultural group.

In this research, friendship has been assumed as a powerful instrument for entering teenagers' world, since it is the group this research is addressed to. It is an emotional instrument which is mostly left aside in classrooms setting since cognitive matters are valued over the affective ones. Friendship in children and adolescents has been deeply investigated by Berndt (1996), Berndt and Ladd (1989), Bukowski and Hoza (1989), Bukowsky, Newcomb and Hartup (1996), Ladd (1999). Main findings of the research are the following:

- peers play an essential role in the socialisation of interpersonal competence
- children associate friendships with peers with companionship, dyadic exchanges, intimacy, emotional support, openness, honesty, and affection
- gender differentiation in some preferred friendship's aspects with girls more likely to appreciate intimacy as well as boys solidarity
- friendship in adolescence serves as a means for achieving individual identity and self-understanding
- cross-cultural peer relationships could lead towards misunderstandings as variations in cultural values may cause differences in the way children interact and maintain friendships

On the front of intergroup and cross-race friendship research:

- cross-race friendships are one of the most influential intergroup contact's types in terms of positive impact on social attitude (Tropp and Prenovost 2008, cited in McGlothlin and Killen 2010:626)
- purely cognitive information about the out-group might bring changes in beliefs but not in behaviours; only close relationship with an out-group member leads to more positive attitudes (Liebkind and McAlister 1999)
- where close-ethnic friendships arise, lower level of intergroup anxiety is associated with more positive out-group attitudes in general, hence the call of the same researchers addressing psychologists, practitioners and policy-makers for strategies development encouraging intergroup friendships (Turner & Feddes 2011:922)
- infrequent cross-race friendships in childhood may lead to the inference that these friendships are not feasible (McGlothlin and Killen 2010:631)

Network-based language teaching⁹ (NBLT) is our research key element of since it compensates the difficulty to realise frequent face-to-face encounters in NL classrooms. The theoretical framework we assumed refers to Network-Based language teaching, grounded in the studies of Mark Warschauer (Warschauer and Kern 2000), Tele collaboration research in foreign language learning and teaching run by Julie Belz (Belz 2003), Internet-Mediated-Intercultural-Foreign-Language-Education (ICFLE) invented by Steven Thorne (Thorne 2006), Robert O'Dowd's research on intercultural learning in online environments (O'Dowd 2003) and Mark Prensky's thoughts about *digital natives* (Prensky 2001, 2010). Specifically it is acknowledged that networking tools are:

- learner-centred environments (O'Dowd 2003)
- authentic environments, that is augmented communicative authenticity
- good tool for expansion of vocabulary (Wilson and Espejo 2009)
- highly motivating
- highly expressive, inspiring multimodal compositions (podcasting, web conferencing; Thorne & Black 2007)

They can:

- enhance oral, aural and cultural proficiency (Webconferencing, Skype, Cooke-Plagwitz 2009)
- enhance writing skills and motivation to write (blogs, wikis, Thorne 2005)
- enhance fluency (SCMC, Thorne 2005)
- instil culturally responsive sense of sociolinguistic variations (SCMC, McCourt 2009, in Oxford & Oxford)
- trigger reflective learning (email, wikis, blogs, SCMC, Thorne 2005, O'Dowd 2003¹⁰)

⁹ "Network-Based Language Teaching (NBLT) is language teaching that involves the use of computers connected to one another in either local or global networks. (...) It represents a new and different side of Computer Assisted Language Learning, where human-to-human communication is the focus" (Warschauer & Kern 2000: 1)

- inspire collaborative learning (on-line gaming, Thorne & Black 2007)
- provide enjoyment for language learning, students not focused on grades (Wilson and Espejo 2009)

The methodological framework of the research is that of communicative approach to language teaching (CLT) (Canale, Swain 1980, Candlin 1981, Littlewood 1981, Prabhu 1990, Richards, Rodgers 2001, Swan 1985) with a particular attention to affective second language learning theories (Arnold 1999, Schumann 1997, Stevick 1990) linked to natural second language acquisition theories (SLA theories) like Krashen's affective filter hypothesis (Krashen, Terrel 1983, Krashen 1985), and consequent to the underlying belief that learning languages is not only a matter of cognition, socialisation, communication but it is also, or even more importantly, a matter of human relations (Kramsch 2010: 2).

Although the focus of the research is more language speakers oriented and not language oriented, the theoretical framework offered by the linguistics contacts field's study (Weinreich 1953, Thomason 1997) gives us a tremendous amount of information about linguistic behaviour that might occur within interaction in multilingual settings we are going to observe. Within the research it is also developed a paragraph dealing with models of language interaction – like the choice of the code: half code, alternation code, one code (Thorne 2005) - preferred by adolescents engaged in cross cultural communication.

The underlying learning theories of the research are those derived from social constructivism (Kelly 1963, Vygotsky 1978) which put experience and social interaction at the centre of the learning process, cooperative learning theories (Slavin 1995, Johnson, Johnson, Holubec 1994) and multiple intelligence (Gardner 1983, 1993, 2008).

RESEARCH CONTEXT AND PROBLEM

NL teaching and learning in mainstream primary schools of the border municipalities of Trieste- Italy and Koper- Slovenia are not efficacious as they could and should be. As it was said in the introduction, the study of Italian language is not "implemented well" in Slovenian schools where it represents a compulsory subject and where it lately reached a quite low proficiency level (Čok 2009). Slovenian language teaching is, with a great delay, at the very beginning of its introduction into the compulsory mainstream education system in Italy, not "well-equipped" at all from an organisational and methodological viewpoint.

Rare contacts and, above all, low quality contacts exist between the two named mainstream speech communities, neither at compulsory schooling level where teachers of Italian in Slovenian Istria since ever engaged

in NL teaching had so far hardly considered to exploit contacts with the neighbouring country for their language classrooms, nor at informal socialisation of involved teenagers (Cavaion 2012).

We are convinced that, in order to set up a methodology based on the development of systematic contacts and meaningful cross-border relationships among teenagers learning each one the language of the other, could work as refined means of linguistic, cultural, social and interethnic relationships growth in the border area, giving impulse to a renewed idea of NL teaching and learning.

RESEARCH AIMS, RESEARCH QUESTIONS AND DESIGN

This six-weeks-lasting study represents a first cycle of an Action Research (2011 - 2012) which will continue in the following school year 2012 – 2013 in the same classrooms, aiming at the development and implementation of tools and strategies in order to sustain in practice the idea of contact based NL learning and teaching. This stage answers specifically to the need to identify feasibility and practicability of the innovative planned actions – which are network based communication exchanges, videoconference, SCMC¹¹ (chats), emails and real encounters where pupils are expected to work together, developing and testing their communicative skills in a multilingual environment. The following research questions have led this phase of the study:

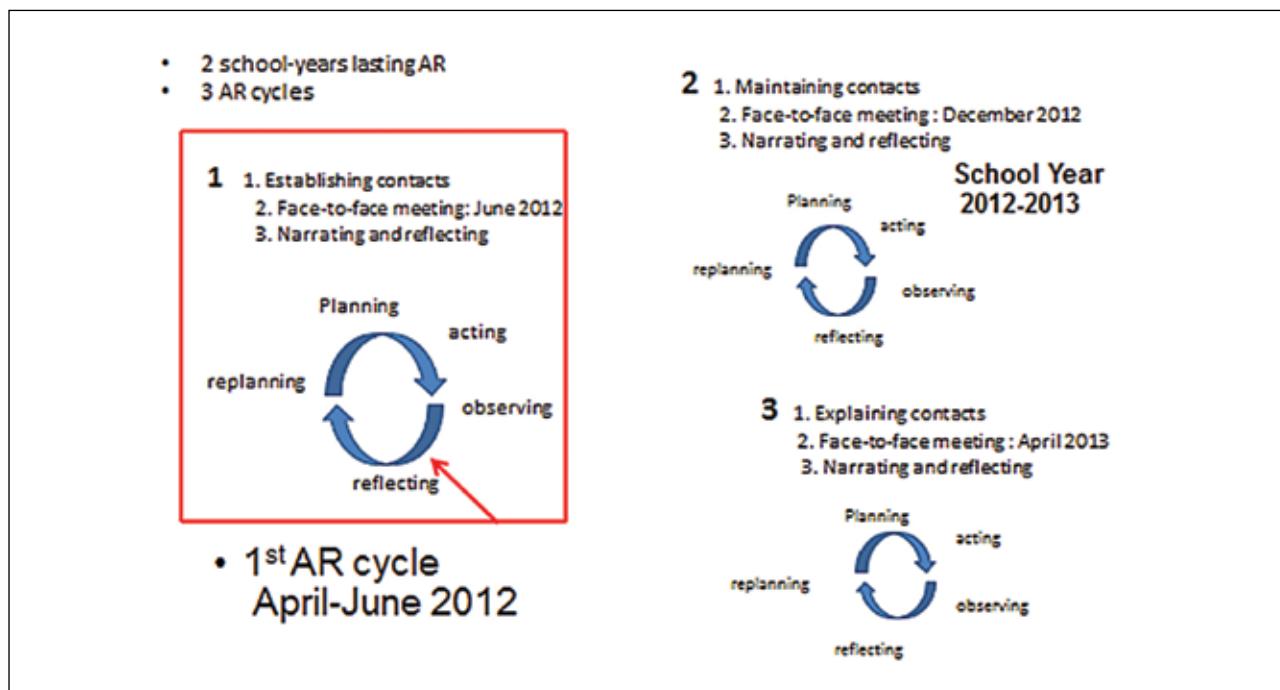
- How can cross-border face-to-face and virtual meetings be logically and technically sustained?
- How much are they sustainable from an organisational, didactical and financial point of view?
- How much realistic and sustainable is the planned work with teachers?
- How should cross-border face-to-face and virtual meetings be shaped in order to get students to
 - a positive feeling with the experience of encounter
 - increase the use of the language they learn
 - strive together cooperatively for goal attaining?
- How much do students spontaneously use their NL in cross-border contacts?
- How do students reflect through forums on their own cross-border contacts experiences and NL learning?
- How should cross-border face-to-face meetings be shaped to become an efficacious context for assessing real students' communicative competence and intercultural awareness?

This first cycle of AR was carried out between April and June 2012 and went throughout three stages which were planned, acted, observed, reflected and finally re-

10 Very interesting the research reported by O'Dowd in this article investigating intercultural learning in a Spanish-English e-mail exchange

11 SCMS, synchronous computer-mediated communication, or Instant messaging (IM) commonly referred to as *chat*.

Table 1. Research design for Action Research (AR) "Teaching and learning neighbouring languages through cross-border contacts" following Kemmins and McTaggart's AR model- Cavaion 2012

planned by the researcher and the other participating teachers (Kemmins and McTaggart 1990).

The actions in classrooms lasted five weeks for the Italian school and six weeks for the Slovenian pupils for the reason that the Italian school year ends before the Slovenian one. It must be said that the beginning of the study underwent an important delay due to juridical problems which came up in the Italian school linked to a very strict legislation which limits the use of internet networking in school setting among under age children.

We started establishing contacts over the period of April - May 2012 through a first videoconference which tried 20 minutes and where pupils met and, in pairs, introduced themselves either in their language or in the NL. Immediately after, maintaining the same pairs, they were engaged in a chat session, trying to get as many information as possible about the pupils from the other school. After this virtual encounter free exchange of emails/Facebook messages¹² to maintain and foster contacts were asked to pupils. We also set up an e-Forum (e-Forum 1: *Contacts*¹³) on the project web site about to provoke reflections on realised contact (homework activity).

In the second stage (June 2012) we prepared pupils to the real encounter with the NL school which had

the characteristic of being a thematic encounter on the wide topic of "Communication", either linguistic or non-verbal one. We chose this very general theme to get pupils reflecting about channels of communication and not naming directly diversity of languages which we thought could lead them easily to speak only about difficulties. We focused their attention on their own expectations and feelings about the encounter and introducing them a little on the activities they would be involved in. The encounter took place in the Italian low secondary school in Trieste. The classes encountered over a school morning and they were divided into mixed groups of 4-5 students each, engaged in diverse, interdisciplinary, multi-media, task-based cooperative activities. A particular attention has been given to grouping. We teachers and researcher decided to mix pupils of different level of linguistic and communicative skills. Pupils set up podcasts (recording Italian and Slovenian tongue twisters) and video clips, produced collaborative and creative writing and posters. A final full group session concluded the meeting with presentation of the materials produced by students.

In the last stage of the project we asked pupils to join another e-Forum (e-Forum 2: *Impressions*, homework activity for the Slovenian class) to narrate and reflect about the whole experience.

12 Facebook was not foreseen thought it resulted to be used by the majority of students

13 A web site of the experimental project was set up, called "Teaching (through) contacts". It was guested within the virtual web site of the Slovenian primary school. The web site is accessible only to participants, that is, teachers, students and ICT technician.

RESEARCH METHODS

The research is a qualitative study, specifically it is a cycle of a qualitative AR. Never the less some quantitative data coming mostly from a questionnaire were analysed with descriptive statistics. The cycle we are going to present refers to the AR model developed by Kemmins and McTaggart (Kemmins and McTaggart 1990, see below, Table 1).

PARTICIPANTS

The research involved a primary school class of the Municipality of Koper, Slovenia, having Italian language as a compulsory subject and a first lower secondary school¹⁴ class of the city of Trieste, in Italy, where teaching Slovene language is included in its school curriculum. Participants were:

- 24 pupils, aged 14-years-old, from class year 8 of the Koper's school, and 22 pupils, aged 13-years-old, from class Year 2 of the lower secondary Trieste's school.
- the two specialised NL teachers of the involved classes
- other subjects' teachers: one arts' teacher, one geography's, history's, Italian's, one Italian school's support teacher for pupils with special needs; one Slovenian school English teacher. These teachers were present during the face-to-face meeting in order to support the activities and tutoring pupils

A specification has to be made about the NL different knowledge level of the two classrooms. Slovenian students have been taught Italian language since the beginning of primary schools, with this school year representing the eighth year of their NL learning. Italian pupils took up Slovenian language just in Year class 1 of their lower secondary school, which means the year before the research started. This different level of language knowledge as we will report in the following paragraphs has determined some difficulties but did not hinder the planned activities.

DATA COLLECTION AND ANALYSIS

Considering the very diverse nature of activities we needed to try out – linguistic, metalinguistic, visual, aural, virtual and face-to-face activities – there was requested a wide range of techniques, both for collecting and for analysing data. The most of these techniques had and will have to be readapted for the purpose of the research since their context of origin is the tradi-

tional FL classroom¹⁵. We used the following techniques and procedures (which we report with the code label in brackets):

- 3 Observational grids: one for the video conference (OB.videoconference1a, 1b), one for the chat session (OB.chats1a, 1b), one for students' individual observation during the face-to-face meeting (OB.face-to-face1a, 1b, 1c)
- 2 semi-structured interviews, one with the Slovenian NL teacher (Int.Ma.1), one with the Italian NL teacher (Int.Chr.1)
- Document analysis of:
 - Chats (Chat1)
 - Writing texts produced within creative writing activities and poster activities
 - Forums (For.1.contacts, For.2.impressions)
 - Podcasts (Pod.1, Pod.2)
 - Video clips (Vid.1.kavarnica, Vid.2.igrisče)
- 1 questionnaire to students (Q.pupils1)
- Researcher's diary (Diary)
- minutes of the "AR reflection meetings" (ARmeeting1 and 2)
- mails (e-mails + initials of names)

Data were analysed through qualitative data analysis, mainly using the qualitative content analysis (Vogrinic 2008) and - with regards to dialogic texts like chats, or interviews – by means of Conversational Analysis (Peräkylä 2005) thematic analysis (Boyatris 1998) and chat analysis (Pasfield-Neofitou 2007) - paying attention to the possible differences linked to the multiple symbolic systems represented by the different languages and cultures included in the research. Never the less the research revealed the need to identify more specific analysis's techniques referring to multimedia materials which constituted the bulk of analysed documents (virtual video networking, video clips, podcasts, drawings). Descriptive statistics analysis was applied to some answers of the questionnaire delivered to pupils.

Triangulation of observers as well as multiplicity of data collection techniques and data sources sustained the research's "internal validity" of followed by *member check* (Merriam 2002). In fact, once each activity had been observed, field notes were sent to the teachers in order to be verified. These notes were sent back by the teachers via e-mails reporting their own reflections on the issues.

In summary the process was 'inductive' involving the moving backwards and forwards between data and analysis, and between data and every theory and concept developed, and between the data and other literary sources (Hitchcock and Hughes, 1995:297).

14 Thought the different label of schools, students are of the same age.

15 As a matter of fact, it happened that we devised an observational grid (OB.face-to-face1) inspired by two famous observational models, TALOS and COLT (in Nunan 1992) in foreign language methodology of research, which did not work.

RESULTS

Cross-border face-to-face and virtual meetings: logistical and technical sustainability.

This question is the key point which will enable us to sustain our idea's practical feasibility, since we are convinced that, any innovative proposals in school are really good even without experiences confirming they are possible in practice.

Virtual Networking

In cross-border contacts based on NL teaching, a big bulk of teaching actions works throughout networking tools like: web conference, SCMC (chats), fora, emails. These tools are quite easy to use both for students and teachers, and they are absolutely accessible since they are all free of charge internet services. At the beginning, we were worried about the quality of virtual connection, in particular during videoconference, since we used a simple Skype video-call software, which was not well supported by literature reference reporting only about researches exploiting high quality level of technological video-conference tools (Kappas and Kraemer 2011, Oxford and Oxford 2009). Since the observational grids we used to record the event as well as interviews with teachers and the researcher's diary showed each technological problem occurred during video-call and chat session (Diary, 15 May; OB.videoconference.1.Ch/Ma), very good atmosphere that was created within a rather good software's resolution used in classroom context (Diary, Tues.15 May, e-mail Ir.- Ch., Ir.- Ma, 15 May). There were some negative events linked to the fact that not all PC in the Italian ICT room were operative. (OB. videoconference.1.Ch; Int.Chr.1, p.1,2; Diary, week 0, week1), orthographic problems regarding Italian pupils who were not acknowledged with orthographic switching method (OB.chats.1), Italian school was not "equipped" with software and microphones (Diary, week 0, week 1), pupils not accustomed to talk closely to microphones (OB.videoconference.1.Ma; OB.videoconference.1.Ch), pupils not able/very slow to subscribe the school website and to set up an e-mail address (Diary, week 0, week 1; e-mails Ir-Ma, Ir-Dz; Int.Chr.1,p.2)

Hence we can say that the real problems that occurred, linked to virtual networking, were Italian school technological equipment (PC working properly, microphones) but, more remarkable was the, pupils' unpreparedness (mostly Italian) to enrol virtual space, very much confirming warnings coming from literature to not overestimate the actual skills of digital natives (Oxford and Oxford 2009, O'Dowd 2003). No technological roadblocks occurred during virtual connections.

Face-to-face meeting

The face-to-face meeting, long planned in details through intensive emails exchange with teachers, visit

to the guest school, meetings with the guest school co-ordinator and preliminary talks to the head teachers at the very beginning of the project (Diary-meetings with head teachers) presented no logistical and technological problems. The rooms were identified in advanced within the Italian low secondary school big auditory in which 6 groups worked simultaneously without interference problems. There were three more available classrooms with one teacher in each as supervisor. From the event's observational grid, the researcher's diary, from interviews with teachers and from the AR meeting report it appears that no practical problems were noticed by teachers (Int.Chr.1, p.1; Int.Ma.1, p.1; Diary 7 June), activities had no needs of any special place, classrooms were a good setting (Diary, 7 June; e-mail Ir.-Ch., Ir.-Ma. 7-10 June; AR.meeting1;), pupils, well equipped with technological tools (I-pods, video cameras, cameras), complied with the fact the Italian school is not enough technologically equipped (Diary, 7 June;). We can say that no logistical problems have characterised this very first time event and the potential problem regarding technological tools for recording video clips and podcasts were solved by students' proactive self-organisation confirming what Prensky says about proactive behaviours of *digital natives* (Prensky 2010:10).

Cross-border face-to-face and virtual meetings: organisational, financial, methodological feasibility

The classes participating to the research had no previous experiences of class exchanges or virtual networking (Diary: The schools, Meetings with head teachers, preliminary meetings with teachers). Virtual and face-to-face meeting were tested for the first time with these results:

Organisation

- need of parents' permission to record pupils in the virtual classroom: both schools (Diary18 April, e-mail Ir./Dz)
- special permission to use internet networks in the Italian schools (Diary 18 April, e-mail Ir./Dz)
- need to improve strategies as to form successful and effective groups (Int.Chr.1, p.8, Int.Ma.1, p.4, AR.meeting2)
- shortage of available time for running both videoconference and chat session (Int.Chr.1,Int.Ma.1, AR.meeting2)
- teachers previously planned work within the curriculum which did not allowed researcher's interventions in the classroom, that is, need to integrated contacts based teaching into the curriculum (Int.Chr.1p.1,3,4,5, Int.Ma.1,p.15, AR.meeting2, Diary week 6)

Finance

- need of financial support outside school budget for the Slovenian school in order to cover travel's

costs to Trieste (Diary: Meeting with head - teachers)¹⁶

Methodological issues

At this phase of the research we have only data related to the question whether the activities proposed for the research obliged teachers to change their teaching approach (asked in teachers' interviews) and few observations from thematic analysis of the same interviews (Int.an.Ma1/Int.anCh1) where we identified the topic "Teacher/students relationship/ teacher's teaching style, approach". Observations are also reported in the Diary where we describe some discussions we had with teachers about the proposal to do not oblige pupils to use one code rather than another (Diary 14 February, 5 March). As interviews confirm, teachers claimed that they did not have to change their teaching style, that is, the activities proposed met very well their usual way of teaching (Int.an.Ma1, Int.an.Ch1). The NL teacher from Slovenian school stressed very much the fact that the pupils, within the period they participated to the research, were positively different, she perceived that if a different teaching style "happens" it will be due to pupils' higher engagement (Int.Ma.1, p.6). Actually, in our interviews' thematic analysis we noticed different ways of relating to pupils on the behalf of the two teachers, one more exhortative – Slovenian school NL teacher - and one more direct and executive – the Italian school NL teacher - which actually does not meet the constructivist foundations of this research. But the so far findings tell us that a process of change is in progress, both in pupils - more motivated (Int.Ma.1; Diary, 15 May, 7 June; Q.pupils1, ARmeeting2) – and teachers who noticed some positive changes in attitude towards the project (question "How do you feel within the research?". Int.an.Ma1/Ch1) and who started to reflect on how to integrate face-to-face activities within the "traditional" classroom activities (see paragraph about networking and face-to-face activities). It is interesting that teachers rather speak about lacks in NL curriculum which do not allow them to develop meaningful activities (Int.Ma.1, p.7). Relationship between contacts and NL curriculum will be investigated in the next stages of the AR.

Teachers' extra-work sustainability

Another aspect of this approach is the proposed methodology's real sustainability in terms of teachers' increased amount of work. In this initial phase of the research we had to do with highly motivated teachers who were willing to cooperate as they saw the potential benefits of the approach (Int.Ma.1, p.2,4,6,9,11,14,15/ Ch.1, p.8). Never the less, if we had to involve more schools to adopt our proposal in the future, it would be advisable to provide the amount of job teachers are

asked to do. For this reason we asked teachers to keep a detailed record of the time spent on the preparation of activities, meetings *et al.* We also recorded some observations about relationships development within the research among cooperating teachers (Diary 5 July). At the end of this first stage teachers declared about 30 hours of extra work spent between February and June (Ma.grid1, Chr.grid1) but as discussed in the final AR meeting (ARmeeting2) a great amount of time was spent at the very beginning in order to prepare communication for the families and the presentation for the school. In this phase intense e-mail communication (about 100 e-mails) run mainly between the researcher and the Slovenian teacher (e-mails Ir-Ma December 2011-July 2012). No meaningful contacts occurred between NL teachers due to lack of a real encounter at the beginning of the project.

Making Networking and face-to-face meeting activities effective

In order to be effective from a didactic viewpoint, and following social psychology literature about effective contacts (Allport 1954, Pettigrew 1998, see theoretical framework) our activities in this phase of the research had to meet the following conditions:

- to make pupils associate a positive feeling with the experience of encounter
- increase the use of the language they learn
- make them to strive together cooperatively for goal attaining.
- Through multiple data collection - questionnaire to pupils, Diary, interviews to teachers, the AR meeting - we came to the following midterm considerations.

The most effective activities – taking into account pupils' engagement and amusement, their linguistic behaviour and the level of spontaneous cooperation - appeared to be the recording of "tongue twisters" activity (podcast1 and 2) and the role-plays' video recording (Vi.1.kavarnica; Vi.2.igrišče) which allowed pupils "to become more friends" (Q.pupils1) and to reflect about sounds of languages which they had no opportunities to play with, even in their own language ("I have never learned an Italian tongue twister at school, it is really funny!", is an answer given by an Italian pupil in pupils' questionnaire). Amusement and engagement as well as positive feeling were confirmed by pupils' comments on networking activities (Diary 15 May) with 39 out of 44 pupils who were very satisfied and who felt nice, at ease, absolutely relaxed during videoconference and chats. From the questionnaire (Q.pupils1) we know that face-to-face meeting was judged positively/very positively by 89,8% of participating students and pupils left

<?> The Italian school can so far rely on financial support within the budget foreseen by the national law about minority languages protection. (Legge n. 142, 15/12/ 1999, "Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche").

school with a good/very good feeling about it (85,3% of pupils). Encountering "others" was described as positive/very positive experience for the majority of pupils (87, 8%), where 17 pupils who expressed very positive comments found the encounter "super, wonderful, very nice, highly educative, very amusing, perfect". The use of language had been a surprise for teachers who were quite suspicious about the possibility their pupils could spontaneously choose to speak their respective NL. On the contrary, in all the proposed activities the NL was very frequently used that is, almost every student made some use of his/her respective NL (see next paragraph). In podcasts and role-plays pupils collaborated spontaneously and found out the way to communicate and attained the goal of making the things going (In.Ma.1, p.9, In.Chr.1, p.4, Diary 15 May, 7 June) despite the very different NL mastering level.

Less effective activities were posters, drawings and creative writings. The first two linked to the fact that in these kinds of activities talking can be avoided, pupils can work individually on the chart without communicating intentions, just "*spying on*" the neighbour's work (In.Chr.1, p4). Eventually pupils did not cooperate, nor enjoyed the work (In.Chr.1, p.4; In.Ma.1, p.4). Creative writing activity was misunderstood, as defined by teachers who also admitted it was an activity they did not usually use for their language teaching (In.Ma.1, p.5, ARmeeting2). This brought to a new research question an answer that is "how to integrate innovative practice within teachers' own teaching practice?" (Diary 5 July) which made us reflect about the fact that activities proposed during the face-to-face meetings must be already experienced in classroom. Among virtual networking activities both videoconference and chat sessions were very effective with the only problem concerning the lack of time. It was demonstrated that Chat sessions provided pupils with authentic communicative environment giving them some opportunities to expand their vocabulary (Wilson and Espejo 2009), triggering reflective learning (Thorne 2005, O'Dowd 2003), through peer-to-peer learning, as well as of intimate expression of emotions (see next paragraph) confirming what literature says about intimacy in intergroup and intercultural computer mediated communication (Amichai-Hamburger and McKenna 2006, Thorne 2005) and inspiring the researcher with new research questions, that is "how much internet contacts improve sense of friendship within this research activities?", "how much contacts develop into friendship and how is this perceived as a possible positive factor for bettering NL learning?", "how much contacts developed within this research continue out-of-school pupils lives?" (ARmeeting2). Fora were the only completely unsuccessful activity proposed with practically no pupils enrolling them. Special reflections were dedicated to this problem in the AR final meeting and it also represented a new research question for the next stage of the research, which is: "How to engage pupils in fora

without giving this task as compulsory?" (Diary, 5 July, ARmeeting2).

In the last AR meeting another key aspect was identified in order to ensure the activities' success that is, the attentive grouping made according to pupils' personal aptitudes and interests toward the proposed activities instead of grouping them like simply mingling skilled pupils with those less skilled, as we did for this face-to-face meeting (ARmeeting2).

Students' language choice and interaction in cross-border contacts

"How will pupils interact?" was the big question and challenge the we, teachers and researcher, were not able to answer, nor even to imagine it at the beginning of the research, as no previous similar experiences were reported in literature and teachers themselves had no experience involving contacts with teenagers learning each one the language of the other. The choice of the language to be used during contacts was somehow free, as agreed at the beginning of the research (Diary/ Book/ Journal: preliminary meetings with teachers) in the form that we encouraged pupils to feel confident using their NL but if they did not use it, nothing would happen. We also agreed not to take into account English as a possible alternative communication channel. When very few pupils - one from the Italian school, surprisingly very good at Slovenian language, and few from the Slovenian school – asked to be allowed to use English, we just tried once again to encourage the use of NL, but we practically did not deny the use of any code. It was following the researcher's conviction, and which at the beginning sounded like an imposition but as time passed, it became a shared opinion among teachers and researcher (Diary) - that in multilingual learning setting rhetorical restrictions on code choice cannot replace communication's authenticity.

We had the opportunity to observe and collect data about pupils' interethnic communication mainly in two occasions – during the videoconference and during the chat session. During the face-to-face meeting a lot of informal observations were reported (Diary 7 June) but data collection wasn't carried out because teachers were unable to fill in the available observational grid, being them already engaged in supporting pupils in their activities. Never the less we asked pupils in the questionnaire to report about their use of language delivered during the face-to-face meeting session (Q.pupils1, Q.4) which may be indicative of their language behaviour. During the face-to-face activities pupils reported their quite equal use of the languages: NL (26,8%), L1 (26,8%) and a mixture of L1 and NL (29,3%). We found some correspondences between what they answered in the questionnaire and what was observed informally (In.Ma.1, p.13; Diary 7 June).

Language authenticity code choice characterises, as matter of fact the video clips pupils set up in which, for

Table 2: Examples of peer-to-peer learning during chat communication

Excerpt from chat room 11; four girls chatting, two from the Italian school (G. and A.), two from the Slovenian school (T. and F.)	
Slovenian girl (SLO)10:11 T: come stai?	[how are you?]
Italian girl (ITA)10:12 G: Dobro in ti?	[fine, and you?]
(SLO)10:12 T: DOBRO	[FINE]
(ITA) 10:13 G.: in F.?	[and F.? ((referring to the other Slovenian girl))]
(SLO)10:13 T.: <u>je tukaj z mano</u>	[she's here with me]
(SLO)10:13 T.: in tudi ona je dobro	[she's also fine]
(ITA) 10:14 G.: ?? o.o	[??o.o , ((request for explanation))]
(SLO)10:14 T: anche lei sta bene	[she's also fine ((translation into Italian))]
(ITA) 10:14 G.: je tukaj z mano?	[she's here with me?]
(ITA) 10:14 G.: cosa significa?	[what does it mean?]
(SLO)10:14 T.: lei sta qui con me	[she's here with me ((translation into Italian))]
(ITA)10:15 Giorgia: aaaaa.... A. je tukaj z mano! ^ ^ [aaaa...A. ((the other girl)) she's here with me! ((use of the new language))	
(SLO)10:15 T.: ok	[ok]

example, they devised situations where they maintained their linguistic identities playing the role of speakers in multilingual setting (a conversation in a bar, an arrangement for going to cinema, Vid.1.kavarnica, Vid.2.igrišče). As said before, teachers were very surprised by the fact that pupils decided on their own to use their respective NL both in videoconference and chats. All the pupils presented themselves in NL in videoconference thought the instruction were: "Find your way, either in Italian or Slovene language, to introduce yourself to a boy/girl you have never met before but who you are going to meet soon. One-minute presentation". During the chat session NL were used as main means of communication in six out of the nine valid chats we analysed (chat room n.1, 2, 4, 9, 10, 11). 92 out of 142 utterances were in NL, use of English was limited to frequent "OK", uttered above all by Italian students, and mixed code communication exchanges were also very rare (chat 8). Analysing "e-Turns" and feature of "Communicative Activity" we were able to analyse the turns distribution (Pasfield-Neofitou 2007) that is, we could notice whether in the interethnic encounter representatives of one group were predominant on the others, due also to the condition that a group (Slovenian pupils) was more proficient in NL than the other one (Italian pupils). Surprisingly 7 out of 9 valid chat rooms were characterised by an even distribution of labour, only two chats were led by Slovenian pupils. During the chats we also observed possible meaningful peer learning situations (we report below an excerpt, Table 2) as extraordinary examples of peer to peer learning through ICT tools. These confirming literature findings reported in the paragraph *Network-based language teaching in NL classroom* of this paper claiming for quality of learning through ICT tools.

Making pupils' reflect

Sadly, no results came out from pupils' reflections about the experience regarding this first stage of the research as pupils did not enrol the proposed e-fora. Fora were the only way we had to get pupils' comments, due to delayed beginning of project, we had no opportunities to enter in the classes after the face-to-face meeting of the 7 June for group interviews or focus groups. We expect e-forum to be an appealing tool itself for making pupils participate to discussions. New ways have to be developed for this important aspect.

Cross-border face-to-face meetings as context of a language learning assessment

Actually, Cross-border face-to-face meetings as context of a language learning assessment is a big question, not exhaustively answered within this cycle which in any case represents the very first step of this innovative investigation. In fact, educational settings, providing pupils with real contacts with target language native speakers, never before have been subject of studies. Here we are wondering if face-to-face meetings - beyond representing opportunities of positive interethnic encounters and authentic language usage - could also be a context for assessing pupils communicative and intercultural competences which hardly are assessable in a classroom context (Balboni 2002), in order to answer the research question "How should cross-border face-to-face meetings be shaped to become an efficacious context for assessing real students' communicative competence and intercultural awareness?".

The most significant answers we got are those expressed by teachers in interviews (Int.an.Ch1/Ma1) who

identified motivation, fluency during performances, spontaneous use of the language, participation, desire to communicate as subjects of new investigation, bringing more specific research questions, that are "How can we observe and assess fluency during role plays and podcasting activities?", "How can we assess a wish to communicate during face-to-face activities?", "How can we observe and report pupils' spontaneous use of the language during the face-to-face activities?". The Observational grid devised for the face-to-face meeting, addressed to pupils' was not at all effective due to the high engagement of teachers in organisational matters.

CONCLUSION

With this research we wanted to investigate practical feasibility as well as methodological implications of introducing cross border contacts into the primary NL classroom of mainstream schools situated along Slovenian-Italian littoral border area. It has been also described an embryonic investigation regarding pupils' language behaviour in instructional multilingual learning context. This study is actually the beginning of a research which will continue during next school year, answering questions more oriented towards the role of cross border friendship development in the NLs learning, contacts' influence on pupils' integrative motivation, implications of contacts based on language learning and teaching for the NL curricula.

Results of this short study bring evidence of practical feasibility of introducing contacts into the traditional NL teaching. No insuperable problems hampered the planned actions, neither the organisational ones – sustained actually by very motivated teachers who have been also engaged in organisational aspects of the research - nor the technological ones. In fact, although the schools do not meet the level of technological equipment they should have, pupils compensated it by putting at the disposal their own technological devices. This extraordinary behaviour what Prensky would call proactive self-organisation of *digital natives* (Prensky 2010:10) is not actually confirmed when some basic ICT skills are requested in order to take part in activities of the web-site project (difficulties to enrol the website project, total "mutiny" of the e-forum).

Methodological issues are still at the beginning of investigation with some data contrasting teachers' own perception that the proposed approach doesn't require any changes in their own teaching style (see examples reported of students' different behaviour, activities which are not carried out in everyday NL lessons like

creative writing activities, tongue twisters, teachers' attitudes and expectations towards pupils' own use of target language). We retain that a process of change has been triggered both in teachers and pupils, and we dare to think that actually the proposed contact based approach will oblige teachers, in the future actions, to review first of all their capability to meet pupils' diverse, multimodal learning style and their prejudicial thoughts about pupils' language behaviours.

Afterwards we identified characteristics of what we defined "effective activities" for cross border virtual and live encounters in terms of pupils participation and amusement, increased use of NL and level of cooperation, being these characteristics inspired by social psychology theories like Intergroup Contact Hypothesis – Allport 1954, Pettigrew 1998 - and studies on intergroup/cross-race friendships - Liebkind and McAlister 1999, McGlothlin and Killen 2010, Turner & Feddes 2011. During face-to-face meeting multimedia activities (video clips and podcasts) beat both traditional and non-traditional activities - like posters, drawings and creative writing. Internet networking activities confirmed their powerful role within writing intercultural communication exchanges, as early described by field literature.

Spontaneous use of NL by the pupils taking part in project's virtual and face-to-face activities has been analysed, demonstrating in majority of pupils a spontaneous interest to use their respective NL. The study also confirmed the exploited language analysis tools appropriateness providing us with important insights which might inspire future activities conceiving pupils' language choice. Effective observation of pupils' live extemporary speech has not been possible due to teachers and researcher over engaged in organisational matters.

Finally, some initial reflections about how cross-border contacts could be exploited for new ways of assessing pupils' language learning were gathered, which inspired new specific research questions.

A quite important data is missing in this phase, that is the pupils' reflections which were supposed to be collected from pupils' participation to e-fora but it did not happen. Somehow, this fact undermines the proper data collection triangulation, although we did have some data regarding pupils which were collected by means of questionnaires and observations. At this proposal we found out that the foreseen data collection and data analysis techniques were almost appropriated (with one observational grid completely useless). There is definitely a need of further investigations and above all within the field of visual ethnography (Harper 2005).

IZVEDLJIVOST ČEZMEJNEGA POVEZOVANJA PRI POUČEVANJU SOSEDSKEGA JEZIKA V OSNOVNIH ŠOLAH

Moira Irina CAVAIION

Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta Cankarjeva 5, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: irinacavaion@hotmail.com

POVZETEK

Sosedski jeziki so jeziki, ki se uporabljajo v obmejnem prostoru in vključujejo skupine ljudi, ki predstavljajo manjšinski narodnostni delež glede na večinski narod državnega teritorija. Kljub temu so pomemben člen jezikovne in kulturne različnosti specifične družbe; različnosti, ki jo evropska jezikovna politika zelo upošteva, saj je v zadnjih dvajsetih letih oblikovala veliko pomembnih zakonov, ki predstavljajo osnove za njeno zaščito. Vendar se politika ohranjanja jezika ne srečuje vedno s potrebami mladih govorcev, ki ne kažejo dovolj zanimanja, da bi se jezikov sosedov naučili in niti, da bi jih posledično uporabljali. Raziskave na področju učenja / poučevanja sosedskega jezika potrjujejo, da med učenci slovenskih osnovnih šol v Slovenski Istri upada raven znanja italijanskega jezika in da je premajhno zanimanje šoloobveznih otrok za slovenski jezik v Italiji, kjer se pouk tega jezika šelev uvaja v obliki poskusnih šolskih programov.

Pričajoča raziskava dokazuje, da je bistvena prednost poučevanja obmejnih ali sosedskih jezikov (J2) motivacija za učenje, ki postane učinkovitejše v neposrednem stiku med obema jezikovnima skupinama. Ta možnost je bila v modelih obmejnega šolstva do zdaj premalo izkorisčena.

Pri raziskavi sta sodelovala dva razreda dveh osnovnih šol v Trstu in v Kopru, v katerih je sosedski jezik (slovenščina in italijanščina) v kurikulu. V času poteka raziskave so se učenci najprej povezali na internetu (virtualna srečanja, klepetalnice ter video-konference) nato pa še v živih srečanjih.

Med raziskavo sta bili preizkušeni tako izvedljivost predlaganega učenja in poučevanja sosedskega jezika, kot tudi učinkovitost izdelanih didaktičnih pripomočkov ter inštrumentov spremmljanja.

Raziskava je dokazala izvedljivost uvajanja čezmejnih povezovanj v tradicionalno poučevanje sosedskega jezika. Pokazala je, kateri izdelani in uporabljeni pripomočki delujejo bolje od drugih, so torej v procesu učenja učinkovotejsi. Živi in virtualni stiki so povzročili tudi zelo pozitivne odzive, tako pri učencih, kot tudi pri učiteljih. Predvsem pa so pokazali precejšnje zanimanje mladih (učencev obeh razredov) za medsebojno komuniciranje v sosedskem jeziku.

Ključne besede: učenje in poučevanje sosedskega jezika, osnovne šole večinskega naroda, čezmejno povezovanje, Koper-Trst

REFERENCES

Allport, G. (1954): The Nature of Prejudice. Reading, MA: Addison-Wesley Pub. Co.

Amichai-Hamburger, Y., McKenna, K. Y. A. (2006): The contact hypothesis reconsidered: interacting via the internet. *Journal of Computer-mediated communication* 11/3. <http://jcmc.indiana.edu/vol11/issue3/amichai-hamburger.html>

Arnold, J. (Ed.) (1999): Affect in Language Learning. Cambridge: Cambridge University Press.

Balboni, P. (2002): Le lingue di Babele. Torino: UTET.

Belz, J. (2003): From the special issue. *Language Learning & Technology*. 7/2. 2-5

Bennett, M. J. (1993): Towards Ethnorelativism: a Developmental Model of Intercultural Sensitivity. In: Paige M. (Ed.) *Education for the intercultural experience*. Yarmouth, ME: Intercultural Press. 21-71.

Berndt, T. J. (1996): Exploring the effects of friendship quality on social development. In: Bukowski, W. M., Newcomb, A. F., Hartup, W. W. (Eds.): *The company they keep: Friendship in childhood and adolescence*. Cambridge: Cambridge University Press. 346–365.

Berndt, T., Ladd, G. W. (1989): Peer relationships in child development. New York: Wiley & Sons.

Boyatzis, R. E. (1998): Transforming qualitative information: thematic analysis and code development. Thousand Oaks, CA: Sage Publications

Byram, M. (1997): Teaching and assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters.

Byram, M., Morgan, C. (Eds.) (1994): Teaching-and-learning-language-and-culture. Clevedon: Multilingual Matters.

Brezigar, B. (2003): Le lingue meno diffuse nella scuola in Europa. In: Schiavi Fachin, S. (Ed) : *L'educazione plurilingue: dalla ricerca di base alla pratica didattica*. Udine: Editrice Universitaria Udinese. 47-58.

Brown, R., Hewstone, M. (2005): An integrative theory of intergroup contact. *Advances in Experimental Social Psychology*. 37/5. 255-343.

Bufon, M. (1998): Le regioni transfrontaliere nel processo di unificazione europea. In: Bonavero, P., Dansero, E. (Eds): *L'europa delle regioni e delle reti: I modelli di organizzazione territoriale nello spazio unificato europeo*. Torino: UTET. 126-153

Bukowski, W. M., Hoza, B. (1989): Popularity and friendship: Issues in theory, measurement, and outcome. In: Berndt, T., Ladd, G. W. (Eds.): *Peer relationships in child development*. New York: Wiley. 15–45.

Bukowsky, W. M., Newcomb, A. F., Hartup, W. W. (1996): The company they keep: friendship in childhood and adolescence. Cambridge: Cambridge University Press.

Canale, M., Swain, M. (1980): Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics* 1/1.1-47.

Candlin, C. N. (Ed.) (1981): The Communicative Teaching of English. Principles and an Exercise Typology. London: Longman.

Cavaion, M. I. (2011): Virtual contacts in the net-generation neighbouring language classroom: principles, tools, and possible applications, non-published paper written within the course Sodobna spoznjava in izzivi edukacijskih ved, 2011-2012, Prof. A. Istenič Starčič, Pedagoška fakulteta, Koper

Cavaion, M. I. (2012): Presence, role and value of cross border contacts and meaningful relationships development in neighbouring language classroom. The case of mainstream primary schools of the Littoral zone of Slovenian-Italian border. Paper presented at 13th ICLASP Conference, Leeuwarden, 20-23 June 2012

Cooke-Plagwitz, J. (2009): New directions in CALL: an objective introduction to Second Life. *CALICO Journal*. 25/3. 547-557

Čok, L. (Ed) (2006): Bližina drugosti. The close otherness. Koper: Založba Annales.

Čok, L. (2003): Cultures and languages of the Environment. The role of the Minority language in Slovene Education Policy. In: Schiavi Fachin, S.(Ed): *L'educazione plurilingue: dalla ricerca di base alla pratica didattica*. Udine: Editrice Universitaria Udinese. 59-69.

Čok, L. (Ed) (2009): Izobraževanje za dvojezičnost v kontekstu evropskih integracijskih procesov. Koper: Založba Annales.

Čok, L. (2008): The human coexistence underpinned by languages and cultures. *Šolsko Polje* 19/5-6. 91-106.

De Mauro, T. (1998): Storia linguistica dell'Italia unita. Roma, Bari: Editori Laterza.

Dörnyei, Z. (Ed.) (2003): Attitudes, orientations, and motivations in language learning : advances in theory, research, and applications. Oxford: Blackwell.

Dörnyei, Z. (2001): Teaching and researching motivation. Edinburg Gate, Harlow: Longman.

Eller, A., Abrams, D. (2004): Come together: longitudinal comparisons of Pettigrew's reformulated intergroup contact model and the common ingroup identity model in Anglo-French and Mexican-American contexts. *European Journal of Social Psychology*. 34/3. 229–256

European Charter for Regional or Minority Languages, CETT No: 148. Strasbourg. 5/11/1992 Council of Europe.

Fishman, J. a A. (1991): Reversing Language Shift. Clevedon ,England: Multilingual Matters

Furlan, M. (2002): Bilingualism through the eyes of monolinguals and bilinguals. Attitudes of adolescents from Slovenia and Italy. Koper: Annales Ser. hist. Sociol. 12/2. 437- 444.

Gardner, H. (1983): Frames of Mind. New York: Basic Books.

Gardner, H. (1993): Multiple Intelligences: The Theory in Practice. New York: Basic Books.

Gardner, H. (2008): Five minds for the future. Boston: Harvard Business Press.

Gardner, R. C., Lambert, W. E. (1972): Attitudes and motivation in second language learning. Rowley: Newbury House Publishers, Inc.

Gardner, R. C. (1985): Social psychology and second language learning. London: Edward Arnold.

Halink, R., Raasch, A., Schmitz-Schwamborn, G. (2003): Neighbouring languages in border regions. Graz: European Center for Modern Languages.

Harper, D. (2005): What's new visually? In: Denzin, N. K., Lincoln, Y. S. (eds.) The Sage handbook of qualitative research, third edition. Thousands Oaks: Sage Publications, Inc.

Hitchcock, G., Hughes, D. (1995): Research and the Teacher. London: Routledge.

Italian. The Italian language in education in Slovenia (2012). Regional Dossiers series. Mercator, European Research Centre on Multilingualism and Language Learning.

Johnson, D. W., Johnson, R. T., Holubec, E. J. (1994): Cooperative learning in the classroom. Alexandria Va: Association for Supervision and Curriculum Development.

Kappas, A., Kraemer, N. C. (2011): Face-to-face communication over internet. Emotions in a Web of culture, language and technology. Cambridge: Cambridge University Press.

Kaučič-Baša, M. (1997): Where do Slovenes speak Slovene and to whom? Minority language choice in a transactional setting. International Journal of the Sociology of Language, 124, 51-73

Kaučič-Baša, M. (2004): Ohranjanje slovenščine pri Slovencih na Tržaškem in Goriškem: Nekaj elementov za tezo o vzrokih opuščanja manjšinskih jezikov. Slovenščina v šoli. 9/3. 12-29

Kelly, G. A. (1963): A theory of personality: the psychology of personal constructs. New York: Norton.

Kemmis, S., Mc Taggart, R. (Eds.) (1990): The action research planner. Geelong: Deakin University Press.

Kramsch, C. (2010): The multilingual subject. Oxford: Oxford University Press

Krashen, S. D. (1985): The input hypothesis: Issues and implications. New York, Longman.

Krashen, S. D., Terrell, T. D. (1983): The natural approach: Language acquisition in the classroom. London: Prentice Hall Europe.

Ladd, G. W. (1999): Peer relationships and social competence during early and middle childhood. Annual review of Psychology 50. 333-359.

Levy, S.R., Killen, M. (Eds) (2008): Intergroup attitudes and relations in childhood through adulthood. New York: Oxford University Press.

Liebkind, K., McAlister, A. L. (1999): Extended contact through peer modeling to promote tolerance in Finland. European Journal of Social Psychology. 29: 765–780

Littlewood, W. (1981): Communicative Language Teaching: an introduction. Cambridge: Cambridge University Press.

McCourt, C. A. (2009): Pragmatic variation among learners of French in real-time chat communication. In: Oxford, R., Oxford, J. (Eds): Second language teaching and learning in the net generation. University of Hawai'i at Manoa: National Foreign Language resource Center.

Merriam, S. (2002): Qualitative research in practice. San Francisco: Jossey-Bass

McGlothlin, H., Killen, M. (2010): How social experience is related to children's intergroup attitudes. European Journal of Social Psychology. 40: 625–634

Mikolič, V. (2004): Jezik v zrcalu kultur. Jezikovna sporazumevalna zmožnost in (med) etična ozaveščnost v slovenski istri. Koper: Založba Annales.

Mikolič, V. (2005): Language diversity and Preservation in the Slovene-Italian Cross-Border Area. Paper presented at Second Linguapax Asia International Symposium: Language in Society and the Classroom. Preserving Heritage and Supporting Diversity, Tokio 11/06/2005

Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche, Legge 15 Dicembre 1999, n.482, gazzetta Ufficiale n.297 del 20 dicembre 1999.

Nunan, D. (1992): Research methods in language learning. Cambridge: Cambridge University Press.

O'Dowd, R. (2003): Understanding the other side : the intercultural learning in a Spanish-English e-mail exchange. Language Learning & Technology 7/2. 118-144.

Oxford, R., Oxford, J. (Eds.) (2009): Second Language Teaching and Learning in the Net Generation. University of Hawai'i at Manoa: National Foreign Language resource Center.

Pasfield-Neofitou, S. (2007): Intercultural internet chat and language learning: a socio-cultural theory perspective. Learning and socio-cultural theory: exploring modern Vygotskian perspectives international workshop 1/1. Article 10.

Peräkylä, A. (2005): Analyzing talk and text. Denzin, Norman K., Lincoln, Yvonna S. (eds.) The Sage handbook of qualitative research, third edition. Thousands Oaks: Sage Publications, Inc.

Pettigrew, T. (1998): Intergroup contact theory. Annual Review of Psychology 49. 65-85.

Prabhu, N. (1990): There is no best-method, why?. TESOL Quarterly 24/2. 161-176.

Prensky, M. (2001): Digital Natives, Digital Immigrants, part II: Do they really think differently? On the Horizon 9/6. 1-6

Prensky, M. (2010): Teaching digital natives: partnering for real learning. Corwin: SAGE Company.

Rheinhardt, J., Thorne, S. (2007): SČMC, Blogs, & Wikis: a manual for professional teacher development. Pennsylvania State University: CALPER, Centre for Advanced Language Proficiency Education and Research.

Richards, J.C., Rodgers T.S. (2001): Approaches and methods in language teaching. Cambridge: Cambridge University Press.

Schumann, J. H. (1997): The neurobiology of affect in language. Malden, Oxford: Blackwell.

Serena, O. (2003): La tutela e la valorizzazione della lingua ladino-friulana. I riferimenti normativi. In: Schiavì Fachin, S. (Ed): L'educazione plurilingue: dalla ricerca di base alla pratica didattica. Udine: Editrice Universitaria Udinese. 83-96.

Slavin, R. (1995): Cooperative learning: theory, research, and practice. Boston: Allyn and Bacon.

Slovene. The Slovene language in education in Italy (2nd Ed.)(2004). Regional dossiers series. Mercator, European Research Centre on Multilingualism and Language Learning.

Stevick, E. W. (1990): Humanism in language teaching: A critical perspective. **Oxford: Oxford University Press.**

Swan, M. (1985): A critical look at the communicative approach. *ELTJournal* 39/1. 2–12.

Thomason, S. G. (1997): Contact languages : a wider perspective. Amsterdam. Benjamins.

Thorne, S. L. (2005): Internet-Mediated Intercultural Foreign Language Education: approaches, Pedagogy, and Research. Pennsylvania State University: CALPER.

Thorne, S. L., Black R. W. (2007): New Media Literacies, online Gaming, and Language education. CALPER Working paper series No. 8

Tropp, L. R., Prenovost, M. A. (2008): The role of intergroup contact in predicting children's inter-ethnic attitudes: Evidence from meta-analytic and field studies. In: Levy, S. R., Killen, M.(Eds)(2008): Intergroup attitudes and relations in childhood through adulthood. New York: Oxford University Press. 236–248

Turner, R. N. and Feddes, A. R. (2011): How intergroup friendship works: A longitudinal study of friendship effects on outgroup attitudes. *European Journal of Social Psychology.* 41: 914–923.

Vygotsky, L. S. (1978): Mind in society: The development of higher psychological processes Cambridge, MA: Harvard University Press.

Vogrinc, J. (2008): Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju. Ljubljana: Pedagoška Fakulteta.

Warshauer, M., Kern, R. (2000): Network-based language Teaching: concepts and practice. Cambridge: Cambridge University Press.

Weinrich, U. (1953): Languages in contact: findings and problems. New York. Publications of the Linguistic Circle of New York.

Wilson, V., Espejo, C. I. (2009): The coalescence of Spanish language and culture through blogs and films. In: Oxford, R., Oxford, J.(Eds.): Second Language Teaching and Learning in the Net Generation. University of Hawai'i at Manoa: National Foreign Language resource Center. 127-139

Wright, S.C., Brody, S. M., Aron, A. (2005): Intergroup contact: Still our best hope for improving intergroup relations. Crandall Christian S., Schaller, Mark (Eds.): *Social psychology of prejudice: Historical and contemporary issues.* Lawrence, Kansas: Lewinian Press.119-146.

original scientific article
received: 2013-09-18

UDC UDK 811.163.6'282'373.23

ZASNOVA VSESLOVENSKEGA SLOVARJA NAREČNIH HIŠNIH IN LEDINSKIH IMEN

Jožica ŠKOFIC

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 4
Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, SI-6000 Koper, Titov trg 5
e-mail: guzej@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

V prispevku je na kratko predstavljena metodologija zbiranja in zapisovanja narečnih hišnih in ledinskih imen, ki so pomemben del nematerialne/žive kulturne dediščine. Izpostavljena so načela poknjiževanja teh zemljepisnih lastnih imen in posebej pravopisna problematičnost predložnih nenaselbinskih lastnih imen in predlagana rešitev tega vprašanja. V nadaljevanju je (na osnovi gorenjskega gradiva) predstavljena zasnova slovarja slovenskih narečnih hišnih in ledinskih imen ter struktura takega slovarja in mikrostruktura posameznega geselskega članka.

Ključne besede: narečni slovar, zemljepisna lastna imena, hišna imena, ledinska imena, mikrotoponimija, pravopis, poknjiženje, gorenjsko narečje

IMPOSTAZIONE DEL DIZIONARIO SLOVENO DEI NOMI FAMILIARI DIALETTALI E DEI TOponimi DIALETTALI

SINTESI

Il contributo presenta in breve la metodologia di raccolta e trascrizione dei nomi familiari dialettali e dei toponimi che sono una parte importante del patrimonio culturale immateriale/vivo. Vengono messi in evidenza i principi della conformità alla lingua letteraria dei nomi geografici propri, in specifico la problematicità dell'ortografia dei nomi preposizionali di luoghi disabitati e viene anche proposta una soluzione a questo problema. In seguito vengono presentate (in base al materiale della regione dell'Alta Carniola) una possibile impostazione di un dizionario di nomi familiari sloveni in dialetto e di toponimi, la struttura del dizionario e la microstruttura di ogni singola voce.

Parole chiave: dizionario dialettale, nomi geografici propri, nomi familiari, toponimi, microtoponimia, ortografia, conformità alla lingua dialettale, dialetto dell'Alta Carniola

UVOD¹

V zadnjem času vznika vedno več bolj ali manj strokovnih raziskav slovenske žive kulturne dediščine, kamor spadajo tudi narečna poimenovanja, in sicer ne le v okviru jezikoslovja (npr. Šekli, 2008; Škofic, 2007, 2009; Koletnik, 2007, 2008), ampak tudi med raziskovalci drugih strok (etnografije, zgodovine, geografije ...) in med različnimi ljubiteljskimi zbiralcji. Nekatere akcije zbiranja zemljepisnoimenske dediščine potekajo usklajeno na širšem geografskem območju in s strokovno pomočjo jezikoslovcev, npr. v projektih *FLU-LED* (Kulturni portal hišnih in ledinskih imen) na Koroškem in Gorenjskem (Klinar, 2012) ter *Nomen vulgare* na Gorenjskem (Škofic, 2011), druge so rezultat domoljubne in kulturnozgodovinske zavesti posameznikov, ki želijo nekaj tovrstnega bogastva ohraniti za prihajajoče robove. Ti zbiratelji se pogosto združujejo v društva (tako npr. pri Slovenskem rodoslovnem društvu² že več let poteka akcija zbiranja priimkov in hišnih imen)³ ali se srečujejo v okviru posameznih projektov (npr. ob zbiranju ledinskih imen v Triglavskem narodnem parku),⁴ še pogosteje žal ostajajo nepovezani in vsak s svojo metodologijo zbiranja, izpisovanja iz zgodovinskih dokumentov, transkribiranja in tudi interpretacije zbranega gradiva. Med najbolj metodološko domišljene zbirke hišnih in ledinskih imen je mogoče uvrstiti študentske diplomske naloge s področja slovenske dialektologije oz. primerjalnega slovanskega jezikoslovja⁵ in prav te bi lahko bile model za leksikografsko predstavitev hišnih in ledinskih imen, ki jih zbirajo tudi posamezni učitelji in njihovi učenci v različnih osnovnošolskih in srednješolskih projektih.

V nadaljevanju bo zato predstavljena ideja za zasnovno slovarja tovrstnih zemljepisnih imen tako za neko mikroregijo (npr. za posamezni kraj, faro, šolski okoliš ...) kot kasneje za vseslovenski slovar hišnih in ledinskih imen.

Zbiranje in zapisovanje narečnih imen

Zbiranje hišnih in ledinskih imen je preplet terenskega in kabinetnega dela. Le-to zajema pregled virov – od že urejenih (morda objavljenih) zbirk do izpisa imen iz zgodovinskih dokumentov, kot so zemljevidi ter zemljiske in župnijske knjige: Franciscejski kataster iz leta 1827 (FK 1827), Reambulančni kataster iz leta 1868 (RK 1868), Status animarum (SA) itd.

Pri terenskem delu je najpomembnejša izbira informatorja: v dialektologiji velja, da je najboljši informator starejši domačin, ki dobro govori domače narečje in pozna domače okolje in ljudi ter njihov način življenja. Domače okolje in torej tudi poimenovanja zanj (ledinska imena) navadno najbolje poznajo kmetje in njihove družine, gozdni delavci, lovci in ribiči ..., medtem ko hišna imena lahko dobro poznajo tudi drugi domačini. Vsa zbrana imena je treba preveriti pri več domačinjih.

Za jezikoslovno obravnavo domačih, tj. narečnih hišnih imen je najpomembnejša natančna fonetična transkripcija njihovega narečnega izgovora z naglasom vred, kar skupaj z zgodovinskimi viri in morebitnimi pojasnili domačinov (včasih tudi z ljudskimi etimologijami) omogoča pravilno poknjižitev, rekonstrukcijo/morfemizacijo in tudi razlago (motivacije nastanka in etimologije) vsakega imena. Znanstvene dialektološke fonetične transkripcije nevešči zapisovalci (npr. učenci osnovnih in srednjih šol) imena lahko zapišejo v poenostavljeni narečni transkripciji, tj. s črkami knjižne abecede in znakom za polglasnik (onemelih samoglasnikov se ne piše ali kako drugače označuje) ter z označko jakostnega naglasa (mesto naglasa ter kvantiteta in kvaliteta naglašenih samoglasnikov). Čim natančneje morajo biti zapisani tudi morebitni dvoglasniki in izgovorne posebnosti drugih narečnih fonemov (izbrani znak mora biti dosledno rabilen, njegova fonetična vrednost pa natančno pojasnjena v spremljajočih dokumentih). Pomembno je, da so vsa imena tudi zvočno dokumentirana v več slovničnih oblikah, tj. vsaj v imenovalniku, rodilniku in mestniku (in če je le mogoče s sobesedilom).

Dosleden fonetični zapis imen omogoča jezikoslovcem fonološko-morfološko analizo in s tem etimoško-zgodovinsko ali glasovno-pravopisno poknjiževanje imen ter primerjavo med njihovimi krajevnimi različicami, ki jih je šele tako mogoče predstaviti tudi leksikografsko.

Problematičnost poknjiževanja narečnih hišnih in ledinskih imen

Potreba po poknjiževanju narečnih toponimov in zapisovanju uradnih »slovenskih imenskih oblik/../, se je okreplila z uvedbo slovenskih deželnih zakonov [...], prav tako tudi z razvijanjem publicistike, znanosti in sploh slovenskega javnega življenja [...]« (Šivic-Dular,

1 Osnutek članka je bil med drugim predstavljen na simpoziju Slovenski dialekti v stiku 5 v Kopru maja 2011 in na Slovenskem slavističnem kongresu v Novi Gorici oktobra 2013 (na okrogli mizi o slovaropisu).

2 O tem na <http://www2.arnes.si/~rzjtopl/rod/drustvo/predst.htm>.

3 Urejeno gradivo je dostopno na <http://www.genealogy.si/srdindex/A01.html>, *Leksikon priimkov* pa na <http://www.rodoslovje.com/> oz. na <http://www2.arnes.si/~rzjtopl/rod/rod.htm>.

4 O tem npr. na: http://www.tnp.si/prireditive/termin/sreanje_ljubiteljev_poznavalcev_in_zbiralcev_ledinskih_imen/; http://www.tnp.si/images/uploads/Svet_pod_Triglavom_8.pdf (str. 11) itd.

5 Npr.: Tanja Mirtič: *Lastno imenje vasi Dolnje in Gorenje Mraševo: diplomsko delo*, Ljubljana: FF, 2010, ter Ledinska imena vasi Dolnje in Gorenje Mraševo. *Jezikoslovni zapiski*, 2012, 18, št. 1, str. 71–87; Maruša Obreza: *Ledinska in hišna imena v vasi Selšček: diplomsko delo*, Ljubljana: FF, 2012; Metod Čepar: *Ledinska in hišna imena v vasi Barka v Brkinih: diplomsko delo*, Ljubljana: FF, 2009.

1989, 83), tj. v drugi polovici 19. stoletja. Zapisovalci so pravilnost imenske oblike razumeli na dva načina: a) pravilna je tista oblika, ki izhaja povsem iz narečne in je zapisana fonološko; b) pravilna je tista oblika, ki je raznarečena po etimološko-zgodovinskem načelu zapisovanja morfemov, tj. za zemljepisna imena se zahteva enako razmerje, kot sicer velja med knjižno in narečno imensko obliko (Šivic-Dular, 1989, 83). Posledica tako različnega pojmovanja »posameznih redaktorjev glede narave in obsega knjiženja zemljepisnih imen« (Šivic-Dular, 1988, 4) je tudi neenotnost in nedoslednost teh standardiziranih zapisov, ki nihajo od bolj ali manj narečnega do poknjiženega na vseh jezikovnih ravninah. Danes kot knjižno obliko jezikoslovci razumejo »obliko, skladno s korpusom prvin in pravil o njihovem povezovanju na glasovno-naglasni, pravopisni, oblikoslovni, besedotvorni in skladenjski ravnini, kakor se je sčasoma izkristaliziral v knjižnem jeziku sploh [...]« in ker »čisto narečne imenske oblike zunaj avtentičnega jezikovnega okolja (krajevnega govora) sploh ni mogoče ohraniti, /.../ je .../ poknjiženje zemljepisnega imena za splošno/javno rabo tudi po tej plati najbolj racionalna možnost za vse govorce in pisce slovenskega jezikovnega prostora.« (Šivic-Dular, 1988, 6). Ob različnih načelih in problemih poknjiževanja zemljepisnih imen na vseh jezikovnih ravninah se avtorica sprašuje, »do katere meje so jezikovnozgodovinski posegi v morfemsko obliko zemljepisnih imen dopustni oz. mogoči, kadar ne obstaja jasna in živa občnoimenska vzporednica«, in poudarja, da bi bilo uveljavljanje le glasovnega knjiženja primereno le »v vseh etimološko nejasnih ali morfemsko nejasno razvidnih primerih« (Šivic-Dular, 1988, 12).⁶ Ob tem je treba ».../ pri etimologiji imen predvsem paziti: treba je do zadnjih podrobnosti poznati narečje in pokrajino, kjer so imena, ki jih raziskujemo, ter zbrati čim več primerov (tudi iz drugih dežel). Prav tako je treba poznati zgodovino kraja, zgodovinske dokumente. Pogosto so lahko odločilne drobne narečne posebnosti /.../« (Čop, 2007, 117).

Kljub domišljenim teoretičnim načelom poknjiževanja narečnih imen v praksi pogosto prihaja do dvomov, kako in do katere stopnje poknjiževati. V projektu FLU-LED sta bili sprejeti naslednji načeli poknjiževanja domačih, tj. narečnih zemljepisnih imen:

– hišna imena (HI) z izrazito identifikacijsko funkcijo naj bi bila poknjižena samo glasovno-pravopisno, čeprav je njihov izvor popolnoma jasen,⁷ saj bi se z etimo-

loško-zgodovinskim poknjiženjem preveč oddaljila od dejanske rabe in bi tako za svoje nosilce postala neprepoznavna (torej so le zapisana s črkami za foneme, ki v knjižnem jeziku ustrezajo narečni fonetični podobi imena, npr. [y] → g, [?] → k, [x] → h, [t'] → č, [l'] → l, [u] → v, [b] → b, [θ] → e, diftongi → ustrezeni monoftongi itd.). Sklonske končnice in besedotvorna obrazila zadnje imenotvorne stopnje (tj. neimenotvornopodstavne oblike), npr. svojilni pridevniki iz hišnih imen na -ov/-ev, pa so zaradi medsebojne/mednarečne primerljivosti imen usklajena s knjižnim jezikom; tako se npr. načeloma ne poknjižuje (večine) glasoslovnih narečnih razvojev, čeprav so (vsaj jezikoslovcu) lahko zelo očitni, včasih pa so jih tudi nosilci sami v pisni obliki vajeni poknjiževati (npr. na družinskih nagrobnikih).

– ledinska imena (LI) se večinoma uporabljajo na širšem zemljepisnem prostoru, zato naj bi se, če je njihov izvor jasen, poknjižila skladno z etimološko-zgodovinskim načelom, ki v slovenščini upošteva rekonstruirano pravoslovno morfemsko sestavljenost imena iz korena in različnih besedotvornih obrazil ter zgodovinsko utemeljeno izrazno kodifikacijo slovenskega knjižnega jezika, gre torej za knjiženje na vseh ravninah jezikovnega sistema.

Praksa zapisovanja nenaselbinskih zemljepisnih lastnih imen, zlasti mikrotoponimov, kaže, da domačini/narečni govornici težko sprejemajo kakršnokoli etimološko-zgodovinsko utemeljeno poknjiževanje, zato so »poenostavljeni zapis« narečnih imen s črkami knjižne abecede vedno bolj pogosti tudi v formalnih/javnih položajih (npr. imena objektov ob/na avtocestah). Kaže, da je s funkcijskoga (identifikacijskoga) stališča problematično predvsem poknjiževanje ledinskih imen, ki se uporablajo samo na nekem mikroprostoru, t. i. »endemitov«, ki jih (razen za jezikoslovne raziskave) ni smiseln po-književati drugače kot glasovno-pravopisno.

V narečnih imenih je razhajanje med glasovno-pravopisno in etimološko-zgodovinsko različico poknjiženja zaradi različnih narečnih glasoslovnih (in oblikoslovnih) razvojev lahko zelo veliko in zato posebej problematično za identifikacijo. Nekaj primerov zapisov hišnih imen iz gorenjskega narečnega okolja, ki bi jih različno poknjiževali po glasovno-pravopisnem ali zgodovinsko-etimološkem načelu (v letih 2009–2013 je bilo v akciji RAGOR-ja⁸ zbranih okrog 4000 hišnih imen, vsa so zapisana v poenostavljeni narečni obliki in poskusno poknjižena):⁹

6 Povzeto po Škofic 2009.

7 Tak primer je npr. HI [pər vɔ:k] v Smokuču, ki ga v skladu z glasovno-pravopisnim načelom poknjižimo v *Pri Vóku*, etimološko-zgodovinsko poknjiženo pa bi bilo *Pri Volk*, kar ob gorenjskih narečnih glasovnih razvojih (l' > o:l > o:u > o:) potrjuje tudi tvorjenka za gospodinjo, tj. *Vókula* (< volkulja). Podoben je primer HI iz Dvorij [pər ó:rvəl], ki se ga v skladu z glasovno-pravopisnim načelom poknjiži v *Pri Órvu*, etimološko-zgodovinsko poknjiženo pa bi bilo *Pri Orlu*, kar ob gorenjskih narečnih glasovnih razvojih (švapanje) potrjuje tudi tvorjenka za gospodinjo, tj. *Orlica* (ob poimenovanju za gospodarja *Óru* (< orel)).

8 <http://www.ragor.si/>. (Dostop 9. 8. 2013.)

9 Vodja projektov in avtor zapisov je Klemen Klinar, RAGOR, Jesenice; Jožica Škofic pregleduje narečne zapise in svetuje pri njihovem poknjiževanju.

Slika 1: Knjižice Kako se pri vas reče?

Booklets Kako se pri vas reče?

(Fotografija: J. Škofic)

– narečne soglasniške asimilacije in disimilacije v glasovno-pravopisno poknjiženi obliku hišnega imena načeloma ostanejo, saj močno sooblikujejo njegovo izrazno podobo:

– načeloma se poknjižijo le asimilacije po zvenečnosti, zlasti če jih podpira vsaj ena živa oblika imena, torej nar. [pər prí:mošk] s pridevnikom [prí:moškou], se, ker je živa nar. oblika za gospodarja [prí:možək],¹⁰ poknjiži v *Pri Primožku*, ne **Pri Primošku*;¹¹

– bolj problematična so poimenovanja, ki v osnovni obliki izkazujejo asimilacijo po mestu izgovora: nar. [pər má:šk] bi načeloma lahko poknjižili v *Pri Mašku* (upoštevaje narečno asimilacijo -čk- > -šk-), a ker je izpričano narečno poimenovanje gospodarja v obliku *Máčək* (ne **Mášk*, čeprav *Máška* in *Máškov*), se zdi smiselno ime poknjižiti v neasimilirani obliku, torej *Pri Mačku* (saj je taka oblika v zavesti nosilcev prav zaradi poimenovanja gospodarja še živa);

– prav tako je (s stališča vseslovenskega narečnega slovarja HI) problematična stopnja poknjiženja pri imenih, ki se v različnih krajih (lahko v okviru istega narečja) pojavljajo v različnih oblikah: nar. [pər bī:sko] je tako glede na gospodarjevo poimenovanje mogoče poknjižiti v *Pri Biscu* – HI v Bohinjski Češnjici (ker *Bísc* – z narečno asimilacijo -dc- > -tc- > -sc- po onemittve ponaglasnega *i*) ali *Pri Bidcu* – HI v Zgornjih Gorjah (ker *Bídac*, brez onemittve ponaglasnega *i*) – obakrat z žensko obliko *Bíhka* in pridevnikom *Bíščov* (ter zgodovinsko dokumentiranim

zapisom *Widitz*, kar bi etimološko-zgodovinsko poknjiženo dalo HI *Pri Vidcu*);

– švapanje: nar. [pər vá:čarjə] se glasovno-pravopisno poknjiži v obliko *Pri Vavčarju* in ne v *Pri Lavtižarju*, čeprav je zgodovinsko izpričana oblika *Lautischer* brez švapanja in onemittve ponaglasnega *i* in posledične asimilacije *tž* > *tš* > *č*, ali nar. [pər mvà:karjə], ki ga kljub očitni poimenovalni motivaciji (*mlakar* 'kdor je pri/v mlaki') ne poknjižimo v *Pri Mlakarju*, ampak v *Pri Mvarkarju* – HI v Bohinjski Češnjici; nar. [pər kofù:tarjə] pa tako ne poknjižimo v *Pri Klofutarju*, ampak v *Pri Kofutarju* – HI v Krnici.

– protetični *v*- pri glasovno-pravopisnem poknjiženju ohranjamo kljub očitni poimenovalni motivaciji: nar. [pər vorè:xarjə] – HI v Srednji vasi v Bohinju poknjižimo v *Pri Voreharju*, ne *Pri Oreharju*; nar. [pər vù:řščo] – HI v Srednji vasi v Bohinju poknjižimo v *Pri Vuršču*, ne *Pri Uršču* ali celo v *Pri Uršču*;

– narečna depalatalizacija *ń* in *í* (otrditev) se načeloma upošteva tudi v glasovno-pravopisno poknjiženi različici imena, čeprav bi po etimološko-zgodovinskem načelu morali zapisati palatalni element, torej nar. [pər bohì:nc] glasovno-pravopisno poknjižimo v HI *Pri Bohincu* – HI v Podbrezjah, Breznici, Smokuču in na Ovsišah, namesto *Pri Bohinjcu*, nar. [pər poklù:karjə] pa v *Pri Poklukarju* – HI v Krnici, namesto v *Pri Pokljukarju*; enako velja za imena s pripono *-elj*, nar. [-əl], ki pri pregibanju osnovno podaljšujejo z *-n-*: nar. [pər mí:kəl'no] – HI v Bohinjski Češnjici oz. [pər mí:kəlno] – HI v Zgornjih Gorjah poknjižimo skladno z narečnim izgovorom, torej v Bohinju *Pri Mikeljnu*, v Gorjah pa *Pri Mikelnu*;¹²

– preglas v imenotvornopodstavnih oblikah se po glasovno-pravopisnem načelu ne poknjižuje: nar. [pər andré:jouč] – HI v Strahinju, Savici, na Poljšici pri Podnartu, naj bi se torej poknjižilo v *Pri Andrejovcu* in ne *Pri Andrejevcu*, čeprav se preglas upošteva v priponah tvorjenk iz tega imena, npr. *Andrejovč-ev*, nar. [andré:joučou];

– bolj kot soglasniški narečni odrazi so za glasovno-pravopisno poknjiževanje lahko problematični samoglasniški refleksi, in sicer predvsem zaradi narečne samoglasniške redukcije:

– polglasnik se v glasovno-pravopisno poknjiženi obliku zapisuje s črko *e*: nar. [pər mé:təlnik] – HI na Mišačah glasovno-pravopisno poknjižimo v *Pri Metelniku*, nar. [pər fé:stəngarjə] – HI v Podnartu v *Pri Festengarju*, nar. [pər məkətà:ínarjə] oz. [pər məxtà:ínarjə] – različici istega HI na Kupljeniku v *Pri Meketajnarju* oz. *Pri Mehtajnarju*, nar. [pər bət'co] – HI v Spodnjih Gorjah v *Pri Betcu*, nar. [pər bəc'nə] – HI v Peračici v *Pri Becnu*, nar. [pər məšé:úco] – HI v Sebenjah v *Pri Meševcu* itd.;

10 Ime ima označen jakostni naglas, v oglatih oklepajih je zapisan narečni izgovor s tonemskim naglasom.

11 V praksi se je celo tak »poseg« večkrat izkazal kot nesprejemljiv za nosilce imena.

12 Izjemoma se (zaradi identifikacijske funkcije) palatalni element v glasovno-pravopisno poknjiženi različici rekonstruira, če je hišno ime enako dokumentiranemu priimku sedanjega ali nekdanjega gospodarja, npr. *Pri Cvenkeljnu*, nar. [pər cvé:nkəlnə] – HI v Peračici.

- tudi če je na podlagi zgodovinskih virov ali drugih narečnih oblik imena mogoče rekonstruirati oslabeli samoglasnik, se v skladu z glasovno-pravopisnim načelom poknjiževanja tak polglasnik zapisuje s črko e, torej se nar. [pər jaštī:n] – HI na Spodnji Dobravi poknjiži v *Pri Ještinu* in ne v *Pri Juštinu*, nar. [pər məkvā:užoūc] – HI v Lipnici pa se v skladu z narečnim izgovorom poknjiži v *Pri Mekvavžovcu* in ne v *Pri Mikvavžovcu*;
- polglasnika pred r v glasovno-pravopisno poknjiženi obliku imena ne zapisujemo, npr. *Pri Nabreku*, nar. [pər ná:bərnek] – HI v Velesovem, *Pri Žihru*, nar. [pər ū:žihrən] – HI v Mavčičah;
 - če zapis brez črke e za polglasnik pred r oz. s črko e pred drugim soglasnikom ne omogoča pravilnega branja imena, se ime zapiše drugače, torej ne npr. **Pri Brenkarju*, ampak *Pri Brnkarju* [pər bə:rənkarjo]¹³ – HI v Krnici;
 - polglasnik pred r se z e-jem izjemoma zapiše tudi, ko je lastno ime (živi) priimek, pisan na tak način (npr. *Pri Cimpermanu*, nar. [pər cī:mpərman] – HI na Zgornji Dobravi)¹⁴ ali ko je v knjižnem jeziku uveljavljen tak zapis (npr. *Pri Štajercu*, nar. [pər štā:jərcə] – HI v Spodnjih Gorjah, *Pri Majerčku*, nar. [pər mā:jərčk] – HI na Črnivcu, *Pri Gašperčku* [pər gá:šparčkə] – HI v Čadovljah);
 - onemelih samoglasnikov v osnovi imena po glasovno-pravopisnem načelu v poknjiženi obliku ne pišemo, torej nar. [pər pš:cə] – HI na Spodnji Dobravi poknjižimo v *Pri Pšcu*;
 - pogosta pripona gorenjskih hišnih imen je -nik, ki pa je večinoma oslabela v -nek ali -ənk: glasovno-pravopisno je nar. [pər mā:snek] – HI na Prezrenjah torej mogoče poknjižiti zgolj v *Pri Masneku* (po etimološko-zgodovinskem načelu bi pripono, upoštevajoč narečno slabljenje ponaglasnega -i-, poknjižili v *Pri Masniku*); obliko s polglasnikom pred zvočnikom kot posledico onemitve nenaglašenega samoglasnika za njim pa glasovno-pravopisno poknjižimo s črko e za polglasnik, torej nar. [pər korī:tənk] – HI v Sidražu v *Pri Koritenku* (po etimološko-zgodovinskem načelu pa bi pripono, upoštevajoč narečno slabljenje ponaglasnega -i-, rekonstruirali v *Pri Koritniku*);
 - v narečno pripono -njek/-njək je lahko oslabela pripona -njak, ki ob le glasovno-pravopisnem knjiženju ohranja zapis z -e-: tako nar. [pər lī:znjək] – HI v Kranjski Gori poknjižimo v *Pri Liznjeku* (etimološko-zgodovinsko gre za pripono -njak, torej *Pri Liznjaku*);
 - podobno ravnamo tudi ob oslabitvi samoglasnika v drugih priponah, npr. ime s pripono -ič v nar. [pər knā:fəlč]

Slika 2: Tablica s hišnim imenom Pr Váznk v Bodeščah
Tablet with house-name Pr Váznk in Bodešče
(Fotografija: J. Škofic)

- HI v Spodnjih Gorjah glasovno pravopisno poknjižimo v *Pri Knafelču*, etimološko-zgodovinsko pa v *Pri Knaflču*;
- onemelje končnice se rekonstruirajo oz. poknjižijo tudi v glasovno-pravopisnem knjiženju: nar. [pər čā:čk] – HI na Srednji Dobravi v *Pri Čačku*.¹⁵

V projektih zbiranja starih hišnih imen, ki jih vodi RAGOR (*Kako se pri vas reče?* 2009/2010, *Spoznajmo stara hišna imena* 2010/2011 in *Nomen vulgare* 2012/2013), poknjiženje hišnih imen nekoliko bolj sledi etimološko-zgodovinskemu načelu, vendar le do te mere, da je ime še prepoznavno laičnemu (tj. nejezikoslovno izobraženemu) bralcu oz. se nosilec s tako poknjiženim imenom še lahko identificira.

»Poenostavljeni narečni zapis«, ki je zapisan na glinenih tablah, s katerimi so nanovo opremljene hiše, zgrajene pred 2. svetovno vojno, je (z izjemo polglasnika) pravzaprav (že predstavljena) glasovno-pravopisna poknjižitev imena, v kateri pa:

– je polglasnik vedno zapisan z znakom ə namesto s »knjižnim« e, in sicer tako v osnovi kot končnici imena, npr.: HI *Pr Kvándra* v Nošah, HI *Pr Mählét* v Trsteniku, HI *Pr Úkovəh* na Bregu ob Savi, *Pr Ta Spódnjəmo Cnárjo* v Srednji vasi v Bohinju itd.;

– pravilo ne velja pred zvočnikom (torej tudi ne v predlogu [pər], ki se ga glasovno-pravopisno poknjiži v pr), če branje ne povzroča dvoumnosti, npr.: HI *Pr Frjáno* v Spodnjih Lazah, HI *Pr Grízlno* v Smokuču, HI *Pr Málnskəh* v Podreči, *Pər Štmpiħarjə* v Praprotni Polici);

– oslabela/onemela končnica ni rekonstruirana, ampak zapisana po živem izgovoru (kot -ə/-u/-e/-o/-ə);

¹³ Po etimološko-zgodovinskem načelu poknjiženja bi bilo to ime mogoče poknjižiti v *Pri Brnikarju* (z rekonstrukcijo onemelega ponaglasnega i).

¹⁴ Priimki so v hišnih imenih ohranjeni zelo redko; priimek lastnika te domačije je npr. Frelih.

¹⁵ Glej še druge navedene primere.

Za t. i. »poknjiženo različico«, ki sledi bolj etimološko-zgodovinskemu načelu poknjiževanja, pa je bil pri tem projektu sprejet dogovor, da:

- se onemeli samoglasniki rekonstruirajo;
- redukcija samoglasnikov se npr. opušča v končnici imena in v predlogu *pri*, kjer se zapiše polni samoglasnik tako kot v knjižnem jeziku;
- po tem načelu se tudi očitno onemeli/oslabili samoglasniki ob *r* sredi imena (tj. v besedotvorni podstavi) morajo rekonstruirati, torej se nar. [pər andərjā:n] – HI v *Tupaličah* poknjiži v *Pri Andrijanu* (ne *Pri Andjanu*), enako tudi nar. [pər ərpé:to] – HI v *Mužah*, ki se poknjiži v *Pri Repetu* (ne *Pri Rpetu*), zlasti če to podpira tudi zgodovinsko dokumentirano ime (npr. *Reppe*);
- v priponah sledimo glasovno-pravopisnemu knjiženju (torej se nar. [pər à:jtčo] – HI v *Bohinjski Češnjici* poknjiži v *Pri Ajdču*, nar. [pər alù:šnek] – HI v *Lužah* pa se poknjiži v *Pri Alušneku*); samoglasnik v priponi (npr. v *-nik*) rekonstruiramo iz polglasnika samo v primeru, če se je ta razvil ob zvočniku zaradi onemitev sledičega samoglasnika (nar. [-əŋk], npr. v nar. [pər potò:čəŋk] – HI na Češnjici pri Kropi torej poknjižimo v *Pri Potočniku*);
- glede preglasa sledimo glasovno-pravopisnemu načelu knjiženja (nar. [pər jú:rjouč] se tako poknjiži v *Pri Jurjovcu* – HI na *Zgornji Dobravi*);
- glede švapanja ter otrditve *l* in *n* sledimo glasovno-pravopisnemu načelu knjiženja (torej ne etimologiziramo, zlasti če bi s tem ime postalo identifikacijsko ne-prepoznavno; tako se torej nar. [pər ú:k] – HI na *Zgornji Dobravi* tu poknjiži v *Pri Uku* in ne *Pri Luku*; nar. [pər kregú:lčkə] – HI v *Bregu* ob *Kokri* se poknjiži v *Pri Kregulčku* itd.)
- švapanje se izjemoma opušča le v besedah, splošno znanih tudi v knjižnem jeziku, in sicer le v predkončniški poziciji (nar. [pər kó:zvə] – HI v *Potočah* se tako poknjiži v *Pri Kozlu*), nar. [pər krá:lo] – HI v *Doslovčah* se poknjiži v *Pri Kralju*, nar. [pər kərh'lə] – HI v *Olševku* se poknjiži v *Pri Krlju* itd.; nar. [pər á:nzəlnə] – HI v *Tupaličah* se poknjiži v *Pri Anzeljnu*);
- sredi osnove imena se zapis *l* in *n* ravna po glasovno-pravopisnem načelu knjiženja (nar. [pər kralí:č] – HI v *Breznici* se tako poknjiži v *Pri Kraliču*,¹⁶ nar. [na polá:n] – HI v *Kokri* se poknjiži v *Na Polani*, pravilo velja tudi, če je etimologija imena nejasna (nar. [pər cù:nari] – HI v *Mavčičah* se torej poknjiži v *Pri Cunarju*);¹⁷
- se protetični *v*- lahko opušča, če to imena preveč ne oddalji od žive rabe (nar. [pər vorè:xarjo] – HI v *Srednji vasi* v *Bohinju* se poknjiži v *Pri Oreharju*; nar. [pər vó:žbaŋtə] – HI v *Kranjski Gori* pa se ne poknjiži v **Pri*

Ožboltu, ker je to »predaleč« od govorjene različice in se zdi različica *Pri Vožbovtu* bolj sprejemljiva);

– narečne soglasniške asimilacije (npr. *-čk-* > *-šk-*, *-dc-* > *-sc-*), disimilacije ipd. se v tem načinu poknjiževanja hišnih imen rekonstruirajo, če se tako oblika imena preveč ne oddalji od žive rabe in če vsaj v eni od živih narečnih oblik izkazujejo neasimilirano podobo: nar. [pər má:šk] – HI na *Brezjah* bi torej lahko poknjižili v *Pri Mačku*, ker je izpričano tudi narečno poimenovanje gospodarja v obliki *Máčək* (ne **Mášk*, čeprav *Maškúla* in *Máškov*) in je tako oblika v zavesti nosilcev še živa); podobno je nar. [pər tə spò:dənmo já:goscə] – HI v *Svetem Lenartu* z narečno asimilacijo *-dc-* > *-tc-* > *-sc-* po onemiti ponaglasnega *i* mogoče poknjižiti v *Pri Ta Spodnjem Jagodcu*, kar podpira tudi neasimilirana oblika pred samoglasnikom v poimenovanju gospodarja *Tə Spódən Jágodac* (ne pa tudi poimenovanje gospodinje *Tə Spódna Jágohka* z narečno asimilacijo *-dk-* > *-hk-*); asimilacija po zvenečnosti se v poknjiženi različici ne upošteva (nar. [pər prí:mošk] se torej poknjiži v *Pri Pri-možku*, zlasti ker je to podprtzo z živo rabo [prí:možək]);

– se opušča tudi a-kanje (HI *Pər Kaváčo* [pər kavá:čo] v *Podkorenju* – *Pri Kovaču*);

V etimološko-zgodovinsko nepoknjiženi različici pa ostajajo poleg nerazložljivih imen torej tudi (jezikovno-razvojno sicer jasna) imena, ki bi se na tak način (zaradi nakopičenja več vrst narečnih glasovlovnih razvojev) preveč oddaljila od žive rabe in se zato nosilci ne bi mogli več identificirati z njimi (nar. [pər klofčá:rjə] – HI v *Kropi* se torej tu poknjiži v *Pri Klofčarju* in ne v *Pri Klobučarju*, nar. [pər špá:nšč] – HI na *Dobrem Polju* pa v *Pri Španšču* in ne *Pri Župančiču* (kljub zgodovinsko dokumentiranemu imenu *Suppantschitsch*). Zdi se, da se narečni pojavi kot švapanje in proteza smejo rekonstruirati le pri imenih, nastalih iz občnih besed (ker je tu zavest o govorjeni narečni podobi imena v nasprotju s knjižno pisno podobo pri nosilcih imena bolj živa), ne pa tudi pri imenih, nastalih iz lastnih imen, ker so povezane med različicami teh imen manj uzavešcene.

Stopnja poknjižitve narečnih hišnih in ledinskih imen je odvisna predvsem od namena njihovega zbiranja: če gre »le« za dokumentacijo sinhronega stanja imenja v določenem (zamejenem) okolju, je imena predvsem zaradi njihove identifikacijske funkcije smiselno poknjižiti le na glasovno-pravopisnem nivoju in jih torej zapisati s črkami knjižne abecede tako, da njihova izrazna podoba ostaja čim bližje živi (narečni) rabi. Če pa jih želimo prikazati v okviru vseslovenskega slovarja domačih hišnih in ledinskih imen in jih torej medsebojno (jezikoslovno) primerjati, je potrebna tudi večja stopnja njihove abstrakcije oz. poknjižitev tudi na etimološko-zgodovinski ravni.

¹⁶ Tvorjenko *Kraljč* bi po etimološko-zgodovinskem načelu poknjiževanja in po analogiji s *Kraljem* sicer morali zapisati z *-lj-*.

¹⁷ Doslej smo v *lj* in *nj* poknjiževali tudi, kjer je bilo otrditev *l* in *n* nedvoumno mogoče razbrati iz narečnega imena (torej če se [l] izgovori pred a/o/u, kjer bi sicer pričakovali švapanje (*Pokljukar*, *Poljanc*, *Penkljač*; *Pušelj* – *Pri Pušlju*, *Škrbelj* – *Pri Škrbelju*), enako tudi v izglasju in v položaju pred soglasnikom (*Mangelj*, *Prinzelj*, *Mikelj*).

Pravopisna problematičnost predložnih nenaselbinskih zemljepisnih lastnih imen

Problem, s katerim še že dlje časa ukvarjajo jezikoslovci, je tudi uporaba velike začetnice v predložnih zemljepisnih nenaselbinskih lastnih imenih (torej tudi v hišnih in ledinskih imenih). Dobrovoljc 2012 tako imena označuje kot eliptična, saj gre za ».../ elips/o/ identifikacijske občnoimenske sestavine v vlogi jedra.« (Dobrovoljc, 2012, 55) Raba velike začetnice je med drugim odvisna od pojmovanja predloga kot stalne ali nestalne (spremenljive, (ne)obvezne) sestavine imena, kar je v narečjih lahko različno: gre za vprašanje, ali je osnovna oblika (hišnega) imena imenovalnik samostalnika oz. samostalniške besedne zveze v ednini oz. množini ali oblika s predlogom in samostalnikom v mestniku (npr. *Miklavževac/Pri Miklavževcu oz. Jurjevi/Pri Jurjevih*).¹⁸

»Predložna imena so z jezikovnega stališča na meji med občnoimenskimi zvezami in pravimi lastnimi imeni; zelo veliko jih najdemo v zemljepisnih lastnih imenih tako imenovanega mikrotoponimičnega izvora. Razmeroma dobro se še vidi, da gre za prvotne predložne sklonske oblike občnih imen in da te razmeroma težko ustvarijo novo imenovalniško obliko in nov sklanjatveni vzorec.« (Furlan 2000: 78–79)

Izhajajoč iz pravila, da je izrazna podoba lastnega imena ».../natanko določena tako glede števila, izbire in zaporedja sestavin kot tudi glede skladenjskih odnosov med njimi« in da torej »sestavin v lastnem imenu /.../ ni mogoče ne spremenjati in ne dodajati ali odvzeti /.../« (Furlan, 2000, 76), bi bilo mogoče ob pregibanju spremenjajoči se predlog razumeti le kot »nesestavino« lastnega imena ali pa predložna imena razumeti kot t. i. prototoponime: »Hišna imena s strukturnim tipom predložne besedne zveze se pojavljajo v več lastnoinmenskih različicah (poleg osnovne oblike s predlogom *Pri* za odgovor na vprašanje *kje?* se pojavljata tudi neosnovni obliki s predlogoma *K* za odgovor na vprašanje *kam?* in *Od* za odgovor na vprašanje *od kod?*), zato jih lahko definiramo kot prototoponime.« (Šekli 2008: 153) »Imena s strukturnim tipom predložne besedne zveze kažejo od vseh tipov imen najtesnejšo zvezo z občnimi imeni. /.../ Podobno kot občna imena pa nimajo samo ene oblike, ampak se pojavljajo v več različnih oblikah glede na spremenjajočo se svojo stavčnočlensko vlogo. Poleg prostora/mesta izražajo vsaj še cilj (odgovor na vprašanje *kam?*) in izhodišče ((odgovor na vprašanje *od kod?*). V skladu s tem se ne pregiba (sklanja) samo imenska besedna zveza v določilu, ampak se spreminja tudi predlog v jedru. Tako se isto ime pojavlja z dvema predlogoma ali celo tremi /.../. Gre torej za pojav lastno-

imenske večoblikovnosti (proprialna polimorfija), ko se lastno ime pojavlja v več lastnoinmenskih različicah (alonim, alopripij). Pri tovrstnem imenskem tipu pride najbolj do izraza dejstvo, da so ledinska imena lastna imena v nastajanju (*nomina propria in statu nascendi*), vmesna stopnja med občnim in lastnim imenom, ki kaže na nepravno lastnoinmenskost (psevdoproprialnost), predlastnoinmenskost (protoproprialnost).« (Šekli, 2008, 48)

V nekaterih narečjih (npr. v gorenjščini) je odgovor na vprašanje *kako se reče tej hiši/domačiji?* vedno predložno ime, torej je predlog del tega zemljepisnega lastnega imena in se ga kot njegovo prvo sestavino piše z veliko začetnico. Druge besede hišnega imena se pišejo v skladu s slovenskim pravopisom¹⁹ z veliko začetnico, če so tudi same lastno ime (npr. *Hi Pri Bodlaju* na Srednji Dobravi 4).

Predlagamo, da se z veliko začetnico piše vsaka prva zapredložna sestavina hišnega (npr. *Hi Na Skalici* v Kropi 37 ali *Pri Spodnjem Kajetu* v Češnjevku 3) ali ledinskega imena (npr. *Pod Ta mokro skalo* v Kropi), in sicer ne glede na to, ali gre za izvorno lastno ali občno ime ali nepolnopomensko besedno vrsto. Ta odločitev predpostavlja, da se v odvisnih sklonih oz. kot odgovor na vprašanje *kam?* in *od kod?* predlog piše z malo začetnico (npr. *k Bodlaju, od Bodlaja*) – torej se predlog iz osnovne oblike prototoponima v teh oblikah krni (npr. *na Skalco, s Skalce*), medtem ko druga beseda lastnega imena tako v slišni kot pisni podobi ostaja nespremenjena (razen seveda na oblikoslovni ravnini).²⁰

Predložno lastno ime se, ko gre za ledinska in naselbinska zemljepisna imena, lahko tudi pretvori, tako ».../ da se sestavini prvotne (najpogosteje orodniške ali tožilniške) predložne zveze zrasteta in da se imenovalnik tvori z ustrezno končnico /.../« (Furlan, 2000, 79) – na ta način preobražena predložna imena pa so besedotvorno »sklopi s predlogi« (Dobrovoljc, 2012, 55, po Snoj, 2010, 42–43) oz. zloženke (po SP 1962: 38, § 41), npr. *To je (kraj) Podpeč* in *Grem v Podpeč* ter *Grem iz Podpeči* (LI, Vnanje Gorice, inf. Vlado Nartnik) ali *To je (vas) Podnart* in *Hišo ima v Podnartu* – a starejši domačini poznajo tudi še obliko *Bil sem pod Nartom/*Podnartom/*Pod nartom*. Tako preobražena ledinska imena kažejo svojo prototoponimnost prav v neustaljeni rabi, saj je mogoče slišati stavke kot *Tam je Pod Veliko skalo* in *Grem pod Veliko skalo/*Pod Veliko skalo oz. Grem spod Velike skale/*Spod velike skale*, ne pa tudi *Grem *na Pod veliko skalo* ali *Bil sem *na Pod veliko skalo* (Vnanje Gorice, inf. Vlado Nartnik); podobno namesto pogostejšega *To je Podvin* in *Srečal sem ga v Podvinu*, starejši rečejo tudi *Srečal sem ga pod Vinom/*Podvinom* (Gorica pri Radovljici, inf. Florijan

18 Za gorenjsko narečje se npr. zdi predlog obvezna sestavina poimenovanja oz. odgovora na vprašanje *kako se tu reče?/kaj je to?*, medtem ko se npr. v rožanskem koroškem narečju na to vprašanje večinoma odgovarja brezpredložno.

19 SP 2001: 14, § 73–76.

20 Šekli, 2008, 48 (za LI) in 139 (za HI) predlaga pisanje predloga v imenih s strukturnim tipom predložne besedne zveze z veliko začetnico (npr. *Pri koritu – H koritu – Od korita*), vendar se zdi, da tak zapis ne nadomešča ustrezno kopiranja predlogov v smislu (*Grem*) **k Pri koritu/*od Pri koritu*.

Škofic). Proces, ko prvotno brezpredložno zemljepisno lastno ime zaradi pogostnosti njegove rabe v predložni zvezi postane predložno (tj. ko predlog iz pogosto govorjene besedne zveze postane del lastnega imena oz. njegova predpona), dokazuje tudi naslednji gorenjski primer (inf. Majda Šmitek iz Krop): za krajevno ime *Lipnica* (*od kod?* – z *Lipnice* in *kam?* – na *Lipnico*) je mogoče slišati tudi *Bil je z Nalipnice*, ne pa tudi (še) *Tu se reče *Nalipnica*, pač pa (kot odgovor na vprašanje *kje?*) *Tu je na Lipnici*.

Mikrostruktura slovarja

Za leksikografsko delo je (ob domišljenem geslovniku) pomembna predvsem optimalna zasnova strukture slovarskega članka.²¹

Slovarček hišnih in/ali ledinskih imen enega kraja je lahko zelo preprosto urejen po abecednem redu glasovno-pravopisno poknjiženih iztočnic. Tak geselski članek ima standardne sestavine, tj. iztočnico (poknjiženo in za znakom ▶ narečno v fonetičnem zapisu) v osnovnih slovarskeih oblikah (imenovalnik oz. (pri HI) mestnik in rodilnik, lahko tudi dajalnik), ki jima sledi besednovrstna oznaka (navadno gre za samostalnike in samostalniške besedne zveze v različnih slovničnih spolih in številih), razlaga pomena, tj. geografska identifikacija objekta, in ponazarjalno gradivo v fonetični transkripciji (pri HI poimenovanje gospodarja, gospodinje, pridevnik, pri LI izseček iz besedila). Za znakom ■ so lahko dodani tudi etimološki podatki. Primer:

Jeromove doline ▶ *Jerò:move dolí:ne -əx dolí:n* ž mn.
LI, vrtača v Rovtah, ki pripada kmetiji Pri Jeromu: *✉ Jerò:movo dolí:no i 'šu kosì:t t ■ * (Jerom)-ov-ə + *dol-in-a* ← lastno ime *Jerom* (← lat. *Hieronim*) + **dol-ə* 'jama, votlina, dolina'

Jeromova planina ▶ *Jerò:mova pùaní:na -e -e ž LI*, planina nad Rovtami, ki pripada kmetiji Pri Jeromu: *✉ Jerò:mou pùaní:n so pá:sla ■ * (Jerom)-ov-ə + *plan-in-a* ← lastno ime *Jerom* (← lat. *Hieronim*) + **poln-ə* 'prostran, raven'

Na Skalci ▶ *Na Ská:lc, s Ská:lce, prot Ská:lc ž, HI Kropa 37: ♂ Gré:gor s Ská:lce, -ja s Ská:lce m, ♂ Á:nicá s Ská:lce, -e s Ská:lce ž, / prid. ■ *na 'na' + *skal-ic-a* ← **skal-a* 'skala, pečina'

Pri Jeromu ▶ *Pər Jerò:m, od Jerò:ma, prot Jerò:m m, HI Rovte 10: ♂ Jerò:m -a m, ♂ Jerò:mka -e ž, Jerò:mou -va -Ø prid. || FK 1827 Jeron, SA 1774–1855 Jerom ■ * (Jerom)-ə* ← lat. *Hieronim*

Pri Ta Spodnjem Kajetu ▶ *Pər Ta Spò:dənmo Kajé:t, ot Ta Spò:dənja Kajé:ta, prot ta Spò:dənmo Kajé:t m, HI Češnjevek 3: ♂ Ka'je Kajé:ta m, ♂ Kajé:va -e ž, Kajé:č Kajé:va Kajé:č prid. ■ *pri 'pri' + *tə 'ta' + *sə-pod-ən-ə + * (Kaj) -e* ← lastno ime *Kaje*

Gradnja vseslovenskega slovarja domačih (tj. narečnih) hišnih in ledinskih imen zahteva skupno, tj. na morfološki (etimološko-zgodovinski) analizi temelječo poknjižitev imena, ki je iztočnica slovarskega članka.

Poknjiženi imenovalniški oblici hišnega imena (oblikovani na osnovi morfološke analize) in njenemu besednovrstnemu označevalniku sledi identifikacija imena (kraj s hišno številko) s poknjiženo (z oznako jakostnega naglasa) in narečno (z oznako tonemskega naglasa v oglatem oklepaju) obliko hišnega imena (kot odgovor na vprašanje *Kako se tej hiši reče?*), ki je predložna ali ne, v ednini ali množini. Sledi poknjiženo in narečno poimenovanje gospodarja in gospodinje v imenovalniku in rodilniku (*Od kod greste?* – *V/na oz. h/k ...*) ter pripadajoči pridevnik v poknjiženi in narečni različici. Nato znaku ♦ sledi dokumentarno gradivo oz. zgodovinski zapisi.

Poknjiženi iztočnici ledinskega imena z besednovrstnim označevalnikom in njeni diahroni morfološki analizi prav tako sledi identifikacija imena (tj. geografska umestitev ledinskega imena v prostor) s poknjiženo in narečno obliko ledinskega imena (*Kako se tam/temu reče?*), sledi ponazarjalno gradivo, tj. navedba različnih slovničnih oblik imena, če je mogoče, s sobesedilom. Vsaka identifikacijska enota ima lahko tudi dokumentarni razdelek z navedbo imena v zgodovinskem viru. Interaktivni slovar je lahko opremljen tudi s povezavami k zemljevidom, fotografijam, zgodovinskim dokumentom in zvočnim posnetkom narečnih poimenovanj.

Primer slovarske predstavitev izlastnoimenskega hišnega imena (HI):

Jur- ⇒ *Jur, Jurc/Jurec, Jurč/Jurič, Jurček, Jurčelj, Jurčnik, Jurgelj, Jurjevec/Jurjovec, Jurjevi/Jurjovi, Jurk/Jurek, Jurež, Jurman*

Pri Júrju < *pri 'pri' + *jur-ə 'svetniško ime' ← lat. *Georgius*, m

► HI²² Kokra 20a: *Pri Júrju [pər jú:rjə], ♂ Júr [jú:r -ja], ♂ Júrjovka [jú:rjou̯ka -e], prid. Júrjov [jú:rjou̯ -va -Ø]* ♦ FK 1827 Mauthhauss

► HI Krnica 29: *Pri Júrju [pər jú:rjə], ♂ Júrjov [jú:rjou̯ -ga], ♂ Júrjova [jú:rjou̯va -e], prid. Júrjov [jú:rjou̯ -va -Ø]* ♦ /

► HI Mavčiče 37: *Pri Júrju [pər jú:ri], ♂ Júr [jú:r -ja], ♂ Júrjovka [jú:rjou̯ka -e], prid. Júrjov [jú:rjou̯ -va -Ø]* ♦ /

► HI Zasip, Rebr 23, in Rodine 16: *Pri Júrju [pər jú:rjə], ♂ Júr [jú:r -ja], ♂ Júrjovka [jú:rjou̯ka -e], prid. Júrjov [jú:rjou̯ -va -Ø]* ♦ /

Pri Júrcu < *pri 'pri' + *jur-əc-ə 'svetniško ime' ← lat. *Georgius*, m

► HI Kranjska Gora, Borovška cesta 67: *Pri Júrcu [pər jú:rco], ♂ Júrca [jú:rca -a], ♂ Júrcinja [jú:rcnja -e], prid. Júrcev/Júrčev [jú:rca -va -Ø]* ♦ /

21 Šekli, 2008, 68–69 predlaga in v monografiji uporablja nekoliko drugačno, a zelo podobno strukturo geselskega članka.

22 HI si v seznamu sledijo po abecednem redu naslova.

► HI Podkoren 44: Pri Júrcu [pər jú:rco], ♂ Júrc [jú:rc -a], ♀ Júrcinja [jú:rcenja -e], prid. Júrcev/Júrčev [jú:rcəu -va -Ø] ♦ FK 1827 Jurz

Pri Júrcu/Pri Júriču < *pri 'pri' + *jur-ič- 'svetniško ime' ← lat. *Georgius*, m

► HI Blejska Dobrava 68: Pri Júrču [pər jú:rč], ♂ Júrč [jú:rč -a], ♀ Júrčla [jú:rčla -e], prid. Júrčov [jú:rčou -va -Ø] ♦ FK 1827 Jurz

Pri Júrčku < *pri 'pri' + *jur-č-č-k- 'svetniško ime' ← lat. *Georgius*, m

► HI Bistrica 1: Pri Júrčku [pər jú:rčk], ♂ Júrček [jú:rček -čka], ♀ Júrčkovca [jú:rčkoúca -e], prid. Júrčkov [jú:rčkoú -va -Ø] ♦ FK 1827 Jurzhek

► HI Breg ob Savi 31: Pri Júrčku [pər jú:rčk], ♂ Júrček [jú:rček -a], ♀ Júrčkovca [jú:rčkoúca -e], prid. Júrčkov [jú:rčkoú -va -Ø] ♦ FK 1827 Jurschek

► HI Brezje 7: Pri Júrčku [pər jú:rčk], ♂ Júrček [jú:rček -čka], ♀ Júrčkovca [jú:rčkoúca -e], prid. Júrčkov [jú:rčkoú -va -Ø] ♦ FK 1827 Jurzheg

► HI Srednja Dobrava 13: Pri Júrčku [pər jú:rčk], ♂ Júrček [jú:rček -čka], ♀ Júrčkovca [jú:rčkoúca -e], prid. Júrčkov [jú:rčkoú -va -Ø] ♦ /

Pri Júrčeljnju < *pri 'pri' + *jur-č-č-č- 'svetniško ime' ← lat. *Georgius*, m

► HI Rateče 138: Pri Júrčeljnju [pər jú:rčeljnja], ♂ Júrčelj [jú:rčelj -na], ♀ Júrčlja [jú:rčlja -e], prid. Júrčeljnov [jú:rčeljnja -va -Ø] ♦ FK 1827 Jurzhel

Pri Júrčniku < *pri 'pri' + *jur-č-n-ik- 'svetniško ime' ← lat. *Georgius*, m

► HI Praprotna Polica 10: Pri Júrčniku [pər jú:rčnek], ♂ Júrčnik [jú:rčnek -a], ♀ Júrčnica [jú:rčanca -e], prid. Júrčnikov [jú:rčnekoú -va -Ø] ♦ FK 1827 Jurzhneg

Pri Júrgeljnju < *pri 'pri' + *jur-g-č- 'svetniško ime' ← lat. *Georgius*, m

► HI Podkoren 24: Pri Júrgeljnju [pər jú:rgeljno], ♂ Júrgelj [jú:rgelj -na], ♀ Júrglja [jú:rglja -e], prid. Júrgeljnov [jú:rgeljnja -va -Ø] ♦ Jurgle

Pri Júrjevcu/Jurjovcu < *pri 'pri' + *jur-j-ev- 'svetniško ime' ← lat. *Georgius*, m

► HI Grad 10 in Pšata 5: Pri Júrjevcu [pər jú:rjoúc], ♂ Júrjevec [jú:rjoúc -a], ♀ Júrjevka [jú:rjoúka -e], prid. Júrječev [jú:rjoúčou -va -Ø] ♦ /

► HI Zgornja Dobrava 13: Pri Júrjevcu [pər jú:rjoúc], ♂ Júrjevec [jú:rjoúc -a], ♀ Júrjevka [jú:rjoúka -e], prid. Júrječev [jú:rjoúčou -va -Ø] ♦ FK 1827 Juriuz

► HI Zgornje Gorje 20: Pri Júrjevcu [pər jú:rjoúco], ♂ Júrjevec [jú:rjoúc -a], ♀ Júrjevka [jú:rjoúka -e], prid. Júrječev [jú:rjoúčou -va -Ø] ♦ /

Pri Júrjevh/Jurjovih < *pri 'pri' + *jur-č-č- 'svetniško ime' ← lat. *Georgius*, m

► HI Praše 6: Pri Júrjevh [pər jú:rjoúx], ♂ Júrjevec [jú:rjoúc -a], ♀ Júrjevka [jú:rjoúka -e], prid. Júrječev [jú:rjoú -va -Ø] ♦ SA 1 (1823–1829) Jur

Pri Júrku < *pri 'pri' + *jur-č-k- 'svetniško ime' ← lat. *Georgius*, m

► HI Spodnje Duplje 42: Pri Júrku [pər jú:rkl], ♂ Júrka [jú:rka -a], ♀ Júrkna [jú:rkna -e], prid. Júrmanov [jú:rmanoú -va -Ø] ♦ /

Pri Júrežu < *pri 'pri' + *jur-ež- 'svetniško ime' ← lat. *Georgius*, m

► HI Črnivec 8: Pri Júrežu [pər jú:reš], ♂ Júrež [jú:reš -ža], ♀ Júrežka [jú:reška -e], prid. Júrežov [jú:režou -va -Ø] ♦ FK 1827 Juresch

Pri Júrmanu < *pri 'pri' + *jur-man- 'svetniško ime' ← lat. *Georgius*, m

► HI Mišače 12: Pri Júrmanu [pər jú:rman], ♂ Júrman [jú:rman -a], ♀ Júrmanka [jú:rmaúka -e], prid. Júrmanov [jú:rmanoú -va -Ø] ♦ FK 1827 Jurmann

Pri Júršeku < *pri 'pri' + *jur-š-č-k- 'svetniško ime' ← lat. *Georgius*, m

► HI Praprotna polica 3: Pri Júršeku [pər jú:ršek], ♂ Júršek [jú:ršek -a], ♀ Júršica [jú:rška -e], prid. Júršekov [jú:ršekou -va -Ø] ♦ FK 1827 Jurschek

Primeri slovarske predstavitev izobčnoimenskega hišnega imena (HI):

kajž- ⇒ Kajža, Kajž, Kajžar, Kajževeč/Kajžovec, Kajžnik

Kajža < *(kajž)-a 'majhna kmečka hiša' ← bav. nem. *Kaise*, *Kaische* (prim. nem. *die Keische*), ž

► HI Vrba 21: HI Kájža [ká:jža], ♂ Ta Kájžen [ta ká:jžen -ga], ♀ Ta Kájžna [ta ká:jžna -e], prid. Kájžen [ta ká:jžen -žna -Ø] ♦ FK 1827 Kaischneg

V Kajži < *vž 'v' + *(kajž)-a 'majhna kmečka hiša' ← bav. nem. *Kaise*, *Kaische* (prim. nem. *die Keische*), ž

► HI Kokra 50: HI V Kájži [u ká:jš], ♂ Kájžar [ká:jžar -ja], ♀ Kájžarca [ká:jžarca -e], prid. Kájžarjov [ká:jžarou -va -Ø] ♦ FK 1827 Kaischer

► HI Paloviče: HI V Kájži [u ká:jš], ♂ Kájževeč [ká:jžouc -a], ♀ Kájževka [ká:jžouka -e] / Kájžna [ká:jžna -e], prid. Kájžev [ká:jžou -va -Ø] ♦ SA Pajštebnek ali Kajževeč

► HI Smokuč 15: HI V Kájži [u ká:jš], ♂ Kájžnek [ká:jžnek -a], ♀ Kájženca [ká:jženca -e], prid. Kájžen [ká:jžen -žna -Ø] ♦ /

► HI Strahinj 38: HI V Kájži [u ká:jš], ♂ Kájževeč [ká:jžouc -a], ♀ Kájžna [ká:jžna -e], prid. Kájžev [ká:jžou -va -Ø] ♦ /

Pri Kajži < *pri 'pri' + *(kajž)-a 'majhna kmečka hiša' ← bav. nem. *Kaise*, *Kaische* (prim. nem. *die Keische*), ž

► HI Možanca 13: HI Pri Kájži [pər kà:íš], σ /, $\ddot{\sigma}$ /, prid. / ♦ FK 1827 Kaischar

► HI Zgornje Duplje 25: HI Pri Kájži [pər kà:íš], σ Kájževc [kà:ížouc -a], $\ddot{\sigma}$ Kájževka [kà:ížouka -e], prid. Kájžev [kà:ížou -va -Ø] ♦ /

Pri Kajžu < *pri 'pri' + *(kajž)-b < *(kajž)-a 'majhna kmečka hiša' ← bav. nem. Kaise, Kaische (prim. nem. *die Keische*), m

► HI Bled, Rečiška cesta 41: HI Pri Kájžu [pər kà:ížo], σ Kájž [kà:íš -ža], $\ddot{\sigma}$ Kájževka [kà:ížouka -e], prid. Kájžev [kà:ížou -va -Ø] ♦ FK 1827 Kaisoutz

► HI Brezje 50: HI Pri Kájž [pər kà:íš], σ Kájž [kà:íš -ža], $\ddot{\sigma}$ Kájžarica [kà:ížarca -e], prid. Kájžev [kà:ížou -va -Ø] ♦ /

► HI Grabče 20: HI Pri Kájžu [pər kà:ížo], σ Kájž [kà:íš -ža], Kájževc [kà:ížouc -a], $\ddot{\sigma}$ Kájževka [kà:ížouka -e], prid. Kájžev [kà:ížou -va -Ø] ♦ FK 1827 Kaischa

► HI Kranjska Gora, Borovška cesta 57: HI Pri Kájžu [pər kà:ížo], σ Kájž [kà:íš -ža], $\ddot{\sigma}$ Kájžnja [kà:ížnja -e], prid. Kájžev [kà:ížau -va -Ø] ♦ /

► HI Podkoren 68: HI Pri Kájžu [pər kà:ížo], σ Kájž [kà:íš -ža], $\ddot{\sigma}$ Kájžnja [kà:ížnja -e], prid. Kájžev [kà:ížau -va -Ø] ♦ FK 1827 Kaischar

► HI Spodnje Gorje 40: HI Pri Kájžu [pər kà:ížo], σ Kájž [kà:íš -ža], $\ddot{\sigma}$ Kájževka [kà:ížouka -e], prid. Kájžev [kà:ížou -va -Ø] ♦ /

► HI Srednja Vas 101: HI Pri Kájžu [pər kà:íš], σ Kájž [kà:íš -ža], Kájžnja [kà:ížnja -e], $\ddot{\sigma}$ Kájževka [kà:ížouka -e], prid. Kájžev [kà:ížou -va -Ø] ♦ /

► HI Zasip, Rebr 15: HI Pri Kájžu [pər kà:ížo], σ Kájž [kà:íš -ža], $\ddot{\sigma}$ Kájževka [kà:ížouka -e], prid. Kájžev [kà:ížou -va -Ø] ♦ /

► HI Zgornja Dobrava 28: HI Pri Kájžu [pər kà:íš], σ Kájžev [kà:ížou -ga], $\ddot{\sigma}$ Kájževa [kà:ížova -e], prid. Kájžev [kà:ížou -va -Ø] ♦ FK 1827 Kaischouz

Pri Kajžaru < *pri 'pri' + *(kajž)-ar-b < *(kajž)-a 'majhna kmečka hiša' ← bav. nem. Kaise, Kaische (prim. nem. *die Keische*), m

► HI Babni Vrt 8: HI Pri Kajžaru [pər kà:ížarjə], σ Kájžar [kà:ížar -ja], $\ddot{\sigma}$ Kájžarica [kà:ížarca -e], prid. Kájžarjev [kà:ížarjou -va -Ø] ♦ FK 1827 Schimneg

► HI Bohinjska Češnjica 43: HI Pri Kajžaru [pər kà:ížarjə], σ Kájžar [kà:ížar -ja], $\ddot{\sigma}$ Kájžarica [kà:ížarca -e], prid. Kájžarjev [kà:ížarjou -va -Ø] ♦ FK 1827 Kaischar

► HI Mače 14: HI Pri Kajžaru [pər kà:ížarjə], σ Kájžar [kà:ížar -ja], $\ddot{\sigma}$ Kájžarica [kà:ížarca -e], prid. Kájžarjev [kà:ížarjou -va -Ø] ♦ FK 1827 Kaishar

► HI Podjelje 15: HI Pri Kajžaru [pər kà:ížarjə], σ Kájžar [kà:ížar -ja], $\ddot{\sigma}$ Kájžarica [kà:ížarca -e], prid. Kájžarjev [kà:ížarjou -va -Ø] ♦ FK 1827 Kaischarjev

► HI Možanca 13: HI Pri Kájži [pər kà:íš], σ /, $\ddot{\sigma}$ /, prid. Kájžarjev [kà:ížarjou -va -Ø] ♦ FK 1827 Kaischar

► HI Podreča 48: HI Pri Kajžaru [pər kà:ížarjə], σ Kájžar [kà:ížar -ja], $\ddot{\sigma}$ Kájžarica [kà:ížarca -e], prid. Kájžarjev [kà:ížarjou -va -Ø] ♦ SA 1 (1772–1812) Kajshar

► HI Poljšica pri Podnartu 18: HI Pri Kajžaru [pər kà:ížarjə], σ Kájžar [kà:ížar -ja], $\ddot{\sigma}$ Kájžarica [kà:ížarca -e], prid. Kájžarjev [kà:ížarjou -va -Ø] ♦ FK 1827 Kaischar

► HI Povlje 4: HI Pri Kajžaru [pər kà:ížarjə], σ Kájžar [kà:ížar -ja], $\ddot{\sigma}$ Kájžarica [kà:ížarca -e], prid. Kájžarjev [kà:ížarjou -va -Ø] ♦ FK 1827 Kaischar

► HI Rateče 47: HI Pri Kajžaru [pər kà:ížarjə], σ Kájžar [kà:ížar -ja], $\ddot{\sigma}$ Kájžarica [kà:ížarca -e], prid. Kájžarjev [kà:ížarjou -va -Ø] ♦ FK 1827 Vasar

► HI Rateče 153: HI Pri Kajžaru [pər kà:ížarjə], σ Kájžar [kà:ížar -ja], $\ddot{\sigma}$ Kájžarica [kà:ížarca -e], prid. Kájžarjev [kà:ížarjou -va -Ø] ♦ FK 1827 Kaisher

► HI Zgornje Duplje 36: HI Pri Kajžaru [pər kà:ížarjə], σ Kájžar [kà:ížar -ja], $\ddot{\sigma}$ Kájžarica [kà:ížarca -e], prid. Kájžarjev [kà:ížarjou -va -Ø] ♦ SA 1 (1750–1829 oz. 1823–1829) Kajshar

Pri Kajževcu/Kajžovcu < *pri 'pri' + *(kajž)-ev-
-b-c-b < *(kajž)-a 'majhna kmečka hiša' ← bav. nem. Kaise, Kaische (prim. nem. *die Keische*), m

► HI Breg ob Kokri 17: HI Pri Kajževcu [pər kà:ížouc], σ Kájževc [kà:ížouc -a], $\ddot{\sigma}$ Kájževka [kà:ížouka -e], prid. Kájževčev [kà:ížoučou -va -Ø] ♦ FK 1827 Kaishoutz

► HI Jereka 18: HI Pri Kajževcu [pər kà:ížouc], σ Kájževc [kà:ížouc -a], $\ddot{\sigma}$ Kájževka [kà:ížouka -e], prid. Kájževčev [kà:ížoučou -va -Ø] ♦ FK 1827 Grabner

► HI Mavčiče 15: HI Pri Kajževcu [pər kà:ížouc], σ Kájževc [kà:ížouc -a], $\ddot{\sigma}$ Kájževka [kà:ížouka -e], prid. Kájževčev [kà:ížoučou -va -Ø] ♦ SA 1 (1758–1811) Kmet Kajsha

Pri Kajžniku < *pri 'pri' + *(kajž)-n-ik-b < *(kajž)-a 'majhna kmečka hiša' ← bav. nem. Kaise, Kaische (prim. nem. *die Keische*), m

► HI Rateče 43: HI Pri Kajžniku [pər kà:ížəŋk], σ Kájžnik [kà:ížəŋk -a], $\ddot{\sigma}$ Kájžnika [kà:ížəŋca -e], prid. Kájžnikov [kà:ížəŋkou -va -Ø] ♦ FK 1827 Kaishenk

skal- ⇒ Skalar/Skavar, Na Skalci

Na Skálci m < *na 'na' + *skal-ic-a 'majhna skala' ← *skal-a 'skala, pečina', ž

► HI Kropa 37: HI Na Skálci [na ská:lce], σ NN s Skálce [s ská:lce], $\ddot{\sigma}$ NN s Skálce [s ská:lce], prid. / ♦ /

Pri Skálarju/Pri Skávarju < *pri 'pri' + *skal-ar-*b*
 ← *skal-a 'skala, pečina', m

- HI Brezje 66: HI Pri Skávarju [pər skà:varjə], ♂ Skávar [skà:var -ja], ♂ Skávarca [skà:varca -e], prid. Skávarjev [skà:varjoū -va -Ø] ♦ /
- HI Jama 21: HI Pri Skávarju [pər skà:vari], ♂ Skávar [skà:var -ja], ♂ Skávarca [skà:varca -e], prid. Skávarjev [skà:varjoū -va -Ø] ♦ FK 1827 Urbanoutz
- HI Kamna Gorica 15: HI Pri Skávarju [pər skà:varjə], ♂ Skávar [skà:var -ja], ♂ Skávarca [skà:varca -e], prid. Skávarjev [skà:varjoū -va -Ø] ♦ /
- HI Kranjska Gora, Borovška cesta 7: HI Pri Skávarju [pər skà:varjo], ♂ Skávar [skà:var -ja], ♂ Skávarca [skà:varca -e], prid. Skávarjev [skà:varjoū -va -Ø] ♦ FH 1827 Skavar
- HI Ovsije 52: HI Pri Skávarju [pər skà:varjə], ♂ Skávar [skà:var -ja], ♂ Skávarca [skà:varca -e], prid. Skávarjev [skà:varjoū -va -Ø] ♦ /

Primer slovarske predstavitev ledinskega imena (LI):

skal- ⇒ Hrupova skala, Mobjeva skala, Pod Skalo, Pod Ta mokro skalo, Pod Ta gladko skalco

Hrupova skala ž < *(Hrup)-ov-a + *skal-a ← la-
 stno ime *Hrup* + *skal-a 'skala, pečina'

- LI velike skale ob cesti, Leše: Hrúpova skála [xrù:pova ská:va], R od Hrúpove skále [od xrù:pove ská:le], DM pri Hrúpovi skáli [pər xrù:poū ská:l] ♦ /

Mobjeva skala ž < *(Mobi)-j-ev-a + *skal-a ← la-
 stno ime *Mobi* + *skal-a 'skala, pečina'

- LI skale v Gmajni, kjer so sedeli pastirji, Leše: Móbijeva skáva [mò:bjova ská:va], R od Móbijeve skále [od mò:bjove ská:le], DM pri Móbijevi skáli [pər mò:bjou ská:l] ♦ /

Pod Skalo ž < *pod-*b* 'pod' + *skal-a 'skala, pe-
 čina'

- LI gozdnatega področja pod skalo/pečmi v Vršah, Blejska Dobrava: Pod Skálo [pod ská:vo], R izpod Skále [spod ská:le], T pod Skálo [pod ská:vo] ♦ /

Pod Ta mokro skalo ž < *pod-*b* 'pod' + *t-*b* 'ta' + *mokr-*b* 'moker' + *skal-a 'skala, pečina'

- LI področja pod skalo, iz katere teče voda, ob poti od cerkve proti Vodicam, Kropa: Pod Ta mokro skalo [pot ta mò:kro ská:lo], R iz-
 pod Ta mokre skále [spod ta mò:kre ská:le], T pod Ta mokro skalo [pot ta mò:kro ská:lo] ♦ /

Pod Ta gladko skalco ž < *pod-*b* 'pod' + *t-*b* 'ta' + *glad-*vk*-*b* 'gladek' + *skal-ic-a ← *skal-a 'skala, pečina'

- LI področja ob poti z Javornika, kjer je ve-
 čja, izrazito gladka skala, Blejska Dobrava: Pod Ta gladko skálco [pot ta gvà:xko ská:lco], R izpod Ta gládke skálce [spod ta gvà:xke

ská:lce], T pod Ta gládko skálco [pot ta gvà:xko ská:lco] ♦ /

Če je kazalo korenov poimenovanj s kazalkami k imenom obvezna sestavina slovarja hišnih oz. ledinskih imen, mora biti tak slovar opremljen tudi z »obrnjenim« kazalom (od brezpredložnih imen h korenom poimenovanj, lahko tudi od začetne besede imena (torej od predloga) h korenju poimenovanj, tj.:

Jur (HI) ⇒ **Jur-**

Jurc/Jurec (HI) ⇒ **Jur-**

Jurč/Jurič (HI) ⇒ **Jur-**

Jurček (HI) ⇒ **Jur-**

Jurčelj (HI) ⇒ **Jur-**

Jurčnik (HI) ⇒ **Jur-**

Jurec/Jurc (HI) ⇒ **Jur-**

Jurek/Jurk (HI) ⇒ **Jur-**

Jurež (HI) ⇒ **Jur-**

Jurgelj (HI) ⇒ **Jur-**

Jurič/Jurč (HI) ⇒ **Jur-**

Jurjevec/Jurjovec (HI) ⇒ **Jur-**

Jurjevi/Jurjovi (HI) ⇒ **Jur-**

Jurk/Jurek (HI) ⇒ **Jur-**

Jurman (HI) ⇒ **Jur-**

Kajž (HI) ⇒ **kajž-**

Kajža (HI Pri Kajži, HI V Kajži) ⇒ **kajž-**

Kajžar (HI) ⇒ **kajž-**

Kajživec/Kajžovec (HI) ⇒ **kajž-**

Kajžnik (HI) ⇒ **kajž-**

Skala (LI Pod Skalo, Pod Ta mokro skalo) ⇒ **skal-**

Skalar/Skavar (LI) ⇒ **skal-**

Skalca (HI Na Skalci, LI Pod Ta gladko skalco) ⇒ **skal-**

Na (HI Na skalci) ⇒ **skal-**

Pod (LI Pod Ta gladko skalco, Pod Ta mokro skalo, Pod Skalo) ⇒ **skal-**

Pri (HI) ⇒ **skal-, Jur-, kajž-**

V (HI V kajži) ⇒ **kajž-**

Hrup (LI) ⇒ **skal-**

Mobi (LI) ⇒ **skal-**

moker (LI) ⇒ **skal-**

gladek (LI) ⇒ **skal-**

SKLEP

Zbiranje in strokovno zapisovanje hišnih in ledinskih imen je gotovo pomembno področje ohranjanja nacionalne žive kulturne dediščine, zanimivo tako za laike kot za znanstveno obdelavo zbranega gradiva, zato jezikoslovna analiza tovrstnega lastnoimenskega gradiva in njegova predstavitev v slovarju zahteva natančno metodologijo zbiranja in zapisovanja ter domišljeno leksikografsko zasnova. Ob tem se zdi pomembna odločitev glede načina poknjiževanja lastnih imen, saj glasovno-pravopisno knjiženje omogoča kar največjo stopnjo identifikacije imena z nosilcem oz. objektom poimenovanja, medtem ko etimološko-zgodovinsko knjiženje

omogoča jezikoslovno primerjavo morfološke strukture, besedotvornih značilnosti in s tem tudi motivacij pojmenovanj.

Gradnja vseslovenskega slovarja tovrstnih zemljepisnih lastnih imen bo zahtevalo usklajeno sodelovanje

vseh slovenskih dialektoloških raziskovalnih središč in različnih strok (ob jezikoslovju tudi geografije, etnologije, zgodovine), pri čemer bo pomembno vlogo (lahko) imelo tudi šolsko projektno delo in ljubiteljsko zbiranje narečne imenske dediščine.

*Slika 3: Tablica s hišnim imenom Pr Rémc na Lancovem
Tablet with house-name Pr Rémc in Lancovo
(Fotografija: J. Škofic)*

PROJECT OF SLOVENE DICTIONARY OF DIALECT MICRO-TOPONYMS AND HOUSE NAMES

Jožica ŠKOFIC

Fran Ramovš Institute of Slovenian Language SRC SASA, 1000 Ljubljana, Novi trg 4, Slovenia
University of Primorska, Faculty of Humanities, 6000 Koper, Titov trg 5, Slovenia
e-mail: guzej@zrc-sazu.si

SUMMARY

This paper briefly presents the methodology for the collection and transcription of dialect micro-toponyms and house names, which are an important part of non-material/live cultural heritage. The principles of the standardised transcription (based on morphonological analysis) of these geographical proper names are outlined here, with an emphasis on the orthographic pragmatism of prepositional non-settlement-related geographical proper names and the proposed solution of this issue. The concept of a dictionary of Slovene dialectal micro-toponyms and house names, based on Upper Carniola (Gorenjska) dialect material, is presented, along with the structure of such a dictionary and the microstructure of the separate dictionary entries.

In dialect names, because of various dialect phonetical (and morphological) developments, the discrepancy between the vocal-orthographical and etymological-historical variants of standardised transcription, based on morphonological analysis, can be very great, and therefore particularly problematic for identification. The degree of standardised transcription of dialectal house and micro-toponymic names depends largely on the purpose of their collection: if it is 'only' to document the synchronous state of names (nouns) in a certain (delineated) environment, it makes sense to standardise their transcription only to the vocal-orthographical level, mainly due to their identification function, and therefore to transcribe them using the letters of the standardised alphabet so that their expressive image remains as close to live (dialect) use as possible. However, if we wish to display them in the context of the Slovene dictionary of local house and micro-toponymic names, and therefore compare them alongside each other linguistically, a greater degree of abstraction or standardisation at the etymological-historical level is necessary.

*A problem also arises with the transcription of prepositional non-settlement-related geographical proper names, where the article proposes that each first component of post-prepositional constituent of a micro-toponym and house name be capitalised regardless of whether it is the originally proper or common name or *closed class word. This decision presupposes that with subordinate cases, i.e. as an answer to the questions 'where?' and 'where from?', the proposal be written in lower case – therefore, the proposal from the basic form of the protoponym in these forms is contracted, while another proper name word remains unchanged in its audible as well as in its written image (except, of course, at the morphological level).*

The paper presents the microstructure of dictionary entries in the Slovene dictionary of local/dialect house and micro-toponymic names: the standardised nominative form of a house name (formed on the basis of morphological analysis) and its word-class marker is followed by an identification of the name (the place with the house number) with the standardised and dialect form of the house name, which can be prepositional or not, in the singular or the plural. This is followed by the standardised and dialect name of the master and mistress in the nominative and genitive, as well as in the accusative and dative forms, and the corresponding adjective in standardised and dialect variants. The standardised dictionary entry of a micro-toponymic name with a word-class marker and its diachronic morphological analysis is also followed by an identification of the name (i.e. the geographical placement of the micro-toponymic name in space) with the standardised and dialect form of the micro-toponym, followed by the illustrative example, i.e. an indication of the different grammatical forms of the name, if possible with the co-text. Each identification unit may also have a documentary section, stating the name in its historical source. An interactive dictionary can also be equipped with links to maps, photographs, historical documents and audio recordings of dialectal terms.

Keywords: dialectal dictionary, geographical proper names, house-names, field-names, microtoponymy, orthography, standardisation, Gorenjsko (Upper Carniola) dialect

LITERATURA

Čop, D. (2007): Imenoslovje in etimologija imen. V: Torkar, S. (ur.), Furlan, M. (ur.), Keber, J. (ur.), Šivic-Dular, A. (ur.): *Merkujev zbornik, Jezikoslovni zapiski*, 13, 1/2. Ljubljana, Založba ZRC, 117–125.

Dobrovoljc, H. (2012): Pisanje začetnice v predložnih lastnih imenih. V: Dobrovoljc, H. (ur.), Jakop, N. (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana, Založba ZRC, 51–61.

Furlan, M., Gložančev, A., Šivic-Dular, A. (2000): Pravopisna ustreznost zapisa lastnoimenskega gradiva v Registru zemljepisnih imen in Registru prostorskih enot. *Geografski vestnik*, 72–1, 73–86

Klinar, K., Škofic, J., Šekli, M., Piko-Rustia, M. (2012): Metode zbiranja hišnih in ledinskih imen: projekt FLU-LED v okviru Operativnega programa Slovenija–Avstria 2007–2013. Jesenice, Gornjesavski muzej.

Koletnik, M. (2007): O toponimih na Goričkem. V: Jesenšek, M. (ur.): *Besedje slovenskega jezika*, (Zora, 50). Maribor, Slavistično društvo, 235–250.

Koletnik, M. (2008): O prekmurskih mikrotoponimih. *Slavistična revija*, kongresna številka (Zbornik referatov za štirinajsti mednarodni slavistični kongres, Ohrid, 2008), 75–86.

Slovenski pravopis, 1962, Ljubljana, SAZU in DZS.

Šekli, M. (2008): *Zemljepisna in osebna lastna imena v kraju Livek in njegovi okolici*. (Linguistica et philologica, 22). Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Šivic-Dular, A. (1988): Temeljna načela pri pisaju slovenskih zemljepisnih imen. *Jezik in slovstvo*, XXXIV/1–2, 3–14.

Škofic, J. (2007): Narečno besedilo kot vir za imenoslovno raziskavo. V: Torkar, S. (ur.), Furlan, M. (ur.), Keber, J. (ur.), Šivic-Dular, A. (ur.): *Merkujev zbornik, Jezikoslovni zapiski*, 13, 1/2. Ljubljana, Založba ZRC, 441–458.

Škofic, J. (2009): Zemljepisna lastna imena med načnjem in knjižnim jezikom. V: Smole, V. (ur.): *Slovenska narečja med sistemom in rabo*, (Obdobja, Metode in zvrsti, 26). 1. natis. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 219–234.

Škofic, J. (2011): Kako se pri vas reče (in kako se to napiše)? V: Jesenšek, M. (ur.): *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*, (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 75). Maribor, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 305–319.

Škofic, J. (2013): Zasnova slovarja narečnih hišnih in ledinskih imen. KRAKAR-VOGEL, Boža (ur.): *Slavistika v regijah - Nova Gorica*, (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 24). Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2013, str. 129–130.

Toporišič, J. (2001): *Slovenski pravopis*. Ljubljana, SAZU in ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.

original scientific article
received: 2013-10-17

UDC UDK 811.163.6'27'282:316.6(497.4)

STALIŠČA GIMNAZIJCEV DO SLOVENSKIH JEZIKOVNIH ZVRSTI: RAZISKAVA S TEHNIKO PRIKRITIH DVOJIC

Maja BITENC

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
e-mail: bitenc.maja@ff.uni-lj.si

IZVLEČEK

V dveh poskusih smo s tehniko prikritih dvojic med dijaki idrijske in ljubljanske gimnazije ugotavljali stališča do knjižnega pogovornega jezika oziroma narečja in vpliv metodologije na dobljene odgovore. Prvi od dveh zaporednih člankov predstavlja teoretski okvir za proučevanje jezikovnih stališč in prvi poskus, ki prinaša tako kvantitativne kot kvalitativne rezultate. Ocene kažejo, da idrijski dijaki govorko pri uporabi narečja ocenjujejo nižje pri solidarnostnih in statusnih lastnostih, ljubljanski pa nižje pri statusnih, a višje pri solidarnostnih lastnostih. Odgovori na vprašanja odprtega tipa osvetljujejo kvantitativne ocene.

Ključne besede: sociolinguistica, socialna psihologija, jezikovna stališča, knjižni pogovorni jezik, narečje

ATTITUDINI DEGLI STUDENTI DI LICEO CLASSICO AI VARI LINGUAGGI SLOVENI: RICERCA CON LA TECNICA DEL MATCHED-GUISE

SINTESI

Due esperimenti con la tecnica del matched-guise sono stato effettuati tra gli studenti di due licei classici, in Idria e Lubiana, con lo scopo di identificare l'attitudine a parlare lo Sloveno parlato standard o uno dei dialetti Sloveni. Nel primo dei due articoli, l'esperimento è presentato sia da un punto di vista quantitativo che qualitativo. I risultati dimostrano che in Idria lo speaker usato nell'esperimento è stato valutato meglio sia nello status-stressing che nel solidarity-stressing quando questo ha usato lo Sloveno standard, mentre a Lubiana lo speaker è stato apprezzato di più nello status-stressing usando lo Sloveno standard, e nel solidarity-stressing usando il dialetto. Le risposte a domande aperte dimostrano questi risultati.

Parole chiave: sociolinguistiche, psicologia sociale, attitudine ai linguaggi, Sloveno parlato standard, dialetto.

1. UVOD

Razprava obravnava raziskavo jezikovnih stališč, ki lahko osvetlijo sociolinguistična razmerja med posameznimi zvrstmi slovenščine in njihovimi govorci, jezikovno prakso v posameznih kontekstih, jezikovne stereotipe ter povezavo med jezikom in identiteto v slovenski jezikovni skupnosti. Raziskava se osredotoča na stališča do slovenskega knjižnega pogovornega jezika in rovtarskega narečja/kanomeljskega govora pri dijakih ljubljanske in idrijske gimnazije, pri čemer je prvič v slovenskem sociolinguističnem prostoru uporabljen t. i. tehnika prikritih dvojic. V prvem od dveh zaporednih člankov¹ je predstavljen teoretski okvir za proučevanje jezikovnih stališč in prvi od dveh poskusov² z omenjeno tehniko, pri katerem so dijaki odgovarjali tudi na vprašanja odprtrega tipa; v razpravi so torej obravnavani tako kvantitativni kot kvalitativni rezultati. V drugem članku bo predstavljen drugi poskus z rezultati, statistična primerjava rezultatov obeh poskusov in kritično ovrednotenje raziskave.

2. JEZIKOVNA STALIŠČA

Pojem *stališča* se je uveljavil v 20. in 30. letih prejšnjega stoletja v sodobni socialni psihologiji, je zelo kompleksen in ima v vsakdanjem jeziku širši pomen kot v psihologiji, kjer zanj obstaja več različnih definicij. Vse poudarjajo, da gre za trajno duševno pripravljenost za določen način odzivanja, da jih pridobivamo skozi življenje, v procesu socializacije in da imajo direktiven in dinamičen vpliv na obnašanje in njegovo doslednost. Na oblikovanje in spreminjanje stališč najbolj vplivajo skupinska pripadnost, informacije in znanje ter osebnostne značilnosti (Ule, 2009, 126–127, 133–134).³ Stališča so integracija treh osnovnih duševnih funkcij: kognitivne, čustvene in motivacijske, lahko bi dodali še diskurzivno ozziroma argumentativno komponento, saj se stališča oblikujejo v komunikacijskih in diskurzivnih praksah (prim. Billig, 1996, 205–219).

Jezikovna stališča kažejo ne samo odnos do jezika, temveč predvsem odnos do jezikovne skupnosti in govorcev določenega jezika ozziroma zvrsti. Iz prevzetih ali naučenih stališč v največji meri izvirata tudi status in

pomen jezika v družbi in pri posamezniku. Stališča se oblikujejo ali krepijo preko jezikovnih ideologij, stereotipov in mitov o jeziku, igrajo ključno vlogo pri širjenju ali upadanju rabe jezika, vplivajo na življenja ljudi, njihov položaj v družbi in njihovo svobodo, uspeh v šoli, v sodnih, zdravstvenih in službenih kontekstih (prim. pomembnejše preglede področja v Baker, 1995; Garret, Coupland in Williams, 2003; Garret, 2010). Večina raziskav na področju stališč do jezika temelji na mentalistični teoriji o naravi stališč, ki stališča označuje kot posredujočo spremenljivko med dražljajem, ki vpliva na osebo, in odzivom – gre za neke vrste stanje pripravljenosti osebe, da se na določen dražljaj odziva tako ali drugače⁴ (Fasold, 1996, 147–150).

2.1 Raziskave jezikovnih stališč

Pri raziskovanju jezikovnih stališč raziskovalci uporabljajo neposredne ali posredne metode. Pri prvih gre večinoma za odkrito spraševanje o pomenu jezika ozziroma jezikovnih variant v obliki intervjujev ali anket, pri drugih za razkrivanje (predvidoma) globljih prepričanj in predispozicij, zato so osnovane tako, da se anketiranci ne zavedajo, da se proučujejo njihova stališča. Problematiko jezikovnih stališč osvetljujejo tudi spoznanja ljudskega jezikoslovja (ang. »folk linguistics«, prim. Niedzielski in Preston, 2003), teorije jezikovnega prilagajanja, analize diskurza in etnografskih študij (prim. Garret, 2010).

Standardna in pogosto uporabljana metoda na področju raziskav jezikovnih stališč je tako imenovana »matched-guise technique« ali tehnika prikritih dvojic, ki jo je v 60. letih 20. stoletja uveljavil kanadski socialni psiholog Wallace Lambert s sodelavci (Lambert, 1967).⁵ Metoda je tako neposredna, ker preizkušanci podajajo eksplicitne izjave o govorčevih lastnostih, kot posredna, ker se odzivajo na govorca, ne na jezik (Lambert, 1967, 93–94; Fasold, 1996, 150). Za podajanje odzivov anketirancev se pogosto uporablja semantični diferencial, ki ga je razvil psiholinguist Charles Osgood (Osgood, Suci in Tannenbaum, 1957). Gre za lestvice z nasprotnimi lastnostmi in vmesnimi stopnjami (navadno od pet do sedem), pri katerih anketiranci s križcem na eni izmed črtic označijo stopnjo lastnosti, ki bi jo prisodili govor-

1 Uredništvu revije *Annales, Series Historia et Sociologia* se zahvaljujem za pripravljenost za zaporedno objavo dveh vsebinsko zelo povezanih člankov.

2 Zasnovala in izvedla sem ga v okviru predmeta Sociolinguistika pod mentorstvom red. prof. dr. Albine Nečak Lük na podiplomskem študiju, statistično analizo rezultatov sem opravila v okviru dela za izpit Metodologija psihološkega raziskovanja pod mentorstvom red. prof. dr. Valentina Bucika ob pomoči doc. dr. Boštjana Bajca. Vsem navedenim, vsem sodelujočim dijakom in njihovim profesorjem ter obema ravnateljem najlepša hvala za pomoč in sodelovanje. Iskrena hvala tudi doc. dr. Karmen Kenda-Jež, red. prof. dr. Marku Stabeju in anonimnim recenzentom za koristne pripombe glede članka.

3 Zgodovinske okoliščine nastanka in razvoj razumevanja pojma, različna teoretska pojmovanja in njihove kritike, razmerje do sorodnih pojmov in izsledki raziskav, ki kažejo na (ne)povezanost med stališči in dejanskim obnašanjem, so opisani v Ule, 2009, 123–176.

4 Druga osnovna teorija o naravi stališč je t. i. behavioristična, po tej so stališča vedenjski odzivi sami, najdemo jih torej lahko v obnašanju, v odzivih ljudi na družbene situacije.

5 V prvotni različici tehnike prikritih dvojic anketiranci poslušajo naključno razvrščene posnetke nekaj dvojezičnih govorcev, ki berejo odlomek v dveh jezikih, in nato govorce ocenijo glede na izbrane lastnosti. Pri tem se ne zavedajo, da se isti glas ponovi dvakrat in tako razliko v ocenah pri isti osebi lahko pripisemo prav jeziku (Lambert, 1967, 93–94).

cu. Ko so odgovori zbrani, se jim pripiše številke in izračuna povprečje vrednosti.

Primer: prijazen – – – – – neprijazen

Tehnika prikritih dvojic kot posredna metoda bolje razkriva osebna stališča kot neposredni vprašalniki in velja za posebej dragoceno pri proučevanju stereotipov oziroma predsodkov, ki jih imajo člani ene družbene skupine do druge. Številne tovrstne raziskave v zadnjih desetletjih v različnih jezikovnih skupnostih so pripomogle k razumevanju jezikovnih stališč in oblikovanju glavnih dimenzij vrednotenja jezika in govorcev ter pomembno prispevale k razvoju sociolinguistične teorije, zato njihov pomen ostaja aktualen tudi danes (Fasold, 1996, 150; Edwards, 2009, 263; Garret, 2010, 53–87; Soukup, 2012).

Kritike te metode so povezane predvsem z nenaravnostjo testne situacije, saj je ocenjevanje ljudi na lestvah semantičnega diferenciala po poslušanju kratkega odlomka oddaljeno od življenjske realnosti. Delikaten je izbor teme besedila in konteksta, saj je lahko oboje primerno za en jezik oziroma jezikovno varianto, za druge mogoče ne, kar vpliva na pridobljene ocene, problematična je lahko tudi domnevna avtentičnost izbrane jezikovne variante. Raziskovalci so se poskušali izogniti tem težavam z različnimi prilagoditvami same tehnike (prim. Fasold, 1996, 152–176; Garret, 2010, 57–59).

V slovenskem jezikovnem prostoru so bila jezikovna stališča deležna raziskovalne pozornosti pretežno pri proučevanju položaja slovenščine (in njenih zvrst) kot manjšinskega jezika (npr. Novak Lukanovič, 1993; Nečak Lük, 1998). Opravljenih je bilo tudi nekaj raziskav, ki so med drugim proučevale stališča do slovenščine oziroma njenih zvrst v Sloveniji, tako npr. raziskava o odnosu do slovenskih družbenih govorov oziroma štirih različnih sociolektov pri različnih družbenih skupinah (Skubic, 2005) ter med študenti opravljeni raziskavi o rabi narečij in odnosu do njih (Smole, 2004; Lundberg, 2007), pri čemer druga temelji na spoznanjih percepтивne dialektologije. Omeniti velja tudi poljudni anketi o simpatičnosti in privlačnosti posameznih narečij (Pal, 2005; Kobal Ocvirk, 2010).

3. METODOLOGIJA PRVEGA POSKUSA: PREDAVATELJICA SOCIOLINGVISTIKE

Prvi poskus, s katerim sem želela ugotoviti stališča do knjižnega pogovornega jezika oziroma narečja, je bil zasnovan na podlagi poskusa, opisanega v Giles in

Bourhis (1976), vprašalnik sem oblikovala na podlagi še nekaj sorodnih raziskav (glej razdelek 3.1 in opombo 25). Poskus sem izvedla v dveh oddelkih prvih letnikov Gimnazije Jurija Vege Idrija⁶ in Škofijske klasične gimnazije v Šentvidu nad Ljubljano (starost anketirancev 15 oziroma 16 let) pomlad 2009, pri čemer sem v enem razredu na vsaki šoli govorila knjižno pogovorno, v drugem narečno (kanomeljski govor cerkljanskega narečja rovtarske narečne skupine). Po uveljavljeni socialnozvrstnosti teoriji je sicer zvrst, ustrezna za predavanja v razredu, knjižni (zborni) jezik, za razlage in komunikacijo z učenci, pri čemer gre za tvorjenje besedila v navzočnosti naslovnika, tudi manj stroga, pogovorna varianta knjižne slovenščine, knjižna pogovorna zvrst (prim. Toporišič, 2000, 15–17). Kot kažejo tako rezultati nekaterih empiričnih raziskav (npr. raziskava o knjižnem pogovornem jeziku med učenci in učitelji v šolah na Idrijskem, opisana v Felc, 2007, izsledki povzeti v Bitenc, 2009, 75–76) kot zapisni v strokovni literaturi, pa v praksi na področju šolstva ni enotnih stališč glede norme govornega učnega jezika, udejanjanja pa nihajo od večjega ali manjšega upoštevanja norme do zavestnega opuščanja le-te na račun vsakdanjega jezika (prim. Pogorelec, 1998, 58–59). Za idrijsko-cerkljansko področje v splošnem velja, da je zaradi visokega statusa narečja le-to v uporabi tudi v poljavnih (poluradnih) govornih položajih, med drugim v šoli pri manj formalnih oblikah dela (prim. Kenda-Jež, 2002, 67). Tako lahko trdimo, da so dijaki na idrijski gimnaziji vajeni narečnega oziroma vsaj narečno obarvanega govora, je bilo pa narečje v izbranem kontekstu nekoliko prese netljivo in nenavadno za ljubljanske dijake, kar je vsekakor treba upoštevati pri interpretaciji rezultatov.

Na vprašanja je odgovarjalo 107 dijakinj in dijakov, od tega 43 v Idriji (21 v razredu, v katerem sem govorila v knjižnem pogovornem jeziku, in 24 v razredu, v katerem sem govorila narečno) in 64 v Ljubljani (33 – knjižni pogovorni jezik in 31 – narečje). Večina dijakov idrijske gimnazije prihaja s področja cerkljanskega narečja (Idrija in Cerkno z okolico), nekateri se vozijo iz krajev s področja črnovrškega in horjulskega narečja. Večina dijakov Škofijske klasične gimnazije prihaja iz Ljubljane in okolice, dijaki, ki v času šole bivajo v diaškem domu, pa tudi iz drugih narečnih skupin. Druge dejavnike smatramo za konstantne, oba razreda pa za enaki in reprezentativni skupini.⁷

Po vstopu v razred je dijake nagovorila njihova učiteljica,⁸ nato sem dijake pozdravila tudi sama. Povedala sem, da izviram iz Kanomlje (v bližini Idrije) in da sem zaposlena na ljubljanski Filozofski fakulteti, kjer se ukvarjam predvsem s sociolinguističnimi temami. Nato sem

⁶ Rezultati iz idrijskih razredov so bili v okviru razprave o slovenščini v vzgojno-izobraževalnem sistemu predstavljeni na simpoziju Obdobja 28: Infrastruktura slovenščine in slovenistike (Bitenc, 2009).

⁷ Potrudila sem se, da nisem delala razlik glede dejavnikov, ki bi lahko vplivali na vtip pri dijakih (obleka, mimika, gestikulacija, očesni stik ipd.). Podobni komentarji pri odgovorih o splošnem vtipu potrjujejo, da mi je to uspelo. Po zagotovilu učiteljic sta oba oddelka enakovredna glede na komunikativnost, sposobnosti, uspeh itd. Kritičen komentar izhodič za primerljivost razredov je v razdelku 4 v sledečem članku.

⁸ Na Škofijski klasični gimnaziji je šlo za učitelja, zaradi ekonomičnosti in preglednosti pa v članku uporabljam samo žensko obliko.

predstavila nekoliko skonstruirano zgodbo o tem, da s kolegi med ljudmi, tudi med študenti slovenistike, opažamo površne in včasih zmotne predstave o sociolinguistiki ter da si prizadevamo, da bi dijaki o tovrstnih vprašanjih kaj več slišali že med srednješolskim izobraževanjem. Rekla sem, da si želimo uvesti poskusni sklop predavanj, s katerim bi ugotovili, katera sociolinguistična poglavja bi bila najbolj primerna za obravnavo v gimnazijah. Spodbudila sem jih k neobremenjenemu odgovarjanju in izpostavila, da bodo njihovi odgovori za nas pomemben vir informacij o predstavah srednješolcev o izbranih temah. Vprašanja o dvo-/večjezičnosti sem glasno prebrala, razdelila liste, jih po približno petminutnem odgovarjanju pobrala, delo predala kolegici in se poslovila. Učiteljica je dijakom rekla, da sem ena izmed kandidatk, ki naj bi po srednjih šolah izvajale poskusni sklop predavanj o sociolinguistiki, in jih prosila, da me ocenijo kot potencialno predavateljico.⁹ Najprej so dobili liste z vprašanjem odprtrega tipa o splošnem včasu, nato lestvice semantičnega diferenciala, nazadnje pa vprašanji odprtrega tipa o uporabljeni jezikovni varianti. Na koncu je učiteljica vse liste pobrala in se zahvalila za sodelovanje.

3.1 Lestvice semantičnega diferenciala

Vprašalnik je pri obeh poskusih vseboval 14 lestvic semantičnega diferenciala z naključno razporejenimi lastnostmi: *inteligentna, prijazna, izobražena, prijateljska, dobra, ambiciozna, družabna, bogata, ima vodilne sposobnosti, vredna zaupanja, všeč mi je, samozavestna, uspešna, fleksibilna*. Dijaki so morali s križcem na eni izmed sedmih črtic označiti stopnjo lastnosti, ki bi mi jo prisodili, pri čemer smo pri analizi vrednost 1 pripisali najnižji stopnji, 7 pa najvišji stopnji lastnosti. Pri interpretaciji izpostavljam odstopanja za več kot pol ocene (vsaj +/- 0,5) in statistično pomembne razlike v ocenah,¹⁰ pri katerih navajam tudi vrednost Sig.¹¹ Na grafih je levo šest lastnosti, ki se nanašajo na statusno razsežnost (inteligentnost, izobraženost, uspešnost, ambicioznost, vodstvene sposobnosti, bogastvo), sledi osem lastnosti,

ki se nanašajo na solidarnostno razsežnost (prijaznost, prijateljskost, dobrota, družabnost, stopnja zaupanja, všečnost, samozavest, fleksibilnost).

Seznam lastnosti je bil oblikovan na podlagi sorodnih raziskav, predvsem po Carranza in Ryan, 1975 (8 lastnosti, zajetih v dve razsežnosti, status in solidarnost, vključila sem vse: izobraženost, inteligentnost, uspešnost in bogastvo ter prijateljskost, dobroto, prijaznost in stopnjo zaupanja), El-Dash in Tucker, 1975 (4 lastnosti, upoštevane inteligence, všečnost in vodilne sposobnosti), Bourhis, Giles in Lambert, 1975 (14 lastnosti, od teh sem izbrala 4: samozavest, všečnost, stopnjo zaupanja in dobroto), pri čemer sem upoštevala slovenski sociolinguistični kontekst (nisem, recimo, uporabila vernosti iz drugega poskusa, ki je v Egiptu pri tovrstnem ocenjevanju relevantna, pri nas pa ne), dodala pa sem še ambicioznost, družabnost in fleksibilnost, ki so se mi na podlagi lastne presoje zdele relevantne. Upoštevala sem delitev na dve glavni razsežnosti, status in solidarnost (slednja zajema razsežnosti integritete in privlačnosti), na kateri se večinoma osredotoča vrednotenje pri tovrstnih poskusih (prim. Carranza in Ryan, 1975; Fasold, 1996, 168–170; Edwards, 2009, 92).¹²

4. ANALIZA REZULTATOV IN RAZPRAVA

4.1 Prvi poskus: Ocene na lestvicah semantičnega diferenciala

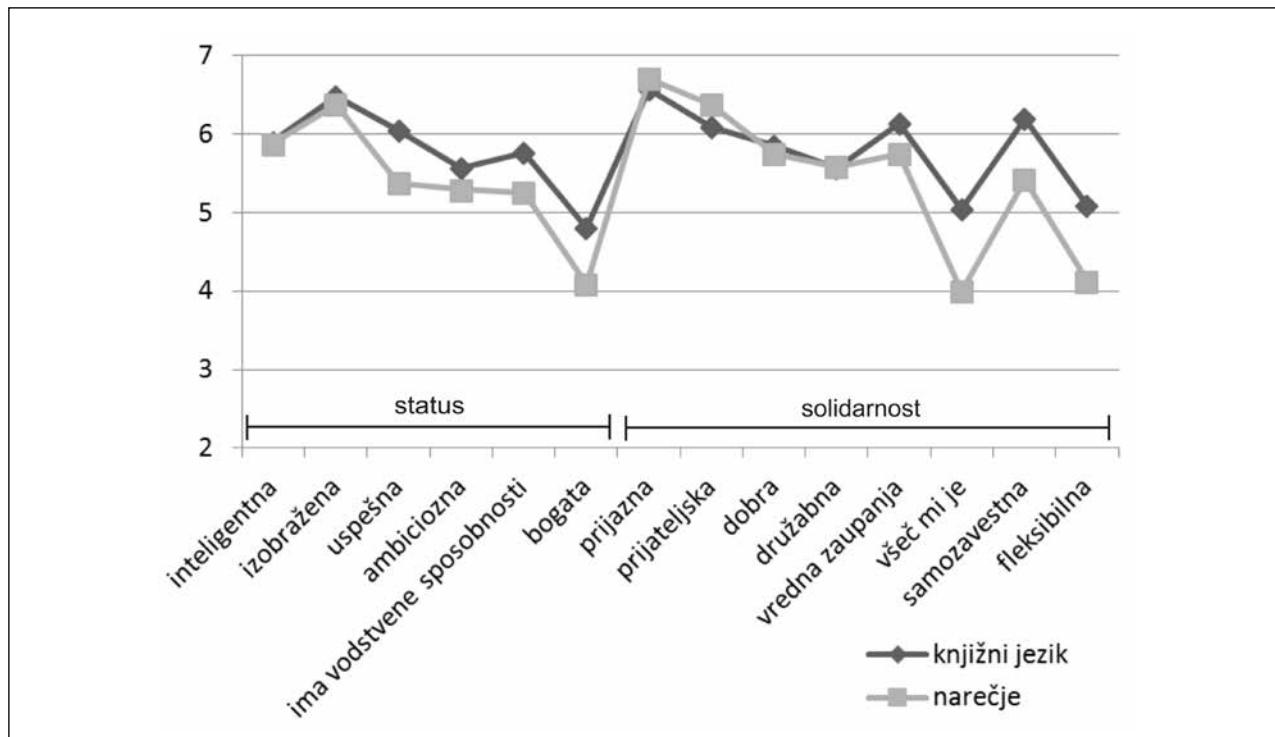
Če primerjamo idrijska razreda (Slika 1), lahko ugotovimo, da sem skoraj pri vseh lastnostih (tam, kjer ni tako, pa je odstopanje v drugo smer zanemarljivo), dobila nižje ocene v razredu, kjer sem govorila narečno, kot v razredu, kjer sem govorila knjižno pogovorno. Odstopanje je podobno pri lastnostih, ki so povezane s statusom (-0,39), in pri lastnostih, ki so povezane s solidarnostjo (-0,36), posebej pa izstopajo nižje ocene pri všečnosti (-1,05, Sig 0,033), fleksibilnosti (-0,97, Sig 0,023), bogastvu (-0,73, Sig 0,028), samozavesti (-0,77, Sig 0,040) in uspešnosti (-0,67).

9 Lahko bi mislili, da je na podlagi nekajminutnega poslušanja osebe težko presojati o njenih lastnostih, pa vendar raziskave kažejo, da je prvi včas, ki nastane ob prvem srečanju s človekom, kljub temu da nimamo veliko informacij o njem, zelo kompleksen, da se ohrani in vpliva na oceno osebe v naslednjih stikih (Ule, 2004, 87).

10 Statistično analizo sem opravila v programskev okolju IBM SPSS, verzija 20. Najprej sem izračunala povprečja ocen posameznih razredov, jih primerjala, nato pa opravila analizo variance (one-way ANOVA) vseh razredov ter relevantne primerjave med posameznima dvema razredoma s post hoc testi: opravila sem test homogenosti varianc in rezultate posameznih primerjav med razredi, ki so bili po ANOVI statistično pomembno različni (rezultat $< 0,05$), preverila glede na rezultat pri testu homogenosti varianc: tiste, pri katerih je bil rezultat homogenosti varianc $< 0,05$, torej so bile razlike pomembne, sem nadalje testirala z metodo Games Howell, tiste, pri katerih je bil rezultat homogenosti varianc $> 0,05$, torej so bile razlike nepomembne, pa z metodo LSD. Več o statističnih metodah v Sagadin, 2003, in Field, 2006.

11 Rezultat je statistično pomemben, če je statistična pomembnost (Sig) manjša ali enaka 0,05, kar pomeni 5-odstotno stopnjo tveganja, da je rezultat naključen – torej obstaja 95-odstotna verjetnost, da med dvema spremenljivkama res obstajajo razlike ali da sta spremenljivki med seboj povezani. V tem primeru navadno sprejmemo eksperimentalno hipotezo kot resnično in lahko rezultate z veliko gotovostjo posplošimo z vzorca na populacijo (več o meji za statistično pomembnost rezultatov v Field, 2006, 25–29, in Cankar in Bajec, 2003, 99–102).

12 Zgodnejša različica intuitivne kategorizacije osebnostnih lastnosti, po katerih informanti navadno ocenjujejo ljudi, zajema tri skupine: kompetenco (npr. inteligentnost, izobraženost), osebnostno integriteto (npr. iskrenost, stopnja zaupanja) in socialno privlačnost (npr. prijateljskost, smisel za humor) (Lambert, 1967). Za nadaljnjo razpravo o izboru lastnosti glej razdelek 4 v drugem članku.

Slika 1: Povprečne ocene različnih lastnosti govorcev v idrijskih razredih glede na uporabljeno jezikovno zvrst
Figure 1: Average ratings for different dimensions of the speaker in Idrija according to language variety used

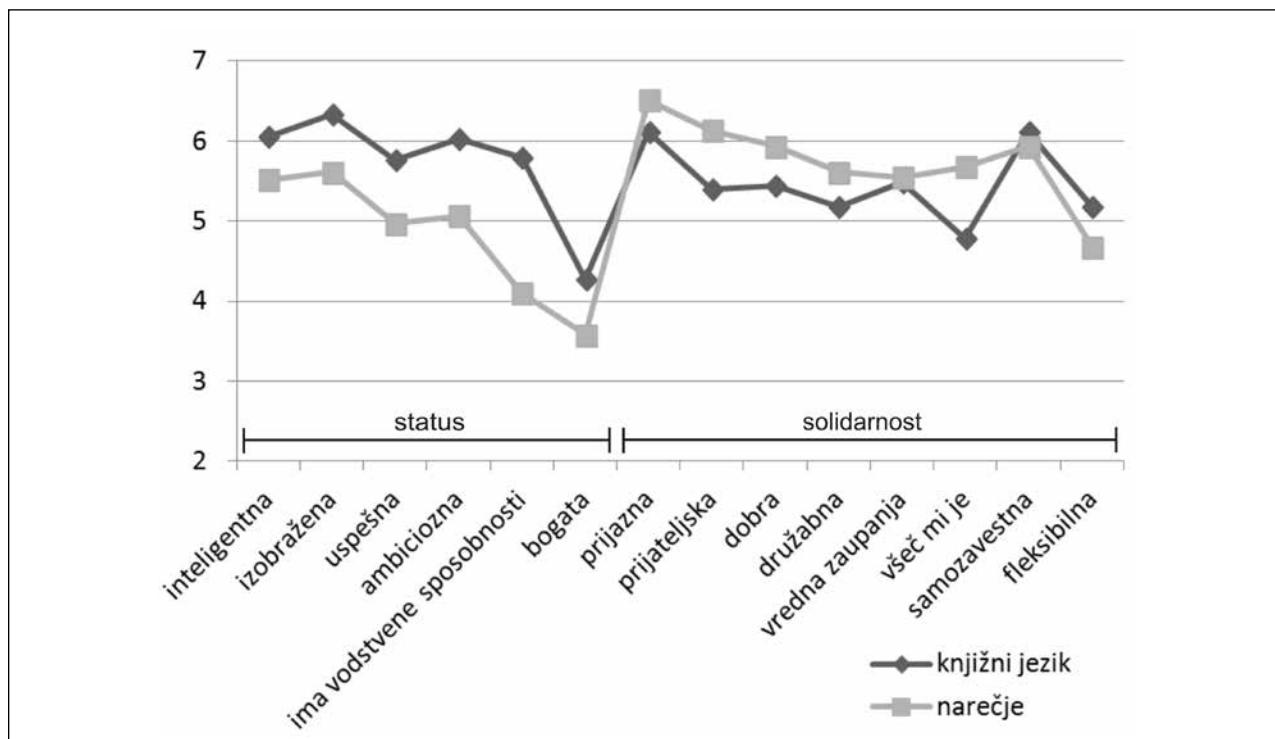
Pričakovali bi, da bodo dijaki v Idriji narečje, ki jim je blizu in jim predstavlja element skupinske identifikacije in osebne identitete (obenem so tudi pri drugih učiteljih vajeni narečnega ali vsaj narečno obarvanega govora, prim. Bitenc, 2009), ocenili višje, predvsem pri solidarnostnih lastnostih, vendar to ni tako. Tudi v vrtsi drugih sorodnih raziskav anketiranci nižje vrednotijo govorca lastne (nestandardne) jezikovne variante.¹³ Sklepamo lahko (tudi iz odgovorov na vprašanja odprtega tipa), da so me dijaki videli kot nekoga, ki je k njim prišel iz Ljubljane in se poklicno ukvarja s slovenščino, zaradi česar je bilo uporabljeno narečje v šolski situaciji zanje še posebno nenaravno, morda so ga dojeli kot vstopanje v njihovo intimno tam, kjer to ni primerno.

V ljubljanskih razredih (Slika 2) so bile ocene statusnih lastnosti pri uporabi narečja precej nižje kot pri uporabi knjižnega pogovornega jezika (-0,90, $\text{Sig } 0,000$), kar je pravzaprav pričakovano. Dijaki, ki so po-

slušali predstavitev v narečju, so menili, da imam nižje vodstvene sposobnosti (-1,69, $\text{Sig } 0,000$), da sem manj ambiciozna (-0,97, $\text{Sig } 0,021$), manj uspešna (-0,79), manj izobražena (-0,72), manj bogata (-0,69, $\text{Sig } 0,018$) in manj inteligentna (-0,54). Morda so nekoliko presestljive pozitivne ocene solidarnostnih lastnosti pri narečnem govoru (glede na knjižni pogovorni jezik +0,29): dijakom sem bila bolj všeč (+0,89), zdela sem se jim bolj prijateljska (+0,74, $\text{Sig } 0,017$), boljši človek (+0,50), a manj fleksibilna (-0,50).

Pri komentiraju za skoraj celo oceno višjega povprečja pri solidarnostnih lastnostih v primerjavi s statusnimi pri narečnem govoru v ljubljanskem razredu lahko potegnemo vzporednico s Skubičevim raziskavo, kjer so anketiranci do narečja pokazali visoko stopnjo simpatije, govorce ovrednotili kot zabavne, duhovite, razumevajoče, iskrene in odkrite, hkrati pa omejene in neumne (Skubic, 2005, 208–209). Rezultati po eni stra-

¹³ El-Dash in Tucker (1975) sta to sponziranje potrdila glede arabščine in angleščine v Egiptu, Carranza in Ryan (1975) glede angleščine in španščine pri mehiško-ameriških in anglo-ameriških študentih, Ryan in Carranza (1975) glede standardne angleščine in angleščine z mehiškim naglasom pri mehiško-ameriških, črnskih in anglosaških govorcih (prim. Fasold, 1996, 158; Edwards, 2009, 89–91). Kot piše Edwards, gre pri težnji, da govorci nestandardne variante sprejmejo nenaklonjene stereotipe glede lastnega govorja in se strinjajo z njimi, za enega najbolj grenkih vidikov pri jezikovnih stališčih in to interpretira kot jasno potrditev »reakcije manjšinske skupine«, pri čemer gre za jezikovno manifestacijo družbene nadvlade oziroma podrejenosti (Edwards, 2009, 89–93). Labov je z raziskavo r-ja v New Yorku dokazal, da so močno negativna stališča do lastnega načina govorjenja ob sicer štirji jezikovni negotovosti značilna za ameriški nižji srednji razred (Labov, 1972, 117). Oklepanje simbolov prestiža (med drugim uporabe standardnega jezika) zaradi občutka negotovosti je sicer značilno za socialno mobilne osebe, ki se na novo povzdignejo v socialno elito, težnje zgledovanja po standardnem jeziku v slovenskem prostoru pa lahko opazimo še pri geografsko mobilnih osebah (Skubic, 2003, 217–218).

Slika 2: Povprečne ocene različnih lastnosti govorke v ljubljanskih razredih glede na uporabljeno jezikovno zvrst
Figure 2: Average ratings for different dimensions of the speaker in Ljubljana according to language variety used

ni kažejo na idealizacijo narečij in na prepoznavanje narečnega govorca kot pristnega, iskrenega, dobrega, družabnega ipd., po drugi strani pa na nekakšno pokroviteljstvo ter nižje vrednotenje intelektualnih sposobnosti in drugih lastnosti, povezanih s statusom.

Če pogledamo ocene v obeh razredih, v katerih sem govorila knjižno, vidimo, da pri statusni razsežnosti ni bistvenih razlik (nekoliko očitnejša je le razlika pri oceni bogastva, glede česar so me v ljubljanskem razredu ocenili za 0,54 nižje), medtem ko je pri oceni solidarnostne razsežnosti odstopanje nekoliko večje (v ljubljanskem razredu -0,36 glede na idrijskega), pri čemer so razlike največje pri priateljskosti (-0,70, $\text{Sig } 0,040$) in stopnji zaupanja (-0,66).

Primerjava ocen pri narečnem govoru kaže, da so me dijaki v Ljubljani ocenili nižje pri statusnih lastnostih (-0,57), posebej izstopajo ocene vodstvenih sposobnosti (-1,15, $\text{Sig } 0,003$), izobraženosti (-0,76, $\text{Sig } 0,08$) in bogastva (-0,50), a nekoliko višje glede solidarnostnih lastnosti (+0,29), pri čemer lahko izpostavimo posebej visoke ocene splošne všečnosti (+1,68 v ljubljanskem razredu glede na idrijski razred, $\text{Sig } 0,014$), fleksibilnosti (+0,55) in samozavesti (+0,52).

Zanimivo je, da so me dijaki pri solidarnostnih lastnostih tako v Ljubljani kot v Idriji ocenili višje v razredu, v katerem je bila uporabljena govorna varianta drugačna od tiste, ki je večini dijakov bližje (idrijski dijaki so me višje ocenili, ko sem govorila knjižno, ljubljanski pa, ko sem govorila v narečju). Tu je na podlagi odgovorov na zadnji dve anketni vprašanji smiselno dodati, da je bila dijakom v Idriji uporaba narečja nenavadna predvsem zaradi formalnega govornega položaja, saj bi v teh okolišinah in glede na mojo vlogo pričakovali knjižni jezik, kar nekaj dijakov v Ljubljani pa je mojo knjižno pogovorno slovenščino ocenilo kot uradno, formalno, pre malo pogovorno in sproščeno.

4.2 Odgovori na vprašanja odprtega tipa

Pri analizi odgovorov na vprašanja odprtega tipa v besedilu predstavim glavne poudarke in razliko med ljubljanskim in idrijskim razredom, v opombah pa podrobnejše podatke.¹⁴

Na prvo vprašanje odprtega tipa so dijaki odgovarjali na mojo pobudo, nanašalo pa se je na dvojezičnost in je služilo preverjanju obsežnosti odgovora glede na upo-

¹⁴ V opombah praviloma najprej navajam najpogosteje odgovore, pri čemer so uporabljeni izrazi podani brez narekovajev, število pojavitev pa je zaradi ekonomičnosti in preglednosti pisano s številkami. Posamezne daljše in bolj raznovrstne dijaške komentarje vsebinsko povzemam in v narekovajih navedem posamezne citate. Podrobnejša analiza z vsemi zapisanimi komentarji je na razpolago pri avtorici članka.

rabljeno jezikovno zvrst pri mojem nagovoru. Ostala vprašanja je dijakom razdelila učiteljica po mojem odhodu iz razreda. Najprej so se opredelili glede splošnega vtisa, ki sem ga naredila nanje, potem so komentirali moj govor oziroma jezik, nazadnje pa so se opredelili, če bi sami v taki situaciji izbrali isto jezikovno varianto. Odgovori pomembno prispevajo k interpretaciji ocen pri lestvicah semantičnega diferenciala.

4.2.1 Vprašanja o dvojezičnosti

Pri posrednem preverjanju stališč do knjižnega govornega jezika oziroma narečja na podlagi obsega odgovorov na vprašanja o dvojezičnosti¹⁵ se kažejo odstopanja v smer potrditve hipoteze, da bodo idrijski dijaki v primerjavi z ljubljanskimi kolegi napisali več, ko bodo nagovorjeni v narečju, saj jim je to bližje, vendar je utemeljenost tovrstne interpretacije zaradi sorazmerno majhnega odstopanja (povprečno 5 besed več v idrijskem razredu) in sorazmerno majhnega vzorca vprašljiva.

Z vsebinskega vidika so za namen te razprave posebej zanimivi odgovori štirih dijakov in zabeleženi ustni komentar, ki pričajo, da imajo dijaki tudi obvladovanje knjižnega jezika in narečja, torej zvrsti istega jezika, za dvojezičnost.¹⁶ Na vprašanje, kdo je dvojezičen, je idrijski dijak napisal, da »TUDI TISTI, KI GOVORIJO NAREČJE,« Ljubljanski dijaki pa: »Dvo/večjezični je vsak. Vsi govorimo svoje narečje, znamo pa seveda tudi slovenični jezik.« – »Dvojezična oseba je že oseba z narečjem svojega maternega jezika, saj dostikrat ni razumljiv, če ga uporabljamo.« – »Vsak človek, ki zna govoriti knjižni jezik in neko svoje narečje, ali pa pač človek, ki se zna sporazumevati v več jezikih.« Isti dijaki so napisali, da se dvojezični soočajo z vprašanji, »v katerem jeziku naj govorijo«, »z vprašanjji pravilnosti njihovega izra-

žanja« in »s problemi uporabe na pravem mestu«, saj »dostikrat pride do nerazumevanja«, predvsem »v situacijah, ko je različno naglaševanje in nekomu pomeni beseda nekaj drugega kot drugemu.« Na tem mestu naj izpostavim še ustni komentar enega izmed idrijskih dijakov, ki je ob oddajanju lista z odgovori svojo učiteljico angleščine v narečju vprašal, če je ona dvojezična. Ker se je učiteljica ob tem le nasmehnila, je odgovoril sam: »Ja, sewide ste,« pri čemer sem sama pričakovala, da bo nadaljeval, da zelo dobro obvlada angleščino, on pa je rekel: »idrščina pa slowenščina.«

4.2.2 Splošni vtis

Pri odgovorih na vprašanje »Kakšen vtis je naredila nate predavateljica? Kako bi jo opisal-a?« se je izkazalo, da je bil prevladajoč vtis, ki sem ga naredila na dijake, zelo dober, najpogosteje so me opisali kot prijazno. Potrdila se je hipoteza, da bodo v razredih, kjer bom govorila v narečju, moj govor oziroma jezik večkrat izpostavili že v odgovoru na to vprašanje. Medtem ko se je jezika v razredu, kjer sem govorila knjižno, v Idriji dotaknilo le 10%,¹⁷ v Ljubljani pa (presenetljivo) kar 61% dijakov,¹⁸ je v idrijskem razredu, kjer sem uporabila narečje, to storilo 79% dijakov, v ljubljanskem pa prav vsi, torej 100%, kar posredno potrjuje, da je v Idriji narečno obarvana govorica pri učitelju vendarle manj nenavadna kot v Ljubljani.

Nekoliko presenetljivo se zdi, da je v zvezi z narečjem največ dijakov v Idriji napisalo, da jih je to (zelo) motilo in da bi morala kot predavateljica govoriti knjižno oziroma slovensko,¹⁹ medtem ko se je dijakom v Ljubljani to večinoma zdelo bodisi predvsem zanimivo bodisi so to izpostavili kot dejstvo, nekaterim pa je bilo to eksplicitno všeč oziroma sem prav s tem nanje naredila dober vtis, le maloštevilnim se je to zdelo čudno

15 Vprašanja so se glasila: »Kdo je dvo-/večjezičen/-čna? Si tudi ti dvo-/večjezičen/-čna? V kakšnih situacijah so vprašanja v zvezi z dvo-/večjezičnostjo posebej aktualna? S kakšnimi vprašanji se soočajo dvo-/večjezični?«

16 Kot dvojezično osebo dijaki sicer najpogosteje opredeljujejo nekoga, ki govoriti dva ali več jezikov, pri opredeljevanju pogosto navajajo tudi merila (enakovredne, dobre) sporazumevalne zmožnosti v dveh jezikih, rabe dveh jezikov v vsakdanjem življenju, prepoznavanja dveh jezikov kot maternih, življenja na dvojezičnem območju in usvajanja dveh jezikov že od otroštva naprej. Večina dijakov (55 oz. 51%) se nima za dvojezične, 33 dijakov (31%) pa, kar je povezano z njihovim različnim razumevanjem dvojezičnosti.

17 Dijaka sta napisala, da lepo oziroma razumljivo govorim.

18 To razmerje je verjetno tudi posledica moje neosrednje variante knjižnega pogovornega jezika (prim. tudi zaključek). 10 dijakov (30%) je moj jezik označilo kot (slovenično, knjižno) pravilen slovenski jezik, 4 (12%) kot (preprosto) knjižno slovenščino, 2 kot (lep) knjižni pogovorni, 2 kot zborni jezik, 2 kot lepo govorjeno slovenščino, en dijak je napisal, da sem govorila čist jezik, drugi pa, da sem govorila slovenično in da se vidi, da hočem »izpustiti idrijsko narečje«; 6 (18%) jih je napisalo, da sem (zelo) lepo govorila oziroma se izražala. Tudi več drugih komentarjev se nanaša na pravilnost, uradnost in formalnost mojega jezika, npr.: »govor 'za na TV ali radio'«, »malo preveč uredno«. Dijakinja pravi: »Nikoli ne bi mislila, da je z območij z veliko narečij,« dijak pa nasprotno, da »vsake toliko časa reče kakšno narečno besedo.«

19 6 (25%) dijakov je to (zelo) motilo, 5 (21%) jih je napisalo, da bi lahko oziroma bi morala (kot predavateljica) govoriti bolj knjižno oz. slovensko, 2 sta to izpostavila zgolj kot dejstvo, eden je komentiral, da me narečje »naredi bolj domačo in sproščeno«, drugemu se zdi, da se uporaba narečja »za slavista zelo spodobi«, na tretjega sem s tem »naredila vtis«. Prim. tudi komentarje v opombi 28.

oziroma smešno,²⁰ kar se sklada tudi z ocenami pri solidarnostnih lastnostih na lestvicah semantičnega diferenciala (prim. razdelek 4.1). V obeh razredih je nekaj dijakov izpostavilo nenavadnost izbire glede na moje poklicno ukvarjanje s slovenščino.²¹

4.2.3 Govor oziroma jezik

Na vprašanje glede govora oziroma jezika (»Kako ti je bil všeč njen govor oziroma jezik?«), ki je sledilo lestvicam semantičnega diferenciala, je pri uporabi knjižnega pogovornega jezika 24 % dijakov v Idriji in 36 % dijakov v Ljubljani napisalo, da jim je bil jezik všeč, v obeh razredih so večinoma ocenili, da je bil slovnično pravilen, knjižni (pogovorni oz. zborni), lep (slovenski), izpopolnjen jezik. Predvsem v Ljubljani so bili pogosti kritični komentarji, da je jezik zvenel preveč naučeno, nenaravno, nesproščeno, kar bi verjetno lahko pripisali tudi moji neosrednji varianti knjižnega pogovornega jezika. V tem kontekstu je zelo zanimiva tudi raba izraza slovničen, ki bi bila morda vredna nadaljnje raziskovalne pozornosti.²² 14 % dijakov v Idriji je napisalo, da bi

lahko govorila v narečju (po kanomeljsko, v domačem jeziku oziroma po domače).

Tako kot pri odgovorih glede splošnega vtisa se tudi pri odgovorih na vprašanja o govoru oziroma jeziku kaže, da se je idrijskim dijakom moj narečni govor zdel (preveč) narečen oziroma je vseboval preveč narečnih besed (42 %) in jih ni bil všeč (38 %),²³ medtem ko je večina ljubljanskih dijakov zapisala, da jim je bil (kar polovici od teh zelo) všeč (45 %) in da se jih je zdel zanimiv (29 %), več je mnenj glede neustreznosti narečja za ta govorni položaj in otežene razumljivosti.²⁴

4.2.4 O izbiri jezikovne variante

Odgovori na zadnje vprašanje (»Bi ti sam-a na njenem mestu v taki situaciji izbral-a isto jezikovno varianto?«²⁵) so pokazali, da bi od dijakov v razredih, v katerih sem govorila knjižno, 52 % v Idriji²⁶ in 27 % v Ljubljani izbralo isto jezikovno varianto, v Ljubljani še 12 % verjetno, 24 % pa bi jih težilo k bolj pogovorni varianti knjižnega jezika.²⁷

20 10 (32 %) se je narečni govor zdel (zelo, po svoje, nadvse, bolj) zanimiv, 6 (19 %) jih je to napisalo zgolj kot opažanje (govorila v narečju, narečno, zelo opazno (primorsko) narečje), 4 (13 %) je bilo to posebej všeč oziroma sem nanje prav s tem naredila dober vtis, 4 (13 %) so izpostavili, da je bila izbira nenavadna oziroma neprimerena za javni govorni položaj, ker, kot komentira eden: »nas vedno učijo, da moramo na javnih mestih govoriti knjižno«, in drugi: »bi v šoli pričakoval bolj slovnično pravilno govorjenje, ne pa narečno«. 3 se je zdelo smešno, 2 čudno, 2 se je zdelo narečje zanimivo, z njim sem 2 dijaka (prijetno) presenetila, 2 sta izpostavila težave z razumevanjem, 2 pa sta menila, da je bilo povedano razumljivo. Nekaj dijakov komentira sproščen in domač vtis zaradi rabe narečja, menijo tudi, da je bilo zabavno, da je »pritegnilo pozornost« in »popestrilo nastop«, bolj zadržana dijaka pa menita, da je narečje delovalo nenavadno in da »ni imelo nekega namena«. Prim. še komentarje v opombi 29.

21 4 (17 %) dijaki v Idriji in 4 (13 %) dijaki v Ljubljani, primer iz Idrije: »Mislim, da oseba, ki študira slovenski jezik, mora vsaj pri javnem nastopu oziroma v službi govoriti v knjižnem pogovornem jeziku, ne pa v narečju.«

22 Podrobnosti iz ljubljanskega razreda: 12 dijakom (36 %) je bil moj govor (zelo, še kar, precej) všeč, 10 dijakov (30 %) ga je opisalo kot (slovnično, popolnoma) pravilnega, 6 dijakov (18 %) je napisalo, da je bil moj govor oziroma jezik (res uno čist, zelo, popolnoma) knjižen, 5 (15 %), da je bil (zelo) lep, 3 primeren, 3 (kar) v redu, 2 knjižni pogovorni, 2 (do potankosti) slovničen. Kritični komentarji pravijo, da jim ni bil (preveč) všeč (3), da je bil preveč naučen (2), (mal) preveč uraden (2), (naprej po en komentar) preveč napišlan, nenačaran, da je melodija preveč »za na radio«. 5 dijakov je komentiralo, da bi bila boljša izbira manj knjižna in bolj sproščena varianta, recimo: »imam raje bolj sproščen govor, četudi ni preveč pravilno slovenski«; s tem bi tudi »laže privabila poslušalce«. 3 dijaki so izkazali ne-gotovost glede lastne zaznave morebitnega vpliva narečja, npr.: »mogoče so se poznale sledi narečja«, 1 dijak pa meni, da sem »včasih kakšno besedo ponarečila«.

23 Dijak je komentiral, da sem govorila »kot neizobražena oseba«, drugi je pripomnil, da imam »tak poklic, da bi morala govoriti zborno«. 2 dijakoma je bil govor všeč, saj sem, kot komentira eden izmed njiju, »z njim delovala sproščeno in domače«, drugi pa pravi, da se »za slovenista vendar spodobi, da ga zanima tudi dialektologija«.

24 14 dijakom (45 %) je bil govor (kar 7 od teh zelo) všeč, 2 kar všeč, 9 (29 %) se je zdel (zelo, precej) zanimiv, utemeljitve se nanašajo na pozitiven odnos do narečij, njihovo zanimivost in lepoto, kot npr.: »Vsako narečje je po svoje zanimivo.« 3 dijakom ni bil (2 preveč) všeč (1 za predavateljico). 3 se je zdel (1 kar malo) smešen, 2 sproščen, posameznikom (vsak komentar po enkrat) drugačen, zabaven, izviren, znan, narečen, poln narečnih značilnosti, nepričakovani. 6 dijakov je navedlo začudene in neodobravajoče komentarje glede možnega nerazumevanja, neprimernosti rabe v šolskem okolju in glede na mojo vlogo učiteljice slovenščine, primer: »Nisem navajen poslušati takega jezika, sploh pri uri, kjer se učimo govoriti slovnično.«

25 Tovrstno vprašanje sem prevzela iz Bourhis, Giles in Lambert, 1975.

26 Odločitev sta 2 dijaka utemeljila takole: »ker je prišla v javno ustanovo«, »drugač me ne bi vzeli resno«. En dijak je na vprašanje odgovoril z verjetno, drugi z mogoče in dodal, da ne zna tako pravilno govoriti slovensko. 6 (29 %) jih je odgovorilo, da ne, od tega bi eden izbral »slengovsko jezikovno varianto«, ena bi govorila »po domače«, druga pa »knjižni pogovorni jezik« – moj jezik je opredelila kot zborni knjižni jezik, ki ji ni bil ravno všeč, ker je bil »čisto pravilen«. 2 dijaka sta bila neopredeljena.

27 Tudi v teh podatkih se kaže distanca do moje variante knjižnega pogovornega jezika, saj velik delež dijakov mojega govora sploh ni identificiralo z njim. 9 dijakov (27 %) je odgovorilo, da bi izbrali isto jezikovno varianto, »ker bi nastopal pred ne majhnim občinstvom in spodbilo bi se«, kot je utemeljil eden izmed njiju. 8 dijakov (24 %) bi na mojem mestu težilo k bolj pogovorni varianti, govorili bi recimo »ne popolnoma pravilno«, »bolj sproščeno« in »manj uradno«. 7 dijakov bi verjetno ali mogoče ravnali tako, kot sem jaz. 3 dijaki so odgovorili nikalno, 2 z »ne vem«, 3 dijaki so izrazili dvom o svoji sporazumevalni zmožnosti v knjižnem jeziku, eden pravi: »Mogoče bi poskušal, ampak mislim, da mi tako pravilno ne bi uspelo govoriti.«

Večina dijakov (79 % dijakov v Idriji²⁸ in 68 % v Ljubljani²⁹) v razredih, kjer sem govorila narečno, na mojem mestu ne bi izbrala iste jezikovne variante, kar večinoma utemeljujejo z neprimernostjo narečja v tem govornem položaju, saj gre v razredu za javni in formalni nastop pred občinstvom.

5. ZAKLJUČEK

V raziskavi smo ugotavljali stališča do knjižnega pogovornega jezika oziroma narečja pri gimnazijcih v Idriji in Ljubljani. V prvem od dveh poskusov s tehniko prikritih dvojic, pri katerem so me dijaki ocenjevali kot potencialno predavateljico sociolinguistike, so mi idrijski dijaki tako pri statusnih kot pri solidarnostnih lastnostih prisodili nižje ocene v razredu, v katerem sem govorila v narečju, kar se sklada z ugotovitvami drugih raziskav, da govorci nestandardnih variant klub pričakovanju, da bodo svojo govorno varianto, ki jim predstavlja element skupinske identifikacije in osebne identitete, ocenili višje vsaj pri solidarnostnih lastnostih, svoj govor vrednotijo negativno. Ob tem se glede na odgovore na vprašanja odprtrega tipa zastavlja vprašanje vpliva konteksta raziskave na pridobljene ocene. V Ljubljani sem bila pri narečnem govoru statistično pomembno nižje ocenjena pri statusnih in višje pri solidarnostnih lastnostih. Za skoraj celo oceno višje povprečje pri solidarnostnih lastnostih v primerjavi s statusnimi lastnostmi potrjuje idealizirano dojemanje narečnega govorca kot iskrenega, dobrega, družabnega ipd., hkrati pa nižje vrednotenje

njegovih intelektualnih sposobnosti in drugih s statusom povezanih lastnosti. Tako dojemanje bi lahko temeljilo tudi na izkušnjah iz različnih govornih položajev in dogovkov ter dojemanju le-teh – neformalnih oz. zasebnih z neknjižnimi zvrstmi v nasprotju s formalnimi oz. javnimi s tam rabljenimi jezikovnimi zvrstmi.

Odgovori na vprašanja odprtrega tipa so povedni s stališča izrazja, ki ga za opis govora uporabljajo dijaki (zanimiva je recimo raba izrazov pravilen, lep in slovenčen pri opisu knjižnega govora), komentarji ljubljanskih dijakov pa morda kažejo tudi na specifičnost mojega knjižnega pogovornega jezika: da je varianta, ki jo govorim kot rojena govorka rovtarskega narečja/kanomeljskega govora, drugačna od osrednjeslovenske, verjetno z manjšo stopnjo redukcije in drugačnimi razmerji pri kolikosti samoglasnikov (prim. opombi 22 in 27, najbrž so s tem povezane tudi pripombe o nesproščenosti, resnosti). V Idriji je taka varianta bolj ali manj pričakovana, kvečjemu morda malo pre malo regionalna. Zelo različni komentarji dijakov kažejo ne samo na različnost stališč do knjižnega pogovornega jezika oziroma narečja, temveč tudi na različnost zaznave istega govorca, npr. stopnje narečnosti njegovega govora.

V sledečem članku, ki bo vsebinsko tesno povezan s tem, bo predstavljen drugi poskus z rezultati, podana bo statistična primerjava rezultatov obeh poskusov in kritično ovrednotenje raziskave z možnostmi za izboljšave pri morebitnih nadaljnjih tovrstnih raziskavah, ki bi lahko dodatno osvetlile sociolinguistična razmerja v slovenskem jezikovnem prostoru.

28 Kot utemeljujeta 2 idrijska dijaka, ker sem »prišla uradno, ne kot prijateljica« in »ker za človeka s stopnjo izobrazbe to ni primerno«. Od 3 idrijskih dijakov, ki bi tudi sami izbrali narečje, 1 izbiro utemeljuje: »Da, saj je narečje del jezika. Knjižni jezik je tako ali tako umetno ustvarjen.«

29 21 (68 %) dijakov je napisalo, da ne bi izbrali iste jezikovne variante, 3 verjetno ne; 6 (19 %) izmed teh bi govorilo knjižno slovenščino, 3 (1 nekoliko) bolj knjižno, 2 knjižni zborni, 2 knjižni pogovorni, 2 (1 slovenčno) pravilno slovenščino, 1 bolj pogovorni jezik. Nekaj izmed 7 utemeljitev glede neprimernosti uporabe narečja v formalnem položaju in uradni ustanovi: »Bi se spodbodilo, da bi pred učenci uporabila knjižni pogovorni jezik.« – »Saj to ni primerno za k pouku, sploh ne slovenščine.« – »Mislim, da je potrebno v takšnih ustanovah govoriti lepo knjižno slovenščino.« 2 komentarja se nanašata na vprašanje razumevanja, 1 dijakinja bi bilo ob uporabi narečja nelagodno, 1 pa vidi tole težavo: »Poslušalce potem bolj pritegne jezik in večinoma poslušajo način izražanja. Vsebina izgubi svoj učinek.« 3 dijaki bi na mojem mestu prav tako izbrali narečje, saj, kot utemeljuje ena izmed njih, »bi se še najbolj razumela.« 2 dijakinji sta napisali, da bi narečje uporabili le, »če bi se mi zdel moj narečni jezik nekaj posebnega « oziroma »če bi želeta prikazati neko narečje.«

GRAMMAR SCHOOL STUDENTS' ATTITUDES TO SLOVENE LANGUAGE VARIETIES: RESEARCH WITH THE MATCHED-GUISE TECHNIQUE

Maja BITENC

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
e-mail: bitenc.maja@ff.uni-lj.si

SUMMARY

The paper deals with the first of two experiments with the socio-psychological methodology of the matched-guise technique. The experiment aimed to investigate language attitudes to spoken standard Slovene and a distinctive Cerkno local dialect, which belongs to the varieties with high prestige and strong significance for local community identity. It was carried out at two grammar schools: in Idrija, where the dialect is common, and in Ljubljana, where a variety closer to standard Slovene is generally spoken. A total of 107 grammar school students took part.

A speaker gave a short speech in two classes, speaking the dialect in one class and the standard in another. Students rated her as a potential teacher of sociolinguistics on 14 bi-polar semantic differential rating scales, ordered randomly (6 status-stressing dimensions: intelligent, educated, successful, ambitious, a leader, wealthy; and 8 solidarity-stressing dimensions: kind, friendly, good, sociable, trustworthy, likeable, self-confident, flexible), as well as answering several open questions on the agreeableness of the speaker and her speech. Statistical tests (one-way ANOVA) were performed for the quantitative part of the results using IBM SPSS, with a statistical relevance of $Sig \leq 0.05$.

The ratings show that in Idrija the speaker was rated higher on both status-stressing and solidarity-stressing dimensions when using the standard variety. This concurs with comparable research indicating that speakers of non-standard varieties rate their own variety lower in both status and solidarity dimensions, despite the expectation that they would rate it higher at least in solidarity dimensions, since it is an element of their group identification and personal identity. However, the answers to the open questions show that the low ratings could also be due to the context: some students commented on the inappropriateness of the dialect for the rather formal school environment and for the speaker's role as a language teacher. In Ljubljana, the speaker was rated significantly higher in status dimensions when using the standard variety and in solidarity dimensions when using the dialect. The significantly higher ratings for solidarity dimensions in comparison to those for status dimensions imply a kind of idealisation of dialect speakers as friendly, likeable, etc., while the assessment of their intellectual abilities and other status-related characteristics is lower.

The heterogeneous answers to the open questions show not only significant differences in attitudes to the dialect and the standard, but also differences in perception of the same speech sample, e.g., the degree of its local dialect colouring, as well as the specificity of the dialect speaker's standard language variety.

In the subsequent article, the second experiment will be presented, along with a comparison of the results and a critical analysis of both experiments, as well as possible improvements for potential future research.

Key words: sociolinguistics, social psychology, language attitudes, Slovene spoken standard, dialect

LITERATURA

Baker, C. (1995): Attitudes and Language. Clevedon, Multilingual Matters.

Billig, M. (1996): Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology. Cambridge, Cambridge University Press.

Bitenc, M. (2009): Jezik za katedrom: pogledi dijakov na narečje oziroma knjižni pogovorni jezik. V: Stabej, M. (ur.): Infrastruktura slovenščine in slovenistike (Obdobja 28). Ljubljana, Filozofska fakulteta, 75–81.

Bourhis, R., Giles, H., & Lambert, W. (1975): Social Consequences of Accommodating One's Style of Speech: a Cross-national Investigation. International Journal of the Sociology of Language, 6. Standford, 55–71.

Cankar, G. & Bajec, R. (2003): Velikost učinka kot dopolnilo testiranju statistične pomembnosti razlik. Psihološka obzorja, 12, 2. Ljubljana, 97–112.

Caranza, M. A. & Ryan, E. B. (1975): Evaluative Reactions of Bilingual Anglo and Mexican American Adolescents toward Speakers of English and Spanish. International Journal of the Sociology of Language, 6. Stanford, 83–104.

Edwards, J. (2009): Language and Identity. New York, Cambridge University Press.

El-Dash, Linda & Tucker, G. R. (1975): Subjective Reactions to Various Speech Styles in Egypt. International Journal of the Sociology of Language, 6. Stanford, 33–54.

Fasold, R. (1996): The Sociolinguistics of Society: Introduction to Sociolinguistics, Volume I. Oxford, Cambridge, Basil Blackwell.

Felc, N. (2007) (neobjavljeno gradivo): Podatki o raziskavi o knjižnem pogovornem jeziku (stališča, raba, sporazumevalna zmožnost) med učenci in učitelji v šolah na Idrijskem. 7. 6. 2009 preko e-pošte posredovala avtorica.

Field, A. P. (2006): Discovering Statistics Using SPSS (and Sex, Drugs and Rock'n'roll). London, Thousand Oaks, New Delhi, SAGE Publications.

Garret, P. (2010): Attitudes to Language. Cambridge, Cambridge University Press.

Garret, P., Coupland, N. & Williams, A. (2003): Investigating Language Attitudes: Social Meanings of Dialect, Ethnicity and Performance. Cardiff, University of Wales Press.

Giles, H. & Bourhis, R. (1976): Methodological Issues in Dialect Perception: Some Social Psychological Perspectives. Anthropological Linguistics, 187. Bloomington, 294–304.

Kenda-Jež, K. (2002): Cerkljansko narečje: Teoretični model dialektološkega raziskovanja na zgledu besedišča in glasoslovja: Doktorska disertacija. Ljubljana, Filozofska fakulteta.

Kobal Ocvirk, J. (2010): Najbolj seksi narečje? Odaja Preverjeno na 24ur.com: <http://www.24ur.com/novice/slovenija/najbolj-seksi-narecje.html> (5. 1. 2013).

Labov, W. (1972): Sociolinguistic Patterns. Philadelphia, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press.

Lambert, W. E. (1967): A Social Psychology of Bilingualism. Journal of Social Issues, 23, 2. Washington, 91–109.

Lundberg, G. H. (2007): Perceptual Dialectology and the Future of Slovene Dialects. Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies, 6. Bowling Green, 97–109.

Nečak Lük, A. (1998): Jezik v etničnih študijah: nekaj raziskovalnih pristopov in izsledkov iz slovenske izkušnje. V: Štrukelj, I. (ur.): Jezik za danes in jutri: Zbornik referatov na II. kongresu, Ljubljana, 8.–10. 10. 1998. Ljubljana, Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 77–90.

Niedzielski, N. A. & Preston, D. R. (2003): Folk Linguistics. Berlin, New York, Mouton de Gruyter.

Novak Lukanovič, S. (1993): Odnos učencev do jezika manjšine v dvojezičnem izobraževanju. V: Štrukelj, I. (ur.): Jezik tako in drugače: Zbornik. Ljubljana, Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 92–98.

Osgood, C. E., Suci, G. J. & Tannenbaum, P. H. (1957): The Measurement of Meaning. Urbana, University of Illinois Press.

Pal, N. (2005): Štajerci simpatični sami sebi. Več, 19, 13. 5. 2005, 13.

Pogorelec, B. (1998): Jezikovno načrtovanje govornega jezika pri Slovencih: Teorija, praksa in odprti problemi slovenskega zbornega jezika. V: Štrukelj, I. (ur.): Jezik za danes in jutri: Zbornik referatov na II. kongresu. Ljubljana, Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 56–64.

Pulko, S. & Zemljak Jontes, M. (2009): Raba zemljepisnih različkov slovenskega jezika glede na stopnjo izobraževanja in različne gorovne položaje. V: Smole, V. (ur.): Slovenska narečja med sistemom in rabo (Obdobja 26). Ljubljana, Filozofska fakulteta, 353–369.

Ryan, E. B. & Caranza, M. (1975): Evaluative Reactions of Adolescents Toward Speakers of Standard English and Mexican American Accented English. Journal of Personality and Social Psychology, 31. Washington, 855–863.

Sagadin, J. (2003): Statistične metode za pedagoge. Maribor, Obzorja.

Skubic, A. E. (2003): Mesto standardnega jezika v jezikovnem repertoarju posameznika. V: Vidovič-Muha (ur.): Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje (Obdobja 20). Ljubljana, Filozofska fakulteta, 209–226.

Skubic, A. E. (2005): Obrazi jezika. Ljubljana, Študentska založba.

Smole, V. (2004): Nekaj resnic in zmot o narečjih v Sloveniji danes. V: Kržšnik, E. (ur.): Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: Členitev jezikovne resničnosti (Obdobja 22). Ljubljana, Filozofska fakulteta, 321–330.

Soukup, B. (2012): Current Issues in the Social Psychological Study of 'Language Attitudes': Constructio-

nism, Context, and the Attitude-Behavior Link. *Language and Linguistics Compass*, 6, 4. Malden, 212–224.

Toporišič, J. (2000): Slovenska slovnica. Maribor, Obzorja.

Ule, M. (2004): Socialna psihologija. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Ule, M. (2009): Socialna psihologija: Analitični pristop k življenju v družbi. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.

TEHNIKA PRIKRITIH DVOJIC: PRIMERJAVA IN KRITIČNO OVREDNOTENJE DVEH POSKUSOV

Maja BITENC

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
e-mail: bitenc.maja@ff.uni-lj.si

IZVLEČEK

V raziskavi smo v dveh poskusih s tehniko prikritih dvojic med dijaki idrijske in ljubljanske gimnazije ugotavljali stališča do knjižnega pogovornega jezika oziroma narečja in vpliv metodologije na dobljene odgovore. V drugem od dveh zaporednih člankov je predstavljen drugi poskus z rezultati, statistična primerjava rezultatov obeh poskusov in kritično ovrednotenje raziskave. Rezultati kažejo, da uporabljena jezikovna zvrst vpliva na oceno govorca: pri uporabi narečja je bila govorka v povprečju višje ocenjena pri solidarnostnih, pri uporabi knjižnega jezika pa pri statusnih lastnostih, razlike se kažejo kot statistično pomembne. Kljub kritičnim metodološkim spoznajam osvetljujejo stereotipno vrednotenje govorcev posameznih zvrst in lahko pomagajo pojasniti sociolinguistična razmerja med njimi.

Ključne besede: sociolinguistika, socialna psihologija, jezikovna stališča, knjižni pogovorni jezik, narečje

LA TECNICA DI MATCHED-GUISE: COMPARAZIONE E VALUTAZIONE CRITICA DEI DUE ESPERIMENTI

SINTESI

I due esperimenti con la tecnica del matched-guide sono stati effettuati tra studenti di due scuole secondarie, in Idria e Lubiana, con lo scopo di identificare le diverse attitudini tra la Sloveno parlato standard e uno dei dialetti sloveni, e determinare l'influenza della metodologia sulle risposte. Nel secondo articolo, il secondo esperimento è presentato insieme ad una comparazione statistica dei risultati di entrambi gli esperimenti e una valutazione critica della ricerca. I risultati mostrano come lo speaker usato nell'esperimento è stato mediamente valutato meglio nello status-stressing quando ha usato lo sloveno standard, e nel solidarity-stressing quando ha usato il dialetto, con differenze statisticamente significative. Nonostante alcune defezioni metodologiche, i risultati mostrano una valutazione stereotipica degli speaker di differenti tipi e aiuta a spiegare le relazioni sociolinguistiche tra loro.

Parole chiave: sociolinguistiche, psicologia sociale, attitudine ai linguaggi, Sloveno parlato standard, dialetto.

1. UVOD

Razprava se osredotoča na proučevanje jezikovnih stališč, in sicer obravnava stališča do slovenskega knjižnega pogovornega jezika oziroma rovtarskega narečja/kanomeljskega govora pri dijakih idrijske in ljubljanske gimnazije ter vpliv metodologije poskusov na dobljene rezultate. V prvem od dveh tesno povezanih zaporednih člankov (Bitenc, 2014) je bil predstavljen teoretski okvir za proučevanje jezikovnih stališč in prvi od dveh poskusov s tako kvantitativnimi kot kvalitativnimi rezultati. V drugem članku predstavljam drugi poskus z rezultati,¹ statistično primerjavo rezultatov obeh poskusov, raziskavo kritično ovrednotim in nakažem nekaj možnosti za izboljšave pri morebitnih nadaljnjih tovrstnih raziskavah.

2. METODOLOGIJA DRUGEGA POSKUSA:
VODITELJICA ŠTUDENTSKE KUHARSKE ODDAJE

Drugi poskus v primerjavi s prvim predstavlja bolj klasičen primer tehnike prikritih dvojic, pri katerem anketiranci poslušajo naključno razvrščene posnetke nekaj govorcev, ki berejo ali govorijo primerljivo besedilo v dveh jezikih ali dveh variantah istega jezika, in posnetke ocenijo glede na izbrane lastnosti na večstopenjskih lestvicah semantičnega diferenciala.² Ker se ne zavedajo, da isti govorec nastopi dvakrat, lahko razliko v ocenah pripšemo jeziku.

Poskus je bil opravljen pomladi leta 2010 na štirih gimnazijah;³ v tej razpravi zaradi primerljivosti z rezul-

tati prvega poskusa predstavljam in komentiram samo ocene posnetkov kanomeljskega govora in knjižnega pogovornega jezika iste govorce⁴ na Gimnaziji Jurija Vege v Idriji in Škofijski klasični gimnaziji v Šentvidu nad Ljubljano. Skupno je sodelovalo 77 dijakov, na ljubljanski gimnaziji 28, na idrijski pa 24 v osnovnem poskusu in 25 dijakov v poskusu s spremenjenim vrstnim redom posnetkov, pri katerem smo ugotavljali morebitni vpliv tega dejavnika na pridobljene ocene.

Studentke so posnele štiri govorce. Vsi so ob danih opornih točkah prosto povedali recept za pripravo tradicionalnega slovenskega nedeljskega kosila, pri čemer je vsak govorec enkrat govoril knjižno pogovorno in enkrat narečno (vključeni so bili moj kanomeljski govor (cerkljansko narečje), ajdovski govor (notranjsko narečje), govor Bojanje vasi pri Metliki (severnobeški narečje) in ljubljanski govor. Ob prihodu v razred so se študentke dijakom predstavile kot novinarke študentske spletne televizije, Šouvizije, in jih prosile, da jim pomagajo pri ocenjevanju potencialnih voditeljev za kuharsko oddajo. Razdelile so jim vprašalnike in jim predvajale naključno razvrščene posnetke, tako da dijaki ob predvajjanju niso vedeli, da se isti govorec pojavi dvakrat.⁵ Po vsakem posnetku so imeli dijaki nekaj minut časa, da so ocenili posamezne lastnosti vsakega kandidata na štirinajstih bipolarnih lestvicah semantičnega diferenciala, oblikovanih po zgledu prvega poskusa (naključno razporejenih šest statusnih (inteligentnost, izobraženost, uspešnost, ambicioznost, vodstvene sposobnosti, bogastvo) in osem solidarnostnih lastnosti (prijaznost, prijateljskost, dobrota, družabnost, vrednost

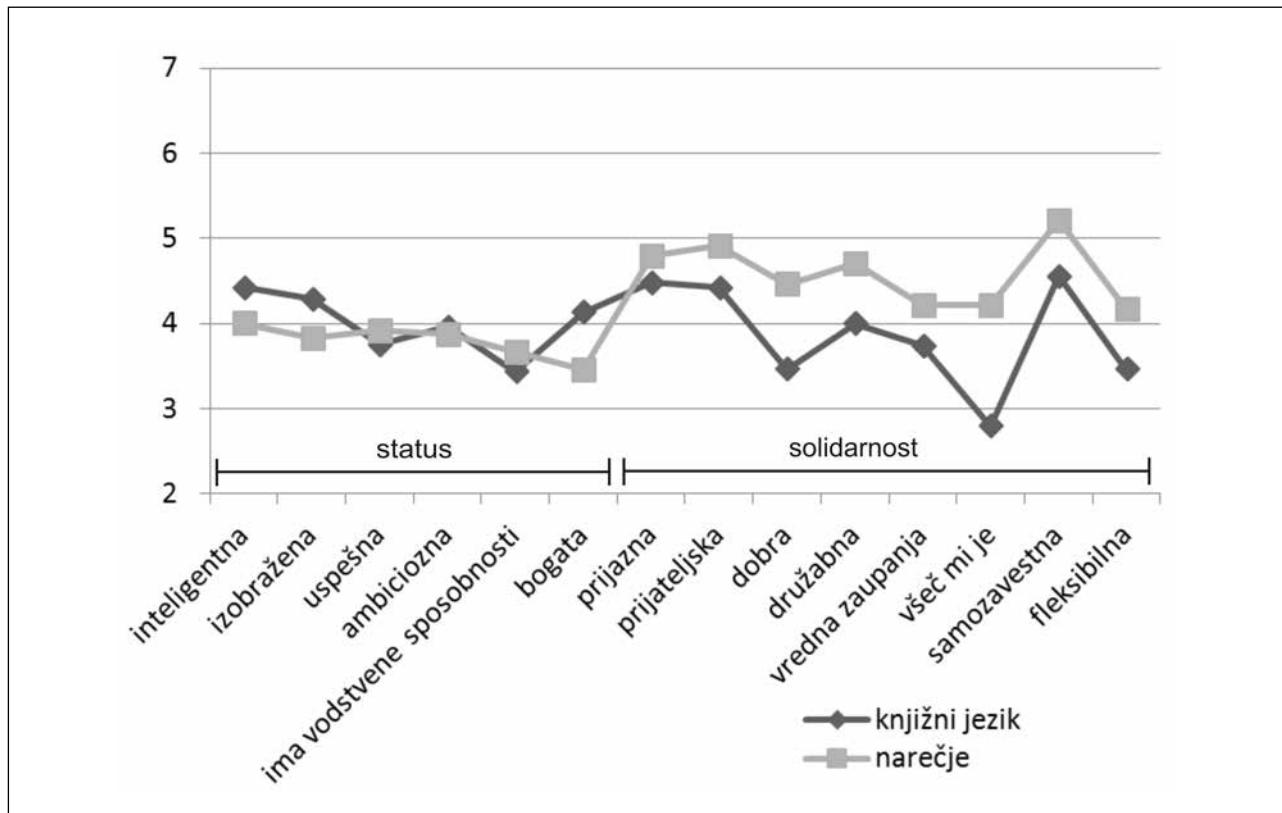
1 Drugi poskus so si na podlagi prvega zamislile in izpeljale takratne študentke Nina Nagode, Petra Rajk in Irena Ipavec pri izbirnem diplomskem seminarju pod mentorstvom red. prof. dr. Marka Stabeja in avtorice članka, statistično analizo rezultatov sem opravila pod mentorstvom red. prof. dr. Valentina Bucika in s pomočjo doc. dr. Boštjana Bajca. Vsem navedenim, sodelujočim dijakom in njihovim profesorjem ter obema ravnateljema najlepša hvala za pomoč in sodelovanje, iskrena zahvala tudi doc. dr. Karmen Kenda-Jež in anonymnim recenzentom za natančno branje in koristne pripombe glede članka.

2 Več podatkov o sami tehnični in več primerov tovrstnih raziskav je navedenih v Bitenc, 2014, obširnejši pregledi pa v Fasold, 1996 in Garret, 2010, novejši primer raziskave predstavlja Soukup, 2009.

3 V okviru izbirnega diplomskega seminarja so študentke izvedle poskus na Gimnaziji Jožeta Plečnika in Škofijski klasični gimnaziji v Ljubljani ter na Gimnaziji Vena Pilona v Ajdovščini, rezultati so predstavljeni v seminarski nalogi (Nagode, Rajk in Ipavec, 2010). Za namen te študije je Petra Rajk poskus opravila še na idrijski gimnaziji, za kar ji gre posebna zahvala.

4 Kot je razvidno iz fonetičnih transkripcij besedila v obeh zvrsteh v Prilogi 1, so razlike med njima na vseh jezikovnih ravninah. Naj omenim samo nekatere razlike v leksiki (v narečnem besedilu npr. *'ju:žna*, *'župa*, *špar'vetu*, *'tienstan* (*krem'pi:r*), *a'ma:jŋ*; v knjižnem *ko'-silo*, *'juxē*, *šte'dilniku*, *p'ra:žen* (*krom'pi:r*), *o'lupim*) in posameznih fonemih: kot refleksa izhodiščnoslovenskih *é(:)*, *ø(:)* in *e(:)* (z izjemo kratkih samoglasnikov v zadnjih zlogih) pri narečnem govoru uporabljam */i:/* oz. */ie/* (npr. *na'li:pšix* *'di:laū* u *'ti:dnu*; *l'die*, *'tienstan*), pri knjižnem */e:/* (npr. *na'jle:pših* *'dē:loū* u *'te:dnu*; *ljud'je:*), kot refleksa izhodiščnoslovenskih *o(:)* in *ø(:)* in *e(:)* (z izjemo kratkih samoglasnikov v zadnjih zlogih) v narečnem besedilu */u:/* oz. */uo/* (npr. *'tu*, *l'pu:*; *'duobər* *'kuos*), v knjižnem pa */ø:/* (npr. *'tø:*, *'dø:ber* *'sø:čen* *'kø:s*). Kratka *i* in *u*, ki sta nastala po značilnem narečnem krajšanju dolgih *i* in *u* (Rigler 2001: 46) ohranjajam tudi v »knjižnem« govoru, polglasnik je včasih zamenjan z e-jem (*'dø:ber* *'sø:čen*). Pri narečju je izrazito popolno akanje (npr. *da'ma:*, *abla'žim*, *posa'lím*, *pa'páram*, *za sa'l:a:ta*), ki je v knjižnem govoru odpravljeno (*do'ma:*, *oblo'žim*, *poso'lím*, *po'po:pram*, *post're:žem* *ze'l:en'o so'l:a:to*). Od soglasniških fonemov sta v narečju značilna */γ/* in */v/* (npr. *ya'wejja*, *d'ruya*, *pri'lq:ja*; *'welk*, *zele'na:wa*, *wərtu*), ki ju pri knjižnem govoru nadomestita */g/* in */v/* (npr. *go've:je*, *d'rugo* *pri'lq:go*; *'ve:čjo*, *zelen'ja:vo*, *'vərtə*).

5 Pri izvedbi pričajočega poskusa ni nihče od ocenjevalcev komentiral, da bi opazil, da se isti govorci ponovijo dvakrat. Tovrstna težava lahko nastopi, če je govorcev manj (recimo trije) ali če proučujemo stališča do več variant istega govorca. Pri preliminarnem testiranju za raziskavo stališč, ki jo na Koroškem v okviru dela za diplomsko nalogu izvaja Petra Rajk pod mentorstvom prof. dr. Marka Stabeja in somentorstvom avtorice članka, se je izkazalo, da so anketiranci ugotovili, da govorita le dve oziroma tri osebe: v tem primeru je namreč posnetkov dvanajst, govorijo pa le trije govorci, saj proučujemo stališča do nemškega narečja in nemškega standardnega jezika ter slovenskega narečja in slovenskega knjižnega jezika. Ker bi dodajanje še enega govorca pomenilo poslušanje še več posnetkov in bi bilo to za dijake lahko preveč monotono in prenaporno, smo z namenom, da bi zmanjšali možnost, da dijaki prepoznaajo istega govorca na več posnetkih, pri dveh od štirih posnetkov vsakega govorca nekoliko spremenili frekvenco glasu.

Slika 1: Povprečne ocene različnih lastnosti govorke v idrijskih razredih glede na uporabljeno jezikovno zvrst
Figure 1: Average ratings for different dimensions of the speaker in Idrija according to language variety used

zaupanja, všečnost, samozavest, fleksibilnost); za več podatkov o izbranih lastnostih glej Bitenc, 2014, razdelek 3.1, za kritične pomisleke pa razdelek 4 v tem članku), pod lestvicami so lahko zapisali tudi svoje komentarje.

3. ANALIZA REZULTATOV IN RAZPRAVA

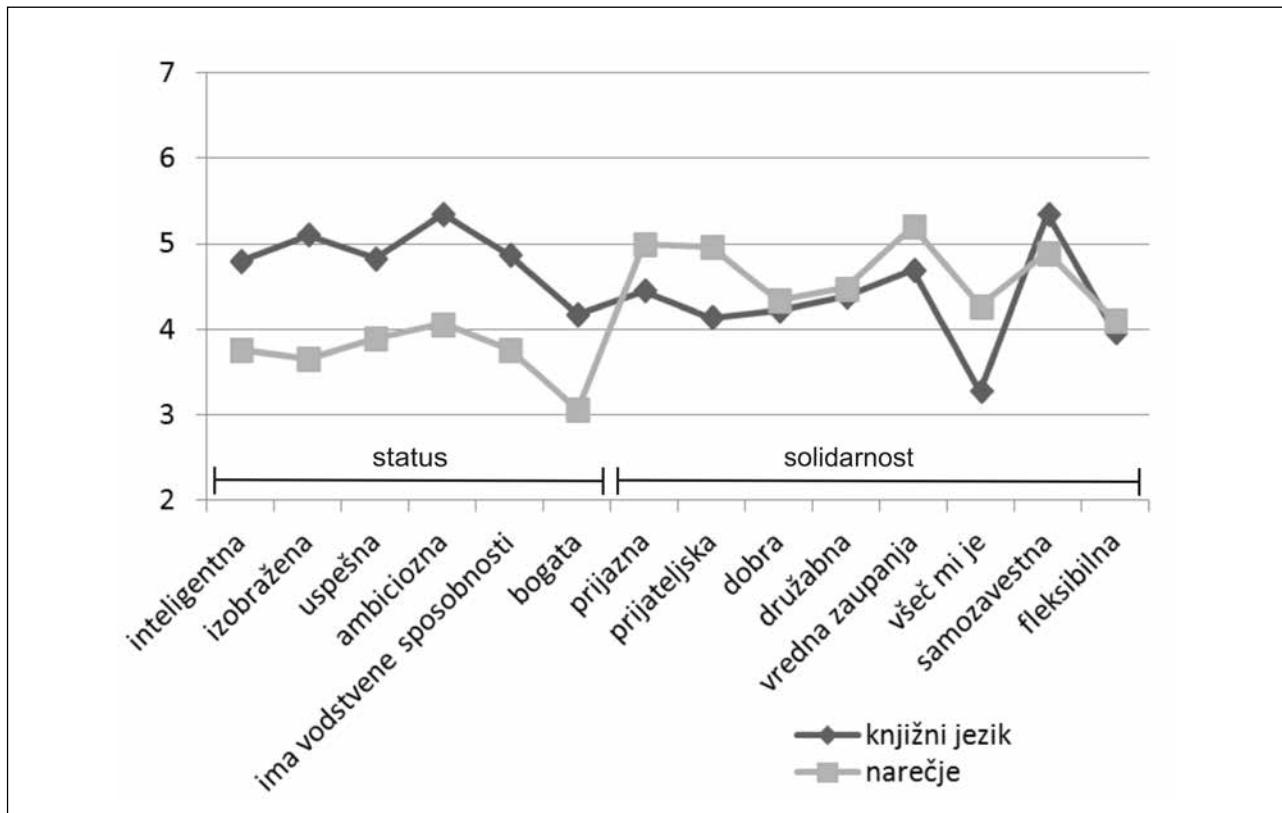
3.1 Drugi poskus: Ocene na lestvicah semantičnega diferenciala

V idrijskem razredu (Slika 1) sem pri štirih od šestih statusnih lastnostih dobila nižje ocene pri narečnem govoru, najbolj izstopa nižja ocena pri bogastvu (-0,67, Sig 0,037⁶), povprečje je nižje za 0,21, medtem ko so me dijaki pri narečnem govoru ocenili višje prav pri vseh solidarnostnih lastnostih, posebej so pomenljive razlike pri všečnosti (+1,42, Sig 0,003), dobroti (+1,00, Sig 0,011), družabnosti in fleksibilnosti (+0,71), samozavesti (+0,66) in priateljskosti (+0,50), povprečje pri solidarnostni razsežnosti je statistično pomembno višje (+0,72, Sig 0,004). Potrdi se pričakovanje, da bodo

dijaki v Idriji narečje, ki jim je blizu in jim predstavlja element lokalne pripadnosti in osebne identitete, ocenili višje, predvsem pri solidarnostnih lastnostih. Morda lahko razliko glede na rezultate 1. poskusa, pri katerem so me pri govoru v narečju glede solidarnostnih lastnosti ocenili nižje, utemeljimo s kontekstom poskusa oziroma razlogom, zaradi katerega so me dijaki ocenjevali – pri prvem kot potencialno predavateljico v šoli, pri drugem kot potencialno voditeljico študentske kuharske oddaje.

V ljubljanskem razredu (Slika 2) se kažejo večje in bolj povedne razlike pri statusni razsežnosti, pri narečnem posnetku so me namreč ocenili nižje pri vseh statusnih lastnostih, in sicer pri izobraženosti -1,45 (Sig 0,019), ambicioznosti -1,28 (Sig 0,001), bogastvu in vodstvenih sposobnostih -1,10 (Sig 0,000 in 0,004), inteligentnosti -1,03 (Sig 0,001) in uspešnosti -0,93 (Sig 0,003), tudi povprečje je seveda statistično pomembno nižje: -1,15 (Sig 0,000). Pri solidarnostnih lastnostih sem bila večinoma ocenjena z višjimi ocenami pri narečnem posnetku, in sicer sem jim bila bolj všeč (+1,00, Sig 0,020), doživeli so me kot bolj priateljsko (+0,83, Sig 0,009); povprečje je glede na knjižni govor višje za 0,35.

⁶ Rezultat je statistično pomemben, če je statistična pomembnost (Sig) manjša ali enaka 0,05. Za podatke o opravljenih statističnih analizah glej Bitenc, 2014, opombi 10 in 11, v tem članku so predstavljeni tudi izračuni korelacij med povprečnimi ocenami za posamezne lastnosti.

Slika 2: Povprečne ocene različnih lastnosti govorke v ljubljanskih razredih glede na uporabljeno jezikovno zvrst
Figure 2: Average ratings for different dimensions of the speaker in Ljubljana according to language variety used

Če primerjamo ocene pri knjižnem govoru v obeh razredih, opazimo v ljubljanskem višje ocene tako pri statusnih (+0,85, Sig 0,001) kot pri solidarnostnih (+0,44) lastnostih, tudi skupno povprečje vseh ocen je statistično pomembno različno (+0,62, Sig 0,011). Pri statusnih lastnostih izstopajo višje ocene vodstvenih sposobnosti (+1,43, Sig 0,001), ambicioznosti (+1,38, Sig 0,001), uspešnosti (1,08, Sig 0,001) in izobraženososti (+0,81), pri solidarnostnih lastnostih pa višje ocene pri stopnji zaupanja (+0,95, Sig 0,027), samozavesti (+0,79, Sig 0,025), dobroti (+0,75, Sig 0,046) in fleksibilnosti (+0,51). Pri narečnem govoru so ocene v idrijskem in ljubljanskem razredu skorajda enake, razlike imamo lahko za zanemarljive: pri statusnih lastnostih je povprečje v ljubljanskem razredu nižje za 0,09, pri solidarnostnih pa višje za 0,11.

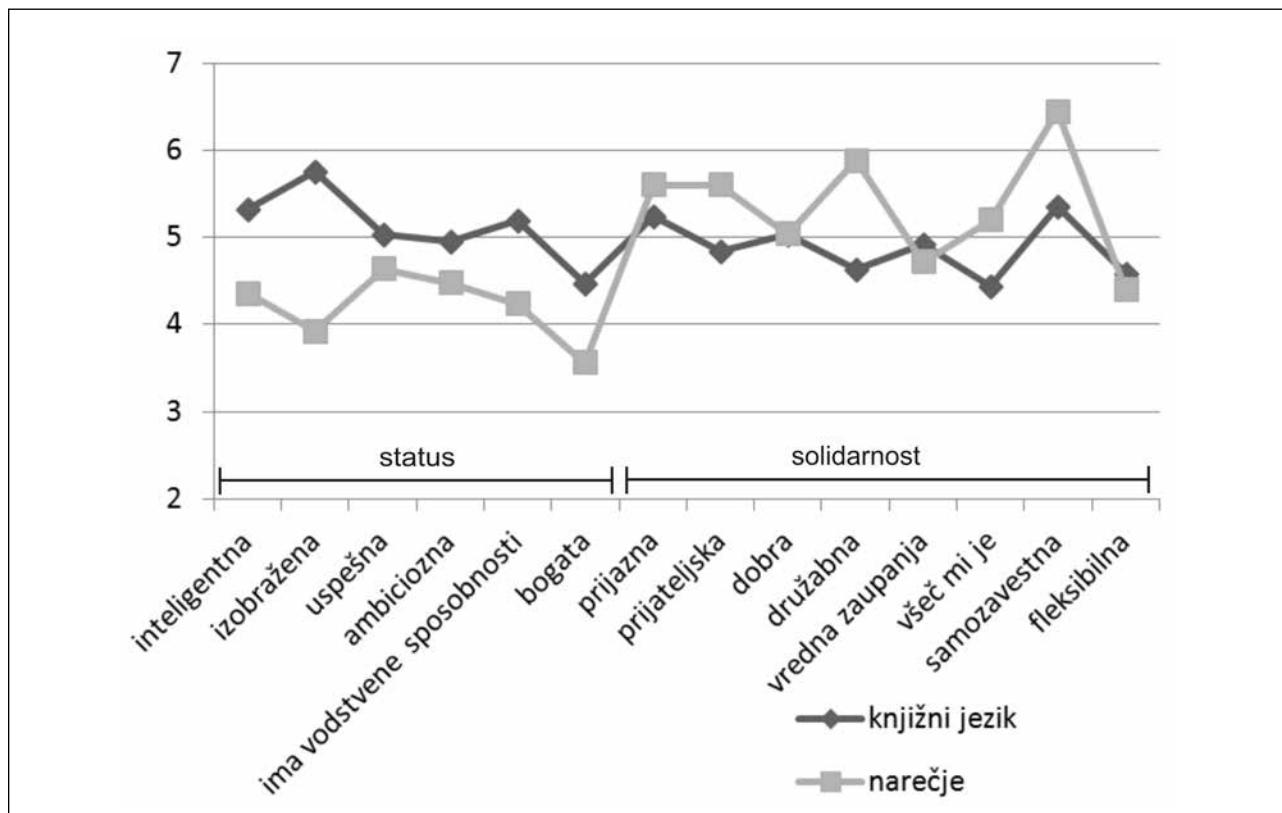
3.2 Različica 2. poskusa: Spremenjeni vrstni red posnetkov

Kot je bilo že omenjeno pri opisu metodologije, smo na idrijski gimnaziji izvedli še neke vrste preizkus, s ka-

terim smo želeli preveriti, ali vrstni red posnetkov vpliva na ocene govorke pri posamezni zvrsti.⁷

Dijaki so me pri spremenjenem vrstnem redu posnetkov (Slika 3) pri narečnem govoru znatno nižje ocenili pri statusni (-0,93, Sig 0,000) in višje pri solidarnostni razsežnosti (+0,48, Sig 0,033), pri statusnih lastnostih izstopajo nižje ocene izobraženososti (-0,96, Sig 0,000), inteligentnosti in vodstvenih sposobnostih (-0,96, Sig 0,004 in 0,020) ter bogastva (-0,92, Sig 0,003), pri solidarnostnih lastnostih pa višje ocene družabnosti (+1,24, Sig 0,001), samozavesti (+1,08, Sig 0,003), prijateljskosti (+0,76, Sig 0,025) in všečnosti (+0,76). Zanimivo je, da prvi del grafa s statusnimi lastnostmi zaradi velikih razlik bolj spominja na grafa obeh poskusov iz ljubljanskih razredov (tam povprečje -0,90 pri prvem in -1,15 pri drugem poskusu, v idrijskih razredih le -0,39 pri prvem in -0,21 pri drugem poskusu). Morda bi to razliko vendarle lahko pripisali tudi zaporedju posnetkov, če zanemarimo druge možne razlike med skupinama: moj narečni govor je bil v prvotni različici na petem mestu, pred njim sta bila že predvajana eno narečje in ljubljansčina, torej je bil manj zaznamovan in so ga ocenili tudi

⁷ Prvotno zaporedje posnetkov je bilo sledeče: 1. **Maja, knjižno**, 2. Ana, narečje, 3. Toni, knjižno, 4. Petra, ljubljansčina, 5. **Maja, narečje**, 6. Ana, knjižno, 7. Toni, narečje, 8. Petra, knjižno; spremenjeno zaporedje posnetkov pa: 1. Ana, knjižno, 2. **Maja, narečje**, 3. Toni, knjižno, 4. Petra, ljubljansčina, 5. Ana, narečje, 6. **Maja, knjižno**, 7. Toni, narečje, 8. Petra, knjižno.

Slika 3: Povprečne ocene različnih lastnosti govorcev pri različici drugega poskusa v idrijskem razredu glede na uporabljeno jezikovno zvrst

Figure 3: Average ratings for different dimensions of the speaker for the variant of the second experiment in Idrija according to language variety used

glede na druga neknjižna govora, medtem ko je bil pri drugi različici na drugem mestu za knjižnim govorom in je zato morda dijake bolj presenetil in spodbudil nižje ocene. Knjižni govor je bil pri prvem poskusu na prvem mestu in so ga ocenili najbolj neobremenjeno, pri drugem poskusu pa je bil šesti po vrsti in tako tudi ocenjen glede na knjižne govore drugih govorcev.

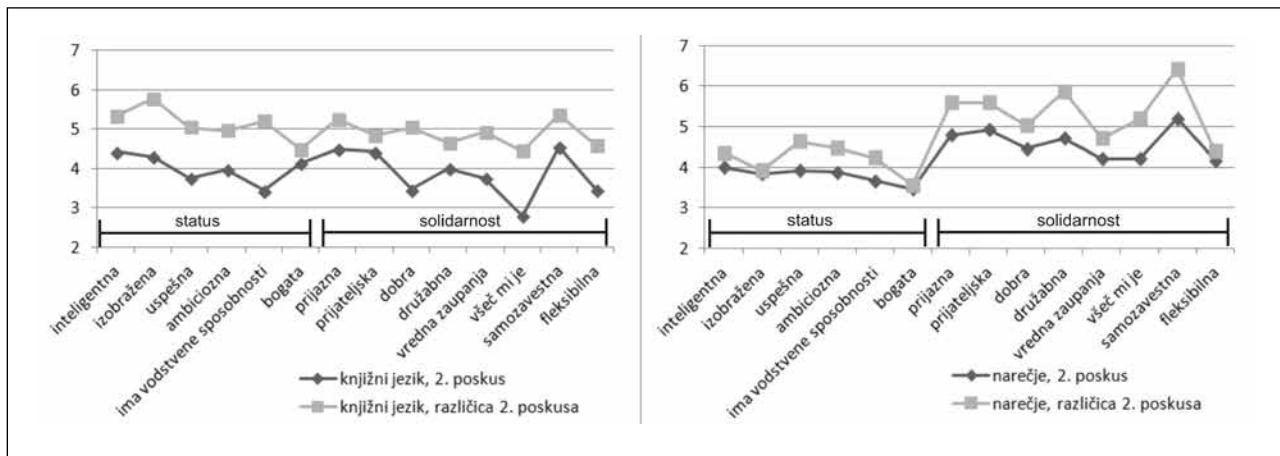
Zanimiva je primerjava ocen med obema idrijskima razredoma pri drugem poskusu pri obeh zvrsteh (Slika 4), saj kaže, da so mi dijaki v različici drugega poskusa s spremenjenim vrstnim redom posnetkov pri vseh lastnostih dodelili višje ocene, pri čemer je povprečje višje kar za 1,07 (Sig 0,000) pri knjižni in 0,62 (Sig 0,003) pri narečni zvrsti. Pri knjižnem govoru so razlike večje kot 0,50 kar pri petih statusnih (vse so statistično pomembne, povprečje +1,13, Sig 0,000) in sedmih solidarnostnih (pet statistično pomembnih, povprečje +1,02, Sig 0,000) lastnostih,⁸ pri narečnem govoru pa pri treh

statusnih (ena statistično pomembna, povprečje +0,41) in sedmih solidarnostnih (pet statistično pomembnih, povprečje +0,78, Sig 0,001) lastnostih.⁹

Zastavlja se seveda vprašanje, ali gre tolikšne razlike pripisovati zgolj metodologiji poskusa oziroma različnemu položaju posnetkov obravnavane govorcev ali morda tudi različnosti skupin ocenjevalcev: poleg pomislekov glede govornega repertoarja posameznikov in njihovega socialnega ozadja, izraženih v razdelku 4, morda med razredoma obstajajo razlike v odnosu do ocenjevanja: da so v prvem razredu bolj kritični, v drugem pa bolj velikodušni glede podeljevanja višjih ocen. Za temeljitejšo obravnavo bi bila potrebna primerjava z ocenami drugih govorcev na drugih šolah in ponovitev različice poskusa s spremenjenim vrstnim redom posnetkov še kje, kar pa presega zasnova te razprave. Vsekakor primerjava kaže na kompleksnost in občutljivost interpretacije rezultatov, posebej pri majhnih vzorcih.

⁸ Vodstvene sposobnosti (+1,77, Sig 0,000), izobraženost (+1,47, Sig 0,001), uspešnost (+1,29, Sig 0,000), ambicioznost (+1,00, Sig 0,017), inteligentnost (+0,90, Sig 0,008); všečnost (+1,65, Sig 0,000), dobrota (+1,58, Sig 0,000), stopnja zaupanja (+1,18, Sig 0,001), fleksibilnost (+1,13, Sig 0,006), samozavestnost (+0,81, Sig 0,027), prijaznost (+0,76), družabnost (+0,64).

⁹ Uspešnost (+0,72, Sig 0,032), ambicioznost (0,60), vodstvene sposobnosti (0,57); samozavestnost (1,23, Sig 0,001), družabnost (1,17, Sig 0,002), všečnost (0,99, Sig 0,034), prijateljskost (+0,68, Sig 0,046), prijaznost (+0,81), dobrota (+0,58), stopnja zaupanja (+0,51).

Slika 4: Povprečne ocene različnih lastnosti govorcev pri knjižnem govoru in narečju glede na različno zaporedje posnetkov v dveh idrijskih razredih

Figure 4: Average ratings for different dimensions of the speaker for the standard and the dialect according to a different sequence of recordings in the two classes in Idrija

3.3 Primerjave med poskusi

3.3.1 Prvi in drugi poskus

Primerjava pokaže, da so mi dijaki pri obeh zvrsteh pri vseh lastnostih dodelili višjo oceno pri prvem poskusu (edina izjema je za 0,05 višja ocena fleksibilnosti pri narečnem govoru v idrijskem razredu pri drugem poskusu), pri čemer se razlike gibljejo od -0,10 do -2,55 pri drugem poskusu glede na prvega, vsa povprečja pa so med seboj tudi prepričljivo statistično pomembno različna (Sig 0,000). Pri knjižnem govoru v idrijskem razredu je razlika pri drugem poskusu glede na prvega -1,88, pri narečnem govoru -1,18, pri knjižnem govoru v ljubljanskem razredu -1,03, pri narečnem govoru pa -1,10. To razliko lahko pripisemo različnemu kontekstu poskusa, saj so pri prvem dijaki ocenjevali samo eno govorko, ki so jo tudi videli, in sicer pri uporabi samo ene zvrsti, pri drugem pa so dijaki slišali osem različnih besedil (pri čemer so bili govorci širje, a se dijaki tega niso zavedali), tako da so morali ocene razporediti tudi glede na druge nagovore.

3.3.2 Knjižni pogovorni jezik in narečje

3.3.2.1 Korelacje

Primerjava ocen govorcev pri uporabi knjižnega jezika pri obeh poskusih in različici drugega poskusa v idrijskih razredih (Slika 5) pokaže, da obstaja statistično pomembna korelacija med prvim in drugim poskusom

(Pearsonov korelacijski koeficient¹⁰ 0,555, Sig 0,039) ter prvim poskusom in različico drugega poskusa (0,824, Sig 0,000), skupni korelacijski koeficient v vseh idrijskih razredih je 0,633 (Sig 0,032), pri obeh poskusih v ljubljanskih razredih pa 0,764 (Sig 0,001). Povprečje primerjav med idrijskimi in ljubljanskimi razredi da korelacijski koeficient 0,675 (Sig 0,028), skupno povprečje vseh primerjav pa 0,671 (Sig 0,027), kar kaže na visoko korelacijsko ujemanje ocen pri različnih anketirancih (idrijski oziroma ljubljanski dijaki) in različni metodologiji (prvi oziroma drugi poskus).

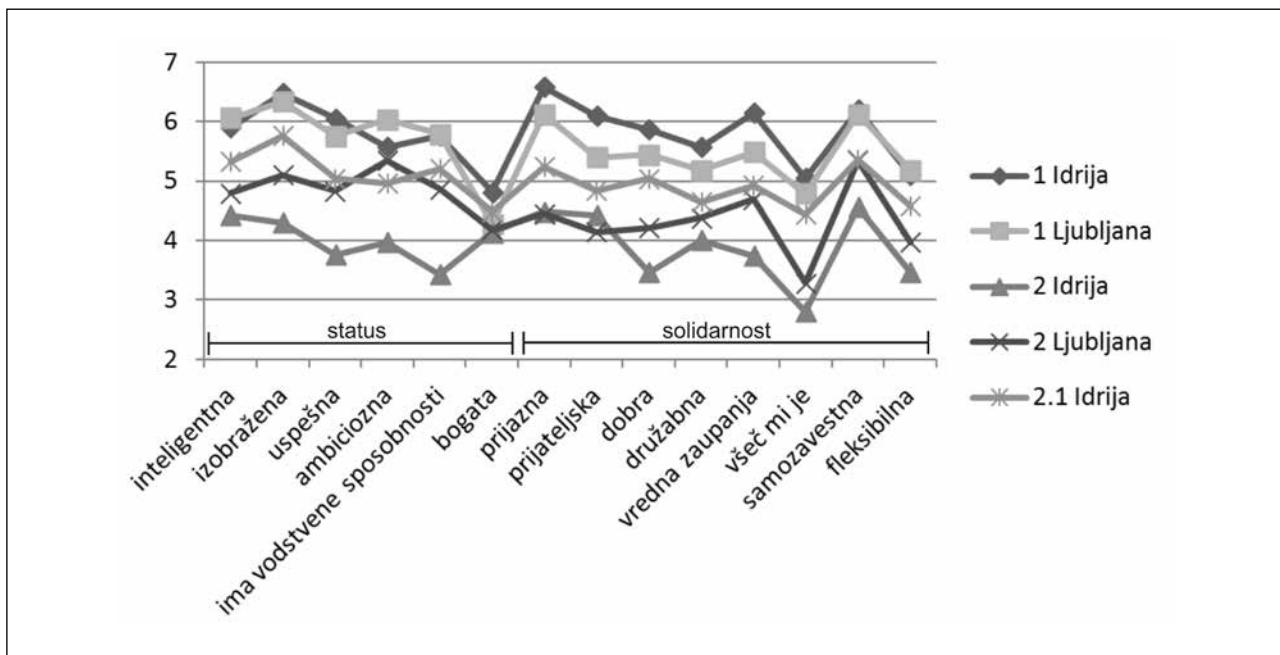
Primerjava ocen govorcev pri uporabi narečja pri obeh poskusih in različici drugega poskusa v idrijskih razredih (Slika 6) pokaže statistično pomembno ujemanje med drugim poskusom in njegovo različico (Pearsonov korelacijski koeficient 0,951, Sig 0,000) ter v ljubljanskih razredih med obema poskusoma (0,765, Sig 0,001). Tudi povprečni koeficient primerjav med posameznimi idrijskimi in ljubljanskimi razredi je statistično pomemben (0,711, Sig 0,019), skupno povprečje primerjav pa je 0,670 (Sig 0,055).

Pearsonovi korelacijski koeficienti primerjav med posameznimi razredi tako kažejo na visoko ujemanje ocen pri različnih anketirancih (idrijski oziroma ljubljanski dijaki) in različni metodologiji (prvi oziroma drugi poskus), predvsem pri ocenah knjižnega jezika.

3.3.2.2 Povprečja

Če pogledamo povprečje ocen (Tabela 1) v vseh razredih pri posameznih lastnostih glede na jezikovno

¹⁰ Pearsonov korelacijski koeficient se giblje med -1,00 in +1,00, pri čemer +1,00 pomeni popolno korelacijo, sorazmerno ujemanje, -1,00 negativno korelacijo, obratno sorazmerje, 0,00 pa, da spremenljivki nista povezani. Višina korelacijskega koeficiente med 0,40 in 0,70 pomeni zmerno, srednjo pozitivno korelacijo, že bistveno pozitivno statistično povezanost, višina med 0,70 in 0,90 pa visoko pozitivno korelacijo, tesno pozitivno statistično povezanost (prim. Sagadin, 2003, 120–124).

Slika 5: Korelacijsko ujemanje ocen govorce knjižnega jezika pri različni metodologiji (pri oziroma drugi poskus) in različnih anketirancih (idrijski oziroma ljubljanski dijaki)

Figure 5: Correlation of the ratings for the standard speaker with a different methodology (first and second experiment) and different respondents (grammar school students in Idrija and Ljubljana)

zvrst, vidimo, da sem bila pri vseh statusnih lastnostih ocenjena nižje pri narečnem govoru, pri čemer so vse razlike večje od 0,50: pri izobraženosti -0,91 glede na knjižni govor, pri bogastvu -0,82, vodstvenih sposobnostih -0,81, ambicioznosti -0,62, intelligentnosti -0,60, uspešnosti -0,52, vse razlike se kažejo kot statistično pomembne, tudi skupno povprečje to potrjuje: -0,71 (Sig 0,000) pri narečju glede na knjižni jezik. Pri vseh solidarnostnih lastnostih (razen fleksibilnosti, kjer je ocena v prid knjižnemu govoru za 0,16) so me pri uporabi narečja ocenili višje, najpomembnejše razlike so pri prijateljskosti (+0,62), všečnosti (+0,60) in družabnosti (+0,50), kot statistično pomembna se kaže tudi razlika pri prijaznosti (+0,35) in skupnem povprečju (+0,30, Sig 0,018).

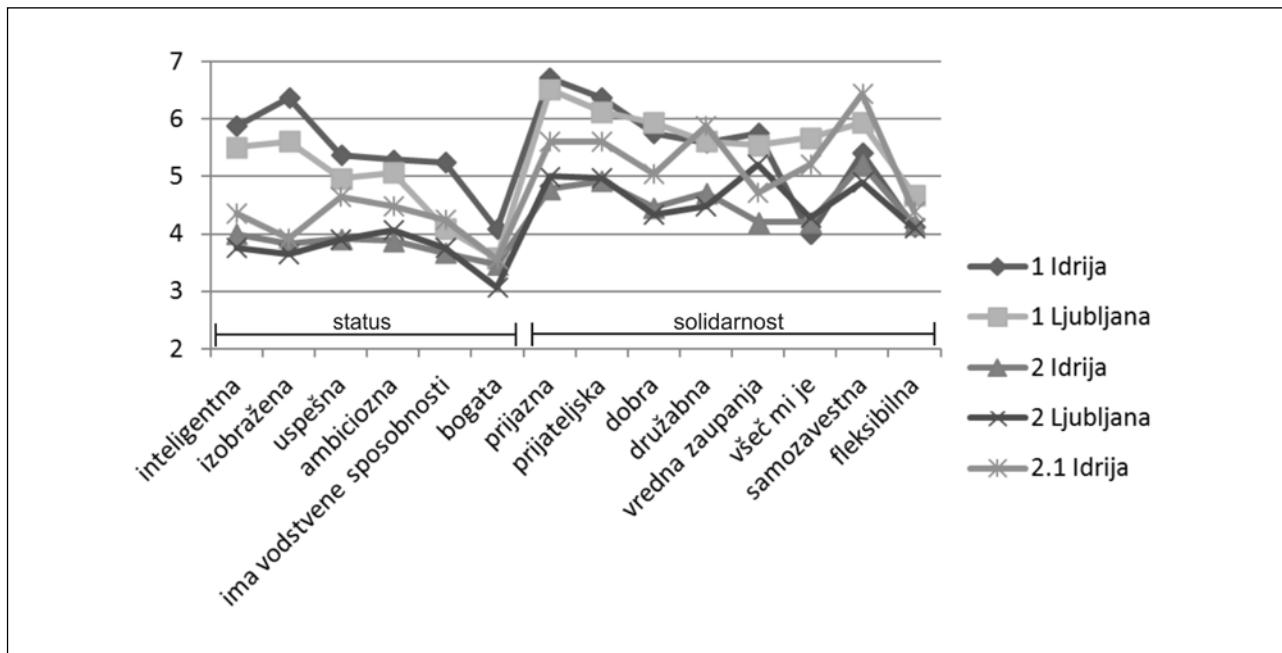
Če pogledamo povprečne ocene pri knjižnem govoru, vidimo, da so mi najvišje ocene prisodili glede izobraženosti, samozavesti, intelligentnosti, prijaznosti in ambicioznosti, med prvimi petimi ocenami so torej tri statusne in dve solidarnostni lastnosti, medtem ko sem pri narečnem govoru najvišje ocene dobila za prijaznost, prijateljskost, samozavestnost, družabnost in dobroto, med njimi so torej samo solidarnostne lastnosti. Najnižje so pri knjižnem govoru ocenjene dobrota, družabnost, fleksibilnost, bogastvo in simpatičnost, torej štiri solidarnostne in ena statusna lastnost, pri narečju pa uspešnost, ambicioznost, fleksibilnost, vodstvene sposobnosti in bogastvo, torej štiri statusne in ena solidarnostna lastnost.

Zanimiva je tudi primerjava ocen posameznih lastnosti pri eni in drugi zvrsti. Medtem ko so me npr. ne glede na zvrst ocenili kot zelo prijazno (1. mesto pri narečju in 4. pri knjižnem govoru) in samozavestno (2. mesto pri knjižnem govoru in 3. pri narečju) ter menili, da nisem prav bogata (predzadnje in zadnje, torej 13. in 14. mesto), pa sem glede na uporabljeno zvrst precej različen vtis naredila glede izobraženosti (1. mesto pri knjižnem in 8. pri narečnem govoru) in prijateljskosti (2. mesto pri narečju in 9. pri knjižnem govoru).

Če povzamemo glavne ugotovitve primerjav: Kot narečna govorka sem bila višje ocenjena pri solidarnostnih (povprečje 5,16) kot pri statusnih lastnostih (4,38; -0,78 glede na solidarnostne lastnosti), kot knjižna govorka pa višje pri statusnih (5,09) kot pri solidarnostnih lastnostih (4,87, -0,22 glede na statusne lastnosti). Pri vseh statusnih lastnostih so me ocenili višje pri uporabi knjižnega jezika, skupaj povprečno za +0,71 glede na narečje, pri vseh solidarnostnih lastnostih (razen fleksibilnosti) pa višje pri uporabi narečja, skupaj povprečno za +0,30, obe razlike se kažeta kot statistično pomembni.

4. KRITIČNO OVREDNOTENJE RAZISKAVE IN MOŽNOSTI ZA IZBOLJŠAVE

Pomanjkljivosti tehnike prikritih dvojic, pri kateri so anketiranci soočeni z ocenjevanjem več posnetkov z isto vsebino na podlagi lestvic semantičnega diferenciala, kar je nendaravno in neobičajno (prim. Bitenc, 2014,

Slika 6: Korelacijsko ujemanje ocen govorke narečja pri različni metodologiji (priči oziroma drugi poskus) in različnih anketirancih (idrijski oziroma ljubljanski dijaki)

Figure 6: Correlation of the ratings for the dialect speaker with a different methodology (first and second experiment) and different respondents (grammar school students in Idrija and Ljubljana)

razdelek 2.1), prvi poskus do neke mere presega s tem, da so anketiranci ocenjevali samo eno osebo, ki je bila navzoča v živo, in so torej poslušali besedilo samo enkrat, obenem so ob lestvicah semantičnega diferenciala odgovarjali tudi na vprašanja odprtrega tipa. Kljub temu je poskus deloval do neke mere nendaravno, predvsem pri predavateljičinem narečnem govoru, kar se kaže tudi pri več komentarjih.¹¹

Pri drugem poskusu, kjer je šlo za bolj klasično tehniko prikritih dvojic z osemkratnim poslušanjem iste vsebine samo na avdio posnetkih in ocenjevanjem izključno na podlagi lestvic semantičnega diferenciala, je nekaj dijakov že pred predvajanjem posnetkov komentiralo, da je raziskava nenavadna.¹² Izrazili so dvom o tem, ali lahko na podlagi avdio posnetka, ki traja dobro minuto, zares ocenijo posameznika. Zdelo se jim je čudno, da morajo dijaki izbirati voditelja za oddajo, namenjeno študentom. Nekoliko nespretno je bil opredeljen tudi podatek o namenu raziskave, saj naj bi dijaki izbirali voditelja za televizijsko oddajo, predvajan pa je bil le glas – bolje bi bilo, če bi rekli, da gre za radijsko oddajo. Pri posnetih besedilih se je pokazalo tudi, da

govorci zaradi danih navodil in časovnih omejitev niso govorili popolnoma sproščeno. Bilo je celo zaželeno, naj ne bodo preveč inovativni, saj bi izvirne zamisli lahko preusmerile pozornost in vplivale na ocenjevanje, pri vtišu pa naj bi bil odločilen le jezik. Primerjava vseh rezultatov (tudi z drugih šol in drugih govorcev) je pokazala, da so na ocene zelo vplivali tekočnost govorja, sproščenost, glas in splošno razpoloženje govorca (prim. Nagode, Rajk in Ipavec, 2010, 21–22).

Opravljeni poskusi kažeta na nekaj možnosti izboljšave zasnove vprašalnika v primeru nadaljnji raziskav. Smiselno bi bilo preoblikovanje seznama lastnosti, pri čemer bi se bilo treba izogniti pridevniku dober, pri katerem dijaki niso vedeli, ali se nanaša na govorčeve osebnostno lastnost ali (ne)primernost za predavateljico sociolinguistike oziroma voditeljico oddaje. Kot nejasen se je izkazal tudi pridevnik fleksibilen, ki je med solidarnostnimi lastnostmi edini dobil rahlo višjo oceno pri knjižnem jeziku kot pri narečju. Pri oblikovanju ustreznnejšega seznama lahko pomaga analiza odgovorov na vprašanja odprtrega tipa, upoštevanje drugih že opravljenih raziskav (npr. Skubic, 2005), dobrodošli pa

11 Na primer: »Dobil sem vtiš, da ne zna govoriti slovenskega knjižnega jezika. Namreč vseh njenih 10 min je »tolkla« svoje narečje. Čeprav vem, da je bila to nekakšna šala, ampak vseeno je bilo zabavno poslušati njeno narečje.« – »Že na začetku sem vedel, da nalašč govorji v svojem narečju, nekoliko me je spominjala tudi na staro govoreče Slovence.« – »Mislim, da je bil namen tega, da bi spoznali in ocenili človeka, ki govorji prav narečje.« Glej tudi druge komentarje glede neprimernosti narečja glede na govorni položaj v razdelku 4.2 v Bitenc, 2014.

12 Tudi med zapisanimi prostimi komentarji na anketnih listih sta bila dva o problematičnosti metodologije: »Na tak način ne moremo izbirati kandidatov.« – »Hecna raziskava, zanimivi kandidati. Srečno!«

Tabela 1: Skupna povprečja pri knjižnem jeziku in narečju pri posameznih lastnostih z zaporedjem glede na višino povprečja, razliko v povprečju med narečjem in knjižnim jezikom ter statistično pomembnostjo razlike**Table 1: Average ratings for the standard and the dialect for different dimensions with the sequence of average ratings, the difference in the average rating between the dialect and the standard as well as the statistical significance of the difference**

	knjižni jezik: skupaj	Zaporedje	narečje: skupaj	Zaporedje	razlika narečje / knjižni jezik	Sig
inteligentnost	5,30	3	4,70	7	-0,60	0,000
izobraženost	5,59	1	4,68	8	-0,91	0,000
uspešnost	5,08	6	4,56	10	-0,52	0,001
ambicioznost	5,17	5	4,56	11	-0,62	0,001
vodstvene sposobnosti	5,01	7	4,20	13	-0,81	0,000
bogastvo	4,37	13	3,55	14	-0,82	0,000
prijaznost	5,37	4	5,72	1	0,35	0,025
prijateljskost	4,98	9	5,60	2	0,62	0,000
dobrota	4,80	10	5,11	5	0,30	0,091
družabnost	4,75	11	5,25	4	0,50	0,004
stopnja zaupanja	5,00	8	5,09	6	0,09	0,481
všečnost	4,07	14	4,67	9	0,60	0,003
samozavest	5,51	2	5,58	3	0,07	0,845
fleksibilnost	4,46	12	4,30	12	-0,16	0,366
status	5,09		4,38		-0,71	0,000
solidarnost	4,87		5,16		0,30	0,018
srednja vrednost	4,96		4,83		-0,14	0,234

bi bili tudi dodatni pilotni intervjuji ali ankete, v katerih bi se anketiranci prosto opredeljevali glede različnih jezikovnih variant in ki bi pokazali, katere oznake so najbolj smiselne za ocenjevanje v določeni poskusni situaciji. Nabor lastnosti bi lahko npr. razširili s sledеčimi: pristnost, iskrenost, odprtost, simpatičnost, resnost, sproščenost, duhovitost. Potrebno se je izogniti slepemu prevzemanju naborov iz že opravljenih študij, saj s tem dobro dokumentirane lastnosti postanejo še bolje dokumentirane, druge pa ostanejo neopažene. Ni namreč univerzalnega nabora, ki bi bil relevanten in pomemben v vsaki situaciji, temveč ga je potrebno vedno določiti glede na celostni sociolingvistični kontekst in kontekst raziskave (prim. Garret, Coupland in Williams, 2003, 64).

Smiselno bi bilo tudi pretehtati delitev na statusno in solidarnostno razsežnost. Da bi kar najbolj optimalno razvrstili jezikovne sodbe, ki se na eni strani nanašajo na kompetenco, prestiž in status govorcev, na drugi pa na njihovo toplino, integriteto in privlačnost, so upoštevanja vredni drugi poskusi razvrstitev lastnosti, kot npr. delitev na prestiž (npr. inteligenco, izobrazba, socialni status), socialno privlačnost (npr. prijateljskost, všečnost, iskrenost) in dinamičnost (npr. lenoba, agresivnost,

navdušenje) (Zahn in Hopper, 1985, prim. tudi Edwards, 2009, 92). Razmisliš bi bilo potrebno o vsaj deloma usmerjenih odgovorih na zadnja vprašanja pri prvem poskusu (o govoru oziroma jeziku), saj je analiza zaradi zelo raznovrstnih odgovorov otežena – je pa res, da so dijaki tako lahko v večji meri izrazili subtilna osebna mnenja. Zanimivo bi bilo tudi raziskati, katere značilnosti govorjenega besedila (glasoslovne, oblikoslovne, leksične, skladenske) so pri anketirancih pri posamezni jezikovni zvrsti vzbudile največ pozornosti in so vplivale na njihove opredelitve.

Pri primerjavi in interpretaciji rezultatov v Idriji in Ljubljani je potrebno upoštevati dejstvo, da knjižni pogovorni jezik ni enovit pojav, da torej ni enak v vseh regionalnih okoljih. Varianta, ki jo govorim kot rojena govorka rovtarskega narečja/kanomeljskega govorja, je vsaj nekoliko drugačna od osrednjeslovenske, verjetno npr. z manjšo stopnjo redukcije, drugačnimi razmerji pri kolikosti samoglasnikov, kar se kaže tudi v odgovorih na vprašanja odprtega tipa pri prvem poskusu, v katerih predvsem ljubljanski dijaki večkrat označijo moj knjižni pogovorni jezik kot pravilen, slovničen ipd., verjetno so s tem povezane tudi pripombe o nesproščenosti in togoosti (prim. Bitenc, 2014, razdelka 4 in 5).

Obenem obstajajo pomisleki glede izhodišč za medsebojno primerljivost razredov. Učiteljice so sicer ocenele, da sta razreda primerljiva glede uspeha, sposobnosti, komunikativnosti ipd., vendar to niso edine prvine, ki vplivajo na primerljivost skupin anketirancev. Možna je različnost anketiranih skupin v odnosu do ocenjevanja, pri čemer se zastavlja vprašanje, kako ga izmeriti. Najbrž je pri obravnavani tematiki pomemben tudi govorni repertoar anketiranih posameznikov, predvidoma odvisen od socialne in geografske mobilnosti ter njihove eno- ali večjezičnosti, in njihovo socialno ozadje, ki ga v slovenskem prostoru med drugim pogojuje izobrazba staršev in njihov položaj v lokalnih družbenih mrežah. Tovrstna vprašanja bi bilo smiselno vključiti kot del raziskave in jih zastaviti po opravljenem eksperimentu, saj bi odgovori lahko prispevali k objektivnejši interpretaciji rezultatov, seveda pa ostaja izziv ustreznega pristopa.¹³

5. ZAKLJUČEK

Rezultati raziskave, pri kateri smo z različicami tehnike prikritih dvojic ugotavljali stališča do knjižnega pogovornega jezika oziroma narečja med dijaki Gimnazije Jurija Vege v Idriji in Škofijske klasične gimnazije v Šentvidu nad Ljubljano, potrjujejo, da uporabljeni jezikovna varianta vpliva na oceno govorca.

V drugem poskusu, pri katerem so me dijaki ocenjevali kot potencialno voditeljico študentskekuharske oddaje, so mi idrijski dijaki pri narečnem govoru v primerjavi s knjižnim prisodili nekoliko nižje ocene pri statusnih lastnostih, a statistično pomembno višje pri solidarnostnih lastnostih – morda lahko razliko med prvim in drugim poskusom razložimo s kontekstom raziskave oziroma predpostavljenim namenom ocenjevanja (predavateljica sociolinguistike oziroma voditeljica študentskekuharske oddaje). V ljubljanskem razredu so ocene narečnega govora statistično pomembno nižje pri statusnih lastnostih in nekoliko višje pri solidarnostnih.

Različica drugega poskusa s spremenjenim zaporedjem posnetkov pri narečnem govoru kaže na statistično pomembne nižje ocene pri statusnih, a višje ocene pri solidarnostnih lastnostih. V primerjavi z drugim poskusom se pojavijo statistično pomembno višje ocene pri obeh zvrsteh, posebej pri knjižni, pri čemer je vprašljivo, ali gre res za vpliv zaporedja ali mogoče za različnost samih skupin, ki smo jih sicer imeli za primerljivi. Tudi razlike med ocenami prvega in drugega poskusa kažejo na statistično pomembno višje ocene pri prvem poskusu, kar najverjetneje lahko pripisemo različnemu kontekstu poskusov.

Visoko koreacijsko ujemanje povprečnih ocen pri različnih anketirancih (idrijski oziroma ljubljanski dijaki) in različni metodologiji (prvi oziroma drugi poskus)

ter statistično pomembne razlike med ocenami pričajo, da anketiranci govorko v povprečju stereotipno vrednotijo više glede statusnih lastnosti pri uporabi knjižnega pogovornega jezika in glede solidarnostnih lastnosti pri uporabi narečja, razlike se kažejo kot statistično pomembne. Povprečno najvišjih ocen je bila govorka pri knjižnem jeziku deležna za izobraženost, samozavest in inteligentnost, pri narečju pa za prijaznost, prijateljskost in samozavest. Primerjave med poskusi obenem kažejo na kompleksnost in občutljivost interpretacije rezultatov pri tovrstnih raziskavah, posebno pri majhnih vzorcih.

Kritični pomisleki glede metodologije se nanašajo predvsem na neobičajnost in nendaravnost situacije z ocenjevanjem na lestvica semantičnega diferenciala v šolskem okolju ter pogojenost ocen s kontekstom, na kar kažejo tudi odgovori na vprašanja odprtrega tipa pri prvem poskusu. Treba se je zavedati, da bi ista zvrst lahko v drugačnem kontekstu zbudila povsem drugačen odziv; osnovnošolski sošolci z Idrijskega bi me recimo ob rabili knjižnega jezika med prijateljskim pogovorom verjetno ocenili kot nesproščeno, vzvišeno, nendaravno ipd. Relevantni so pomisleki glede predpostavljene primerljivosti različnih skupin anketirancev in glede regionalne zaznamovanosti moje variante knjižnega pogovornega jezika.

Za nadaljnje raziskovanje stališč je upoštevanja vredna Billigova pobuda za širše proučevanje vsebine razprav in argumentov, s katerimi ljudje izražajo svoja stališča, saj, kot meni, so stališča diskusijске (konverzacijske) in miselne drže, ki jih ljudje zavzamejo v razpravah, ne pa posamezni odgovori na vprašanja v anketi (Billig, 1996, 205–219). Dobrodošlo bi bilo poglobljeno poznavanje argumentov, v katerih jezikovna stališča nastopajo, ter načinov in organizacije argumentacij v vsakdanjih kontekstih. Zaželeno je nadaljnje proučevanje stališč tako z neposrednimi kot posrednimi metodami, analizo diskurza in etnografskimi študijami. Vsaka metoda oziroma tehnika ima svoje prednosti in slabosti, najbolj objektivne ugotovitve pa lahko prinese integracija več različnih pristopov.

Rezultati opisane raziskave pričajo o vplivu uporabljeni jezikovne zvrsti na oceno govorca: statistično pomembne višje ocene pri solidarnostnih lastnostih ob uporabi narečja in pri statusnih lastnostih ob uporabi knjižnega jezika kažejo na stereotipno vrednotenje govorcev posameznih zvrsti in lahko pomagajo pojasniti sociolinguistična razmerja med njimi in njihovo rabo v določenih kontekstih. Nadaljnje raziskave jezikovnih stališč in jezikovnega obnašanja samega bi z različnimi metodološkimi pristopi lahko osvetlile pridobljena spoznanja in dodatno pojasnile vprašanja osebne in skupinske identitete ter družbenih razmerij v slovenskem jezikovnem prostoru z izrazito zvrstno, predvsem narečno razčlenjenostjo.

13 Poskusa v tej smeri lahko najdemo v Mikolič, 2005; Pulko in Zemljak Jontes, 2009.

Priloga 1: Fonetični transkripciji besedil v narečju in knjižnem pogovornem jeziku¹⁴

Besedilo v narečju – kanomeljski govor (dolžina posnetka: 1:46)

'no 'men se z'di 'edŋ naj'li:pšix 'di:laŋ u 'ti:dnu ka se ũ ne'di:le 'ci:la dru'žina z'bere in ũ'si s'kop pa'južnama . I'die z'lō raz'lične stwa'ri 'kuxaje 'tud ab ne'di:lix ə pər 'nas da'ma: naj'wečkrat kar 'čis k'l'a:sična x'ra:na za ne'delska 'južna . 'tu: je 'najprej ya'weja 'župa ka je s'kuxam 'tok de u en 'welk 'lanc 'da:m 'najprej ə p'recej 'wade . ə kešŋ 'duobər 'kuos ya'wejya m'esa: ə keš'na če'bula petər'šil ene 'pa:r ka're:jneu 'lax še 'kešna d'ruža zele'na:wa . ə 'dabər pasa'llim u'se s'kop ə 'ma:l pa'papram in ə pus'tim de 'ra:xlu ũ're na špər'yeru . 'pal pər'stimam pe'č:ŋka ə me'su: že kešŋ 'da:n p'rej 'ma:l na'uolŋ abl'ažim š če'bula pasa'llim pa'papram 'kešŋ 'česŋ 'nuotər za'ri:žem in 'pal ə d'rūy 'da:n s'pečem u pe'čic .. kot pri'lq:ya je pana'wa:t ə 'tienstan krem'pi:r ə s'kuxam 'ci:ŋ krem'pi:r ya a'ma:jŋ ə prep'ra:žŋ če'bula ə we'likrat 'da:m z'raŋŋ še 'ma:l za'si:ke . ə krem'pi:r 'pal na 'ta:ke 'tejŋke 'lističe raz'ri:žem ə pasa'llim in ũ'se s'kop 'dabər pre'mi:šem .. za sa'l'a:ta je pana'wa:t kar ze'lena sa'l'a:ta ə pa'lit: tut 'kej d'ruža kar 'ra:se na 'wərtu re'cimo kešŋ para'da:js 'kumare st'ruoči 'fožu . 'pal ka sma ũ'si s'kop zb'r'a:ni za 'miza pa l'pu: zaže'lim še dobrər 'tē:k in zač'nema 'i:st

Besedilo v knjižnem pogovornem jeziku (dolžina posnetka: 1:42)

'naj 'na:jprej po'vē:m da se mi o'se:bno z'di: ne'de:lsko ko'silo e:den naj'le:pših 'dē:loŋ u 'tē:dnu . tō: je 'čas ko se 'ce:la dru'žina z'be:re in u'si s'kupaj po'jē:mo 'ta: os're:dni ne'de:lski ob'r'ok . ljud'je: ob ne'de:ljah kot 'tudi si'ce:r prip'ra:uljajo ze'lq: raz'lične je'di ə pri 'nas do'ma: po'gō:sto prip'ra:vimo kar po'gō:sem k'l'a:sično ne'de:lsko ko'silo . tō: je ses'ta:uljeno iz go've:je 'juxe ki jo prip'ra:vim ta'kq: da u 'vē:čjo po'so:do 'da:m 'dō:ber 'sō:čen 'kō:s go'vē:dine ə do'da:m 'kakšno če'bulo petər'šil ko're:nje lax'kō: še d'rugo zelen'ja:vo . poso'llim 'ma:lo po'po:pram 'in 'kar 'nē:kaj 'ča:sa pus'tim 'ra:xlo ũ're:ti na šte'dilniku .. za g'l'a:uno 'jē:t ə prip'ra:vim pe'če:ŋko . že 'da:n p'rej me'so: 'ra:xlo na'q:lim oblo'žim s 'kō:ščki če'bule ə poso'llim po'po:pram do'da:m še 'ka:kšen st'rrok 'če:sna . ə nas'le:dni 'da:n pa ə ũ'se 'tō: s'pe:čem u pe'či:ci . kot pri'lq:go ə s'kuxam p'ra:žen krom'pi:r ə s'kuxam 'ce:ŋ krom'pi:r ga o'lupim po'tē:m na 'ma:sti prep'ra:žim če'bulo ə krom'pi:r na'rē:žem na 'ta:ŋke 'li:stiče poso'llim pre'me:šam in je p'ra:žen krom'pi:r prip'ra:uljen . kot so'l'a:to post'rē:žem ze'l'e:no so'l'a:to ali 'pač se'zō:nsko so'l'a:to z 'vərta re'cimo para'di:žnike 'kumare po'lē:ti in na 'ko:ncu u'sem s'kupaj zaže'lim 'dō:bər 'tē:k

THE MATCHED-GUISE TECHNIQUE: COMPARISON AND CRITICAL EVALUATION OF TWO EXPERIMENTS

Maja BITENC

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
e-mail: bitenc.maja@ff.uni-lj.si

SUMMARY

In the second of two closely related articles on language attitudes towards spoken standard Slovene and a distinctive Cerkno local dialect, the second experiment with the matched-guise technique is presented, along with a comparison of the results and critical analysis of both experiments, as well as possible improvements for potential future research.

The second experiment was closer to the original version of the matched-guise technique. Grammar school students in Idrija and Ljubljana listened to eight recordings introducing a recipe for a traditional Slovene lunch and rated the speakers on 14 bipolar semantic differential scales in terms of how appropriate they found them for a student cooking show host. There were actually four speakers, with each of them presenting the recipe in a dialect and in standard language. For the sake of comparison with the results from the first experiment, only the ratings for one speaker are presented in the present article.

¹⁴ Govor je zapisan s pisavo ZRCOLA (<http://zrcola.zrc-sazu.si/>), premori so označeni s piko ali dvema glede na trajanje (zapis po občutku, brez merjenja dolžin).

Students in Idrija rated the dialect speaker lower in status dimensions, but significantly higher in solidarity dimensions. The difference between the first and the second experiment can perhaps be explained by the context of the research and the purpose for rating (a sociolinguistics teacher or a cooking show host). In Ljubljana, the dialect speaker was rated significantly lower for status dimensions and higher for solidarity dimensions.

The high correlation coefficients of the average ratings with different respondents (students in Idrija and Ljubljana) and a different methodology (the first and the second experiment), as well as the statistically significant differences between ratings, prove that the speaker was on average rated higher on status-stressing dimensions when using the standard variety and on solidarity-stressing dimensions when using the dialect. The standard speaker achieved the highest average ratings for education, self-confidence and intelligence, while the dialect speaker achieved the highest average ratings for kindness, friendliness and self-confidence. Comparisons between the experiments point to the complexity and sensitivity of the interpretation of results in such research, especially with small samples.

Critical evaluation points out methodological deficiencies, especially regarding the unnaturalness of rating somebody on semantic differential scales in the school environment and the influence of the context on the results. The list of selected personal characteristics is open to question, as is the opposition between solidarity and status dimensions. The author also argues that the presupposed comparability of the groups of informants cannot be guaranteed, and that the spoken standard Slovene may be regionally marked, which can influence the answers.

Despite methodological deficiencies, the results of the two experiments with the matched-guise technique can illuminate the social significance of language varieties and the stereotypical evaluation of dialect and standard speakers, as well as help to explain sociolinguistic relations between different varieties of Slovene and their use in different contexts in the Slovene language community with distinctive (especially regional) regional language variability.

Key words: sociolinguistics, social psychology, language attitudes, Slovene spoken standard, dialect

LITERATURA

Billig, M. (1996): Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology. Cambridge, Cambridge University Press.

Bitenc, M. (2014): Stališča gimnazijcev do slovenskih jezikovnih zvrsti: Raziskava s tehniko prikritih dvojic. Annales, Series historia et sociologia. Koper, strani.

Edwards, J. (2009): Language and Identity. New York, Cambridge University Press.

Fasold, R. (1996): The Sociolinguistics of Society: Introduction to Sociolinguistics, Volume I. Oxford, Cambridge, Basil Blackwell.

Garret, P.; Coupland, N. & Williams, A. (2003): Investigating Language Attitudes: Social Meanings of Dialect, Ethnicity and Performance. Cardiff, University of Wales Press.

Garret, P. (2010): Attitudes to Language. Cambridge, Cambridge University Press.

Mikolič, V. (2005): Samoocena sporazumevalne zmožnosti v narečjih slovenske Istre. Glasnik ZRC Koper, 10, 3. Koper, 19.

Nagode, N.; Rajk, P. & Ipavec, I. (2010, neobjavljeno gradivo): Stališča do »slovenščin« prek tehnike prikritih

dvojic: Seminarska naloga pri Izbirnem diplomskem seminarju iz jezika. Ljubljana, Filozofska fakulteta.

Pulko, S. & Zemljak Jontes, M. (2009): Raba zemljepisnih različkov slovenskega jezika glede na stopnjo izobraževanja in različne gorovne položaje. V: Smole, V. (ur.): Slovenska narečja med sistemom in rabo (Obdobja 26). Ljubljana, Filozofska fakulteta, 353–370.

Rigler, J. (2001): Zbrani spisi 1: Jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave (uredila Vera Smole). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Sagadin, J. (2003): Statistične metode za pedagoge. Maribor, Obzorja.

Skubic, A. E. (2005): Obrazi jezika. Ljubljana, Študentska založba.

Soukup, B. (2009): Dialect use as interaction strategy: A sociolinguistic study of contextualization, speech perception, and language attitudes in Austria. Vienna, Braumüller.

Zahn, C. J. & Hopper, R. (1985): Measuring Language Attitudes: The Speech Evaluation Instrument. Journal of Language and Social Psychology, 4, 2. Stanford, 113–123.

original scientific article
received: 2014-01-28

UDC 811.163.6'282'367.335.2(497.473)

PODREDNE STAVČNE STRUKTURE V NADIŠKEM IN BRIŠKEM NAREČJU

Danila ZULJAN KUMAR

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Raziskovalna postaja Nova Gorica, 5000 Nova Gorica, Delphinova 12, Slovenija
e-mail: DZuljan@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

V prispevku bodo predstavljene podobnosti in razlike v tvorbi odvisniških stavčnih struktur ter rabi konektor- skih sredstev za vzpostavljanje podrednih medstavčnih razmerij med nadiškim in briškim narečjem na eni strani in slovenskim knjižnim jezikom na drugi strani ter primerjava v tvorbi podrednih stavčnih struktur med narečjema, predvsem v smislu vpliva italijanske in furlanske stavčne gradnje. Čeprav sta si narečji, ki se govorita na zahodnem slovenskem narodnostenem ozemlju, izvorno podobni – prištevamo ju v beneškoslovensko podskupino primorskih narečij –, pa sta danes pod vplivom dveh knjižnih jezikov: nadiško, ki se pretežno govoriti v Italiji, italijanskega, in briško, ki se pretežno govoriti v slovenskem delu Brd, slovenskega. Zato bo opazovan tudi vpliv obeh knjižnih jezikov na obravnavani narečji.

Ključne besede: nadiško narečje, briško narečje, podredne stavčne strukture

LE PROPOSIZIONI SUBORDINATE NEI DIALETTI DEL NATISONE E DEL COLLIO

SINTESI

Il presente contributo tratta le somiglianze e le differenze nella formazione delle strutture dipendenti e nell'uso dei mezzi connettivi per la formazione di proposizioni subordinate tra il dialetto del Natisone e il dialetto del Collio da una parte e dello sloveno standard dall'altra, nonché la comparazione della formazione delle proposizioni subordinate tra i due dialetti, soprattutto per quanto riguarda l'influenza della formazione di proposizioni subordinate nella lingua italiana e friulana. Sebbene i due dialetti, parlati nella parte occidentale del territorio nazionale sloveno, siano della stessa origine – formano il sottogruppo veneto sloveno dei dialetti litorali – oggi sono influenzati dalle due lingue standard: il dialetto del Natisone, che si parla maggiormente in Italia, dalla lingua italiana, invece il dialetto del Collio, che si parla principalmente nella regione del Collio sloveno, dalla lingua slovena. Per questa ragione verrà osservata anche l'influenza delle due lingue standard sui due dialetti in oggetto.

Parole chiave: il dialetto del Natisone, il dialetto del Collio, le proposizioni subordinate

UVOD¹

Nadiško narečje se govori ob reki Nadiži in njenih pritokih v vzhodni Benečiji v Italiji ter na Livku v Sloveniji. Briško narečje se govori v slovenskem delu Brd, v Italiji pa v vseh Števerjan, Oslavje, Jazbine, Plešivo in Ceglo, medtem ko v zahodnih briških vseh Mirnik (Mernicco) in Dolenje (Dolegna del Collio) že skoraj popolnoma prevladuje italijanščina.²

Do danes je bilo o obeh narečijih objavljenih več jezikoslovnih raziskav,³ vendar so se pretežno navezovale na glasoslovje in deloma oblikoslovje, medtem ko je raziskav skladenske problematike manj.⁴

Namen prispevka je predstaviti gradnjo podrednih stavčnih struktur v obravnavanih narečijih primerjalno z gradnjo enakih stavkov v slovenskem knjižnem jeziku. Predstavljene bodo podobnosti in razlike v tvorbi odvisnih stavčnih struktur ter raba konektorskih sredstev za vzpostavljanje podrednih medstavčnih razmerij med nadiškim in briškim narečjem na eni strani in slovenskim knjižnim jezikom⁵ na drugi strani ter primerjava v tvorbi podrednih stavčnih struktur med narečjema, predvsem v smislu vpliva italijanske in furlanske stavčne gradnje oziroma slovenskega knjižnega jezika. Čeprav sta si narečji izvorno podobni – prištevamo ju v beneškoslovensko podskupino primorskih narečij –, pa sta danes pod vplivom različnih (knjižnih) jezikov: nadiško, ki se pretežno govori v Italiji, italijanskega in furlanskega, in briško, ki se pretežno govori v slovenskem delu Brd, slovenskega. Zato bo opazovan tudi vpliv teh jezikov na obravnavani narečji. Nadiški zgledi bodo zajeti iz časopisov *Novi Matajur* in *Novi glas*, briški zgledi pa iz besedil, ki sem jih posnela in zapisala avtorica prispevka. Nadiški zgledi bodo navedeni citatno, briški pa v poenostavljeni fonetični transkripciji.

OSEBKOV ODVISNIK

Osebkov odvisnik je samostalniški stavek, ki v povedi nastopa v vlogi stavčnega osebka h glavnemu ali nadrednemu odvisnemu stavku. V slovenskem knjižnem jeziku ga uvajajo naslednji konektorji: veznika *da* in *ali* (namesto tega tudi členek *če*) ter vprašalni in oziralni

zaimki (SS, 2000, 638). V nadiškem in briškem narečju pri tem ni bistvenih razlik,⁶ če odštejemo izgovorne razlike (*de/br. da* 'da', *ki* 'kaj', *kar* 'kar') ter konektorja *tek* v nadiškem in *tist ki* 'kdot' v briškem narečju.⁷

Lepuə bi blo, də bi si usi lepuə zastopli, ma ni zmerən təkuə. [br.]

Lepuo bi blo, če bi se an furlanski zbori navadli almanjku adnu slovensku piesam. [nad.]

Mi prau ni blo nəč jasno, ki če miət od mene. [br.]

Kar je jau gaspodar, tiste je muorlo bit. [nad.]

Si nən ni zdiało prau, kar je ratlo, ma intanto smo mogli uzat təkuə ku blo. [br.]

Tek nie imeu te pravega lumina, se ga je sam naredu voz koranja al oblice. [nad.]

Tist ki⁸ ja uəzu s kuələn, ju ja šə kar dobro odnesu. [br.]

PREDMETNI ODVISNIK

Predmetni odvisnik je samostalniški stavek, ki nastopa v vlogi stavčnega predmeta h glavnemu ali nadrednemu odvisnemu stavku. Kakor nestavčni predmet je lahko v različnih sklonih, najpogosteje v tožilniku ali rodilniku. V knjižnem jeziku ga uvajajo: veznik *da*, vprašalni členek *ali* (pogovorno tudi *če*), vprašalni in oziralni zaimki (SS, 2000, 639). Če zanemarimo izgovorne razlike, se konektorska sredstva v briškem in nadiškem narečju ne razlikujejo od knjižnega jezika: *de/br. da* 'da', *al* 'ali', *duo/br. dua* 'kdo', *zaki/br. zaki* 'zakaj', *kakuo/kuo/br. kakua* 'kako', *keri/a/o/br. kak* 'kateri', *kar/br. kar* 'kar'. Drugačna je le oblika vprašalnega zaimka *koliko* in v briškem narečju vprašalnega zaimka *kaj*. Oba imata obliko *ki*, *kaj* v briškem narečju tudi *ka*.

Ma sə tuə ja nemoguəče, də si sama nabrala tərkaj čəriəšnj. [br.]

Prašu nas je, al darži lepuo cierku. [nad.]

Pole smo zəčal pa misəlt, dua tist uəs bo uəzu. [br.]

Sem se vprašu, zaki an na Tarčmumu se na denemo kupe. [nad.]

Puno nam je monsinjor Paskval Gujon še poviedu, kakuo muormo daržat žive naše korenin. [nad.]

1 Prispevek je zapisan v vnašalnem sistemu ZRCOLA, ki ga je na ZRC SAZU razvil dr. Peter Weiss.

2 O poteku italijanizacije v zahodnih Brdih glej Marušič (2013, 107–128).

3 Obsežen seznam jezikoslovne, etnološke in druge literature o Beneški Sloveniji do leta 1994 je objavljen v Dapit (1995). Pregled literature je naveden tudi v Zuljan Kumar (2001).

4 Največ se s skladnjo nadiškega narečja ukvarja Skubic (1970/71, 1990, 1991, 1997), in sicer v povezavi z vplivom italijanščine in furlančine na skladenski sistem nadiškega narečja, deloma tudi Spinozzi Monai (1996, 1998). Skladenska vprašanja nadiškega in briškega narečja pa so obravnavana v delih Zuljan Kumar (2001, 2001/2002, 2002, 2003, 2004, 2008).

5 Poleg kategorizacije stavčnih odvisnikov, kot jo poznamo v Toporišičevi *Slovenski slovnici*, bo primerjalno predstavljena tudi kategorizacija stavčnih odvisnikov v Quirkovi slovnici angleškega jezika (2008).

6 Namesto veznika *ali* se uporablja le členek *če*.

7 Kjer med narečjema v rabi konektorjev ni razlik, zgleda navajam iz enega ali drugega narečja. Kjer so razlike, zgleda navajam za vsako narečje posebej.

8 Pri konektorskem sredstvu *tist ki* je kataforična funkcija za razliko od konektorjev *tek* in *kdot* izražena eksplisitno. Sicer pa imajo vsi oziralni zaimki v funkciji konektorjev dve funkciji: konektorsko (vezniško) in kohezivno, kar pomeni, da so uporabljeni v vlogi navezovalnih prvin, tako kataforičnih kot anaforičnih.

Če ti videš, **kuo** je gorkà, altrokè naše ženske. [nad.]
 /.../ z Ano Petronovo smo pogledal, **kere** kraje muo-remo ogledat. [nad.]
 /.../ an na pozabeta na vse tiste, **kar** vam je priet storlo tarpiet. [nad.]
 Od sada napri bota muorli dokazat, **ki** dost vajata zaries. [nad.]
 Še tuə poviam, **ka** me ratəlo ankrat. [br.]

Nedoločniški polstavek v vlogi predmetnega odvisnika

Razlike med slovenskim knjižnim jezikom ter nadiškim in briškim narečjem v tvorbi predmetnega odvisnika so pri rabi nedoločniških polstavkov.⁹ Ti so sicer v slovenskem knjižnem jeziku poznani, vendar so v rabi veliko manj pogostni. Pogostost strukture v nadiškem in briškem narečju lahko pripisemo vplivu italijanščine in furlanščine,¹⁰ v katerih nedoločniški polstavek predstavlja enega od dveh možnih načinov tvorbe predmetnega odvisnika (Dardano – Trifone, 1999, 452, Zof, 1999, 132). Glede na to, da je struktura v slovenskem knjižnem jeziku in slovenskih narečijih možna, ne gre za prevzem jezikovnega vzorca gradnje podredne strukture, ampak za to, da se je raba obstoječe strukture verjetno razširila pod vplivom pogostosti rabe enake strukture v stičnem jeziku. Pogostost rabe pa spada med jezikovne dejavnike, ki pospešujejo širjenje vzorcev (Aikhenvald, 2007, 27), in sicer po načelu: bolj, kot je struktura v jeziku A pogosta, verjetnejša je njena širitev v stični jezik (prav tam, 29). Aikhenvald tak način jezikovnega vplivanja imenuje okrepitev rabe obstoječe strukture zaradi jezikovnega stika (prav tam, 22).

*Lietos se moreta an troštat **ušafat to pravo ljubezen.**
 [nad.]
 smo gladli **lošt notər tarte**, tan čiəki sa bli priat uəlke.
 [br.]*

PRILASTKOV ODVISNIK

To je poseben tip odvisnika, ki se od ostalih loči po tem, da: a) ne razvija stavka, ampak najpogosteje samostalniško zvezo,¹¹ b) ne dovoljuje praznega konektorskega mesta in c) konektor in odnosnica sta praviloma vedno v stičnem položaju (Cazinkić, 2001, 29), pri čemer je odnosnica vedno pred relativnim konektorjem (Kodrič, 1995, 21). Glede na pomensko določanje jezikovnega izraza, ki je njegova odnosnica, se prilastkovi odvisniki ločijo na dva tipa:

- omejujoči (določjujoči) prilastkov odvisnik, ki zožuje pomenski obseg svoje odnosnice

- neomejujoči (nedoločjujoči) prilastkov odvisnik, ki na pomenski obseg svoje odnosnice ne vpliva.

Pri prvem tipu je v izhodišču besedilna prvina, ki jo šele prilastkov odvisnik natančno določi, pri drugem tipu pa je v izhodišču prav tako besedilna prvina, a prilastkov odvisnik prinaša le dodatno informacijo o njej (Kodrič, 1995, 26). Vrsti odvisnikov se razlikujeta še v tem, da v prvem primeru prilastkov odvisnik skupaj s svojo odnosnico tvori celovito enoto, kar dokazuje možnost pretvorbe odvisnika v določilo imenske zvezze:

Otroci so dobili žogo, ki je imela rdeče pike na modri podlagi. > Otroci so dobili modro žogo z rdečimi pikami.

V drugem primeru pa je mogoča pretvorba v priredno zvezo ali samostojni stavek. To pravzaprav nakujuje le formalni status odvisnega stavka (Kodrič, 1995, 25–28).

Prinesla je jagode, kar je bilo za nas otroke takrat kot danes čokolada, če ne še več. > Prinesla je jagode. To je bilo za nas otroke kot danes čokolada, če ne še več.

Primeri za določjujoči prilastkov odvisnik (prvi tip) v nadiškem in briškem narečju:

*Van muoran poviedat no rieč, **ki daržin tu sebe že nomalo cajta.** [nad.]*

*Tist dan vsa vas se je parpravjala za bit sparjetna an gor po trideset stopenj, **ki pejejo v cierku**, so bli položeno važi bielih rož, **ki se kličejo nevieste.** [nad.]
 Ja bla na kuxarca, **ki sə klicla Neška.** [br.]*

*Smo miəl numalo əldi, ma malo, **ka bluə prau zaviədnix, ka so pulitiku poznal**, sa bli že stariš. [br.]*

Primer za nedoločjujoči prilastkov odvisnik (drugi tip) v nadiškem in briškem narečju:

*Puno liet sta živiela v Dolegnano, **kjer ona je daržala oštarijo**, seda pa uživata v mieru zaslžen penzjon v liepi hiši v San Giovanni. [nad.]*

*Alora votsto tiste zadruge, **ka sə ju vodli tist Ludvik Zorzut an tistix par modrix əldi to**, sə uzal. [br.]*

Elipsa anaforičnega zaimka

Posebnost oziralnih konektorjev je, da poleg vzpostavljanja konektorske zveze vzpostavlja tudi navezo-

⁹ Nedoločniški polstavek je ena od petih neosebnih glagolskih (nedoločniških oblik) v slovenskem jeziku. Jedro polstavka je neosebna glagolska oblika (deležje, deležnik ali nedoločnik), pridevnik ali samostalnik (SS, 2000, 632).

¹⁰ V briškem narečju je struktura rabljena veliko manj kot v nadiškem narečju, kar kaže na vpliv romanske gradnje stavka v nadiškem narečju.

¹¹ Lahko razvija tudi pridevniško zvezo (Kodrič, 1995, 25).

valno razmerje, ki je vsebovano v samem konektorju.¹² V slovenskem knjižnem jeziku so izjema prilastkovi odvisniki, uvedeni s konektorjem *ki*, pri katerih je anaforično navezovanje v neimenovalniških sklonih vzpostavljeno z zaimkom.¹³ Oziralni zaimek *ki* je pravzaprav samo »uvajalni oziralni zaimek« (Cvetko Orešnik, Orešnik, 2009, 79), saj je nosilec ključnih informacij spremljajoči osebni ali svojilni zaimek. Ta se navezuje na odnosnico v nadrednem stavku, s katero se ujema v spolu in številu ter je stavčni člen v oziralnem stavku (prav tam).

Nadiško in briško narečje zaimka *kateri* ne pozna, v rabi je le oziralni zaimek *ki*, toda za razliko od knjižnega jezika v nadiškem narečju anaforičnega navezovanja ne pozna, v briškem narečju pa najdemo primere z anaforičnim zaimkom in primere z izpustom zaimka, kar verjetno kaže na vpliv slovenskega knjižnega jezika. Pri primerih z izpustom anaforičnega zaimka gre za vrsto skladenjske interference, ki jo lahko imenujemo prenos skladenjskega vzorca ali »slovenično kopiranje« (Heine, 2008, 37), v našem primeru iz italijanščine in furlanščine.¹⁴

*Dvie parjatelce sta šle v gostilno, kuazale dva kačē an začele se poguarjat gor mez sude, **ki sta Ø zaslužile tele zadnje lieta.** [nad.]*

*Tiste tarte, **ki smo Ø ložli norka**, sa zəčanli zdaj dialat.* [br.]

Poleg oziralnega *ki* se v vlogi konektorja prilastkovega odvisnika v nadiškem in briškem narečju pojavljajo tudi veznika *ku* 'kot', *de/br. də* 'da' ter oziralni *kjer/br. čiəki* 'kjer'

*Kadar nam pride v roke tako liepo pismo, **ku** tele tle, se nam zdi, de se nam sonce posmeje.* [nad.]

*Sem sanju tajšne garde reči, diela, **de** smo se vsi trudil an vsi smo hitiel dielat.* [nad.]

*Tist vərx, **čiəki** sa zdaj xiše, smo miəl rošt za picone, sə šil čiəspe gor.* [br.]

12 *Pripelji otroka, s katerim* sem govorila. Nisem vedel, o katerem načrtu smo se pogajali.

13 V imenovalniku sicer mesto anaforičnega nanašanja ostaja prazno, kohezivna vez z glavnim stavkom pa se vzpostavlja z morfemi glagolskega ujemanja (z glagolsko končnico).

14 V italijanščini in furlanščini oziralnik *che* 'ki' ne združuje navezovalne in vezniške funkcije, pač pa je v prilastkovem odvisniku le v funkciji slednje.

15 Krajevni odvisnik lahko izraža tudi nasprotje (Quirk et al., 2008, 1087): *Kjer sem jaz videl samo neobljudenost, so oni videli ogromno znakov življenja.* V slovenščini veznik *kjer* lahko zamenjamo z *medtem* *ko* in s tem pretvorimo krajevni odvisnik v časovni (*Medtem* *ko* *sem jaz videl samo neobljudenost, so oni videli ogromno znakov življenja*).

16 Pomenске vloge posameznih tipov podredij so lahko tudi prekrivne. Pomenaska vloga časovnega odvisnika je v določenih primerih prekrivna s pomenško vlogo pogojnega in krajevnega odvisnika: *Ko je dim, je tudi ogenj = Če je dim, je tudi ogenj = Kjer je dim, je tudi ogenj* (Quirk et al., 2008, 1087).

Pomenaska vloga časovnega odvisnika je lahko prekrivna tudi s pomenško vlogo dopustnega odvisnika: *Opravljalji so, ko bi morali delati = Opravljalji so, čeprav bi morali delati* (Quirk et al., 2008, 1085).

17 Časovnega odnosa ne vzpostavljajo samo konektorji. Quirk (2008, 1080, 1452) za angleščino navaja tudi druga sredstva, ki jih za vzpostavljanja časovnega razmerja uporablja tudi slovenščina ter obravnavani narečji: 1. glagolski vid: *Jedel sem, ko je nekdo potrkal na vrata*, 2. pomen glagolov v zvezi: *Prehladil sem se in smrkal sem*, 3. priloviti: *Najprej sem pojedel, potem sem bral časopis*, 4. predložne zveze: *S projektom se ukvarjam že celo leto in končati ga moram do januarja*, 5. samostalniška besedna zveza; 6. členki: *Ko sem se vrnil, je že odšel*.

PRISLOVNI ODVISNIKI

Prislovni odvisniki so stavčna prislovna določila h glavnemu ali nadrednemu odvisnemu stavku. Mednje prištevamo prostorski in časovni odvisnik ter odvisnik količine časa.

Prostorski odvisnik

Prostorski odvisnik je stavčno določilo prostora h glavnemu ali nadrednemu stavku. S pomenskega vidika zaznamuje položaj nahajanja in smer gibanja.¹⁵ Uvajajo ga oziralni prislovi prostora; v knjižnem jeziku *kjer, kamor, od koder, koder, do koder*, v nadiškem in briškem narečju pa poleg *kjer/br. čiəki* 'kjer' še: *kjerki/br. čiərki* 'kjer', *odkjer/br. otčiəki* 'odkoder', *kamar/br. kəmərki* 'kamor'.

*Na koncu pa so se usi kupe ušáfal an lepuo zarobil tel dan v osmici, **kjer** so jim le napri ponujal domače dobruote.* [nad.]

*Tən, **otčiəki** sən jəst dama, s tiste xiše, nəs ja blo puxno otruək.* [br.]

*Pujdən, **kəmərki** pujdmo usi.* [br.]

Časovni odvisnik

Časovni odvisniki imajo v povedi funkcijo stavčnega prislovnega določila časa h glavnemu (ali nadrednemu stavku). S pomenskega vidika vzpostavljajo časovno vez med dogodkom, opisanim v odvisnem stavku, in dogodkom, ki ga zaznamuje glavni stavek.¹⁶ Dogodek iz glavnega stavka je glede na dogodek, ki je ubesen v odvisniku, časovno lahko predhoden, kasnejši ali sočasen (Quirk et al., 2008, 1080).¹⁷ Časovna konektorska sredstva se v knjižnem jeziku delijo na tista, ki so rabljena večinoma za enkratno dejanje (*ko, brž ko, čim, potem ko, medtem ko, preden*), ter na tista, ki so rabljena za večkratno ali običajnostno dejanje (*kadar, kadar*

coli). Ta razlika je v nadiškem in briškem narečju včasih zaznavna (prvi trije zgledi), vedno pa ne (zadnja dva zgleda) SS (2000, 641).

*An sedà, **ki** 'ko' smo zaviedal za telo novico, se veselmo tudi vsi mi, ki lepuo poznamo Marina an Chiaro. [nad.]*

*Ni an ni tiəu jət damu, **dočiəki** 'dokler' ni spraznū ciəlu buču. [br.]*

Priet ku se jo dene ču foran pejč, se nardi s škarjam križ nad njo. [nad.]

*Ja pərnesla moja sesta jiəst mi, **ka** 'ko' ja xodila u šuəlu. [br.]*

Kər sən jəst končala šuəlu, ni blo saudu za jət napri. [br.]

Sicer pa se raba konektorskih sredstev v obravnavnih narečjih ne razlikuje od knjižnega jezika. Drugačne so le izgovorne različice nekaterih veznikov; najbolj odstopa veznik *ko* iz izgovorno različico *ki/ka*, v Brdih tudi *kət*, ki se lahko uporablja tudi v frazeologizirani zvezi skupaj s prislovnim *potem*,¹⁸ namesto *odkar* se v briškem narečju govoriti *otkətki*, lahko tudi v zvezi s členkom že, *kadar* ima različici *kar/br. kər* ter *kərki*.

*V teli vasi sta živiela, **potlē ki** sta se varnila iz Belgije, kamar Bepic je biu šu kopat karbon. [nad.]*

Kə smo xodil u šuəlu, smo miəl təvəršone čarne an biəu golar. [br.]

*Pole, **kət** sa bli čiəspe spenčane, smo miəl take kəsone vəlike an smo jəx ložəl notər. [br.]*

*Obujte smo miəl pa cəvatce, take xlodəste, **kər** ja biu dəš. [br.]*

Priet ku si luəže čarno gruəzdje v kalater, muəre stat numalo dni na tropinix. [br.]

*Ualke smo bral novembra miəasca, **kərki** pəršu suəj cajt. [br.]*

Odvisnik količine časa

Odvisnik količine časa ima vrednost stavčnega prislovnega določila količine časa h glavnemu ali nadrednemu stavku in odgovarja na vprašanje koliko časa, v kolikšnem času (SS, 2000, 641). V slovenskem knjižnem jeziku ga uvajajo konektorji *dokler*, *odkar*, *kar* in *da*, v nadiškem in briškem narečju pa *kar* 'kar', *dokjer*, *dok/br. dokər/dočiəki* 'dokler' ter že *odkar/br.* že *odkar* 'odkar'.

Kər puəmnən, mi smo jəyral jəyre. [br.]

*Bepic je ostu sam tam doma, **dokjer** nie huduo zbo- lieu. [nad.]*

*Svet Ivan ne pride, **dok** ne puojdemo spat. [nad.]*

*Zdaj, **dokər** ni blo dəža, smo plasli 'plesali' an pole smo pəršli damu usa ku oblite dindje. [br.]*

*Že **odkar** sem bla mikana, sem nimir čula tolu datu. [nad.]*

LASTNOSTNI ODVISNIKI

Lastnostni odvisniki so lastnostna stavčna prislovna določila h glavnemu ali nadrednemu stavku. Mednje spadajo: (pravi) načinovni, primerjalni, mere oziroma količine in posledični odvisnik (SS, 2000, 641).

Načinovni odvisnik

V knjižnem jeziku ga uvaja konektor *ne da*, lahko tudi *kot* ali *kakor, ko*.¹⁹ V pregledanem gradivu nadiškega in briškega narečja smo našli samo konektorsko zvezo *brez de/br. brez də* 'ne da'.

*/.../ če ne se bomo samo juokali, **brez de** bi kaj nucnega nardili. [nad.]*

*Sən ležu u fasalu, me lizu pəs, **brez də** bi ga mogu ustaft. [br.]*

ki je v briškem narečju rabljena pogosto, v nadiškem narečju pa je veliko manj zastopana kot iz italijanščine in furlanščine prevzeta struktura *brez + nedoločniški polstavek*.²⁰

*Cajt, ku Nedija teče **brez se mai ustavt** an **brez se pouarnit**, ma niemamo ku nu pest an vičkrat ga nucnu trosima po sviete. [nad.]*

Primerjalni odvisnik

Primerjalni odvisnik je najznačilnejša oblika lastnostnih odvisnikov. Izraža enakost, podobnost in neenakost česa s primerjanim. Kadar izraža umišljeno dejanje, se tak odvisnik razširi z *da*: *Bilo mu je, **kakor da** je iz dajave segla mladost in se ga nežno dotaknila* (SS, 2000, 442–443, 642.) Soodnosna beseda v glavnem stavku je *tako*; lahko je zastopana eksplisitno ali le implicitno. Na primer: *Moja hči se smeje (**tako**) prisrčno, **kot** sem se znala tudi sama semejati v njenih letih.*

Sicer pa primerjalni odvisnik v knjižnem jeziku uvajajo primerjalni vezniki *kot, kakor, ko*,²¹ *kot da, kakor da*. V pregledanih nadiških in briških besedilih smo našli le veznik *ku* 'kot'.

*Jih na zluodi ustave, ne za dielo, an tut če se rajma jo zadrinkat šele, **ku** kar so ble takale mlade. [nad.]*

¹⁸ SS (2000, 427) zveze takega tipa (to je prislov/členek + veznik) imenuje večbesedni enodelni veznik.

¹⁹ Primer: *Vreščal je, ko da bi bi zmešan.*

²⁰ Strukturo pozna tudi briško narečje, vendar je v rabi manj pogosta kot v nadiškem narečju. *Sa rekli, də boj jəgral, ma pole sa si ujezli an smo šli damu **brəs videt nač**, nač nən nis pokazli.* [br.]

²¹ Ko SS (2000, 442) obravnavata kot ljudsko različico veznikov *kot* in *kakor*.

Slika 1: Čarni Varh/Montefosca z Matajurjem v ozadju, Beneška Slovenija. Foto: Špela Ledinek Lozej, 2014, ISN ZRC SAZU.

Posledični odvisnik

S pomenskega vidika izraža posledični odvisnik posledico dejanja, ubesedenega v glavnem ali nadrednem stavku, zato je poved s tem odvisnikom možno pretvoriti v vzročno zvezo, pri čemer prejšnji podredni stavki postane glavni in obratno.

*Takuo smiešna je bla zgodbica, **de** voz nje so nardil maškero, ki se donas vide po naših dolinah za pust.* [nad.]

Ker zgodbica je bla takuo smiešna, voz nje so nardil maškero, ki se donas vide po naših dolinah za pust. [nad.]

V knjižnem jeziku posledični odvisnik uvajajo veznik *da*²² in frazeologizirani zvezi *tako da* in *toliko da* (SS, 2000, 642). V nadiškem in briškem narečju v tem oziru ni posebnosti. Uporabljajo se ista konektorska sredstva, le njihova izgovorna različica je drugačna: ve-

znik *de* in sestavljeni veznik *takuo de/br. təkuə də* 'tako da' ter *tarkaj de/br. tərkaj də* 'toliko da'.

*Puno med telimi na žalost so umerali še mladi, **takuo de** se nieso mogli oddolžit, kar je špindala družina za njega šuolanje.* [nad.]

*Tst uəs sa nəgnu, **tərkaj də** nis usi popadli dol ž njəga.* [br.]

VZROČNOSTNI ODVISNIKI

Med vzročnostne odvisnike prištevamo: vzročni, namerni, pogojni in dopustni odvisnik (SS, 2000, 643). Primere vseh smo našli tudi v pregledanih nadiških in briških besedilih.

Vzročni odvisnik

Vzročni odvisnik je stavčno prislovno določilo h glavnemu ali nadrednemu stavku, pri čemer se »vzročni del besedila povezuje z delom besedila, ki se glede na vzrok kaže kot njegova posledica« (Velčič, 1987, 95). S pomenskega vidika je pomembna tudi časovna predhodnost dejanja, upovedenega v odvisnem stavku, glede na dejanje, upovedeno v glavnem stavku (Quirk et al., 2008, 1103). V slovenskem knjižnem jeziku podredni vzročni stavek uvaja veznik *ker*, pogovorno pa tudi *ko in ki*.²³ Vzročno podredje se da spremeniti v posledično, pri čemer se formalni odnos podrednosti zamenja.²⁴ Pretvoriti se ga da tudi v vzročno priredje, vendar pride pri tem do zamenjave naravnega zaporedja.²⁵ Primer: *Ker je deževalo, sem vzela dežnik. : Vzela sem dežnik, kajti deževalo je.*

Razmerje posledica – vzrok, to je zamenjano naravno zaporedje, omogoča izbor prirednega ali podrednega veznika, medtem ko razmerje vzrok – posledica priredne zveze ne omogoča (Gorjanc, 1998, 378).

*Pri nas je bilo hladno, ker je v Alpah zapadel sneg. =
Pri nas je bilo hladno, kajti v Alpah je zapadel sneg.
Ker je v Alpah zapadel sneg, je bilo pri nas hladno. =
Kajti v Alpah je zapadel sneg, je bilo pri nas hladno.

22 Veznik *da* lahko uvaja tako posledični kot namerni odvisnik. Razlika med njima, ki jo Quirk (2008, 1108) sicer navaja za angleščino, vendar je sprejemljiva tudi za slovenščino, je pomenske narave. Posledični odvisnik namreč prikazuje stanje tako, kot je, namerni pa tako, kot domnevamo, da je. Oba odvisnika izražata rezultat, toda v prvem primeru je ta že dosežen, v drugem pa želen: *Plačali smo mu takoj, **da je odšel zadovoljen*** (posledični odvisnik), *Plačali smo mu takoj, **da bi odšel zadovoljen*** (namerni odvisnik).

23 Druga stvar, ki ju razlikuje, je pojavljjanje prislovnega konektorja ob vezniku *da*. V prvem odvisniku se ob *da* implicitno ali eksplicitno postavi prislovna beseda *tako*, v drugem pa se ob *da* implicira zato:

*Plačali smo mu takoj, **tako da** je odšel zadovoljen. Plačali smo mu takoj, **(zato) da** bi odšel zadovoljen.*

24 Prvi izraža nekako ozirnost, drugi pa prilastkovnost (SS, 2000, 644).

25 Velčič (1987, 95) naravno zaporedje definira kot zaporedje vzrok – posledica. To zaporedje je vezano na spoznavanje dogajanja v predjezikovni zaznavni izkušnji govorca. Na primer: *Ker je padal dež, se je Marko zmočil*. Zamenjava naravnega zaporedja v besedilu lahko zaradi zamenjave zapovrstja spoznavanja dogajanja ali pojava v predjezikovni spoznavni izkušnji govorca (pa tudi poslušalca) povzroči probleme v razumevanju sporočila.

V slovenščini ne ločujemo konektorskih zvez na vzročne v ožjem pomenu besede in zveze utemeljevanja oziroma razloga.²⁶ Najbrž je vzrok za to treba iskati v rabi istih konektorskih sredstev.²⁷ Le pri vezniku *saj* SS (2000, 440) poudarja, da v nasprotju z veznikoma *zakaj* in *kajti* »nekako poudarja razlog ali motiv za vsebino jedra vezniške zveze«.²⁸

V nadiškem in briškem narečju vzročni odvisnik uvaja veznik *ker*, ki ima narečno različico *ki/br. k* ter frazeologizirane konektorske zveze nad. *zavoj ki* in 'zavoj ker', *br. zarat tega ki* (s skrajšano različico *zarat ki*) 'zaradi tega ker' ter *zatuo ki/br. zatua ki* 'zato ker'.

An tudi one so ble bogatija tan par hiš, ki so dielale, so varvale otroke. /.../ [nad.]

Organizatorji so poskrivš zamašil tan za valiže no malo paketu kafeta, zavoj ki tistega cajta so bli stiski v uvozu v cieli Jugoslaviji. [nad.]

Ma mi nismo živil slabo, zarat tega ki muaj tata biu pridan, skrbu za otruak.. [br.]

Tuk pa taka ponudba je bla sparjeta, hiša se je šerila v posestvu, zatuo ki strici so bli velika bogatija. [nad.] Obedan se ni zmislu, kām graš na nadiaju, zatua ki ni blo liarce za jat na oštarije. [br.]

SS prislovna konektorja *zaradi tega* in *zato* definira kot soodnosna izraza v nadrednem stavku, katerih vloga je razločneje pokazati, za katere vrste odvisnik gre (SS, 2000, 637). Primeri: *Prišel je zato* (s tem *namenom*: namen), *da bi vam pokazal*, *Šel sem zato* (*zaradi tega*: vzrok, razlog), *ker so me prosili*. V takem primeru je veznik enodelni, soodnosna beseda se lahko izpusti. Na drugem mestu pa SS opozarja na razliko med enodelnim veznikom s soodnosno besedo ter večbesednim enodelnim veznikom, sestavljenim iz prislova ali členka in veznika (*zato da*, *zato ker*, *češ da idr.*) ter iz predloga, kazalnega zaimka in veznika (*kljub temu da*, *pred tem*

ko, s tem da idr.) Primer: *Da, jaz sem to napravil, zato ker si nisem mogel več pomagati* (SS, 2000, 426–428).

Pregled nadiških in briških besedil je pokazal da besede *zato*, *zaradi tega* in *zavoljo tega* praviloma niso nikoli uporabljene kot soodnosne besede v glavnem stavku, ampak vedno kot del frazeologiziranega konektorskega sredstva.

Druga razlika s knjižnim jezikom je povezana z besednim redom v vzročnem odvisniku. Ta je tak, kot bi ga uvajal priredni veznik, torej besedni red trdilne povedi.

Jas sən mogla še prec xitro zəčənt diałat po xiši, zarat ki moja mama je umərla, ki ni miła ša štiərdeset liat, od jətke. [br.]

V tem primeru gre za prenos skladenjskega vzorca oziroma skladenjsko kalkiranje iz italijanščine in furlanščine.

Namerni odvisnik

Namerni (finalni) odvisnik je stavčno prislovno določilo namere h glavnemu ali nadrednemu stavku. V knjižnem jeziku ga uvaja veznik *da* (SS, 2000, 644), v nadiškem in briškem narečju poleg tega še za *de/br. za də*.

Je paršu se obhajat v Gorenjo Mierso, zak v njega fari nie bluo družega otrokà, de bi se z njim parbližu h parvemu svetu obhajilu. [nad.]

Pole malo sklempu, za də sa ja numalo potolažlo /.../. [br.]

Mnogo pogosteje kot z razvezanim odvisnikom pa se namera v nadiških govorih ubeseduje s predložno zvezo *za* + nedoločnik. Taka struktura je razširjena v italijanščini in furlanščini, zato gre sklepati, da se je od tod razširila v jezikovne sisteme slovenskih govorov na

26 Taka ločitev obstaja v angleškem jeziku. Termin odvisnik razloga je uporabljen kot nadpomenka v tem smislu, da pokriva več pomensko sorodnih vrst odvisnikov (v slovenski terminologiji bi mu ustrezal termin vzročnostni odvisnik). Quirk (2008, 1103–1104) tako navaja naslednje tipe odvisnikov razloga:

1. Odvisnik vzroka in učinka: *Rože tako dobro uspevajo, ker sem jih poškropila.* 'Vzrok (razlog) za njihovo dobro uspevanje je moje škropljenje.'

2. Odvisnik razloga in posledice: *Zalila je rože, ker so bile suhe.* 'Razlog zalivanja rož je bila njihova izsušenost.'

3. Odvisnik spodbude in rezultata: *Rože sem zalila, ker so mi starši tako naročili.* 'Moja spodbuda za zalivanje rož je bilo naročilo staršev' ali 'Razlog, da sem zalila rože, je bilo naročilo staršev.'

4. Odvisnik okoliščin in posledice: *Ker se je vreme izboljšalo, bomo tekmo odigrali, kot je bilo predvideno.* 'Glede na dejstvo, da se je vreme izboljšalo, bomo tekmo odigrali /.../'

Vsi zapisani zgledi navajajo neposredni razlog za izvršitev dejanja, opisanega v glavnem stavku. Obstajajo pa tudi odvisniki razloga, ki izražajo posreden razlog, ki ni neposredno povezan z dejanjem, opisanim v glavnem stavku. Primer: *Maja je v Londonu, ker mi je od tam telefonirala.* 'Ker mi je Maja telefonirala iz Londona, vem, da je trenutno tam.'

Angleška delitev je sicer dovolj natančna in zdi se, da z zgledi dovolj prepričljiva, vendar že terminološka neenakost poimenovanja, v slovenščini je vzroč(nost)ni odvisnik nadpomenka za odvisnik razloga, v angleški terminologiji pa prav nasprotno, povzroča dodatno zmedo pri že tako težko določljivi meji med odvisnikom vzroka in odvisnikom razloga.

27 Delitev konektorskih zvez na zveze razloga (ali utemeljevanja) in vzroka se zdi smiselna tudi s pomenskega vidika oziroma z vidika vsebinske besedilne organiziranosti. Zveze vzrok – posledica in posledica – vzrok namreč besedilo organizirajo s posledičnim delom kot pomensko zaključevalnim (zapiralnim), saj je vzročno dejanje ne glede na njegovo skladenjsko zapovrstje v zloženi povedi časovno predhodno posledičnemu dejanju, medtem ko zveze posledica – razlog besedilo pomensko odpirajo ali dovoljujejo njegovo linearno izpeljavo. S stališča odpiranja oziroma izpeljave besedila mora razlog v povedi slediti posledici in ne obratno (Velčič, 1987, 107–108).

28 S tega stališča je zato vprašljivo avtomatično pretvarjanje prirednih zvez s *saj* v podredne s *ker*.

Slika 2: Medana, Brda. Foto: Janja Košuta Špegel, 2013.

zahodu. V briških govorih ta struktura v rabi ni več pousta, vendar primeri dokazujojo, da so jo v preteklosti poznali. Najbrž je njeno opuščanje povezano z vplivno močjo slovenskega knjižnega jezika, ki mu je briško narečje od leta 1947 bolj izpostavljeno kot italijanskemu in furlanskemu jeziku. To je še ena od razlik med obema narečema iste jezikovne skupine, ki sta danes izpostavljeni dvema različnima knjižnima in uradnima govorima jezikoma.

Potle bo prepozno za se jokat an vprašat oproščenje.

[nad.]

Pole pa smo začal obnaujat tist kos za vinograd, za tarte kladat notarka. [br.]

Dopustni odvisnik

Dopustni odvisnik je stavčno prislovno določilo dopuščanja h glavnemu ali nadrednemu stavku. Možno ga je pretvoriti v protivno priredje.

Čeprav ga je znotraj raznašalo od smeha, tega navzen ni pokazal. = *Znotraj ga je raznašalo od smeha, toda navzven tega ni pokazal.*

V knjižnem jeziku je med dopustnimi konektorji najnavadnejši veznik *čeprav*, blizu mu je *četudi*.²⁹ V obravnavanih nadiških in briških besedilih pa se je v naboru protivnih konektorskih sredstev za najpogosteje uporabljano izkazala frazeologizirana zveza *tut če* 'četudi', v nadiškem narečju tudi v obliki *an če* 'in če', poleg te je

poznan še veznik *čeglih/br. čelih* 'čeravno'. Odklon od knjižnega jezika predstavlja še prisotnost konektorja *pa* ob zvezi *tut če*.³⁰

*Tekārt tut če b mi dal naviānki, bi na tiāl ostan tān, tut če ja blo ma naviān dostačāt bujš ku dama. [br.]
Perina je bla parlietna žena an nie mogla imiet otruok, an če jih je zlo želiela. [nad.]
Ist nosin naprej tolo navado, čeglih kajšne matera so jo zapustile. [nad.]
Ja blo lāpuo, pa tut če ni blo ki jiast. [br.]*

Pogojni odvisnik

Pogojni odvisnik je stavčno prislovno določilo h glavnemu ali nadrednemu stavku. S pomenskega vidika pogojno razmerje izraža, da je situacija, ubesedena v glavnem stavku, odvisna od situacije, ubesedene v pogojnem odvisniku, kar pomeni, da je uresničitev dejanja v glavnem stavku odvisna od izpolnitve pogoja v podrednem stavku. (Quirk et. al., 2008, 1088). V izreku *Če postaviš otroka na tla, bo vpil* govorec sporoča poslušalcu, da uresničitev trditve o otrokovem vpitju temelji na izpolnitvi pogoja, to je, da otroka postaviš na tla. Enako nalogu ima dopustni odvisnik, s to razliko, da je situacija v glavnem stavku dopustnega razmerja nepričakovana glede na situacijo, ubesedeno v dopustnem odvisniku (prav tam).

Konektorji pogojnega razmerja v slovenskem knjižnem jeziku so: *če*, *ko*, *ako* in *da*,³¹ v nadiškem in briškem narečju pa je najpogostnejši pogojni konektor *či*/br. *ča*,³² v nekaterih redkih primerih tudi *de/br. dā* in *ku 'ko'* V tvorbi pogojnega odvisnika za sedanji in prihodnji čas, ko je dejanje uresničljivo, odklona od knjižnega jezika ni.

Či se ti pried zajeziš, puož domov, an či se jest pried zajezin, ti plačan, vse, kar nardiš. [nad.]

Dā b miāl dnar, bi loxno mārski sprāmanil. [br.]

Ku nis bi vojak, sa ti usa pupe si smejal. [br.]

Razlika med slovenskim knjižnim jezikom in nadiškim narečjem na eni strani ter briškim narečjem na drugi se pojavlja v rabi predpreteklika (pluskvamperfekta) v pogojnem odvisniku, ki izraža potrebitno, a neizvršeno dejanje, to je dejanje, ki se ne more več uresničiti.

Če bi bil vedel, da je Marta tako jezikava, **je gotovo ne bi vzel.**

29 Drugi dopustni vezniki so bolj ali manj stilno zaznamovani: *dasi*, *dasiravno*, *dasitudi*, *akoprav*, *akotudi*, *akoravno*, medtem ko je *ako* v rabi zastarel. V čustveno obarvanih besedilih se lahko uporablja tudi ničelni veznik: *Stori mu še tako uslugo, že drugi dan te na cesti ne bo več spoznal* (SS, 2000, 444).

30 Pri konektorju *pa* je v tem primeru nejasno, ali je uporabljen v vezniški ali v členkovni funkciji.

31 Podredno pogojno razmerje se lahko izrazi tudi z nedoločniško obliko: *Govoriti pred njo take stvari, to bi bilo precej drzno.*

32 Pogojni odvisniki so včasih zelo blizu časovnim: *Če mačke ni doma, miši plešejo* in *Kadar mačke ni doma, miši plešejo* (SS, 2000, 645).

32 Poleg veznika *če* se v glavnem stavku lahko pojavlja prislovni *potem*, ki eksplicitno izraža kohezivno vez. Ob njegovi uporabi je zaporedje stavkov stalno, in sicer v zaporedju pogoj – posledica, zato je kohezivni element tudi predvidljivo anaforičen (Gorjanc, 1998, 376): *Či če diałat yse sam, pole ni diale, ne.* [br.]

V slovenskem knjižnem jeziku se *bi bil* v glavnem stavku pogojnega razmerja lahko skrajša v *bi* (SS, 2000, 396), v nadiškem narečju pa je raba predpreteklika v pogojnem odvisniku za pretekli čas pravilo, kar kaže na arhaičnost narečja. Raba predpreteklika je v briškem narečju poznana, vendar ne več v rabi.

Ratalo je, de adan je biu pardielu takuo malo vina, de je biu zgubu še tiste, če je biu poviedu komitatu. [nad.]

Če san bla mogla, san jo bla ubila. [nad.]

Razlika med slovenskim knjižnim jezikom in briškim narečjem na eni strani ter nadiškim na drugi pa se kaže v rabi povednega naklona namesto pogojnega v nadiškem narečju.

An še bruozar, de je poskarbeu muoj nunac od karsta vam parnest fotografijo, če ne nista bli vidli, kakuo san liepa. [nad.]

V briškem narečju smo rabe predpreteklika in povednega naklona za izražanje neuresničljivega pogoja v preteklosti zasledili le pri starejšem informatorju.³³

Ča sən biu jəst tekrət ložu naprimir še nu štopnju vəč, sən biu meu dənas tistix deset taužənt vəč. [br.]

SS navaja primer rabe povednega naklona namesto pogojnega tudi v knjižnem jeziku: *Da sem to vedel, te ne bi ničesar prosil*, vendar je to danes v rabi redko (SS, 2000, 645). Vprašanje je, ali je bil v preteklosti to bolj pogosten pojaven ali je bila ta struktura v vlogi pogojnega glagolskega naklona za pretekli čas poznana po celotnem slovenskem območju. To je vsekakor možno, vendar na zahodu ne moremo zanemariti vpliva govorjene italijanščine, ki v takih primerih pozna rabe imperfekta tipa *Se sapevo che eri senza soldi, te li prestavo io*. Raba imperfekta je v takih primerih možna tudi v furlanščini.³⁴ Če je tako, lahko domnevamo, da se je raba v slovenskem jeziku sicer že obstoječe strukture razširila pod vplivom pogostnosti njene rabe v sosednjem jeziku.

VEČPOMENSKOST VEZNIKA *KI/KƏ*

Ob koncu prispevka se zdi smiselno opozoriti še na večpomenskost veznika *ki/kə*. Pravzaprav se tu postavlja vprašanje o ustreznosti rabe termina večpomenski. Z besedilnega vidika, torej glede na vloge veznika *ki*/

kə v besedilu, bi bilo verjetno ustreznije govoriti o več različnih konektorskih sredstvih s prekrivno izrazno podobo. *Ki/kə* se v nadiških in briških besedilih namreč pojavlja v več vlogah. Poleg uvajanja prilastkovega odvisnika ima še naslednje vloge:

v obeh obravnavanih narečijih uvaja časovni odvisnik

Dostkrat potlè, ki je pred cajtam umaru, san se grivala, de morebit san mu vzela voz ust tiste, ki je imeu buj potriebo ku ist '/.../ ko je pred časom umrl /.../. [nad.]

v briškem narečju uvaja vzročni odvisnik oziroma vzročno prirede

Sə xodilo xodit, ki tekərt ni blo tomobilu '/.../ kajti / ker takrat še ni bilo avtomobilov'. [br.]
Nərvəč jə blo čəriəşən, ki sə nərvəč ot čərişən živəlo '/.../ kajti / ker takrat se je živəlo največ od čeşenj'. [br.]

v nadiškem narečju uvaja primerjalni odvisnik načina

Gaspuod dohtor, naš problem je, de na viemo, če znamo snubit takuo, ki 'kot' gre. [nad.]

Da ne gre za eno samo besedo, je etimološko uteviljil že Škrabec (1994, 326).³⁵ V zvezi z nadiškimi in briškimi besedili se je izkazalo, da lahko govorimo celo o štirih pomensko različnih konektorjih (*ko*, *ker*, *kajti* in *kot*), ki so v procesu glasovnega razvoja dobili prekrivno izrazno podobo. Ta je prekrivna še z glasovno podobo vprašalnega zaimka *kaj*, količinskega zaimka *koliko* ter oziralnega *kar*.

Mi prau ni blo nəč jasno, ki 'kaj' če miət od mene. [br.]

Od sada napri bota muorli dokazat, ki 'koliko' dost vajata zaries. [nad.]

/.../ de morebit san mu vzela voz ust tiste, ki 'kar' je imeu buj potriebo ku ist. [nad.]

ZAKLJUČEK

Razlike med gradnjo podrednih stavčnih struktur v nadiškem in briškem narečju ter v knjižnem jeziku so v rabi prevzetih podrednih struktur, ki jih knjižni jezik ne pozna:

³³ Še en starejši informator je rabe potrdil. Mlajši pa tega ne uporablajo več. Predpreteklik se še vedno uporablja le v ustaljeni frazi *Tega nisan biu reku* 'Tega si ne bi nikoli misli!'

³⁴ Za informacijo se zahvaljujem dr. Giorgiu Cadoriniju.

³⁵ V zvezi z oziralnim zaimkom *ki* v vlogi veznika Škrabec meni, da ne moremo govoriti o eni besedi, pač pa o dveh različnih, ki pa sta v procesu spremenjanja postali enakozvočni. *Ki/kə* (staro *kir*) je nastalo iz *k-že*, stc. *ježe*. V razpravi *O nekaterih ozirnih zaimkih* (Škrabec, 1994, 282–283) omenja *kə* tudi kot varianto za *ko*, ki je »okeršan *kadar*«.

predložna zveza *brez* + nedoločnik/nedoločniški polstavek v vlogi načinovnega odvisnika ter b) predložna zveza *za* + nedoločnik/nedoločniški polstavek v vlogi namernega odvisnika. Razlika je tudi v izpustu anaforičnega osebnega zaimka v prilastkovem odvisniku ter v besednjem redu v odvisnem stavku. Tudi tu gre za vpliv italijanske in furlanske gradnje odvisnika. Razlika je še v rabi nedoločniškega polstavka v vlogi predmetnega odvisnika in povednega naklona v pogojnem odvisniku: obe strukturi slovenski knjižni jezik pozna, vendar sta v rabi veliko manj pogosti kot v (predvsem) nadiškem narečju. Njuno pogosto rabo lahko pripisemo vplivu sosednjih romanskih jezikov, kar je okrepitev rabe jezikovne strukture zaradi jezikovnega stika. Raba

predpreteklika v pogojnem odvisniku pa kaže na arhaičnost (predvsem) nadiškega narečja.

Razlika v gradnji odvisnikov med nadiškim in briškim narečjem ni v rabi različnih struktur, ampak v pogostosti rabe prevzeti struktur; te so v nadiškem narečju pogostejše kot v briškem.

Nabor konektorskih sredstev v obeh narečjih se ne razlikuje bistveno od nabora konektorskih sredstev v knjižnem jeziku, razlika je le ta, da se v briškem narečju pogosto rabijo sestavljena konektorska sredstva (npr. *kamarki*, *karki*, *čiaki*, *otčiaki* ipd.). Razlika med narečjema in knjižnim jezikom je še v večfunkcijskosti konektorja *ki/br.* tudi *ka*.

SUBORDINATE CLAUSES IN THE NADIŠKO/NATISONE AND THE BRDA/COLLIO DIALECTS

Danila ZULJAN KUMAR

Scientific Research Centre of Slovenian Academy of Sciences and Arts, Research station Nova Gorica, 5000 Nova Gorica,
Delpinova 12, Slovenia
e-mail: DZuljan@zrc-sazu.si

SUMMARY

Several linguistic surveys have been published on the Nadiško/Natisone and the Brda/Collio dialects – the first one is spoken along the Nadiža/Natisone river and its affluences in Italy and in Livek in Slovenia, the second one in the Slovenian and Italian parts of the Brda/Collio region – so far, however, they mainly concentrated on phonology and partly morphology, while there were only few surveys on syntactical issues. For this reason the articles focuses on the building of the subordinate clauses in the Nadiško/Natisone and the Brda/Collio dialects and compares it to the building of the structures with the same functions in the Standard Slovenian language. The survey has shown that the differences in the building of subordinates clauses between the Nadiško/Natisone and the Brda/Collio dialects on the one hand and the Standard Slovenian on the other are mainly in the use of the borrowed subordinate structures that are not known to the Standard Slovenian language: a) prepositional phrase *brez* 'without' + infinitive/infinitival clause in the function of a manner clause and b) prepositional phrase *za* 'for' + infinitive/infinitival clause in the function of a purpose clause.

The difference is also in the ellipsis of the anaphoric pronoun in attributive clause and the word order in subordinate clause. Both differences can be attributed to the influence of Italian and Friulian building of subordinate clauses.

Another difference is in the use of the infinitival clause in the function of an object clause and the use of indicative mood in a conditional clause. Both structures are known in the Standard Slovenian language, but are used far less frequently than in (mainly) the Nadiško/Natisone dialect. Their frequency in use can be attributed to the influence of the neighboring Romance languages, what can be named the enhancement of use due to the language contact.

The use of plusquamperfekt in a conditional clause proves the archaity of (mainly) the Nadiško/Natisone dialect.

The difference between the Brda/Collio and the Nadiško/Natisone dialects is not in the use of different structures, but in the frequency of the use of borrowed structures. They are used more frequently in the Nadiško/Natisone dialect than in the Brda/Collio dialect, which proves the exposure of the two dialects to the two different (standard) languages.

The repertoire of connectors in the two dialects does not differ much from the repertoire of connectors in the Standard Slovenian language. The only difference is in the multifunctionality of the connector *ki/br.* also *ka* used in

the meanings of 'which, because', etc. The difference between the Nadiško/Natisone dialect and the Brda/Collio dialect is in the use of combined connectors in the Brda/Collio dialect which are not known in the Nadiža/Natisone dialect (e.g. br. *kamarki* 'where to', *karki* 'when', *čiaki* 'where', *otčiaki* 'from where' etc.).

Key words: The Nadiško/Natisone dialect, the Brda/Collio dialect, subordinate clauses

OKRAJŠAVE, KRATICE

[br.] – briško, [nad.] – nadiško, SS – Slovenska slovica Jožeta Toporišiča

LITERATURA

Aikhenvald, Y. A. (2007): Grammars in Contact. A Cross-Linguistic Perspective. V: Aikhenvald Y., A., Dixon, R. M. W.: Grammars in Contact. A Cross-Linguistic Typology. Oxford, Oxford University Press, 1–55.

Cazinkić, R. (2001): Oziralni prilastkovi odvisniki. Jezik in slovstvo, letn. 46, št. 1–2. Ljubljana, 29–40.

Cvetko Orešnik, V., Orešnik, J. (2009): Slovenski oziralni odvisniki v naravni skladnji. Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies 7. Ljubljana, 77–94.

Dapit, R. (1995): La Slavia Friulana: lingue e culture: Resia, Torre, Natisone. Bibliografia ragionata. Beneška Slovenija: jezik in kultura: Rezija, Ter, Nadiža. Kritična bibliografija. Cividale/Čedad, Circolo culturale Ivan Trinko/Kulturno društvo Ivan Trinko, S. Pietro al Natisone/Špeter, Cooperativa Lipa/Zadruga Lipa.

Dardano, M., Trifone, P. (1999): La nuova grammatica della lingua italiana. Bologna, Zanichelli.

Erat, J. (2007): Furlanska slovica. Gramatiche furlane.

[Http://sabotin.p-ng.si/~jezik/furlanscina/Erat_2006_furlanska_slovica.pdf](http://sabotin.p-ng.si/~jezik/furlanscina/Erat_2006_furlanska_slovica.pdf) (15. 2. 2010).

Heine, B. (2008): Contact-induced word order change without word order change. V: Siemund, P., Kintana (ed.), N. (ed.): Language Contact and Contact Languages. Hamburg Studies on Multilingualism. Volume 7. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 33–60.

Gorjanc, V. (1998): Konektorji v slovničnem opisu znanstvenega besedila. Slavistična revija, letnik 46, št. 4. Ljubljana, 367–388.

Kodrić, S. (1995): Relativna rečenica. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska. [Http://bib.irb.hr/datoteka/426507.Kordic_Relativna_recenica.pdf](http://bib.irb.hr/datoteka/426507.Kordic_Relativna_recenica.pdf) (10. 1. 2013).

Marušič, B. (2013): Prispevek k poznavanju narodno-stnih razmer v Brdih. Ob 140-letnici briškega tabora. V: Zuljan Kumar, D. (ur.), Gomiršek, T. (ur.): Brda in Brici. O ljudeh, zgodovini, jeziku, besedni umetnosti, stavbarstvu in rastlinstvu Brd. Dobrovo, Občina Brda, 107–128.

Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., Svartvik, J. (2008): A Comprehensive Grammar of the English Language. Harlow, Essex, Longman.

Skubic, M. (1970): Primer sintaktičnega kalka. Jezik in slovstvo, letn. 16, št. 3 (november 1970/71). Ljubljana, 68–70.

Skubic, M. (1990): Skladenjski kalki romanskega izvora v zahodnih slovenskih govorih. Razprave 13. SAZU Ljubljana, 153–161.

Skubic, M. (1991): Interferenze sintattiche di origine romanza nelle parlate slovene occidentali. La strutturazione del sintagma aggettivale, della fraze, del periodo. Linguistica 31. Ljubljana, 361–365.

Skubic, M. (1997): Romanske jezikovne prvine na zahodni slovenski jezikovni meji. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Spinozzi Monai, L. (1996): Il clitico soggetto del friulano: un caso di calco sintattico in area slavo-romanza come modello di un'ipotesi ricostruttiva. V: Battisti Pellegrini, G. (ed.): Terza raccolta di saggi dialettologici in area italo-romanza. Padova, Consiglio nazionale delle ricerche. Separat.

Spinozzi Monai, L. (1998): Implicazioni morfosemantiche della deissi: uno studio fondato sulla dialettologia (area slavo-romanza). Firenze, Le Monnier. Separat.

Škrabec, S. (1994): Jezikoslovna dela 4. Cvetje z vetrov sv. Frančiška (ur. Toporišič, J.). Nova Gorica, Frančiškanski samostan Kostanjevica.

Toporišič, J. (2000): Slovenska slovica. Maribor, Obzorja.

Velčič, M. (1987): Uvod u lingvistiku teksta. Zagreb, Školska knjiga.

Zof, F. (1999): Gramatiche pratiche de lenghe furlane. Udine, Editrice Leonardo Pasian di Prato.

Zuljan Kumar, D. (2001): Narečne interference v skladnji beneškoslovenskih besedil. Magistrsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Zuljan Kumar, D. (2001/2002): Pomensko-skladenjski premiki v briškem in nadiškem narečju. Jezik in slovstvo, mar. 2001/2002, letn. 47, št. 5/6. Ljubljana, 193–200.

Zuljan Kumar, D. (2002): Stava členkov v beneškoslovenskih govorih. V: Jesenšek, M. (ur.), Rajh, B. (ur.), Zorko, Z. (ur.): Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika: ob življenjskem in strokovnem jubileju

prof. dr. Martine Orožen. Zbirka Zora, št. 18. Maribor, Slavistično društvo, 98–107.

Zuljan Kumar, D. (2003): Nekaj besednorednih po- sebnosti v nadiškem in briškem narečju. Jezikoslovni zapiski, št. 2. Ljubljana, 59–80.

Zuljan Kumar, D. (2004): Vpliv italijanščine in fur- lanščine na gradnjo zložene povedi v nadiškem in bri- škem narečju. Riječ, god. 10, sv. 2. Rijeka, 105–119.

Zuljan Kumar, D. (2008): Besedni red v govorjenih slovenskih narečjih. V: Toporišič, J. (ur.): Škrabčeva mi- sel VI: zbornik s simpozija 2007. Nova Gorica, Franči- škanski samostan Kostanjevica, 121–135.

GOVOR KRAJA BANJA LOKA (SLA T283) (PO GRADIVU ZA SLA)

Januška GOSTENČNIK

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Dialektološka sekcija, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
januska.gostencnik@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

V tem prispevku je predstavljen govor kraja Banja Loka, ki sinhrono gledano spada v kostelsko narečje dolenjske narečne skupine. Govor je vključen v mrežo krajev Slovenskega lingvističnega atlasa (SLA T283). Namen prispevka je predvsem narediti urejen pregled gradiva, ki ga je leta 1983 zbrala in zapisala Milojka Glavič-Štampfl, v obliki fonočnega opisa in predstaviti nekatere problematične vidike omenjenega govora, in sicer predvsem različna refleksa za stalnodolgi in kratkoakutirani jat v nezadnjem besednjem zlogu ter refleks stalnodolgega o.

Ključne besede: Banja Loka, kostelsko narečje, dolenjska narečna skupina, Slovenski lingvistični atlas;

LA PARLATA DEL LUOGO DI BANJA LOKA (SLA T283) (SECONDO IL MATERIALE PER LO SLA)

SINTESI

Il presente contributo tratta della parlata del luogo di Banja Loka, che dal punto di vista della linguistica sincronica appartiene al dialetto di Kostel che fa parte del gruppo dialettale della regione Dolenjska. La parlata di Banja Loka è inserita nella rete dei luoghi dell'Atlas linguistico sloveno (SLA P283). Lo scopo di quest'articolo è soprattutto revisionare il materiale, che è stato raccolto e scritto nel 1983 da Milojka Glavič-Štampfl, nonché presentare alcune problematiche della parlata, soprattutto i differenti riflessi della jat lunga stabile e della jat corta ascendente nella sillaba non finale.

Parole chiave: Banja Loka, dialetto di Kostel, gruppo dialettale della regione Dolenjska, Slovenski lingvistični atlas (Atlante linguistico sloveno)

1 UVOD¹

Banja Loka je naselje, ki leži ob cesti Kočevje-Petrična v občini Kostel, do leta 1998 pa je bila del Občine Kočevje.

Govor Banje Loke se sinhrono uvršča v kostelsko narečje dolenske narečne skupine. Diahrono gledano spada kostelsko narečje v dolensko narečno ploskev, ki je del južnih slovenskih narečij.

V obravnavanem krajevnem govoru Banje Loke je problematično dvoje:

- dosledno ločevanje refleksov za stalnodolgi jat in za kratkoakutirani jat v nezadnjem besednem zlogu, kar je za govor dolenske skupine nepričakovano;
- pričakovana monoftongizacija dol. *ū < J sln. *ou < issln. *ō se težko aplicira na obravnavan krajevni govor, na kar opozarja že Matej Šekli (2013).

1.1 Dosedanje obravnave in klasifikacija

Govor Banje Loke so obravnavali Fran Ramovš, Jakob Rigler in Tine Logar, vendar nikoli kot posamični krajevni govor, temveč vedno le znotraj splošne obravnave kostelskih govorov oz. narečja.

Fran Ramovš je v svoji *Dialektološki karti slovenskega jezika* (1931) govor Banje Loke v okviru kostelskih govorov prišel h govorom belokranjskega narečja kot dela dolenske narečne osnove, na karti pa jih je narisal tudi na desni breg Kolpe (s precej naselji v okolici Delnic in Čabra).² Na severu je vključil tudi Lazec, severovzhodna meja pa je bila Kočevska (po Toporišiču kasneje poimenovani »mešani kočevski govor«).

Uvrstitev k belokranjskim govorom je Ramovš utemeljeval s stopnjo srbohrvaškega vpliva, ki naj bi bil močan tudi v kostelskih govorih oz. »ker je ta govor po svojem postanku, razvoju in po svojem bistvu takšen kot belokrajiški, ga štejem kar k njim.« (Ramovš, 1935, 136). Glede na količino srbohrvaških primesi je ločeval šokarski govor, osrednji belokranjski, južni belokranjski in kostelski govor, z najmanjšo stopnjo te primesi - sem, po karti sodeč, spada tudi govor Banje Loke - (Ramovš, 1931, 33).³ Prvi obširnejši pregled jezikovnih značilnosti kostelskega govora je podal Ramovš v *Dialektih* (1935, 142), nato pa še v *Kratki zgodovini slovenskega jezika* (1995, 136).⁴

Jakob Rigler je v svojem komentarju Toporišičevega poimenovanja »mešani kočevski govor« leta 1965 predlagal združitev v posebno skupino govorov kočevskega območja in govorov ob Kolpi ter v južni Beli krajini. Nekateri izmed teh govorov namreč izstopajo iz dolenske narečne skupine, vsi pa da imajo drugačen akustični vtis. Po njegovem mnenju bi v to skupino lahko spadalo območje, ki ga je na svoji skici diahrone razvrstitev slovenskih narečij označil z B. Rigler je namreč na svoji karti izpustil območje kostelskega narečja kot nejasno. Prvotno naj bi v to skupino spadala tudi nekatera področja z današnje hrvaške strani (Rigler, 2001, 297).⁵

Tine Logar je obravnaval kostelsko narečje v sklopu t. i. belokranjsko-obkolpskih govorov, ki jih je definiral kot »bolj ali manj mešane slovensko-hrvaško-srbske govore med Gorjanci in kočevskimi gozdovi ter Kolpo in Čabranko od Starega trga ob Kolpi do Osilnice in od tod naprej do Babnega Polja« (ES I, 1987, 222).

Prvi podroben zapis krajevnega govora Banje Loke je nastal leta 1983 za potrebe Slovenskega lingvističnega atlasa (dalje SLA), ko je zapis za T283 naredila Milojka Štampfl-Glavič⁶ v okviru svojega diplomskega dela.⁷ Iz tega gradiva izhajamo tudi v tem prispevku.

1.2 Umestitev govora Banje Loke

Obrajanavani krajevni govor sinhrono gledano spada v kostelsko narečje dolenske narečne skupine. S severozahodne strani ga objema notranjsko narečje, s severa dolensko narečje, z zahodne strani mešani kočevski govori, z jugovzhodne strani pa južnobelokranjsko narečje.

Diahrono gledano spada kostelsko narečje v dolensko narečno ploskev, ki je del južnih slovenskih narečij. Jakob Rigler (2001, 32) je območje kostelskega narečja na svoji karti diahrone razvrstitev slovenskih narečij (označi ga s črko B) izpustil kot nejasno. Matej Šekli (2009, 307) pa ga izvaja iz dolenske narečne ploskev.⁸

Dolensko narečno ploskev definirajo naslednji starejši jezikovni pojavi: zgodnje daljšanje issln. kratkih akutiranih nezadnjih besednih zlogov, vzporedni razvoj issln. stalnodolgega jata in stalnodolgega o (issln. *ě in *ō > J sln. *ej in *ou > dol. *ej in *ū); sovpad refleksov stalno dolgega e, novoakutiranega e in e-jevskega nosnika kot posledica zgodnje podaljšave kratkonaglašenih

- 1 Besedilo je bilo v celoti pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCOLA, ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (www.zrc.sazu.si) razvil Peter Weiss.
- 2 Ramovš pravi (1931, 59): »Tudi onstran Kolpe, v gorskem Kotaru, razmere niso bile nič drugačne; zato pa je toliko skupnosti med kostelskim dialektom in govorico v Delnicah in Lokvah.«
- 3 Predvideva se, da je Ramovš poznal samo JV del kostelskih govorov.
- 4 Prva izdaja iz leta 1936.
- 5 Prva izdaja tega Riglerjevega prispevka je iz leta 1975.
- 6 Danes Milojka Mansoor.
- 7 Sprva Tine Logar ni zupal slušnemu vtisu študentke, saj ni bila govorka krajevnega govora Banje Loke. Izkazalo pa se je prav nasprotno, in sicer da je bila Milojka Mansoor izvrstna zapisovalka tega govora.
- 8 Iz te predpostavke izhajamo tudi v tem prispevku.
- 9 Na položajni izostanek monoftongizacije *ou (< issln. *ō) v nekaterih obrobnih govorih (Vipava in okolica notranjskega narečja) je opozorjeno v Šekli, 2009, 306.

nezadnjih besednih zlogov (issln. $*\bar{e}/*\bar{e}- = *\bar{e}/*\bar{e}- > *\bar{e} >$ dol. $*ie$); sovpad refleksov novoakutiranega o in o-jevskega nosnika kot posledica zgodnje podaljšave kratkonaglašenih nezadnjih besednih zlogov (issln. $*\bar{o}/*\bar{o}- > *\bar{o} >$ dol. $*uo$); vokalizacija polglasnika v smeri proti a (issln. $*\bar{a}/*\bar{a}- =$ issln. $*\bar{a}/*\bar{a}- > *$ dol. $*\bar{a}$).

V svojem inventarju nenaglašenega vokalizma pozna govor Banje Loke tako kratke nenaglašene samoglasnike kot tudi dolge nenaglašene samoglasnike.¹⁰ Pojavov moderne vokalne redukcije ne izkazuje. Dolgi nenaglašeni samoglasnik se vedno nahaja v ponaglasnem položaju in je rezultat poznejših nesplošnoslovenskih naglasnih umikov (umik s končnega dolgega zaprtega in odprtega zloga, umik s končnega zaprtega kratkega zloga).

1.3 Problematika jatovskih refleksov

Območje kostelskega narečja lahko v grobem ločimo na njegov SZ del in JV del. Mejo bi lahko postavili nekoliko južneje od Bosljive Loke. SZ del (z izjemo govora Čabra in delno Drage) ima diftonške reflekse za nekdanji jat ($e:i <$ issln. $*\bar{e}/*\bar{e}-$), medtem ko ima JV del monohtonške (\bar{e} : oz. $\bar{e}: <$ issln. $*\bar{e}/*\bar{e}-$). Izvajanje kostelskega narečja iz dolenjske narečne ploskve predvideva sovpad refleksov za stalnodolgi jat in kratkoakutirani jat v nezadnjem besednem zlogu, kar kostelski govori (večinoma) tudi izkazujejo. Izjema je krajevni govor Banje Loke, ki, sodeč po gradivu za SLA, dosledno ločuje reflekse za stalnodolgi jat ($\bar{e}:)$ in kratkoakutirani jat v nezadnjem besednem zlogu ($\bar{e}:)$. Primerjaj: $g're:x$, prid. m. $'b:ey$, $'l:es$, $'m:ex$, $s'm:ex$, $'l:ep$, $'ce:p$, $s'l:ep$, $ko'se:na$; $'l:esn:ek$, $k'l:es:če$, $'r:etka$; $m'l:ek:o$, $'d:et:e$, $z'v:zda$, $s'v:ča$, $s't:en:a$, $g'n:ez:do$, $d'l:et:to$; im. mn. $'l:eta$, im. mn. $'m:sta$, $be'se:da$, $č'r:es:na$, $'m:esac$, $'v:ter$; $b'r:za$, $'c:sta$, $ne'v:sta$, $st'r:ex:a$, $'p:na$, $'l:et:to$, $'m:sto$, $ko'l:en:o$, $'r:ez:at$, $po'v:dat$, $'s:me$.

Fran Ramovš je najprej v *Dialektih* (1935, 142) nato pa še v *Kratki zgodovini slovenskega jezika* (1995, 136)¹¹ prvi podal obširnejši pregled jezikovnih značilnosti kostel-

skega govora. Za issln. $*\bar{e}/*\bar{e}-$ Ramovš navaja diftong ie .¹² Vendar tega refleksa ne najdemo v govoru Banje Loke, tako kot tudi ne v sosednjih kostelskih govorih.¹³

Tine Logar je v svojem poročilu s terena (z dne 26. januarja 1957)¹⁴ v Vasi - Fari pri Kostelu med drugim podal reflekse vseh vokalov. Za issln. $*\bar{e}/*\bar{e}-$ je zapisal dva reflekса, in sicer e : in $\bar{e}:$. Glede te dvojničnosti pripomni, »da kljub spraševanju ne morem reči, kdaj govore \bar{e} in kdaj \bar{e} «.¹⁵ Logar se sklicuje na Ramovša, ki je za kostelski govor za jat navedel refleks ie (1935, 142), kar naj bi po Logarjevem mnenju predstavljalo starejše stanje,¹⁶ in svoje dvojnične reflekse razlaga s tem, da je tako šelev v zadnjih desetletjih prišlo do asimilacije $ie > \bar{e}/\bar{e}$.¹⁷

Táko je bilo Logarjevo mnenje, preden je poznal govor Osilnice, ki leži severno od Bosljive Loke. V svojem poročilu (z dne 7. februarja 1957)¹⁸ s terena v Osilnici je zapisal: »V diftongu $\bar{e}\bar{e}$ je diftongični \bar{e} že slabo slišen. Zato sem mnenja, da se tu vrši proces monohtonizacije, ki je v Kostelu že dosežen. S tem popravljam svoje mnenje o kostelskem \bar{e}/\bar{e} , ki sem ga napisal v prejšnjem poročilu« (2. stran tipkopisa). S tem Logar torej zavrne razlago, zapisano v poročilu iz Vasi oz. Fare pri Kostelu, in dalje o »Ramovševem« kostelskem refleksu ie ne piše več. Logar s tem izpeljuje refleksa e : in $\bar{e}:$ v Vasi iz $*ej$.

Vendar pa po poročilih s terena sodeč Logar ni bil seznanjen z govorom Banje Loke,¹⁹ tako tudi ni mogel vedeti za tamkajšnje različne reflekse jata.

Sonja Horvat (Horvat, 1994, 309) v svojem povzetku dolgega vokalizma predstavljenih kostelskih govorov prav tako opozarja, da imajo vsi trije sistemi » \bar{e} kot poseben fonem /.../, južnokostelski govor²⁰ \bar{e} , to je izjemno ozek e . Neizkušen zapisovalec ga težko loči od manj ozkega \bar{e} , ki zastopa druge e-jevske foneme (razen e v tipu $'ze:na$). Tako je npr. v zapisu Banje Loke 1983, kjer nista z gotovostjo ločeni e-jevski in o-jevski ozini.« Vendar pa se z zadnjim delom tega zapisa težko strinjamo, saj je v celotnem zapisu za SLA za Banjo Loko dosledno ločevanje manjše in večje ozine pri jatu glede na praslovanski tonem.

10 Tako tudi sosednji krajevni govor Delača.

11 Prva izdaja iz leta 1936.

12 Za issln. $*\bar{e}/\bar{e}-$ in $*\bar{o}$ podaja Ramovš refleks uo .

13 Med narečji dolenjske narečne ploskve poznata danes refleks ie severnobokranjski govor Starega trga ob Kolpi in rižansko podnarečje istrskega narečja.

14 Tipkopis hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.

15 Tine Logar v rokopisu zapisala za SLA za Vas na prvi strani zapiše, da eden izmed informatorjev izgovarja jat ožje »kot ga običajno govore v Vasi«. To razlaga s tem, da je informatorjeva mati po rodu iz Osilnice. Zaključuje, da je »navadni refleks za e torej tu \bar{e} , čeprav tudi \bar{e} ni izključen.«

16 Drugače Tijmen Pronk (Pronk, 2010, 117), ki prav tako izhaja iz Ramovševega gradiva, meni, da je kostelski ie sekundarno diftongiran monohton \bar{e} , ta pa naj bi bil še ohranjen v današnjih govorih Vasi in Banje Loke. Tako tudi Šekli (2009).

17 Tijmen Pronk (Pronk, 2010, 125, op. 50) v zvezi s kostelskim diftongom ie navaja nemški imeni za toponima Kočevska Reka (SV od Kostela) *Rieg in Friesach* za Staro Brezje (to ime pa so lahko s seboj prinesli tudi koroški priseljenci, kjer se prav tako nahaja kraj Friesach (Brež).

18 Tipkopis hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.

19 Banja Loka je omenjena samo enkrat, in sicer na prvi strani tipkopisa poročila s terena v Vasi: »V smeri proti Kočevju v Moravi že govore drugače, medtem ko imajo vasi Vrh, Colnarji, Kostel, Nova Sela, Banja Loka in drugi manjši zaselki v okolici Fare in Kostela enako govorico.« Nikjer v poročilu pa gradivo Banje Loke ni navedeno, niti ni nikjer omenjeno, da bi bil to eden izmed okoliških krajev, kjer je Logar preverjal reflekse.

20 Tako so pri Horvatovi poimenovani govorji med Srobotnikom in Grgljem.

Horvatova prav tako ugotavlja (Horvat, 1994, 311, op. 14), da Jurkovičovo gradivo, ki ga v *Dialektih* navaja Ramovš, ne spada v nobenega od navedenih samoglasniški sestavov in da manjka vzporednost razvoja *ē in *ō, na podlagi česar je Ramovš razumljivo sklepal, da gre za mešani govor.

Do dvojničnih refleksov v Banji Loki je najverjetneje prišlo nekoliko drugače. Kaže, da je inovacija zgodnjega podaljševanja kratkoakutiranih nezadnjih besednih zlogov, do katere je prišlo okoli 14. stoletja, izostala v delu teh obrobnih govorov, vendar pa je bila še vedno relativno zgodnjega. Posledično sta se oba jata določen čas razvijala različno. Predvidevam, da je kasneje prišlo do diftongizacije tudi v nekdaj akutiranem jatu, vendar se je ta novi diftong razlikoval od »starega« diftonga iz stalno dolgega jata, diferenciacija je torej obstajala. Razvoj naj bi šel tako: issln. *ē > JV *ēj > J sln. *ēj > dol. *ēj > kost. *ē > Banja Loka ē; issln. *ē- > JV *ē > del J sln. *ē > del dol. *ēj > kost. *ē > Banja Loka ē. S tem je morda mogoče razložiti dvojne reflekse v Banji Loki.

1.4 Refleks issln. *ō

Refleksi stalnodolgega o so v kostelskem narečju bodisi u-jevske bodisi o-jevske barve. Govori SZ dela izkazujejo u-jevski refleks (u(:) < issln. *ō), razlike so le v kvantiteti (govor Drage in okolice ima o-jevski refleks), govori na JV delu pa imajo na tem mestu ozek o-jevski refleks (o: oz. ō: < issln. *ō). Tako tudi govor Banje Loke, ki ima refleks o:.

Ramovš (1935, 142) za kostelske govore za issln. *ō (in issln. *ō/*ō-) podaja refleks uo. Tak diftonški refleks ima danes le govor Bavnega Polja (u:ō).²¹

To omenja tudi Tine Logar v svojem poročilu s terena (z dne 26. januarja 1957)²² v Vasi Fari pri Kostelu. Logar ima za refleks issln. *ō dolgi ozki o (o: in ožo različico ō:). Kot pri jatu tudi tu domneva, da so Ramovševi primeri z inovacijskim uo prikaz starejšega stanja, da je torej prišlo do monoftongizacije uo > o:/ō:. V dveh primerih pa je Logar zabeležil celo u: in zapisal: »Ramovš tudi v tem primeru navaja za kostelščino ūo, o čigar nekdanji eksistenci prav zaradi današnjega ō in zaradi -u v tipu mēsu ne dvomim« (3. stran tipkopisa). Zadnji omenjeni primer (tip 'mesu) dalje povezuje s končniškim *-ē (v rod. ed. in im./tož. mn.) pri terciarno naglašenih

samostalnikih ženske a-sklanjatve, katerega refleks je -i (v nasprotju z refleksom -e < *-ē pri samostalnikih, pri katerih ni prišlo do terciarnega premika cirkumfleksa). Prav tu prepoznavata paralelni razvoj izglasnih *-ō in *-ē (6. stran tipkopisa). Vendar pa govor Banje Loke²³ ne pozna razvoja izglasnega *-ē > -i pri terciarno naglašenih samostalnikih ženskega spola, saj je na tem mestu ponaglasna dolžina.

Umestitev govora Banje Loke v dolenjsko narečno ploskev predvideva sledeči razvoj: o: < dol. *ū < J sln. *ou < issln. *ō. Vendar pa se kot problematična kaže izpeljava monoftonga o: iz dol. *ū. Šekli (2013, 39) ni prepričan, da je v teh govorih prišlo do dolenjske u-jevske monoftongizacije, temveč predvideva, da ti govorovi na obrobu dolenjske narečne ploskve predstavljajo načrni otok z izostankom dolenjske monoftongizacije.²⁴

Prav tako govor Banje Loke pri terciarno naglašenih samostalnikih izkazuje različne barve ponaglasnih vokalov glede na odprtost zloga. Refleks ponaglasnega vokala s ponaglasno dolžino v zadnjem odprtrem zlogu se razlikuje od refleksa v zadnjem zaprtem zlogu, npr.: Banja Loka²⁵ 'kulu:, 'nebu:, 'uku:, 'lipu, 'telu: 'koko:, 'gospo:t.²⁶ Te različne reflekse je težko zadovoljivo razložiti z neposredno izpeljavo iz dol. *ū.

Posredi je skoraj zagotovo moral biti diftong. Morda je bil to diftong uo, kot predvideva Logar, ki pa se zanaša predvsem (samo?) na Ramovšovo gradivo.

Morda lahko razvoj stalno dolgega o povežemo z hipotetično odsotnostjo zgodnje diftongizacije kratkoakutiranega jata v nezadnjih besednih zlogih. Predvidevati je, da tako kot ni prišlo do inovacije zgodnjega podaljšanja nezadnjih kratkoakutiranih zlogov, tako tudi ni prišlo do monoftongizacije oz. inovacije J sln. *ou > dol. *ū.²⁷ Obe inovaciji se namreč datira nekako v 14. stoletje. Vzhodni del obravnavanih govorov bi tako predstavljal obrobni del v dolenjski skupini, kjer do omenjenih inovacij ni prišlo.²⁸ S tem je predviden tudi vzporedni razvoj issln. *ō in *ē.

Logar morda pravilno povezuje paralelni razvoj izglasnih *-ō in *-ē pri terciarno naglašenih leksemih, a nekdanji diftong bi bil lahko tudi dol. *ou, ki v tipu meso naglasi svoj drugi del, izglasni diftong dol. *-ie (< *-ē) pa prav tako svoj drugi del. Paralelnost, ki jo predvideva Logar, je tako ohranjena (Logar, 1996, 320).

V zvezi z že prej omenjenimi terciarno naglašenimi

21 Tudi govor Delnic v Republiki Hrvaški.

22 Tipkopis hrani Dialektološka sekcijsa Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.

23 Tako tudi sosednji govor Delača.

24 V Šekli 2013: 39 je napačno podan refleks za govor Banje Loke za o-jevski nosnik, kjer piše, da ni prišlo do sovpada o-jevskih glasov. Refleksi za o-jevske glasove v Banji Loki so enaki ('ko:ža = 'zɔ:p, 'go:ba).

25 Tako tudi govor Delača: 'kulu:, 'uku:, 'lipu, 'sixu: 'kokō:s.

26 Tako tudi issln. *ō: 'mesu: 'golo:p. 1

27 Položajni izostanek monoftongizacije izkazujejo tudi npr. obrobni govorji dolenjske narečne ploskve (notranjski govorji Vipave in okolice), ki so definirani kot narečni otoki (Šekli, 2010, 306).

28 Pronk (2010, 121) je mnenja, da v dolenjskih in t. i. zahodnih goranskih govorih ni prišlo do diftongizacije *ō v *ou, ampak da je prišlo neposredno do razvoja v *ū. Dalje razлага refleks o: v govoru Prezida (poleg Bavnega Polja) kot drugotno razvit iz *ū zaradi pritiska samoglasnika *ū, ko je le-ta začel izgubljati svojo pregašenost in se začel vračati v *u.

samostalniki predvidevam, da je kronološko najprej prišlo do umika cirkumfleksa s končnega odprtrega zloga, kjer je prevladal prvi del diftonga *uo* (ali drugi del diftonga *ou*). Kronološko kasneje je prišlo do umika cirkumfleksa v zadnjem zaprtem zlogu. To tipologijo umika cirkumfleksa najdemo tudi v govoru Žirovske kotline v poljanski dolini (Beguš, 2011, 30) in v nekaterih južnobelokranjskih govorih, kjer je izveden terciarni umik pri tipu *oko*, ne pa tudi pri tipu *golob* (Logar, 1996, 84).²⁹ Nasprotno tipologijo umika naglasa na predhodni zlogi morda posredno potrjuje edini primer iz Banje Loke 'paku: 'pekel', kjer ohranjena ponaglasna dolžina verjetno priča o tem, da je v zadnjem zaprtem zlogu kasneje prišlo do umika na prednaglasno nadkračino kot v odprttem zlogu (prim. Banja Loka 'magla, *s'taza*).

2 FONOLOŠKI OPIS GOVORA KRAJA BANJA LOKA

2.1 Inventar

2.1.1 Vokalizem

2.1.1.1 Dolgi naglašeni

<i>i:</i>	<i>ü</i>	<i>u:</i>
<i>é:</i>		
<i>e:</i>	<i>ø</i>	<i>o:</i>
		<i>a</i>

2.1.1.2 Kratki naglašeni

<i>i</i>		<i>u</i>
	<i>ö</i>	
<i>e</i>	<i>o</i>	
	<i>a</i>	<i>ø</i>
<i>é</i>		
<i>e:</i>		<i>o:</i>
		<i>a:</i>

29 Da je pri tipu *oko* res prišlo najprej do pomika nato pa do umika, Logar dokazuje z akutom na prvem zlogu, v nasprotju s cirkumfleksom v tipu *golob* (Logar, 2006, 84).

2.1.1.4 Kratki nenaglašeni

<i>ü</i>
<i>é</i>
<i>e</i>
<i>a</i>
<i>ø</i>

2.1.2 Konzonantizem

<i>v</i>		<i>m</i>
<i>u</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
<i>j</i>	<i>í</i>	<i>ń</i>

2.1.2.1 Zvočniki

<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>
<i>t</i>	<i>d</i>	
<i>c</i>		<i>s</i>
<i>č</i>		<i>š</i>
<i>k</i>	<i>g</i>	<i>x</i>

2.1.2.2 Nezvočniki

2.1.3 Prozodija

Govor pozna kvantitetne opozicije v naglašenih in nenaglašenih zlogih. Inventar prozodemov vsebuje dva naglasa (' \bar{V} , ' V) ter nenaglašeno kračino in ponaglasno dolžino (\bar{V} , V).

2.2 Distribucija

2.2.1 Vokalizem

Dolgi naglašeni vokali nastopajo samo v nezadnjem zlogu. Dolgi nenaglašeni vokali nastopajo samo v zadnjem zaprtem ali odprttem zlogu. Kratki vokali nastopajo samo v zadnjem oz. edinem zlogu, v nezadnjem zlogu vedno le kot posledica mlajšega naglasnega umika z zadnjega zloga in praviloma s ponaglasno dolžino.

Fonem *i* nikoli ne nastopa v nenaglašenem položaju.

Fonem *u* ni mogoč v vzglasju zaradi protetičnega *v*, ki nastopa pred njim.

2.2.2 Konzonatizem

2.2.2.1 Zvočniki

Zvočnik /v/ v izglasju in pred nezvenečimi nezvočniki ni mogoč, ker se tu premenjuje s fonemom *f* ('bf, 'o:fca).

2.2.3 Nezvočniki

Zveneči nezvočniki se pred nezvenečimi nezvočniki in v položaju pred pavzo premenjujejo v nezveneče nezvočnike ('otkɔ:t, 'mɔ:š, 'rɔ:p, 'sɔ:t, d'rɔ:k, 'vɔ:s).

2.2.4 Prozodija

Naglas ne nastopa na zadnjem zlogu. Dolgi vokali so bodisi naglašeni bodisi nenaglašeni. Govor pozna ponaglasno dolžino, ki je vedno posledica (mlajšega) naglasnega umika.

2.3 Izvor

2.3.1 Vokalizem

2.3.1.1 Dolgi naglašeni

<i>isln.</i>	<i>gradivo</i>	<i>er</i>	<i>g're:x, 'bɔ:u, 'lɔ:s, 'mɔ:x, s'mɔ:x, 'cɔ:p, prid. m.: 'lɔ:p, s'lɔ:p, ko'sɔ:nca 'go-senica'; 'lɔ:šnɛk, k'lɔ:šče, 'rɔ:tka; m'lɔ:ko, 'dɔ:te, z'vɔ:zda, s'vɔ:ča, s'tɔ:na, g'ne:zdo, d'lɔ:to; im. mn. 'lɔ:ta, im. mn. 'mɔ:sta, be'sɔ:da, č'rɔ:šna, 'mɔ:sac, 'vɔ:tɛr; 'mɔ:ra, 'vɔ:ra;</i>
<i>i:</i>	<i>'ži:r, š'či:; prid. m. 'ni:zak; 'vi:no, 'li:ce, 'zi:ma, b'li:zɛ; b'rɔ:ne 'brinje', 1. os. ed. sed. 'vi:dɛn 'videti', 1. os. ed. sed. 'pi:šen; 'li:pa, 'hi:va, 'ri:ba, 'xi:ša, 'ži:la, s'li:va, ž'li:ca, še'ni:ca, pra'si:ca, 'ši:lo, ko'pi:to, kɔ'ri:to, le'si:ca, se'ki:ra, rod. ed. 'bi:ka; 'si:r, 'ri:t;</i>	<i>< *ě-</i>	<i>v položaju pred r</i>
<i>< *i-</i>	<i>v zadnjem zaprtem/edi-nem zlogu v položaju ob r</i>	<i>< *ě-</i>	<i>v položaju za r</i>
<i>< *i</i>	<i>po umiku 'ci:gan; naglasa z zadnj. kratk. zaprt. zloga v primeru</i>	<i>< *ě-</i>	<i>'pɛ:t, 'pɛ:st, s'pɛ: 'spet', s'pɛ:kɛ 'spet'; 'pɛ:tak, 'pɛjdeň, 1. os. ed. sed.: 'vɛ:žen 'vezati', p're:den 'presti', g'rɛ:n 'iti', 3. os. ed. sed. 'zɛ:be; 1. os. ed. sed. g'lɛ:dan; dě'tɛ:la, s'rɛ:ča, pok'lɛ:knt; 'lɛ:t, 'mɛ:t, 'pɛ:č, č'rɛ:va, rod. ed. i'mɛ:na; 'zɛ:le, s'tɛ:la, 'jɛ:uša 'jelša', 'žɛ:nska, 'žɛ:nɛx 'ženin', 'pɛ:rjɛ, rod. ed. k'mɛ:ta, rod. ed. pog'rɛ:ba, im. mn. 'rɛ:bra, 'sɛ:dan 'sedem', t're:tje, 1. os. ed. sed. 'mɛ:čen 'metati', 'mɛ:žen 'mleti', del. na -l m. 'nɛ:so, del. na -l m. 'rɛ:ko 'reči', del. na -l m. 'pɛ:ko 'peči'; 'vɛ:ža;</i>
<i>< *-i</i>	<i>v zadnjem zaprtem/edi-nem zlogu v položaju ob r</i>	<i>< *ě-</i>	<i>v položaju pred ž³⁰</i>
<i>< *e</i>	<i>po umiku 'ci:gan; naglasa z zadnj. kratk. zaprt. zloga v primeru</i>	<i>< umično nagl. e</i>	<i>'že:na, 'sɛ:stra, 'te:ta, s'te:gno, 'če:lo, 'sɛ:lo, 'ze:mł, 'sɛ:dlo, 'že:lot, 'če:sɛn, prid. m. 'de:beu, 1. os. ed. sed. 'nɛ:sen, 1. os. ed. sed. 're:čen, del. na -l ž. 're:kla, del. na -l ž. s'pɛ:kla, o'že:nt se;</i>
<i>è:</i>	<i>v položaju pred r v primeru</i>	<i>< redko *e-</i>	<i>g'rɛ:da, 'pɛ:ta, 'jɛ:zɛk, prid. ž. 'mɛ:xka, 'te:ška, del. na -l m. k'lɛ:čau 'klečati'; 'de:leč 'daleč';</i>
<i>è:</i>	<i>b'rɛ:za, 'cɛ:sta, ne'vɛ:sta, s'rɛ:xa, 'pɛ:na, 'lɛ:to, 'mɛ:sto, ko'lɛ:no, 'rɛ:zat, po'vɛ:dat, 'sɛ:me;</i>	<i>< *a</i>	<i>po asimila-ciji³¹</i>

³⁰ Snoj v Be IV, 309.

³¹ Rigler, 1963, 76.

az	<i>< *ā</i>	<i>g'ra:t, p'ra:x, v'ra:t, s'la:p, 'ka:u 'kal', 'pa:s, d'l'a:n, 'ga:s 'gaz', d'va:; k'ra:l, x'ra:st, 'ja:pno 'apno'; t'ra:va, g'la:va, b'r'a:da; o'ta:va, 'pa:uc, 'za:ic, x'la:pac, o'pa:jlak 'pajek', prid. dol. obl. m. s'ta:rę;</i>	ur	<i>< *ī</i>	<i>'vu:k, 'du:k, 'žu:na, 'pu:n, 1. os. ed. sed. 'ku:nem 'kleti', 1. os. ed. sed.: 'du:ban 'dolbsti', 'pu:nem 'polniti', 'tu:čen 'tolči'; 'vu:na, im. mn. 'pu:xe 'polh', 'du:ga, 'pu:na; 'tu:č 'tolč';</i>
	<i>< *ā-</i>	<i>'ja:vor, g'ra:bər 'gaber', k'ra:va, m'l'a:ka, 'pa:lca, 'ma:tę, s'la:ma, 'ja:goda, rod. ed. b'r'a:ta, prid. nedol. obl. ž. s'ta:ra;</i>		<i>< *j-</i>	<i>v zadnjem zaprtem/ edinem zlogu</i>
	<i>< *đ</i>	<i>'da:n, 'ma:x, 'ta:st, 'ča:st, 'la:š 'laž', 'la:n, 'pa:n;</i>		<i>< *đ</i>	<i>v primeru</i>
	<i>< *đ-</i>	<i>'ma:ša, 'ta:šča, 'sa:ne 'sanje', 3. os. ed. sed. po'sa:xne, pre'ma:kne, 'ga:ne 'ganiti';</i>	ūr	<i>< *ū</i>	<i>'lū:č, 'vū:š, 'sū:x, g'lū:x; k'lū:č, 'dū:ša, 'sū:ša, p'lū:ča, 1. os. ed. sed. 'lū:pęn 'lupiti'; 'vū:sta; 'lū:kńa, x'rū:ška, o'lū:pak; 'mū:xa, k'lū:ka, rod. ed. 'kū:pa, rod. ed. k'rū:xa;</i>
					2.3.1.2 Kratki naglašeni
oz	<i>< umično nagl. o</i>	<i>'ko:to:u 'kotel', 'ko:sa, 'ko:za, 'no:ga, 'o:sa, 'po:grep, 'go:ra, 'so:va: 'o:vas 'bo:žič, 'ko:nc, 'to:rak, 'lo:nc;</i>	issln.		gradivo
	<i>< *o</i>	<i>po umiku naglasa z zadnj. kratk. zaprt. zloga v primeru</i>	<i>i</i>	<i>< *-i</i>	<i>v zadnjem zaprtem/ edinem zlogu</i>
		<i>'o:bęt 'obed';</i>		<i>< red-ko *i</i>	<i>'miš, 'nič, 'sit, 'bik;</i>
	<i>< redko *o-</i>	<i>'vo:go 'vogal', 'ro:ka;</i>			<i>'sin, 'zit;</i>
oz	<i>< *ō</i>	<i>'zō:p, 'mō:š, d'rō:k 'drog' 'rō:p, 'sō:t, k'lō:p; 'pō:t, 'go:ška, 'rō:pček; primer. 'o:žjē 'ozek', p'rō:tjē; 'pō:pak, 'gō:bac;</i>	<i>< *i +</i>	<i>pod terc. nagl. V</i>	<i>'imę:, 'živa:u;</i>
	<i>< *ō-</i>	<i>'dō:ga, 'gō:ba, 'tō:ča;</i>	<i>< *i +</i>	<i>po umiku novega akuta V</i>	<i>'zida:r;</i>
	<i>< *ō</i>	<i>'nō:č, 'nō:s, 'mō:č, 'vō:s, 'rō:k, 'nō:ft, 'bō:k, 'kō:st, g'nō:č, 'mō:st, 'lō:č 'loj', 'vō:sak, p'lō:t, 'pō:le;</i>	<i>< *i</i>	<i>po umiku naglasa z zadnj. kratk. zaprt. zloga</i>	<i>prid. m. 'visok;</i>
	<i>< *ō-</i>	<i>'vō:la 'volja', 'kō:ža, 'xō:ja, 'nō:šna, š'kō:da, 'dō:ta, 'kō:ra 'skorja', 1. os. ed. sed.: 'nō:sęn, p'rō:sęn;</i>	<i>< *ē +</i>	<i>pod terc. nagl. V</i>	<i>'sinu:, 'šiši:t 'sušiti', 'diši:t 'cediti';</i>
ōz	<i>< *ō</i>	<i>v položaju ob r</i>	<i>< *u +</i>	<i>pod terc. nagl. V</i>	<i>'sixu:, 'šiši:t 'sušiti', 'diši:t, im. mn. 'viši: 'uš', im. mn. 'lidi: 'ljudje';</i>
		<i>se'rō:ta;</i>	<i>< *u +</i>	<i>po umiku novega akuta V</i>	<i>3. os. ed. sed. 'šiši:;</i>
			<i>< *e +</i>	<i>pod terc. nagl. V</i>	<i>'viče:r;</i>
				<i>v položaju za v</i>	

e	< *-u	v zadnjem zaprtem/ edinem zlogu	<i>k'rēx, s'kēp, 'kēp, 'tē, 'čēt</i> 'čūt';	a	< *-ā	v zadnjem zaprtem/ edinem zlogu	<i>b'rāt, 'gat, 'fant, 'lās 'laz',</i> <i>g'rāx, prid. m. zd'rāf, tož.</i> <i>'nas 'mi';</i>
	< *u	po umiku novega akuta	<i>'žēpan 'župan';</i>		< *a + Ī	pod terc. nagl.	<i>m'rāvī:nc, 'tako:;</i>
	< *u	po nagl. umiku	<i>s'tēde:nc 'studenec';</i>			po umiku naglasa z zadnj. kratk. zaprt. zloga	<i>m'lati:č, 'zače:t 'začet',</i> <i>'zape:t 'zapet';</i>
	< *-ē	v zadnjem zaprtem/ edinem zlogu v primeru	kratki nedol. <i>p'lēt 'plet';</i>			po umiku novega akuta	<i>'pasti:r, 'pažda:š;</i>
	< *ē + Ī	pod terc. nagl.	<i>s'nēžē:n, 'sēde:t;</i>		< *-ā	v zadnjem zaprtem/ edinem zlogu	prid. m.: 'vaškē prid. m. 'pasjē 'pasjī', 3. os. ed.
	< *o	po umiku naglasa z zadnj. kratk. zaprt. zloga	<i>d'lēbok 'globok';</i>		< *-ā	< umično nagl. ā	<i>'paxne 'pahniti';</i> <i>'pas, 'vas, 'tašč, 'bat, 'daš;</i>
					< *e	po umiku no- vega akuta	<i>'magla, s'taza, 'paku:;</i> <i>'anaist;</i>
e	< *-ē	v zadnjem zaprtem/ edinem zlogu	<i>k'met, 1. os. ed. sed. ž'ren</i> 'žreti', 'nest 'nèst', <i>p'lēst</i> 'plèst';	o	< *-ō	v zadnjem zaprtem/ edinem zlogu	<i>š'kof, 'koš, 'koń, d'no, g'rop,</i> <i>st'rop, 'pot;</i>
	< *e + Ī	pod terc. nagl. (Ī)	<i>'pepe:u, 'nebu:, 'peru, rod.</i> ed. 'meda:;		< *o + Ī	pod terc. nagl.	<i>'golo:p, 'koko:š, prid. m.</i> <i>'bola:n;</i>
	< *e + Ī	po umiku novega akuta	3. os. ed. sed. <i>'leži:</i> 'ležati';			po umiku naglasa z zadnj. kratk.	<i>'kova:č, 'koma:r;</i>
	< *-ē	v zadnjem zaprtem/ edinem zlogu	<i>'zet;</i>			zaprt. zloga	<i>'modra:s;</i>
	< *ē + Ī	pod terc. nagl.	<i>'mesu:, rod. ed., im. mn.</i> <i>'pesti:;</i>		< *-ō	v zadnjem zaprtem/ edinem zlogu	<i>'pot, št'rōk, k'rōp;</i>
	< *ē	v položaju ob r	<i>z'ver;</i>		< *o + Ī	pod terc. nagl.	<i>'komo:yc, rod. ed. 'voza:;</i> tož. mn. 'nogę:; <i>'košar, gos'poda:r;</i>
	< *ē + Ī	pod terc. nagl. (Ī)	<i>'testu, 'telu:;</i>		< redko *o-		<i>'mōške:;</i>
	< *ē + Ī	po umiku no- vega akuta	<i>'mexü:r;</i>		< *o + Ī	pod terc. nagl.	im. mn. 'zōbi:;
ē	< *i + Ī	po umiku na- glasa z zadnj. kratk. zaprt. zloga v polo- žaju pred r	prid. m. <i>'šero:k;</i>		< *-ē	v zadnjem zaprtem/ edinem zlogu	<i>'sōn 'sēm';</i>
					< *o + Ī	pod terc. nagl.	rod. ed. <i>'kōsti:, 'golo:p,</i> <i>'gospo:t;</i>

2.3.1.4 Kratki nенаглаšени

2.3.1.4 Kratki nenaglašeni		a	< * ¹ Va < *-a	'ža:gat, 'dě:lat; 'ja:goda, g'la:va, x'rü:ška, k'ra:va, s'va:ra 'sora', s'taza; pan'de:łak, sa'bø:ta; x'la:pac, x'le:bac, 'ko:sac, 'cę:pac, ž're:bac, 'pe:sak, 'to:rak, 'pe:tak;
issln.		gradivo		
e < * ¹ V < *i ¹ < * ¹ i < *-i		'o:rex, 'sø:søt; le'sica; 'pe:łen, g'ra:bøt, 'vü:šenca, za'ti:lnék, 1. os. ed. sed. 'xø:døn 'hoditi', 3. os. ed. sed. 'xø:de, del. na -l ž.: 'tü:łela 'tuliti', 'kü:pøla 'kupiti'; 'ma:te, ne'bø:škø, člo'vø:škø; v končnici im. mn. m.: o're:xe, s'va:te, b'ra:te; v končnici or. mn. z 'že:name, z no'ga:mø; 3. os. ed. sed. 'lø:ve 'loviti', 'zí:ve 'živetí', m'la:te; vel. 'paxnø 'pahniti', 'no:se; del. na -l mn. 'na:šlø, 'ži:vøle; le'pi:na; 'pazdøxa; b'li:zø; v končnici daj./mest. ed. m./sr.: b'ra:te, 'sinø, 'letø; v končnici daj./mest. ed. ž.: 'ma:terø, 'že:nø, 'no:ge, 'mi:zø; klü'ča:vønca;		
< *u ¹ < * ¹ u < *-u < *-ě/*-i/*-u ³² < *-ě/*-i ³³				
< sekundarni ø po redukciji				
e < * ¹ Ve < *-ø < * ¹ ø < *e ¹ V < *Vø		'pa:met, 'ja:strep; 'te:le, 'dø:te, 'fa:nte, 'vø:me, 'sø:me; rod. ed./im./tož. mn. ž.: 'zene, 'mi:ze; le'no:ba, les'ni:ka, le'vi:ca, res'ni:ca, prid. m. le'sø:n; prid. sr. ze'le:no, prid. ž. ve'sø:la, be'se:da, rod. ed. te'lø:ta, se'ki:ra;		
< *-e		1. os. ed. sed. 'ne:sen, 1. os. mn. sed. 'ne:semo;		
< *-e		'mo:rje, 'pe:rje, 'kameńe; 3. os. ed. sed.: 'ne:se, 'te:če, 'pe:če;		
o < *o ¹ V < * ¹ o < *-o < *ø ¹ V < * ¹ ø < *-ø < * ¹ ø				
ü < redko *u ¹ V				
r < *r + ě/i/u/ ¹ V				
2.3.1.5 Onemitev samoglasnikov				
'Vi v priponi *-ica				'pa:lca, klü'ča:vønca, ko'sø:nca 'gosenica';
'Vø v priponi *-øc				s'tede:nc 'studenec', 'køzołc;
'Vø v priponi *-ęc				'za:ic;
2.3.2 Konzonatizem				
Soglasniki so nastali iz enakih izhodiščnih splošno slovenskih soglasnikov, poleg tega pa še:				
izvor				gradivo
f < *v		pred nezvenečimi nezvočniki in v izglasju		'o:fca, 'bif, 'čif, zd'røf, p'røf 'prav', rod. mn. 'mišef;
u		< *l v priponi *-øc		'køzołc, 'kømo:łc, 'pa:łc, ka'za:łc;
< *-l < skupina *dl/*tl				del. na -l m.: 'je:u 'jesti', 'pau 'pasti', 'bø:u 'bosti', p'reu 'presti', c'vau 'cvesti', p'leu 'plesti';

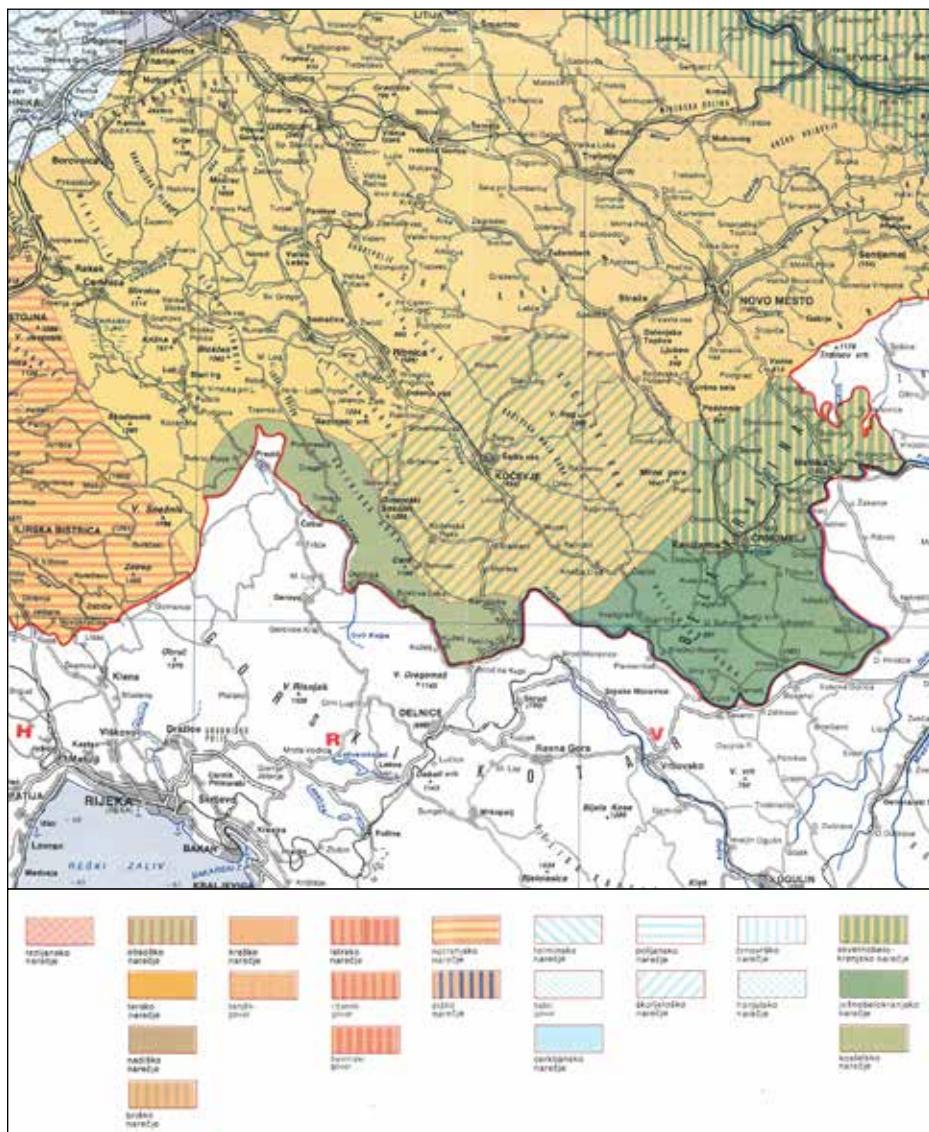
³² Za daj./mest. ednine samostalnikov moškega in srednjega spola se ne da nedvoumno določiti izvora končniškega morfema.

³³ Za daj./mest. ednine samostalnikov ženskega spola a-sklanjatve se ne da nedvoumno določiti izvora končniškega morfema.

³⁴ Akanje je redko in nedosledno.

v	< kot proteza pred *u-	'vü:zda' 'uzda', 'vü:na 'ujna', 'vü:jac 'ujec';		2.3.2.2 Ostali pojavi
j	< kot proteza pred *a- < skupaj z l < *j	'ja:pno 'apno'; o'pa:ilak 'pajek';		2.3.2.2.1 Asimilacija
l	< *l na začetku besede < *l < skupina *dl/*tl	k'lü:č, p'lü:ča; a tudi: k'lü:ka; del. na -l ž.: 'pa:la 'pasti', 'bo:la 'bosti', p'rë:la 'presti', 'je:la 'jesti', p'le:la 'plesti', c'vala 'cvesti';	gl → dl čb → žb xč → -šč xt → ft tj → cj t → k s-š → š-š	d'lëbok; ž'bü:la 'čebula', ž'bë:la 'čebela'; 'ni:šče, š'či:; 'nø:ft; c'ja:, c'ja:kej 'tjakaj' (vendar: 'tre:tje, naprk'lë:tje); s'pe:ke 'spet'; 'šiši:t;
t	< *l na koncu besede < -lj- < *-lbj-	s'te:la, 'ze:mla, rod. ed. k'ra:la; 'ze:le, 'o:ga:le, 'o:le;		2.3.2.2.2 Diferenciacija
n	< *-m	or. ed. s 'pë:ron 'pero', s s'tri:con, s 'ko:nén; mest. ed. nedol. obl. prid. m. pør 'laxkèn, or. ed. nedol. obl. prid. m. z 'laxkèn; 'ka:n; 1. os. ed. sed.: 'buji:n se, g'rë:n 'iti', 'zi:ven, 'ku:nén 'kleti', 'na:íden, 'pi:šen, 1. os. ed. prih. 'bø:n 'biti';	tl → kl tn → kn um- → xm- ub- → xb-	'na kla; k'na:lo; xm'rë:t 'umret', x'mit 'umit'; x'bit 'ubiti';
ń	< *ń na vzglasju < *ń za soglasnikom < *ń za samoglasnik. < *ń < *-nbj-	'ńi:va, or. ed. š 'ńin; 'lü:kńa; a tudi og'ni:šče; s 'ko:nén, 'pa:ń, s'ke:deń; a tudi 'o:gen; 'kameńe, z'na:meńe, b'ri:ńe;		2.3.3 Prozodija
t'	< *t verjetno položajno v primeru	im. mn. s'vaíę 'svat';		
d'	< *d verjetno položajno v primeru	s'ke:deń;		
2.3.2.1 Izguba glasov				
vd- → d-	do'vi:ca 'vdova';			
vs- → s-	'se:, 'sak;			
vz- → z-	1. os. ed. sed. 'za:men, 3. os. ed. z'di:gne;			
pš- → š-	še'ni:ca;			
pt- → t-	'ti:ca 'ptica';			

³⁵ V tem primeru gre najverjetneje za prehod t → k. O tem sicer piše tudi Ramovš (1924, 227), vendar omenja zgolj prehod t → k v položaju pred i (npr. proti → proki).

Del Karte slovenskih narečij, 1986 (avtorja Tine Logar, Jakob Rigler).

THE SPEECH OF THE TOWN OF BANJA LOKA (SLA T283) (BASED ON MATERIAL FOR THE SLA)

Januška GOSTENČNIK

Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, Dialectological section, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenia
januska.gostencnik@zrc-sazu.si

SUMMARY

The aim of this paper is to present the local speech of the town of Banja Loka in the form of a phonological description which offers a synoptic insight into the material which was gathered by Miloška Glavič-Štampfl in the year 1983. The speech is included in the Slovenian linguistical atlas (SLA T283) from which Volume one - Človek (telo, bolezni, družina) - was published in the year 2011 and volume two - Materialna in kulturna dediščina v slovenskih

narečijih - is being prepared. Phonological descriptions of speeches included in the SLA can contribute to a better knowledge of the Slovene dialects and help to an easier understanding of the dialectal material.

The speech of Banja Loka is classified as a part of the Kostel dialect within the Lower Carniolan dialect group. Characteristic of it is a significant Lower Carniolan vocal development and all stress movements which are typical for the Kostel dialect were consistently carried out.

Key words: Banja Loka, Kostel dialect, Lower Carniolan dialect group, Slovenski lingvistični atlas;

VIRI IN LITERATURA

SLA zapis za Banjo Loko (SLA T283), Milojka Glavič-Štampfl, 1983.

Beguš, G. (2011): Relativna kronologija naglasnih pojavov govora Žirovske kotline poljanskega narečja. Slovenski jezik Slovene linguistic studies, 8. Ljubljana, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Lawrence, University of Kansas, Department of Slavic Languages and Literatures, 1933.

Bezlaj, F., Snoj, M., Furlan, M. (1976): Etimološki slovar slovenskega jezika. Prva knjiga. A–J. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Bezlaj, F., Snoj, M., Furlan, M. (1982): Etimološki slovar slovenskega jezika. Druga knjiga.

Bezlaj, F., Snoj, M., Furlan, M. (1995): Etimološki slovar slovenskega jezika. Tretja knjiga. P–S. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Bezlaj, F., Snoj, M., Furlan, M. (2005): Etimološki slovar slovenskega jezika. Četrta knjiga. Š–Ž. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Gostenčnik, J. (2013): Izoglose na stiku slovenskega kostelskega narečja in kajkavskoga goranskega narečja: doktorska disertacija (mentorica: red. prof. dr. Alenka Šivic-Dular, somentorica: izr. prof. dr. Jožica Škofic). Ljubljana.

Greenberg, M. (2002): Zgodovinsko glasoslovje slovenskega jezika. Maribor, Aristej.

Horvat, S. (1994): Nekaj naglasnih in fonoloških značilnosti slovenskega kostelskega govora. Slavistična revija, 42, 2/3. Ljubljana, Slavistično društvo Slovenije, 305312.

K–O. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Logar, T. (1963/63): Današnje stanje in naloge slovenske dialektologije. Jezik in slovstvo, 8. Ljubljana, Slavistično društvo Slovenije, 16, 307312.

Logar, T. (1996): Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave. Uredila Karmen Kenda-Jež. Ljubljana, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.

Logar, T. (26. 1. 1957): Poročilo s terena v Vasi Fari pri Kostelu. Tipkopis hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.

Logar, T. (7. 2. 1957): Poročilo s terena v Osilnici. Tipkopis hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.

Pronk, T. (2010): Rani razvoj goranskih govora. Razprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje, 36/1. Zagreb, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje, 97133.

Ramovš, F. (1924): Historična gramatika slovenskega jezika: II. Konzonantizem. Ljubljana, Učiteljska tiskarna.

Ramovš, F. (1931): Dialektološka karta slovenskega jezika. Ljubljana, Rektorat Univerze kralja Aleksandra.

Ramovš, F. (1935): Historična gramatika slovenskega jezika: VII. Dialekti. Ljubljana, Učiteljska tiskarna.

Ramovš, F. (1995): Kratka zgodovina slovenskega jezika I. Ljubljana.

Rigler, J. (2001): Zbrani spisi. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Snoj, M. (2009): Slovenski etimološki slovar. Ljubljana, Modrijan.

Šekli, M. (2009): Merila določanja mej med slovenskimi narečji in podnarečji. Slovenska narečja med sistemom in rabo. Obdobja, 26. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 291318.

Šekli, M. (2013): Zemljepisnojezikovna členitev kajkavčine ter slovensko-kajkavsko jezikovna meja. Slovenski jezik Slovene linguistic studies, 9. Ljubljana, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Lawrence, University of Kansas, Department of Slavic Languages and Literatures, 353.

Škofic, J. (2013): Fonološki opis govora Dovjega. Slavia Centralis, 1. Maribor, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1837.

KAZALO K SLIKAM NA OVITKU

SLIKA NA NASLOVNICI: Vhod v jamo »Luknja v skali« (foto P. Jamnik).

Slika 1: Karta zahodnega in osrednjega Sredozemlja do Grčije. Portolanski atlas. Vincenç Prunes, Majorka, 1600 (MMB, inv. št. 4775, karta 4).

Slika 2: Benetke, Ca' d'Oro, 1424–1437.

Slika 3: Panorama trdnjave Karin v zaledju Zadra (Državni arhiv Zadar, Hrvaška).

Slika 4: Karta vzhodnega Sredozemlja, Črnega in Azovskega morja. Portolanski atlas. Vincenç Prunes, Majorka, 1600 (MMB, inv. št. 4775, karta 5).

Slika 5: Split, Papalićeva palača.

Slika 6: Načrt trdnjave S. Nikole pri Šibeniku (Državni arhiv Zadar, Hrvaška).

INDEX TO IMAGES ON THE COVER

FRONT COVER: Entrance of the Luknja v skali cave (Photo by P. Jamnik).

Figure 1: : Chart of the western and central Mediterranean to Greece. Portolan atlas. Vincenç Prunes, Majorka, 1600 (MMB, inv. no. 4775, chart 4).

Figure 2: Venice, Ca' d'Oro, 1424–1437.

Figure 3: Panorama of Karin Fort, located in the hinterland of Zadar (State Archives in Zadar, Croatia).

Figure 4: Chart of the eastern Mediterranean, Black and Azov sea. Portolan atlas. Vincenç Prunes, Majorka, 1600 (MMB, inv. no. 4775, chart 5).

Figure 5: Split, Papalić Palace.

Figure 6: Plan of Sveti Nikola Fort of Sebenico (State Archives in Zadar, Croatia).

NAVODILA AVTORJEM

1. Revija ANNALES (*Analiza istrske in mediteranske študije Ser. hist et soc.*) objavlja **izvirne in pregledne znanstvene članke** z družboslovnimi in humanističnimi vsebinami, ki se navezujejo na preučevanje *zgodovine, kulture in družbe* Istre in Mediterana. Vključujejo pa tudi *primerjalne in medkulturne študije* ter *metodološke in teoretične razprave*, ki se nanašajo na omenjeno področje.

2. Sprejemamo članke v slovenskem, italijanskem, hrvaškem in angleškem jeziku. Avtorji morajo zagotoviti jezikovno neoporečnost besedil, uredništvo pa ima pravico članke dodatno jezikovno lektorirati.

3. Članki naj obsegajo do 48.000 znakov brez predelkov oz. 2 avtorski poli besedila. Članek je mogoče oddati na e-naslov Annaleszdjp@gmail.com ali na elektronskem nosilcu (CD) po pošti na naslov uredništva.

Avtor ob oddaji članka zagotavlja, da članek še ni bil objavljen in se obvezuje, da ga ne bo objavil drugje.

4. Naslovna stran članka naj vsebuje naslov in podnaslov članka, ime in priimek avtorja, avtorjeve nazive in akademske naslove, ime in naslov inštitucije, kjer je zaposlen, oz. domači naslov vključno s poštno številko in naslovom elektronske pošte.

5. Članek mora vsebovati **povzetek** in **izvleček**. Izvleček je krajši (max. 100 besed) od povzetka (cca. 200 besed).

V izvlečku na kratko opisemo namen, metode dela in rezultate. Izvleček naj ne vsebuje komentarjev in priporočil.

Povzetek vsebuje opis namena in metod dela ter povzame analizo oziroma interpretacijo rezultatov. V povzetku ne sme biti ničesar, česar glavno besedilo ne vsebuje.

6. Avtorji naj pod izvleček članka pripomorejo ustrezne **ključne besede**. Potrebni so tudi **angleški (ali slovenski in italijanski prevodi)** izvlečka, povzetka, ključnih besed, podnapisov k slikovnemu in tabelarnemu gradivu.

7. Zaželeno je tudi (originalno) **slikovno gradivo**, ki ga avtor posreduje v ločenih datotekah (jpeg, tiff) z najmanj 300 dpi resolucije pri želeni velikosti. Največja velikost slikovnega gradiva je 17x20 cm. Vsa potrebna dovoljenja za objavo slikovnega gradiva (v skladu z Zakonom o avtorski in sorodnih pravicah) priskrbi avtor sam in jih predloži uredništvu pred objavo članka. Vse slike, tabele in grafične prikaze je potrebno tudi podnaslovit in zaporedno oštivilčiti.

8. Vsebinske opombe, ki besedilo še podrobneje razlagajo ali pojasnjujejo, postavimo *pod črto*.

Bibliografske opombe, s čimer mislimo na citat – torek sklicevanje na točno določeni del besedila iz neke druge publikacije, sestavljajo naslednji podatki: *avtor, leto izida in – če citiramo točno določeni del besedila – tudi navedba strani*. Bibliografske opombe vključimo v glavno besedilo.

Celotni bibliografski podatki citiranih in uporabljenih virov so navedeni v poglavju *Viri in literatura* (najprej navedemo vse vire, nato literaturo). Pri tem avtor navede izključno dela ter izdaje, ki jih je v članku citiral.

Primer citata med besedilom:

(Kalc, 2010, 426).

Primer navajanja vira kot celote:

(Kalc, 2010).

Popolni podatki o tem viru v poglavju Literatura pa se glasijo:

Kalc, A. (2010): „Statistični podatki o Trstu“ ob tretji francoski zasedbi leta 1809. *Annales, Ser. hist. sociol.*, 20, 2. Koper, Založba *Annales*, 423–444.

Če citiramo več *del istega avtorja iz istega leta*, poleg priimka in kratice imena napišemo še črke po abecednem vrstnem redu, tako da se viri med seboj razlikujejo. Primer:

(Kalc, 2010a) in (Kalc, 2010b).

Bibliografska opomba je lahko tudi del vsebinske opombe in jo zapisujemo na enak način.

Posamezna dela ali navedbe virov v isti opombi ločimo s podpičjem. Primer:

(Kalc, 2010a; Verginella, 2008).

9. Pri **citiranju arhivskih virov** med *oklepaji* navajamo kratico arhiva, kratico arhivskega fonda / signaturom, številko tehnične enote in številko arhivske enote. Primer:

(ARS-1851, 67, 1808).

V primeru, da arhivska enota ni znana, se dokument citira po naslovu *v opombi pod črto*, in sicer z navedbo kratice arhiva, kratice arhivskega fonda / signature, številke tehnične enote in naslova dokumenta. Primer:

ARS-1589, 1562, Zapisnik seje Okrajnega komiteja ZKS Koper, 19. 12. 1955.

Kratice razložimo v poglavju o virih na koncu članka, kjer arhivske vire navajamo po abecednem vrstnem redu.

Primer:

ARS-1589 – Arhiv republike Slovenije (ARS), Centralni komite Zveze komunistov Slovenije (fond 1589).

10. Pri citiranju časopisnih virov med tekstrom navedemo ime časopisa, datum izdaje ter strani:

(Primorske novice, 11. 5. 2009, 26).

V primeru, da je znan tudi naslov članka, celotno bibliografsko opombo navedemo *pod črto*:

Primorske novice, 11. 5. 2009: Ali podjetja merijo učinkovitost?, 26.

V seznam virov in literature izpišemo ime časopisa / revije, kraj, založnika in periodo izhajanja.

Primer:

Primorske novice. Koper, Primorske novice, 1963–.

11. Poglavlje o virih in literaturi je obvezno. Bibliografske podatke navajamo takole:

- Opis zaključene publikacije kot celote – knjige:
Avtor (leto izida): Naslov. Kraj, Založba. Npr.:

Šelih, A., Antić Gaber, M., Puhar, A., Rener, T., Šuklje, R., Verginella, M., Tavčar, L. (2007): Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem. Ljubljana, Tuma, SAZU.

V zgornjem primeru, kjer je avtorjev več kot dva, je korekten tudi citat:

(Šelih et al., 2007).

Če navajamo določeni del iz zaključene publikacije, zgornjemu opisu dodamo še številke strani, od koder smo navedbo prevzeli.

- Opis prispevka v **zaključeni publikaciji** – npr. prispevka v zborniku:

Avtor (leto izida): Naslov prispevka. V: Avtor knjige: Naslov knjige. Kraj, Založba, strani od-do. Primer:

Lenarčič, B. (2010): Omrežna družba, medkulturnost in prekokulturnost. V: Sedmak, M., Ženko, E. (ur.): Razprave o medkulturnosti. Koper, Založba Annales, 245–260.

- Opis članka v **reviji:**

Avtor (leto izida): Naslov članka. Naslov revije, letnik, številka. Kraj, strani od-do. Primer:

Lazar, I. (2008): Celejski forum in njegov okras. Annales, Ser. hist. sociol., 19, 2. Koper, 349–360.

- Opis **ustnega vira:**

Informator (leto izporočila): Ime in priimek informatorja, leto rojstva, vloga, funkcija ali položaj. Način pričevanja. Oblika in kraj nahajanja zapisa. Primer:

Žigante, A. (2008): Alojz Žigante, r. 1930, župnik v Vižinadi. Ustno izporočilo. Zvočni zapis pri avtorju.

- Opis **vira iz internetnih spletnih strani:**

Če je mogoče, internetni vir zabeležimo enako kot članek in dodamo spletni naslov ter v oklepaju datum zadnjega pristopa na to stran:

Young, M. A. (2008): The victims movement: a confluence of forces. In: NOVA (National Organization for Victim Assistance). [Http://www.trynova.org/victiminfo/readings/VictimsMovement.pdf](http://www.trynova.org/victiminfo/readings/VictimsMovement.pdf) (15. 9. 2008).

Če avtor ni znan, navedemo nosilca spletnne strani, leto objave, naslov in podnaslov besedila, spletni naslov in v oklepaju datum zadnjega pristopa na to stran. Če leto objave ni znano, damo v oklepaj leto pristopa na to stran:

UP ZRS (2009): Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper. Znanstveni sestanki in conference. [Http://www.zrs-kp.si/SL/kongres.htm](http://www.zrs-kp.si/SL/kongres.htm) (2. 2. 2009).

Članki so razvrščeni po abecednem redu priimkov avtorjev ter po letu izdaje, v primeru da gre za več citatov istega-istih avtorjev.

12. Kratice v besedilu moramo razrešiti v oklepaju, ko se prvič pojavi. Članku lahko dodamo tudi seznam uporabljenih kratic.

13. Pri ocenah publikacij navedemo v naslovu prispevka avtorja publikacije, naslov, kraj, založbo, leto izida in število strani (oziroma ustrezni opis iz točke 10).

14. Prvi odtis člankov uredništvo pošlje avtorjem v korekturo. Avtorji so dolžni popravljeno gradivo vrniti v enem tednu.

Širjenje obsega besedila ob korekturah ni dovoljeno. Druge korekture opravi uredništvo.

15. Za dodatna pojasnila v zvezi z objavo člankov je uredništvo na voljo.

UREDNIŠTVO

ISTRUZIONI PER GLI AUTORI

1. La rivista ANNALES (Annali per gli studi istriani e mediterranei, Ser. hist. et soc.) pubblica **articoli scientifici originali e rassegne** dai contenuti sociologici e umanistici relativi allo studio della *storia, cultura e società* dell'Istria e del Mediterraneo. Include inoltre *studi comparativi e interculturali* nonché saggi *metodologici e teorici* pertinenti a questa area geografica.

2. La Redazione accetta articoli in lingua slovena, italiana, croata e inglese. Gli autori devono garantire l'inneceppibilità linguistica dei testi, la Redazione si riserva il diritto di una revisione linguistica.

3. Gli articoli devono essere di lunghezza non superiore alle 48.000 battute senza spazi, ovvero 2 fogli d'autore. Possono venir recapitati all'indirizzo di posta elettronica Annaleszdjp@gmail.com oppure su supporto elettronico (CD) per posta ordinaria all'indirizzo della Redazione.

L'autore garantirà l'originalità dell'articolo e si impegnerà a non pubblicarlo altrove.

4. Ogni articolo deve essere corredata da: titolo, eventuale sottotitolo, nome e cognome dell'autore, denominazione ed indirizzo dell'ente di appartenenza o, in alternativa, l'indirizzo di casa, nonché l'eventuale indirizzo di posta elettronica.

5. I contributi devono essere corredati da un **riassunto** e da una **sintesi**. Quest'ultima sarà più breve (max. 100 parole) del riassunto (cca 200 parole).

Nella *sintesi* si descriveranno brevemente i metodi e i risultati delle ricerche e anche i motivi che le hanno determinate. La *sintesi* non conterrà commenti e segnalazioni.

Il *riassunto* riporterà in maniera sintetica i metodi delle ricerche, i motivi che le hanno determinate assieme all'analisi, cioè all'interpretazione, dei risultati raggiunti. Si eviterà di riportare conclusioni omesse nel testo del contributo.

6. Gli autori sono tenuti ad indicare le **parole chiave** adeguate. Sono necessarie anche le **traduzioni in inglese (o sloveno) e italiano** della sintesi, del riassunto, delle parole chiave, delle didascalie, delle fotografie e delle tabelle.

7. L'eventuale **materiale iconografico** (originale) va preparato in formato elettronico (jpeg, tiff) e consegnato in file separati alla definizione di 300 dpi a grandezza desiderata, purché non ecceda i 17x20 cm. Prima della pubblicazione, l'autore provvederà a fornire alla Redazione tutte le autorizzazioni richieste per la riproduzione del materiale iconografico (in virtù della Legge

sui diritti d'autore). Tutte le immagini, tabelle e grafici dovranno essere accompagnati da didascalie e numerati in successione.

8. Le **note a piè di pagina** sono destinate essenzialmente a fini esplicativi e di contenuto.

I **riferimenti bibliografici** richiamano un'altra pubblicazione (articolo). La nota bibliografica, riportata nel testo, deve contenere i seguenti dati: *cognome dell'autore, anno di pubblicazione* e, se citiamo un determinato brano del testo, anche *le pagine*.

I riferimenti bibliografici completi delle fonti vanno quindi inseriti nel capitolo *Fonti e bibliografia* (saranno prima indicate le fonti e poi la bibliografia). L'autore indicherà esclusivamente i lavori e le edizioni citati nell'articolo.

Esempio di citazione nel testo:

(Borean, 2010, 325).

Esempio di riferimento alla fonte, senza citazione:

(Borean, 2010, 2006).

I dati completi su questa fonte nel capitolo *Fonti e bibliografia* verranno riportati in questa maniera:

Borean, L. (2010): Collezionisti e opere d'arte tra Venezia, Istria e Dalmazia nel Settecento. *Annales, Ser. hist. sociol.* 20, 2. Koper, Založba Annales, 323–330.

Se si citano *più lavori dello stesso autore* pubblicati nello stesso anno accanto al cognome va aggiunta una lettera in ordine alfabetico progressivo per distinguere i vari lavori. Ad es.:

(Borean, 2010a) e (Borean, 2010b).

Il riferimento bibliografico può essere parte della nota a piè di pagina e va riportato nello stesso modo come sopra.

Singole opere o vari riferimenti bibliografici in una stessa nota vanno divisi dal punto e virgola. Per es.:

(Borean, 2010a; Virginella, 2008).

9. Le **fonti d'archivio** vengono citate nel testo, *tra parentesi*. Si indicherà: sigla dell'archivio – numero (oppure) sigla del fondo, numero della busta, numero del documento (non il suo titolo). Ad es.:

(ASMI-SLV, 273, 7r).

Nel caso in cui un documento non fosse contraddistinto da un numero, ma solo da un titolo, la fonte d'archivio verrà citata *a piè di pagina*. In questo caso si indicherà: sigla dell'archivio – numero (oppure) sigla del fondo, numero della busta, titolo del documento. Ad es.:

ACS-CPC, 3285, Milanovich Natale. Richiesta della Prefettura di Trieste spedita al Ministero degli Interni del 15 giugno 1940.

Le sigle utilizzate verranno svolte per intero, in ordine alfabetico, nella sezione »Fonti« a fine testo. Ad es.:

ASMI-SLV – Archivio di Stato di Milano (ASMI), f. Senato Lombardo-Veneto (SLV).

10. Nel citare fonti di giornale nel testo andranno indicati il nome del giornale, la data di edizione e le pagine:

(Il Corriere della Sera, 18. 5. 2009, 26)

Nel caso in cui è noto anche il titolo dell'articolo, l'intera indicazione bibliografica verrà indicata *a piè di pagina*:

Il Corriere della Sera, 18. 5. 2009: Da Mestre all'Archivio segreto del Vaticano, 26.

Nell'elenco Fonti e bibliografia scriviamo il nome del giornale, il luogo di edizione, l'editore ed il periodo di pubblicazione.

Ad es.:

Il Corriere della Sera. Milano, RCS Editoriale Quotidiani, 1876–.

11. Il capitolo **Fonti e bibliografia** è obbligatorio. I dati bibliografici vanno riportati come segue:

- Descrizione di un'opera compiuta:

autore/i (anno di edizione): Titolo. Luogo di edizione, casa editrice. Per es.:

Šelih, A., Antić Gaber, M., Puhar, A., Rener, T., Šuklje, R., Virginella, M., Tavčar, L. (2007): Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem. Ljubljana, Tuma, SAZU.

Se gli autori sono più di due, la citazione è corretta anche nel modo seguente:

(Šelih et al., 2007)

Se indichiamo una parte della pubblicazione, alla citazione vanno aggiunte le pagine di riferimento.

Descrizione di un articolo che compare in un **volumen miscellaneo**:

- autore/i del contributo (anno di edizione): Titolo. In: autore/curatore del libro: titolo del libro. Luogo di edizione, casa editrice, pagine (da-a). Per es.:

Lenarčič, B. (2010): Omrežna družba, medkulturnost in prekokulturnost. V: Sedmak, M., Ženko, E. (ur.): Razprave o medkulturnosti. Koper, Založba Annales, 245–260.

Descrizione di un articolo in una **pubblicazione periodica – rivista**:

autore/i (anno di edizione): Titolo del contributo. Titolo del periodico, annata, nro. del periodico. Luogo di edizione, pagine (da-a). Per es.:

Lazar, I. (2008): Celejski forum in njegov okras. Annales, Ser. hist. sociol., 19, 2. Koper, 349–360.

Descrizione di una **fonte orale**:

informatore (anno della testimonianza): nome e cognome dell'informatore, anno di nascita, ruolo, posizione o stato sociale. Tipo di testimonianza. Forma e luogo di trascrizione della fonte. Per es.:

Žigante, A. (2008): Alojz Žigante, r. 1930, parroco a Visinada. Testimonianza orale. Appunti dattiloscritti dell'intervista presso l'archivio personale dell'autore.

Descrizione di una **fonte tratta da pagina internet**:

Se è possibile registriamo la fonte internet come un articolo e aggiungiamo l'indirizzo della pagina web e tra parentesi la data dell'ultimo accesso:

Young, M. A. (2008): The victims movement: a confluence of forces. In: NOVA (National Organization for Victim Assistance). (15. 9. 2008). [Http://www.trynova.org/victiminfo/readings/VictimsMovement.pdf](http://www.trynova.org/victiminfo/readings/VictimsMovement.pdf)

Se l'autore non è noto, si indichi il webmaster, anno della pubblicazione, titolo ed eventuale sottotitolo del testo, indirizzo web e tra parentesi la data dell'ultimo accesso. Se l'anno di edizione non è noto si indichi tra parentesi l'anno di accesso a tale indirizzo:

UP ZRS (2009): Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper. Znanstveni sestanki in conference. [Http://www.zrs-kp.si/SL/kongres.htm](http://www.zrs-kp.si/SL/kongres.htm) (2. 2. 2009).

La bibliografia va compilata in ordine alfabetico secondo i cognomi degli autori ed anno di edizione, nel caso in cui ci siano più citazioni riferibili allo stesso autore.

12. Il significato delle **abbreviazioni** va spiegato, tra parentesi, appena queste si presentano nel testo. L'elenco delle abbreviazioni sarà riportato alla fine dell'articolo.

13. Per quanto riguarda le **recensioni**, nel titolo del contributo l'autore deve riportare i dati bibliografici come al punto 10, vale a dire autore, titolo, luogo di edizione, casa editrice, anno di edizione nonché il numero complessivo delle pagine dell'opera recensita.

14. Gli autori ricevono le **prime bozze** di stampa per la revisione. Le bozze corrette vanno quindi rispedite entro una settimana alla Redazione. In questa fase, i testi corretti non possono essere più ampliati. La revisione delle bozze è svolta dalla Redazione.

15. La Redazione rimane a disposizione per eventuali chiarimenti.

LA REDAZIONE

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

1. The journal ANNALES (*Annals for Istrian and Mediterranean Studies*, Ser. hist et soc.) publishes **original** and **review scientific articles** dealing with social and human topics related to research on *the history, culture and society of Istria and the Mediterranean*, as well as *comparative and intercultural studies* and *methodological and theoretical discussions* related to the above-mentioned fields.

2. The articles submitted can be written in the Slovene, Italian, Croatian or English language. The authors should ensure that their contributions meet acceptable standards of language, while the editorial board has the right to have them language edited.

3. The articles should be no longer than 8,000 words. They can be submitted via e-mail (Annaleszdp@gmail.com) or regular mail, with the electronic data carrier (CD) sent to the address of the editorial board. Submission of the article implies that it reports original unpublished work and that it will not be published elsewhere.

4. The front page should include the title and subtitle of the article, the author's name and surname, academic titles, affiliation (institutional name and address) or home address, including post code, and e-mail address.

5. The article should contain the **summary** and the **abstract**, with the former (c. 200 words) being longer than the latter (max. 100 words).

The *abstract* contains a brief description of the aim of the article, methods of work and results. It should contain no comments and recommendations.

The *summary* contains the description of the aim of the article and methods of work and a brief analysis or interpretation of results. It can contain only the information that appears in the text as well.

6. Beneath the abstract, the author should supply appropriate **keywords**, as well as the **English (or Slovene) and Italian translation** of the abstract, summary, keywords, and captions to figures and tables.

7. If possible, the author should also supply (original) **illustrative matter** submitted as separate files (in jpeg or tiff format) and saved at a minimum resolution of 300 dpi per size preferred, with the maximum possible publication size being 17x20 cm. Prior to publication, the author should obtain all necessary authorizations (as stipulated by the Copyright and Related Rights Act) for the publication of the illustrative matter and submit them to the editorial board. All figures, tables and diagrams should be captioned and numbered.

8. Footnotes providing additional explanation to the text should be written at *the foot of the page*. **Bibliographic notes** – i.e. references to other articles or publications – should contain the following data: *author, year of publication* and – when citing an extract from another text – *page*. Bibliographic notes appear in the text.

The entire list of sources cited and referred to should be published in the section *Sources and Bibliography* (starting with sources and ending with bibliography). The author should list only the works and editions cited or referred to in their article.

E.g.: Citation in the text:
(Kalc, 2010, 426).

E.g.: Reference in a text:
(Kalc, 2010).

In the section on *bibliography*, citations or references should be listed as follows:

Kalc, A. (2010): „Statistični podatki o Trstu“ ob tretji francoški zasedbi leta 1809. *Annales*, Ser. hist. sociol., 20, 2. Koper, Založba *Annales*, 423–444.

If you are listing *several works published by the same author in the same year*, they should be differentiated by adding a lower case letter after the year for each item.

E.g.:
(Kalc, 2010a) and (Kalc, 2010b).

If the bibliographic note appears in the footnote, it should be written in the same way.

If listed in the same footnote, individual works or sources should be separated by a semicolon. E.g.:
(Kalc, 2010a; Verginella, 2008).

9. When **citing archival records** *within the parenthesis* in the text, the archive acronym should be listed first, followed by the record group acronym (or signature), number of the folder, and number of the document. E.g.:
(ASMI-SLV, 273, 7r).

If the number of the document can not be specified, the record should be cited *in the footnote*, listing the archive acronym and the record group acronym (or signature), number of the folder, and document title. E.g.:
TNA-HS 4, 31, Note on Interview between Colonel Fišera and Captain Wilkinson on December 16th 1939.

The abbreviations should be explained in the section on sources in the end of the article, with the archival records arranged in an alphabetical order. E.g.:
TNA-HS 4 – The National Archives, London-Kew (TNA), fond Special Operations Executive, series Eastern Europe (HS 4).

10. If referring to **newspaper sources** in the text, you should cite the name of the newspaper, date of publication and page:

If the title of the article is also known, the whole reference should be stated *in the footnote*:

The New York Times, 16. 5. 2009: Two Studies tie Disaster Risk to Urban Growth, 3.

In the list of sources and bibliography the name of the newspaper. Place, publisher, years of publication.

E.g.:

The New York Times. New York, H.J. Raymond & Co., 1857–.

11. The list of **sources and bibliography** is a mandatory part of the article. Bibliographical data should be cited as follows:

- Description of a non-serial publication – a book:

Author (year of publication): Title. Place, Publisher.

E.g.:

Šelih, A., Antić Gaber, M., Puhar, A., Rener, T., Šuklje, R., Virginella, M., Tavčar, L. (2007): Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem. Ljubljana, Tuma, SAZU.

If there are *more than two authors*, you can also use et al.:

(Šelih et al., 2007)

If citing an excerpt from a non-serial publication, you should also add the number of page from which the citation is taken after the year.

- Description of an article published in a **non-serial publication** – e.g. an article from a collection of papers:

Author (year of publication): Title of article. In: Author of publication: Title of publication. Place, Publisher, pages from-to. E.g.:

Lenarčič, B. (2010): Omrežna družba, medkulturnost in prekokulturnost. V: Sedmak, M., Ženko, E. (ur.): Razprave o medkulturnosti. Koper, Založba Annales, 245–260.

- Description of an article from a **serial publication**:

Author (year of publication): Title of article. Title of serial publication, yearbook, number. Place, pages from-to. E.g.:

Lazar, I. (2008): Celejski forum in njegov okras. Annales, Ser. hist. sociol., 19, 2. Koper, 349–360.

- Description of an **oral source**:

Informant (year of transmission): Name and surname of informant, year of birth, role, function or position. Manner of transmission. Form and place of data storage. E.g.:

Žigante, A. (2008): Alojz Žigante, born 1930, priest in Vižinada. Oral history. Audio recording held by the author.

- Description of an **internet source**:

If possible, the internet source should be cited in the same manner as an article. What you should add is the website address and date of last access (with the latter placed within the parenthesis):

Young, M. A. (2008): The victims movement: a confluence of forces. In: NOVA (National Organization for Victim Assistance). [Http://www.trynova.org/victiminfo/readings/VictimsMovement.pdf](http://www.trynova.org/victiminfo/readings/VictimsMovement.pdf) (15. 9. 2008).

If the author is unknown, you should cite the organization that set up the website, year of publication, title and subtitle of text, website address and date of last access (with the latter placed within the parenthesis). If the year of publication is unknown, you should cite the year in which you accessed the website (within the parenthesis):

UP ZRS (2009): Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper. Znanstveni sestanki in conference. [Http://www.zrs-kp.si/SL/kongres.htm](http://www.zrs-kp.si/SL/kongres.htm) (2. 2. 2009).

If there are more citations by the same author(s), you should list them in the alphabetical order of the authors' surnames and year of publication.

12. The **abbreviations** should be explained when they first appear in the text. You can also add a list of their explanations at the end of the article.

13. The title of a **review article** should contain the following data: author of the publication reviewed, title of publication, address, place, publisher, year of publication and number of pages (or the appropriate description given in Item 10).

14. The authors are sent the **first page proofs**. They should be returned to the editorial board within a week.

It is not allowed to lengthen the text during proof-reading. Second proof-reading is done by the editorial board.

15. For additional information regarding article publication contact the editorial board.

EDITORIAL BOARD

ΛΠ